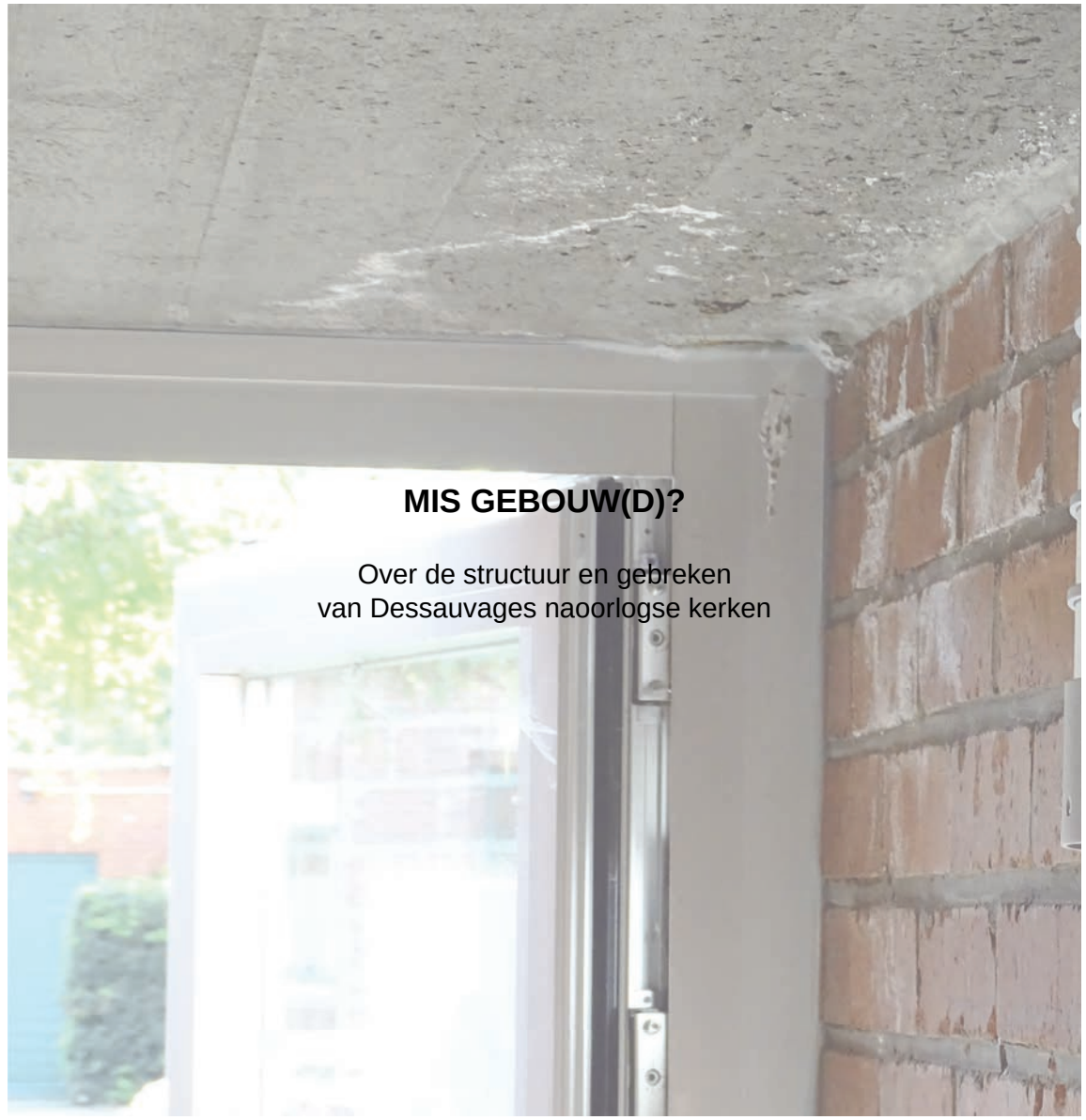
Mis gebouw(d)?

Over de structuur en gebreken van
Dessauvages naoorlogse kerken

MIS GEBOUW(D)?

Over de structuur en gebreken
van Dessauvages naoorlogse kerken

Masterproef voorgedragen tot het behalen van de academische graad Master in de Architectuur | Promotor: prof. dr. Sven Sterken | Co-promotor: Anne-Françoise Morel | Begeleider: Femke Van der Meulen | Academiejaar: 2023-2024 | KU Leuven Faculteit Architectuur, Campus Sint-Lucas Brussel

Voor- en dankwoord

Deze masterproef is onderdeel van de masterproefstudio ‘Post-War Church Roofs in a Context of Adaptive Reuse’. Met de titel ‘*Mis Gebouw(d)?’* onderzoekt deze thesis de bouwfysische toestand van Dessauvages naoorlogse kerken doorheen hun bestaan. Hierbij zoom ik in op twee projecten, namelijk de *Verrijzeniskerk* te Lauwe, Menen en de *Sint-Jozef-Arbeiderkerk* te Vosselaar.

Vooraf bedank ik graag mijn promotor prof. Sven Sterken, copromotor Anne-Françoise Morel en begeleider Femke Van der Meulen voor de leerrijke terugkoppelingen doorheen het jaar. Het is mede dankzij hun kritische blik en uitgebreide kennis dat deze masterproef tot stand is gekomen. Daarnaast verdienen de vele kerkraden en pandverantwoordelijken een waardige vermelding, deze stonden me bij met veel informatie en gaven me toegang tot hun kerkgebouw. Dankuwel aan Famke Proost van Vrijetijdshuis De Moer, André Ooms van Heemkundigekring Vosselaar, Guido Rotthier als contactpersoon voor de parochie Sint-Paulus, Jos Menting als voorzitter van kerkfabriek Willebroek, Mariella Guzzone en Raf D’Hoker van kerkraad Sint-Carolus, koster Geert Schouwaerts van Sint-Rochuskerk, Bruno Sulmon en de kerkraad van OLV Altijddurende Bijstandkerk, Hugo Asselman van Mariavrienden Liedekerke, Kris Meskens als pastoor voor onder andere de Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk, diaken Steven Knockaert, Patrick Caenen en Anias Callewaert voor Verrijzeniskerk Lauwe.

Deze scriptie onderzoekt de bouwtechnische aspecten van Dessauvages gerealiseerde kerkbouw en legt deze informatie samen tot een vergelijkende conclusie om tot slot de sleutelmomenten en pijnpunten in detail te duiden voor de *Verrijzeniskerk* en *Sint-Jozef-Arbeiderkerk*.

Lotte Van Hecke, 20 juni 2024

Abstract

Abstract

Door de secularisatie vanaf einde jaren ‘60 lopen de kerken leeg en verliezen ze hun sociale en symbolische rol in de maatschappij. De klassieke kerk heeft dankzij zijn historisch karakter een draagvlak om deze te behouden of herbestemmen. De naoorlogse kerkbouw in Vlaanderen is minder gekend en gedragen bij het grote publiek waardoor een toekomstvisie ontbreekt voor dit jonge erfgoed. Deze kerken volgen namelijk een nieuwe liturgische beweging conform Vaticanum II waardoor er verschillende en nieuwe architecturale uitingen aan een kerkgebouw gegeven werden zoals een open grondplan en zichtbaar gebruik van constructiematerialen.[1] Dit leidt onder andere tot kerken in brutalistische stijl. Brutalistische gebouwen kennen vandaag structurele gebreken en deze zijn ook in de kerkbouw aanwezig. Daarnaast bemoeilijkt het gebrek aan archiefmateriaal, kennis over de gebruikte materialen en constructiemethodes de instandhouding van de naoorlogse kerkbouw. De consolidering van het religieus patrimonium verergert deze algemene verwaarlozing. Hieruit ontstond de onderzoeksvraag, ***welke veel voorkomende gebreken in brutalistische kerkgebouwen zijn er en wat zijn hun oorzaken?*** In deze masterproef ligt de focus op de gebouwde naoorlogse kerken van Marc Dessauvage (° 13 maart 1931, Moorslede. † 29 december 1984, Brugge), de officieus aangestelde kerkenbouwer door het Aartsbisdom Mechelen-Brussel.[2]

Marc Dessauvage ontwierp brutalistische en functionele huiskerken. Hij realiseerde 14 kerkgebouwen op een relatief korte periode, voornamelijk in Vlaanderen en enkele in Brussel. Tussen Dessauvages eerste ontwerpvoorstel in 1959 en de laatste oplevering in 1974 zit amper 16 jaar. Ondanks dat het oeuvre van Dessauvage extensief onderzocht is op zijn historische en architecturale kwaliteiten, blijven de technische en bouwfysische gebreken van zijn werk onderbelicht. Dit werd eerder vastgesteld bij de herbestemming van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk in Vosselaar. Een project van lange adem door de vele onvoorziene constructiefouten tijdens de werf.[3] In deze scriptie wordt deze bouwtechnische zijde voor het eerste gebundeld, onderzocht en besproken. Doorheen het onderzoek komen de pathologische gebreken naar boven in zijn projecten, gebreken typerend voor Dessauvages en andere brutalistische (kerk)gebouwen. Eerst bestudeer ik het algemeen kader rond het brutalisme, telkens vanuit een sociaal en technisch perspectief. Hierbij legt het onderzoek de typische problemen voor gebouwen met een zichtbare constructie bloot. Vervolgens zoom ik verder in op de gerealiseerde projecten van Dessauvage. Er wordt onderzoek gedaan naar de levensloop van het gebouw, gaande van de constructie van het gebouw, de verschillende renovatiewerken doorheen de tijd, tot de huidige toestand. Hierbij wordt gekeken naar de materiële ingrepen alsook naar de betekenis van het gebouw voor de parochie. Uit het onderzoek ontstaan bouwtechnische paspoorten en waaruit enkele schadepatronen aan het licht komen. Deze paspoorten brengen een aantal schadepatronen aan het licht, in lijn met de geraadpleegde literatuur. Uit deze bevindingen kies ik tenslotte twee typerende casussen voor intensief onderzoek. Ze geven gebrek specifiek antwoord op de onderzoeksvraag. Dit laat mij toe de brug tussen historisch en pathologisch onderzoek te slaan en een evolutie in het werk van Dessauvage waar te nemen.

1 Broos, Tine, Stephanie Van de Voorde, en Johanna Vermeir. ‘Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw’. Masterproef, Universiteit Gent, 2004.

2 Morel, Anne-Françoise, en Stephanie Van de Voorde. ‘Rethinking the Twentieth-Century Catholic Church in Belgium: The Inter-Relationship between Liturgy and Architecture’. Architectural History, nr. Vol. 55 (2012): 269-97. https://www.jstor.org/stable/43489722.

3 Sterken, Sven, en Michel D’hoe. ‘Jong, beschermd en herbestemd: De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis’. Monumenten en Landschappen, 2022, 23-36.

Inhoudsopgave

Voor- en dankwoord 5
Abstract 7

Inleiding
Context 15
- Brutalisme
- Kerkelijke architectuur in Vlaanderen
- Brutalisme en kerkelijke architectuur
- Marc Dessauvage en Brutalistische kerkbouw

Status quaestionis 37
Methodologie 39

Bouwtechnische analyse
1 Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar (1959-1967) 48
2 Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot (1960-1965) 56
3 Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal (1962-1965) 64
4 Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek (1962-1966) 72
5 Kapel Sint-Lievenscollege, Gent (1963-1965) 80
6 Sint-Pauluskerk, Westmalle (1963-1967) 88
7 Heilig-Kruiskerk, Willebroek (1963-1968) 96
8 Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane (1963-1968) 104
9 Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem (1964-1969) 112
10 Sint-Caroluskerk, Holsbeek (1964-1969) 120
11 Onze-Lieve-Vrouwe Altijd Durende Bijstandkerk, Watermaal (1965-1969) 128
12 Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo (1966-1971) 136
13 Verrijzeniskerk, Lauwe (1966-1975) 144
14 Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke (1967-1974) 152

Tussentijdse conclusie 161
- Historisch aspect
- Architecturaal aspect
- Pathologisch aspect
- Résumé

Diepteonderzoek
Inleiding 181
1 Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar (1960-1965) 185
2 Verrijzeniskerk, Lauwe (1966-1972) 219

Eindconclusie 253
- Wederkerige defecten
- Oorzakelijke actoren
- Evolutie in het werk van Dessauvage
- Toekomstgerichte adviezen

Bibliografie 267

Lijst van gebruikte afbeeldingen 279

Inleiding

Context

Brutalisme

Na de Tweede Wereldoorlog heerste er in West-Europa een grote woningnood waardoor er een zoektocht startte naar betaalbare constructiemethoden die snel en efficiënt gerealiseerd konden worden. Jonge architecten zochten naar mogelijke architecturale oplossingen en deden onder andere beroep op gewapend beton en geprefabriceerde elementen. De nieuwe bouwstijl kreeg de term ‘brutalisme’, een benaming dat onder meer ontstond dankzij *Unité d’Habitation* te Marseille. Le Corbusier gebruikte het zogenaamde *béton brut* en baksteen. Deze materialen bleven zichtbaar, mede hierdoor bleef de kostprijs van dit en gelijkaardige gebouwen relatief laag. De nieuwe generatie architecten die voornamelijk bouwden met zichtbeton en baksteen, keerden zich tegen de lichtbouwprojecten die aan populariteit wonnen.[4] De wederopbouw met een beperkt budget, hoge noden en tekorten boostte het brutalisme, samen met het vooruitgangsgevoel dat er toen heerste onder de welvaartsstaat. De nieuwe architectuurstroming ontketende zich door de bottom-up ontdekking van gewapend beton in Frankrijk en Engeland. Het bracht namelijk andere morfologische structuren en mogelijkheden met zich mee die voordien onmogelijk leken.[5] Het brutalisme waaide over naar België en werd zowel ingezet in openbare gebouwen als in woningen.

Peter en Alison Smithson, twee Engelse architecten, beschreven brutalisme als een authentieke bouwstijl, zowel in materialen als in constructie. Oorspronkelijk ontstond de stijl uit een ethiek voor de onverhulde structuur en waardering voor een materiaal. Pas later bracht esthetiek zich in verband met de architectuurstroming.[6] Vanaf de jaren ‘60 symboliseerde brutalisme een concept van ‘ethiek’ vs ‘esthetiek’. De ethiek die een onverhulde structuur voorstelde die vrij toe te eigenen was. De esthetiek die eerder wees op de ruwe afwerking van deze gebouwen. Beton kon namelijk dezelfde esthetische functie vervullen als hout of baksteen. Het werd een stroming dat de behoefte voor nieuwe monumentaliteit invulde en stond voor ‘bouwen volgens nieuwe idealen’.[7] Toch gebruikte toen niet iedere architect de term voor een project dat later wel als ‘brutalistisch’ beschouwd werd. Meestal interesseerden deze zich meer in de notie van textuur, de invloed van fotografie of als reactie op École des Beaux-Arts. De ontwerpers kozen voor beton door de maakbaarheid ervan, samen met de sterkte eigenschappen waardoor de structuur en de architectuur één geheel werden en beton zo een interessant middel was om mee te werken.[8]

Hoewel deze internationale beweging zich verspreidde als een brandend vuurtje naar alle uithoeken van de wereld en hebben deze gebouwen een sterke band met hun omgeving. In Japan vertaalde zich dat in gebouwen volgens de authentieke Japanse houtconstructies en in India was het brutalisme eerder een reactie op de koloniale architectuur.[9] Voor het grote publiek gaat brutalisme over de kolossale betonstructuren uit de naoorlogse periode.

4 Elsner, Olivier, Philip Kurz, en Peter Cachola Schmal, red. ‘SOS Brutalism: A Global Survey’, Western Europa Beyond Great Britain: Proto-Brutalism and the French situation:334-69. Zurich: Park Books, 2017.

Lichtbouwprojecten inspireerden zich op de Scandinavische architectuur, een sociaaldemocratisch ideaal met focus op eenvoud en functionaliteit. Deze visie vertaalde zich in houtbouw en lichte kleuren. BRON: It’s Scandinavian. ‘Wat is Scandinavisch design vroeger en nu?’, 2021. https://its-scandinavian.com/wat-is-scandinavisch-design/

5 Forty, Adrian. Concrete and Culture. A Material History. Londen: Reaktion books, 2012.

6 Broos, e.a., 2004.

7 issuu. ‘NIET IN BETON GEGOTEN’. Geraadpleegd 23 mei 2024. https://issuu.com/wbooks/docs/bruut_lr_bladerpdf/s/24062900.

8 RIBA. ‘Brutalisme’. Geraadpleegd 5 april 2024. https://www.architecture.com/explore-architecture/brutalism.

9 Elsner e.a., 2017.

Het brutalisme kende vele kritieken door onder andere de massaproductie ervan, een postmoderne kritiek met betrekking tot het monotone van de stijl. Ook de steeds duurder wordende arbeidskrachten bemoeilijkten nieuwe projecten. Kenmerken zoals ruwe oppervlakken van onder andere baksteen, gestort beton met bekistingstextuur, de massiviteit en eerlijke articulatie van structuur en de veelal ongebruikelijke architecturale vorm en uitstraling bevorderden de kritieken op de stroming.[10] Sporen van hun bouwproces zoals bekistingsgaten en naadlijnen bleven gewoonlijk zichtbaar wat de transparantie van de architectuurstroming benadrukt.[11] Het brutalisme ontving ook kritiek omwille van zijn functionaliteit en grootschaligheid, de menselijke maat kreeg te weinig aandacht waardoor het publiek zich er niet meer mee verbonden voelde.[12] Met deze kritieken eindigt de populariteit van de brutalistische stroming in de jaren ‘70.[13] De sociale woningbouw en kerkbouw die in de jaren ‘60 populair waren, kende samen met brutaliserende gebouwen een grote depressie. Het socialisme en brutalisme behoren sindsdien tot het verleden maar hun sporen zijn nog zichtbaar. Hoewel het brutalisme sterk aanwezig was, heerste er een hevig debat over de betekenis van de beweging. Het hedendaags gebruik van de term is helemaal niet zo eenduidig en begrensd als wordt vermoed.[14] ‘Brutaliserende architectuur’ dekt het begrip beter.[15]

Sinds het einde van de stroming zijn er reeds veel gebouwen afgebroken aangezien ze moeilijk te onderhouden en herbestemmen zijn. Andere gebouwen worden met enig ongemak op een erfgoedlijst geplaatst. Voornamelijk in Oost-Europa verloopt dit moeizaam doordat daar de staatsideologie onlosmakelijk gekoppeld is aan het brutalisme. Volgens Michelle Provoost, Nederlands architectuurhistoricus, moeten niet alle brutaliserende gebouwen bewaard worden maar momenteel dreigt bijna het volledige patrimonium gesloopt te worden en dat moet wél vermeden worden.[16] Een belangrijke constatering, uit alle tijdsperioden zijn er gebouwen gesneuveld, herwerkt en bewaard, maar voor het brutalisme lijkt dit moeilijker te liggen. De stroming zorgt namelijk voor ambivalente discussies zowel binnen als buiten de architectuurwereld. Een positie in nemen tegenover het naoorlogs erfgoed en de brutaliserende gebouwen in het algemeen blijft gecompliceerd. Het is belangrijk om niet alle sporen uit te wissen en er met enige fierheid op terug te kijken. De meeste gebouwen verdwijnen door afbraak. Veelvuldig onder applaus en gejuich, denk maar aan de afbraak van *Maupoleum* in 1994 te Amsterdam. Amper 20 jaar na oplevering staat het bij Nederlanders bekend als één van de lelijkste gebouwen van het land. [17] Andere gebouwen, wat eerder een uitzondering blijkt, staan nog steeds overeind en worden wel gewaardeerd.

10 RIBA, 2024.
11 Pat, Finn. ‘Brutalism Was the Greatest Architectural Movement in History. Change My Mind.’ Journal, 27 juni 2022. https://architizer.com/blog/inspiration/stories/change-my-mind-brutalism/.
12 ‘NIET IN BETON GEGOTEN’, 2024.
13 Oostblog. ‘Brutalisme is…’, 26 december 2018. https://oostblog.info/architectuur/brutalisme/.
14 BRON ??
15 Elsner e.a., 2017.
16 Hannema, Kirsten. ‘Lomp, ruig en van keihard beton: van brutalisme moet je leren houden – maar dan krijg je veel liefde terug’. de Volkskrant, 25 juli 2021. https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/lomp-ruig-en-van-keihard-beton-van-brutalisme-moet-je-leren-houden-maar-dan-krijg-je-veel-liefde-terug~b3ce9b22/.
17 DVW. ‘Brutalisme’. Geraadpleegd 5 april 2024. https://dvw.nu/inspiratie/brutalisme/.

Afb. 1: Maupoleum Amsterdam door Piet Zanstra, 1971 © Stadsarchief Amsterdam, z.d.

Dit is ook het geval bij *Unité d’Habitation* door Le Corbusier dat sinds 2016 deel uit maakt van de werelderfgoedlijst van Unesco. In dit gebouw zijn duidelijke kenmerken van het brutalisme zichtbaar zoals zichtbeton met waarneembare sporen van bekisting. Deze constructies hebben een simpele, eerlijke en duidelijke vorm en structuur. Ze zijn ontdaan van onnodige opsmuk en opgetrokken uit nieuwe materialen.[18]

Afb. 2: Unité d’habitation door Le Corbusier, 1965 © Site Le Corbusier, 2022

Momenteel dringt het besef door dat beton niet snel veroudert en dat het blootleggen van structuur tot boeiende inzichten leidt. Daarnaast vormt het brutalisme de enige stroming in de geschiedenis die nooit compromissen sloot.[19] Bij jonge ontwerpers wint brutalisme de laatste jaren aan populariteit, voornamelijk door de duidelijke bedoelingen van de stijl.[20] Het optimistisch dromen over de toekomst en hoe de staat investeerde in het welzijn van zijn burgers doet mijmeren. Maar de 50 jaar oude gebouwen zijn niet meer modern en al zeker niet aangepast op alle innovaties van vandaag. Bovendien duiken er steeds grotere en meer opvallende bouwfysische gebreken op.

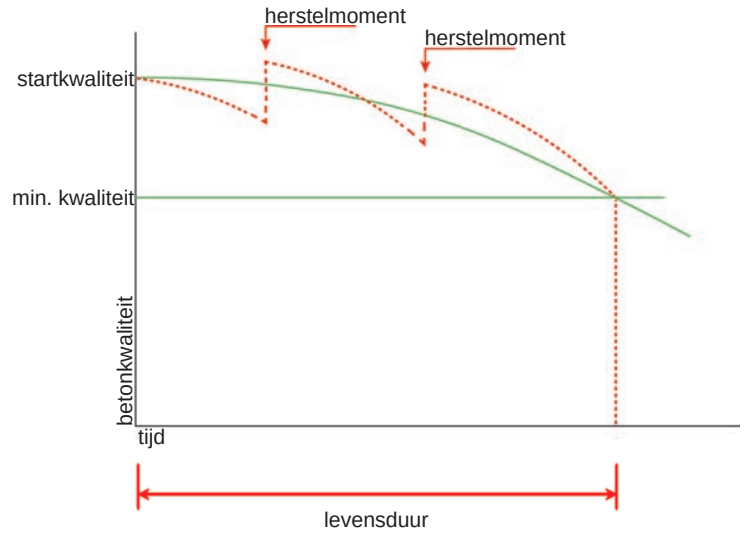
18 DVW, 2024.
19 Pat, 2022.
20 Elsner e.a., 2017.

Brutaliserende gebouwen kennen namelijk enkele klassieke problemen zoals het gebrek aan goede waterdichtheid met vochtschade tot gevolg. Een andere oorzaak van waterinfiltratie is de ontoereikende hellingsgraad van platte daken, resulterend in langdurig stilstaand water. Door zichtbeton aan de buitenzijde niet te coaten, ontstaat er uitloging van het gewapend beton wat resulteert in afzetting.[21] Naast de vele vochtproblemen zijn er ook thermische gebreken. De naoorlogse gebouwen mankeren goede isolatie en bevatten koudebruggen. Dit probleem neemt toe bij brutaliserende architectuur waar ruwbouw ook afwerking is. De betonnen structuur manifesteert zich aan de binnen- en buitenzijde met enorme thermische verliezen met grote stookkosten tot gevolg, versterkt door de grote glaspartijen in enkel glas.[22] De pathologie van slechte-energie-efficiëntie vormt de laatste jaren een steeds groter probleem en bemoeilijkt het toekomstperspectief van deze gebouwen. Veel van de opgesomde gebreken zijn ontstaan uit onwetendheid in het gebruik van gewapend beton. De wil om robuuste gebouwen te realiseren was aanwezig, maar er ontbrak adequate kennis. Betonbouw ontwikkelde zich door een trail-and-error methode.[23] Dit verklaart waarom de deskundigheid en inzichten versnipperd en incompleet zijn. Het merendeel van de gebouwen ondervinden op dit ogenblik betonrot, waterinfiltratie en slurpen energie. Het patrimonium is jarenlang slecht onderhouden hierdoor escaleert de bouwfysische situatie veelal.[24]

De brutaliserende gebouwen hebben naast hun pathologische eigenschappen nog een groot nadeel, namelijk hun omvang waardoor instandhoudings- en renovatiewerken in elk geval veel geld kosten.[25] De regelmatig toegepaste oplossingen om gebouwen energetisch aantrekkelijk te maken en de gebruikskosten te doen dalen zijn geregeld in strijd met de architecturale erfgoedwaarden van deze gebouwen vermits ze het zicht ervan drastisch veranderen. Daarnaast horen bij een thermisch goed presterend gebouw extra technieken. Hiervoor is er in brutalistisch patrimonium en eveneens in ander onroerend erfgoed, geen plaats voorzien.[26] Creatieve oplossingen zijn dus noodzakelijk om deze gebouwen toekomstbestendig te maken zonder hun architecturaal concept en visuele uitstraling te verliezen.

De vele bouwtechnische problemen, aangehaald hierboven, tonen aan dat de levensduur van deze gebouwen niet oneindig blijkt te zijn. Geert De Schutter beschrijft in het boek '*Damage to a concrete structure*' hoe een betonstructuur degradeert en hoe dat voorkomen kan worden. Hij gebruikt hiervoor de term 'levensduur'. De levensduur bakent zich af gezien het vermogen van een structuur om degradatie te weerstaan. Het slaagt op de structuur die zijn vereiste kwaliteitsniveau pas na deze tijdsduur verliest en vraagt de nodige controles en reparaties. Enerzijds corrigerende reparatie, dat de structuur herstelt na onvoorziene afbraak en anderzijds preventieve reparatie die anticipeert op toekomstige schade. Het einde van de levensduur betekent vooral dat de veiligheid niet meer gegarandeerd wordt of er te hoge onderhouds- of reparatiekosten zijn. De levensduur kent een analyse vanuit drie verschillende gezichtspunten: structureel, functioneel en economisch. Structurele eisen zijn gekoppeld aan de sterkte van materialen en het draagvermogen van constructies. Functionele vereisten houden verband met het normale gebruik van een gebouw of een constructie en wordt bepaald door de evolutie in het gebruik. Economisch gezien kan een structuur als een investering worden beschouwd en worden de vereisten gedefinieerd op de niveaus van 'winst' en 'marges'.[27]

Voor betonconstructies zijn de uiteindelijke levensduurkenmerken van de structuur van groot belang. De kwaliteitscontrole op de bouwplaats en de acties om bouwfouten te voorkomen zijn belangrijke kwesties tijdens de bouwfase. Wanneer ontwerp en constructie correcte uitvoering kennen, beantwoordt de initiële structurele respons beter dan de structurele vereisten waarop het ontwerp zich baseerde. Door mechanische, fysische en chemische belasting begint de structuur vanaf het begin al af te breken. Dit verouderingsproces verklaart het cruciale belang van controles. Alsook de natuurlijke degradatie doorheen de tijd. Hierdoor kunnen onderhouds- of reparatieacties worden gedefinieerd om de beoogde levensduur te bereiken. [28]

Afb. 3: Schematische representatie van de levensduur en het effect van reparaties © Lotte Van Hecke, gebaseerd op een schematische weergave door Geert De Schutter in Damage to Concrete Structures

Er bestaan vier verschillende strategieën om de beoogde levensduur te bereiken. De eerste methode is deze van goede praktijken waarbij er een adequaat ontwerp en hoogwaardige uitvoering is. De tweede baseert zich op onderhoud. Een derde strategie accepteert dat de carbonisatie doordringt tot de wapening en deze aantast. Volgens de vierde methode treedt de actie pas op als er ernstige schade is opgetreden aan de betonconstructie. De vooropgestelde optie om een beoogde levensduur te bereiken, is door de structuur zorgvuldig te ontwerpen, rekening houdend met het effect van relevante agressieve acties.[29]

21 M.P.Q. Delgado, João, red. Case Studies of Builiding Pathology in Cultural Heritage. Vol. Brutalist Architecture and Pathologies: How Design Mistakes Can Make a Building 'Sick' from the Beginning. Singapore: Springer, 2016.
22 M.P.Q. Delgado, 2016.
23 Forty, 2012.
24 Elsner e.a., 2017.
25 Oostblog, 2018.
26 M.P.Q. Delgado, 2016.
27 De Schutter, Geert. Damage to Concrete Structures. Florida: CRC Press, 2012.
28 De Schutter, 2012.
29 De Schutter, 2012.

Om de meest gunstige methode ‘goede praktijken’ te realiseren, wordt rekening gehouden met enkele belangrijke elementen. Het ontwerpen van een duurzame betonsamenstelling vormt een cruciaal aspect. Een bestendige betonmix ontstaat grotendeels door de gekozen microstructuur volgens de toepassing ervan. De microstructuur is het resultaat van de hydratatiereactie en bepaalt dus het chemische karakter. Hieruit volgt dat de water-cement ratio een cruciale rol speelt met betrekking tot de duurzaamheid van beton. Aangezien dit het resultaat is van de interactie tussen cement en water en mogelijke aanvullende mengsels. De samenstellingsparameters cementgehalte, watergehalte en hun massaverhouding zijn dus belangrijk. Daarnaast vormt een passend ontwerp van de betonconstructie een fundamenteel element binnen de bepaling van de levensduur van een betonconstructie. Deze omvat de dimensionering, detaillering en materiaalkeuze op basis van correct gedefinieerde omgevingsomstandigheden, waarbij rekening wordt gehouden met mechanische belasting alsook potentiële afbraakprocessen.

Een tweede struikelpunt in kwaliteitsvolle betonconstructies bevindt zich tijdens het gieten van het beton. De wapening kan slecht gepositioneerd en/of geproportioneerd zijn evenals de mengprocedure incorrect. Eveneens kan het beton slecht getrild worden. Op het niveau van de bekistingen kunnen problemen optreden wegens onvoldoende sterkte en als gevolg van lekkage. Bij demolling kan oppervlakteschade optreden indien het bekistingsoppervlak onvoldoende voorbereid is.

Een derde cruciaal moment bij betonbouw is de uitharding van het beton vanwege de kans op scheurvorming veroorzaakt door een relatief hoge stijfheid en lage sterkte. De grote kans op scheuren ontwikkelt zich tijdens het hydratatieproces waardoor het volume verkleint. Dit heet chemische krimp. In een natte omgeving kan het betonelement expansie vertonen in plaats van krimp. Een ander effect van het hydratatieproces is de exothermische productie van hydratatiewarmte. Deze warmte-energie zorgt voor een temperatuurstijging van het betonelement wat leidt tot thermische spanningen. Zodra het hydratatieproces vertraagt, begint het betonelement af te koelen met thermische krimp tot gevolg. Tijdens het verhardingsproces treden relatief grote spanningen op terwijl het beton nog steeds een relatief lage sterkte heeft. Dit verklaart waarom verharding van beton zo gevoelig is voor scheurvorming op jonge leeftijd.[30]

Brutaliserende gebouwen kennen niet enkel structurele en bouwtechnische gebreken, het bestaansrecht van deze gebouwen wordt eveneens in vraag gesteld. Vandaag staan de brutalistische stroming op zichzelf en moeten ze zichzelf verdedigen in onze maatschappij door middel van hun kwaliteiten. De betekenis die de architecten gaven aan de sociale context is vandaag verdwenen.[31] De haat-liefde verhouding tegenover het brutalisme werkt polariserend. De ene beweert dat het wonen in de buurt van zo’n gebouw de mensen depressief maakt. Koning Charles claimt dan weer dat het een overgewaaide plaag van de Amerikaanse steden is dat zorgt voor een gebrek aan ‘menselijke schaal’. Hij beschouwt de beweging als een dieptepunt in de moderne beweging die reeds vanaf het begin gebrekkig was. Voorstanders van het brutalisme vinden de polariteit vanzelfsprekend aangezien deze stroming de architectuur toont in zijn meest pure vorm. Het laat de architectuur volledig bloot en dient de fundamentele behoeften van de gewone mens.[32]

Bovendien wordt niet enkel de stroming in vraag gesteld, betongebruik in het algemeen staat op dit ogenblik in een negatief daglicht. Hoewel beton als een statisch materiaal overkomt, is het heel flexibel en kunnen er zeer unieke vormen aan gegeven worden. Dat verklaart beton als meest gebruikte materiaal ter wereld. Volgens studie woont twee derde van de wereld in een gewapend beton gebouw en bestaat er per persoon één kubieke meter beton. Dit roept meteen milieumatige vragen op. Het maakt van de cementindustrie de grootste waterverbruiker wereldwijd, het representeert bijna 10% van het wereldwijde verbruik. Dat betonproductie voor bijna 10% van de jaarlijkse CO_2 uitstoot zorgt is even onrustwekkend. De grote vervuiler heeft een lange levensduur bij goede conservering, anders bestaat de kans dat de structuur na 30 tot 50 jaar zijn levensduur bereikt.[33]

Brutalisme vormt een complexe stroming met vele voor- en tegenstanders, gecompliceerde bouwfysische vraagstukken door enerzijds de veranderende context en anderzijds het gebrek aan kennis tijdens de bouw van deze projecten. De brutaliserende gebouwen hebben een belangrijke betekenis in de evolutie van de bouw- en architectuursector. Dit materieel geheugen moet bijgevolg aanwezig blijven in het gebouwde landschap.

30 De Schutter, 2012.
31 Van De Perre, Dirk. Op de grens van twee werelden. Wetteren: drukkerij Erasmus nv, 2003.
32 Pat, 2022.
33 DVW, 2024.

Kerkelijke architectuur in Vlaanderen

Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw, in 1862, werden de katholieke Sint-Lucasscholen opgericht als tegenstander voor de officiële, klassieke academies. Aan het begin van de 20ste eeuw hadden deze Sint-Lucasscholen het monopolie over de kerkbouw en propageerden de neogotiek als religieuze bouwstijl. Het Sint-Lucasinstituut probeerde, vanuit Gent, over heel België scholen op te richtten. Enkel in Antwerpen verliep dit moeizaam doordat de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten die voorheen het monopolie bezat. De Sint-Lucasscholen konden, dankzij steun van de kerkelijke overheid, vele religieuze projecten in de wacht slepen.[34] Na WOII, in 1924, ontstond een reactie op de Sint-Lucasscholen in de vorm van kunstenaarsbeweging *'De Pelgrim'*. De beweging streefde naar een modernisering van de kerkelijke kunst en wou afstand nemen van de neogotische canons.[35]

Tussen de eerste en tweede wereldoorlog leefden de vernieuwingen eerder lokaal en bleven deze binnen het klassieke grondplan. Kerkbouw bloeide voornamelijk in de jaren '30 als gevolg van de crisis.[36] De liturgische herprofilering was eerder sociaal georiënteerd en gedragen door architecten en parochies. De kerkgebouwen bestonden uit een betonstructuur, bekleed in romantische stijl met regionaal karakter. Hierdoor ontstonden er kerken met breed schip zonder zijbeuken. Een toonaangevend voorbeeld hiervan is de basiliek van Koekelberg.[37] Hoewel deze voor WOI werd toegeschreven aan Sint-Lucasarchitect Pierre Langerock, werd deze tijdens het interbellum toch toegewezen aan Albert Van Huffel. Student aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en belangrijk figuur binnen de Pelgrimsbeweging. Hiermee doorbrak hij de dominantie van de Sint-Lucasscholen die nog steeds heerste. Daarnaast was de basiliek van Koekelberg één van de eerste prestigieuze projecten in Vlaanderen waarin beton gebruikt werd. Het materiaal stond namelijk grote overspanningen en een flexibeler grondplan toe.[38]

Afb. 4: Basiliek van Koekelberg door Albert Van Huffel, 1935 © Markus Koljonen, 2007

34 Van De Perre, 2003.
35 Maeyer, Jan De. 'De Pelgrim'. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging. Geraadpleegd 23 mei 2024. https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/de-pelgrim-0.
36 Wibaut, Romain, Thomas Coomans, en Ine Wouters. 'Hidden Modernity: Reinforced Concrete Trusses in Brussels Parish Churches (1935–40)'. In Building Knowledge, Constructing Histories:, 1375-81. Leiden: CRC Press, 2018.
37 De eerste steenlegging vond plaats in 1905. Door het overlijden van Leopold II en het uitbreken van WOI, liep de werf vertraging op. Voor WOI werd voornamelijk de fundering gerealiseerd, tijdens het interbellum werd het ontwerp aangepast door het aanstellen van een nieuwe architect. In 1952 wijdde kardinaal Van Roey de basiliek in. De werken werden afgerond begin jaren '70.
38 Broos, e.a., 2004.

Deze lokale vernieuwingen volgden een voorbeeld uit Frankrijk. In Parijs werd 25 jaar eerder de allereerste betonnen kerk neergeplant, de Sint-Jean de Monmartre. In 1923 werden de mogelijkheden van beton voor het eerst echt tot zijn limieten getest binnen de religieuze architectuur. Auguste Perret bouwde, eveneens in Parijs, Notre Dame du Raincy. Hierbij toonde hij aan dat beton een volwaardig materiaal is zoals natuursteen.[39] In de kerkgebouwen in beton gerealiseerd voor Notre Dame du Raincy, verstopten de architecten het constructiemateriaal achter valse plafonds.[40] Bovendien werd het slechts in 13 maanden gerealiseerd met een beperkt budget.[41]

Afb. 5: Sint-Jean de Monmartre door Baudot Anatole, 1894-1904 © Pascal Lemaître, 2016

Afb. 6: Notre-Dame du Raincy door Auguste Perret, 1922-1923 © Mary Ann Sullivan, 2007

Na WOII raakten deze vernieuwingen in een stroomversnelling. Er ontstond een zoektocht naar een nieuwe kerkentypologie om deze reden verdween de klassieke kerkvorm. Deze kentering correspondeerde met Vaticanum II[42] waarin afgevaardigde bisschoppen streefden naar meer interactie met de gelovigen tijdens de eredienst. Het publiek beschouwde het drie jaar durende concilie als startpunt van de Vlaamse modernisering van de Kerk en leidde tot misvieringen in de volkstaal.[43] Na 400 jaar liet de Kerk het Latijn achterwege. Eveneens werden diakens van het volk geïntroduceerd, waarbij leken een voordracht gaven tijdens de eredienst. Dit bracht de gelovigen letterlijk en figuurlijk terug dichter bij het sacrale gebeuren. Deze stijl van erediensten brak resoluut met het verleden en bracht op architecturaal vlak gevolgen met zich mee ondanks de niet expliciete vermelding in Vaticanum II. Het concilie positioneerde zich eerder als een religieus standpunt dan een architecturale nota. Zo greep deze terug naar de eerste Christenen die geen religieuze gebouwen kenden. Enerzijds omdat volgelingen tijdens de eerste eeuwen in de illegaliteit leefden, anderzijds omdat dit geloof ontstond uit het Jodendom. Het Concilie zocht de 'huiskerk' terug op, die later evolueerde naar basilica.[44] Vaticanum II kan gezien worden als een top-down bevestiging van de lokale evoluties tijdens het interbellum. Het concilie herintroduceerde de huiskerk en bekrachtigde de liturgische beweging. Vaticanum II bevestigde een religieuze visie dat zijn denkkaders ontwikkelde tijdens het interbellum en zorgde bijgevolg voor een frisse wind tijdens de naoorlogse periode in de kerkbouw.[45]

39 Broos, e.a., 2004.
40 Morel en Van de Voorde, 2012.
41 Broos, e.a., 2004.
42 Het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie werd van 1 oktober 1962 tot 8 december 1965 gehouden.
43 Morel en Van de Voorde, 2012.
44 Rymenams, Jan. 'Marc Dessauvage en zijn kerken in het Hageland, Brutalisme in dienst van het "huis an de gemeenschap"'. Hagelandgidsen, 2020.
45 Broos, e.a., 2004.

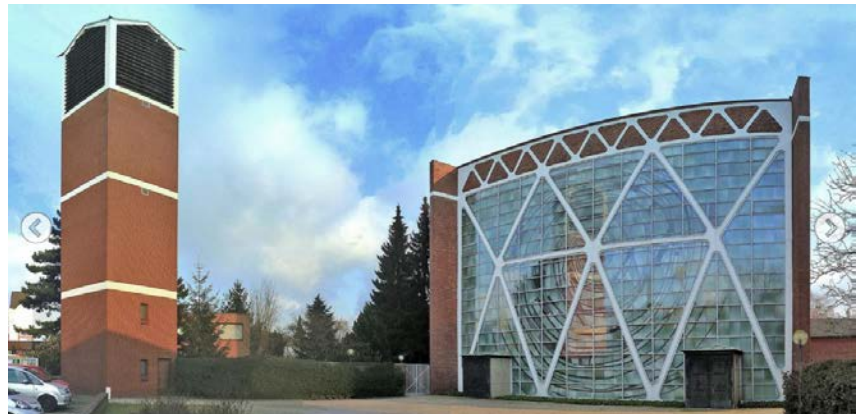
Brutalisme en kerkelijke architectuur

Na WOII sloeg het Sint-Lucasinstituut een andere weg in. Broeder Urbain werd hoofd van de Academie en kon hierdoor zijn visie meer doordrukken. Broeder Urbain wenste dat Sint-Lucas een rol kon spelen in de vernieuwing van de kerkelijke architectuur. Het belang voor kerkontwerp werd enkel in de hoogste twee jaren gedoceerd maar gaven toch een goed beeld van de evolutie van de kerktypologie bij studenten. De evolutie van het moderne kerkgebouw ging vanaf 1954 in een stroomversnelling door grote experimenten met grondplan, vorm en uitzicht van de kerk. Als directeur creëerde broeder Urbain zijn paradepaardje *Cenakel*, een centrum voor moderne kerkelijke kunst waarbij er ruimte was voor uitwisseling van informatie en vorming.[46] Vanaf 1957 werd de jaarlijkse wedstrijd *Pro-Arte Christiana* georganiseerd, een wedstrijd voor religieuze kunst. In 1959 won Marc Dessauvage de *Pro-Arte Christiane* wedstrijd met een ontwerp voor de kerk in Mortsel.[47] Voor broeder Urbain betekende deze overwinning een bekroning van 10 jaar inspanning van Sint-Lucas ter promotie van moderne kerkbouw, terwijl Dessauvage dit ontwerp eerder klassiek modern omschreef met verwijzing naar Mies van der Rohe.[48] In 1963 won Dessauvage de West-Vlaamse provinciale prijs voor architecten met eveneens een religieus ontwerp. Volgens Gaby Gyselen, cultureel ambtenaar en kunstcriticus, toonde deze wedstrijd de waardigheid die het Christendom van binnenuit moest uitstralen en de nieuwe evangelische eenvoud. Eenzelfde visie over kerkbouw die br. Urbain ook mee gaf. De vooraanstaande architecten zochten naar nieuwe structuren en organische vormen waarbij functionaliteit, volumen- en lichtspel centraal stonden. De kerkgebouwen belichaamden een product van de heersende tijdsgeest, de architect kreeg grote vormvrijheid en de moderne constructietechnieken werden aangewend. De kerkgebouwen zijn telkens een experiment en vervallen niet in routinematige tradities zoals voorheen.

De opkomst van brutalistische huiskerken kon enkel door de liturgische herpositionering van de kerk en de ontplooiing van de betonbouw met zijn vele betekenissen na WOII. De maatschappij moderniseerde snel wat niet alleen zorgde voor een veranderende sociaal-religieuze context maar ook voor grote vernieuwingen binnen de architectuurwereld. De nieuwe kerkentypologie was bijgevolg eerder een resultaat van de vernieuwde technieken en religieuze herpositionering. Bovendien werden de Sint-Lucasscholen opnieuw zeer gewaardeerd door het Aartsbisdom en de andere bisdommen waardoor deze architectuur in Vlaanderen domineerde. Hoewel oud-studenten van Sint-Lucas de kerkenbouw toen bleven domineren (Lampens, Dessauvage, nog andere) waren er zijn ook andere spelers bijgekomen. (Felix, Meekels, ...)

Toch was de architecturale, brutaliserende stroming in Vlaanderen geen uitzondering. Overal in Europa brak het brutalisme door, in elke regio een andere expressie. Bekende brutalistische voorbeelden uit het buitenland zijn onder andere Heilig-Kreuz-Kirche te Bottrop, Duitsland, Notre-Dame du Haut te Ronchamp, Frankrijk en Sint-Karl te Luzern, Zwitserland.[49]

46 Van De Perre, 2003.
47 Broos, e.a., 2004.
48 Van De Perre, 2003.
49 Broos, e.a., 2004.

Afb. 7: Heilig-Kreuz-Kirche te Bottrop door Rudolf Schwarz, 1955-1957 © Edgar El, 2023

Afb. 8: Notre-Dame du Haut, te Ronchamp door Le Corbusier, 1955 © G. Engel voor AONDH, 2021

Afb. 9: Pfarrkirche St. Karl door Fritz Metzger, 1930-1934 © Filiz Boran voor Hochschule Luzern, 2017

De ruige muren, enorme woongebouwen en imposante bezienswaardigheden zorgden ervoor dat het brutalisme sinds de beginjaren reeds voor controverse zorgde. Mede hierdoor is de stijl zo bedreigd. Dit resulteerde in 2017 tot het initiatief SOS Brutalism. De slogan ‘save the concrete monsters’ vat hun doel bondig samen. Met dit initiatief probeert SOS Brutalism de vooroordelen die heersen te ontnemen. Het brutalisme toont een rigide uithoudingsvermogen en verankering in het landschap. In tegenstelling tot de reguliere realisaties, had het sacrale brutalisme wel maatschappelijk draagvlak. De elementaire architectuur betekende in deze context moreel, goed en vroom, de architectuur aardde letterlijk in het landschap.[50] Deze interpretatie maakt van brutalistische kerkgebouwen de meest geappreciëerde gebouwen binnen de stroming.[51]

50 G-Pulse Editorial Team. ‘Architecture in the Raw: Brutalism’. Architectuur tijdschrift. GIRA, 25 april 2024. https://www.gira.com/en/en/g-pulse-magazine/architecture/brutalism.
51 Elsner e.a., 2017.

Beton maakte reeds voor WOII zijn intrede in de religieuze gebouwen. Ook de brutaliserende stroming die na WOII verspreidde in de kerkbouw blijkt niet enkel geïsoleerd in Vlaanderen. Desondanks tekent deze regio zich uniek af binnen de verspreiding van het brutalisme, gerelateerd aan religieuze gebouwen. In andere streken waren er gekende en toonaangevende architecten die de (religieuze) wederopbouw in goede banen leidden.[52] De expansie van moderne kerkbouw duurde in Vlaanderen ongeveer 10 jaar en kende slechts één architect naast Dessauvage met een beperkt religieus oeuvre, namelijk Paul Felix,. Dit verschilt met Wallonië en onze buurlanden.[53]

Begin de jaren '70 begon een secularisatiegolf en hiermee doofde de kerkbouw uit. Het aantal gelovigen daalde aanzienlijk, begin jaren '60 gingen meer dan 40% van de inwoners naar de eucharistieviering. Begin jaren '70 waren dat slechts 1/4 van de inwoners. Deze cijfers zijn bekeken over heel Vlaanderen en impliceren een afname van de inkomsten. De kerken liepen sindsdien verder leeg, volgens Daniël Devos, gepensioneerd archivaris van Bisdom Antwerpen, gaat vermoedelijk slechts 0.5% van de bevolking nog naar de kerk. [54] De inkomsten zijn miniem en de onderhoudskosten nemen toe, voor alle kerkgebouwen. Hierdoor zijn er reeds vele kerken gesloten, gesloopt of herbestemd. België telt 4.296 kerken waarvan er 1.798 opgenomen zijn in het inventaris van onroerend erfgoed.[55] Hieruit volgt dat 40% van de Vlaamse parochiekerken een erfgoedwaarde toegekend kregen.

Vele van de brutalistische kerken zijn nog te jong of ondergewaardeerd waardoor ze niet op een lijst van erfgoed staan. Toch probeert Monumentenwacht Vlaanderen een summiere oplossing te bieden aan betonnen erfgoed. In één enkele publicatie tracht de organisatie de oorzaken van schade, mogelijkheden tot onderhoud, conservering en restauratie te vatten. Het artikel beschrijft hoe gegronde documentatie, visuele controle en bijkomend diepte onderzoek een gegronde diagnose kan bekomen. Daarnaast biedt het ook preventie maatregelen aan zoals regelmatig onderhoud, vlotte regenwaterafvoer en oppervlaktebehandelingen. Tot slot bespreekt Monumentenwacht herstelmaatregelen. Dit alles blijft steeds te oppervlakkig. Nochtans wordt er verwezen naar de complexiteit van het materiaal. Daaruit resulteert dat iedere betonconstructie een differente behandeling verdient, echter lijkt deze constatering buiten beschouwing gelaten.[56]

52 Broos, e.a., 2004.
53 Van De Perre, 2003.
54 Devos, Daniël. Gesprek met Daniël Devos. Mondeling, 22 mei 2024.
55 'Parochiekerken'. Inventaris Onroerend Erfgoed. Geraadpleegd 23 mei 2024. https://www.onroerenderfgoed.be/sites/default/files/2023-03/BC%20Parochiekerken%20web.pdf.
56 Van Laar, Birgit. 'Onderhoud van betonnen erfgoed'. EPO drukkerij, november 2017. https://www.monumentenwacht.be/files/brochure_beton.pdf.

Marc Dessauvage en brutalistische kerkbouw

In Vlaanderen behoort Marc Dessauvage tot één van de bekendste en meest productieve kerkbouwers van de naoorlogse periode. "Hij realiseerde 20 religieuze gebouwen, die in de naoorlogse vooral gedocumenteerd werden door twee schrijvers.

Geert Bekaert trad op zijn 18de toe tot de Jezuïetenorde en voelde zich aangetrokken tot de congregatie van kritische intellectuelen. Tijdens zijn opleiding verdiepte Bekaert zich tot de klassieke filologie, filosofie en theologie en studeerde hij kunstgeschiedenis en oudheidkunde aan KU Leuven.[57] Bekaerts liefde voor architectuur groeide door zijn passie voor het eigentijdse kerkgebouw en hoe het evolueerde van een monument naar een huis voor *de geseculariseerde religie van de moderne mens.*[58] Vervolgens spitste Bekaert zich toe op de studie van moderne kerkbouw en publiceerde hij, samen met een 10-tal buitenlandse auteurs, een overzicht over eigentijdse kerkbouw in Europa. In deze uiteenzetting behandelde hij het Clarissenklooster van Paul Felix als belangrijkste realisatie in België.[59] Volgens Bekaert moest het kerkgebouw niet langer dienst doen aan het kerkelijk ritueel maar beschikbaar zijn voor de mens, geïntegreerd in de alledaagsheid.[60] Daarnaast haalde hij de toenmalig jonge architect Marc Dessauvage voor een eerste keer aan. Vervolgens raakten de twee bevriend en maakten samen enkele architecturale reizen. Hierdoor raakte Bekaert sterk betrokken bij de Dessauvages ontwerpen en liet de architect zijn architecturale realisaties ondersteunen door Bekaerts publicaties. Dessauvage bracht Bekaerts visie over kerkbouw tot leven, terwijl Bekaert de gedachtegang achter elke kerk neerpende zonder dat deze in theologische concepten vervielen. Elke casus draaide om concrete, context specifieke ontwerpen die afhingen van parameters zoals plaats, opdrachtgever en middelen. Geert Bekaert beschreef Dessauvages kerken als 'woonkerken' die zich dominant opstelden in hun omgeving en zich op gelijke voet stelde met woningen. Later recapituleerde hij deze ideeën in het boek '*In een ander huis*' waar hij terug grijpt naar de vroeg christelijke gemeenschappen en hoe er naar deze visie in de jaren '60 terug gegrepen werd.[61]

De tweede schrijver in Dom Frédéric Debuyst. Op 18-jarige leeftijd ontdekte Debuyst '*De Geest van de Liturgie*' met lumineuze en poëtische geloofsvoorstellen. Dom Debuyst publiceerde menig scripties over sacrale kunst en liturgie, sprak regelmatig op colloquia en cursussen. Van 1959 tot 1980 was hij directeur van het tijdschrift *Art l'Église*.[62] Dom Frédéric Debuyst had expertise in het veld van kerkelijke kunst en architectuur. In binnen- en buitenland vroeg de Kerk hulp aan hem voor de inrichting van liturgische ruimtes in de geest van Vaticanum II.[63] In België schoof Debuyst de architect Marc Dessauvage naar voren en prees hij zijn architecturale concepten op internationaal vlak.[64]

57 Strauven, Francis. 'In Memoriam Geert Bekaert'. Niet gepubliceerd., 2017.
58 Broos, e.a., 2004.
59 Strauven, 2017.
60 Van De Perre, 2003.
61 Strauven, 2017.
62 Join-Lambert, Arnaud. 'In memoriam Pere Frederic Debuyst o.s.b.' La Maison-Dieu, nr. 291 (januari 2018): 9-12.
63 La Libre Belgique. 'Eerste prior van Saint-André de Clerlande overleden'. Kernet, 14 oktober 2017. https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/nieuws/eerste-prior-van-saint-andr%C3%A9-de-clerlande-overleden.
64 Join-Lambert, 2018. 9-12.

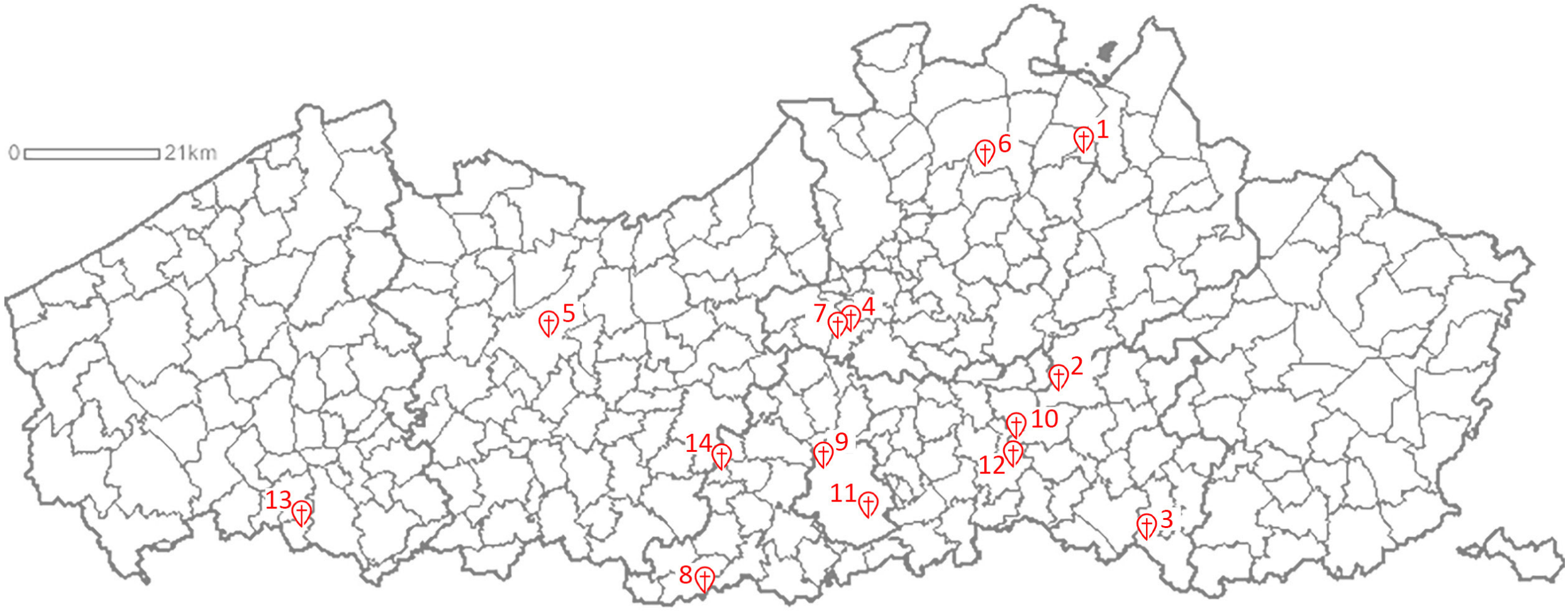
Marc Dessauvage werd in 1960 door Monseigneur Theeuws officieus aangesteld als architect om het Belgische bisdom een nieuwe richting te geven.[65] De architect was zich bewust van de progressiviteit in zijn ontwerpen, die enkel gerealiseerd kon worden in de Belgische context. Toch stootte ook hij op kritieken door de nieuwe vorm van monumentaliteit, de massiviteit en de grote gebaren in zijn architectuur. Dessauvage herintroduceerde de huiskerk door de kerk tot zijn essentie te herleidden en met meer focus op liturgie. Hoewel zijn kerken een nieuwe architecturale uitstraling hadden, keerden deze terug op de waarden van de eerste Christenen.[66] De sterke contextuele link in Dessauvages werk maakte het boeiend en typerend voor het brutalisme, een internationale stroming dat duidelijk geworteld zat in de lokale bewegingen en hierdoor zo'n verschillende uitstraling had per regio. Mede dankzij de vele lovende woorden in de publicaties van Bekaert werd Dessauvage nationaal gekend. Frédéric Debuyst zorgde op eenzelfde manier voor internationale faam.[67] Debuyst gebruikt het begrip '*woonkerk*' met de antithese '*église monument*'.[68]

De laatste decennia onderzochten Stephanie Van De Voorde en Sven Sterken het werk van Marc Dessauvage extensief. Stephanie Van De Voorde schreef samen met Tine Broos en Johanna Vermeir een scriptie over Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw. Hiermee behaalden deze het diploma ingenieur-architect. Hierbij kaderen de auteurs het werk van Dessauvage binnen de evolutie van de kerkbouw in Europa, zowel tijdens het interbellum als in de naoorlogse periode. Waarbij de wederopbouw als keerpunt naar voren wordt geschoven en verschuift de focus naar België. In Vlaanderen blijkt Marc Dessauvage het religieus landschap destijds te domineren.[69] Van De Voorde vervolgt haar thesis met een doctoraat over de betonbouw in België. Hierin beschrijft ze de introductie van beton voor WOI en hoe een verwetenschappelijking en experimentele fase in de woningbouw plaats vond tijdens het interbellum. Van De Voorde wijdt een hoofdstuk aan beton binnen de kerkbouw tijdens het interbellum. Na het behalen Haar onderzoek over Dessauvage beperkt zich eerder tot de sociaal-religieuze context van de kerkgebouwen hoewel ze later veel kennis vergaarde over betonbouw.

Sven Sterken is ingenieur-architect en hoogleraar architectuur- en stadsgeschiedenis. Hij specialiseerde zich in naoorlogse kerkbouw en maakt deel uit van de onderzoeksgroep ARP, Architectural Cultures of the recent Past. In het kader hiervan onderzocht Sterken Dessauvages religieus oeuvre. Zo beargumenteerde hij onder andere waarom Geert Bekaerts kritiek op de kerkelijke productie van zijn tijd geen doel op zich was, maar de basis legde voor een langdurige theoretische reflectie over de betekenis van architectuur in een snel moderniserende wereld.[70] Daarnaast was Sterken nauw betrokken bij de herbestemming van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk te Vosselaar, een naoorlogse kerk ontworpen door Marc Dessauvage.

65 Morel en Van de Voorde, 2012.
66 Morel en Van de Voorde, 2012.
67 Broos, e.a., 2004.
68 Van De Perre, 2003.
69 Broos, e.a., 2004.
70 Sterken, Sven. 'Theory on Sacred Ground. Geert Bekaert's Writings on the Churches by Marc Dessauvage (1961-1967)'. Poster-presentatie gepresenteerd bij Theory's History. Challenges in the Historiography of Architectural Knowledge, 08-02-2017, z.d. Geraadpleegd 25 mei 2024.

Doorheen de literatuur wordt duidelijk dat Marc Dessauvage één van de belangrijkste brutalistische kerkbouwers representeert in het Vlaamse landschap. De beschikbare literatuur belicht eerder de sociaal-religieuze context waarin Dessauvages werk tot stand kwam. Op die manier wordt de productiviteit van Dessauvage gelinkt aan de demografische en parochiale noden die heersten in de naoorlogse periode, gestimuleerd door het aartsbisdom en volgens de visie van Vaticanum II.

Afb. 10: Blinde kaart Vlaanderen met de religieuze nieuwbouwprojecten van Marc Dessauvage © Lotte Van Hecke, 2024

Op deze en volgende pagina's vindt de geografische en chronologische situering van de projecten plaats. Waarbij de projecten geordend zijn volgens het aanstellen van Dessauvage als architect. De tijdslijn start vanaf dat moment tot de oplevering van het project.

Afb. 11: Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

1. Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Sint Jozefstraat 45
2350 Vosselaar

Afb. 12: Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 19560-1965, © Lotte Van Hecke, 2024

2. Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot
Gijzelaarsstraat 27
3200 Aarschot

Afb. 13: Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024

3. Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
Hakendoverstraat 6
3400 Landen

Afb. 14: Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Michael Van Craen, 2019

4. Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Emmanuel Rollierstraat 50
2830 Willebroek

Afb. 15: Kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Beeldbank Onroerend Erfgoed, 2017

5. Kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Zilverenberg 1
9000 Gent

Afb. 16: Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

6. Sint-Pauluskerk, Westmalle
Sint Pauluslaan 2
2390 Malle

Afb. 17: Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024

7. Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Kapelstraat 6
2830 Willebroek

Afb. 18: Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024

8. Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane
Steenweg Asse 57
1540 Herne

Afb. 19: Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

9. *Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem*
Remy Soetensstraat 36
1090 Jette

10. *Sint-Caroluskerk, Holsbeek*
Klein Langeveld 32
3220 Holsbeek

Afb. 20: Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 21: Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

11. *Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde*
Aartshogenlaan 68
1170 Watermaal-Bosvoorde

Afb. 22: Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024

12. *Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo*
Ortolanenstraat 6
3010 Leuven

13. *Verrijzeniskerk, Lauwe*
Spoorwegstraat 92
8930 Menen

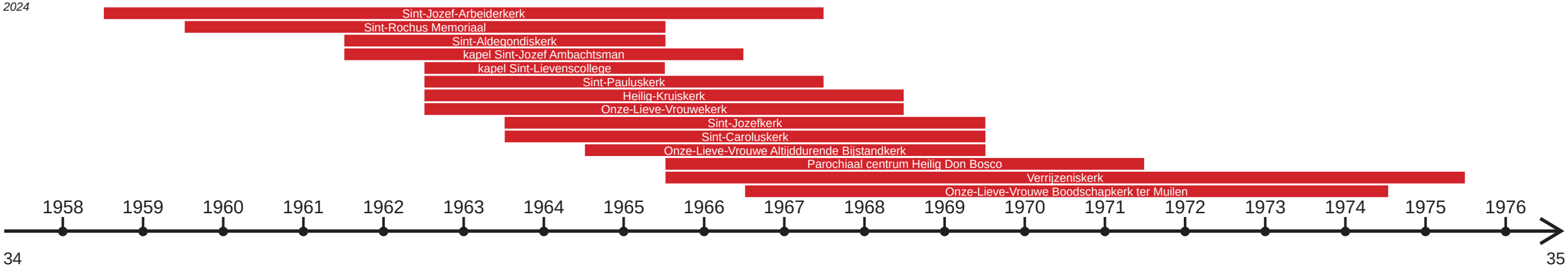

Afb. 23: Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 24: Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024

14. *Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke*
Ommegangstraat 53
1770 Liedekerke

Status quaestionis

Bij het afbakenen van mijn thesisonderzoek koos ik ervoor om rekening te houden met de prestige van een architect en zijn religieus oeuvre. Dessauvages werk sluit hierbij aan. Daarenboven beschikt deze architect over een relatief goed bewaard archief en bestaat er voldoende kwalitatieve literatuur over Dessauvage. Andere ontwerpers in het Vlaamse landschap ontwierpen vaak slechts één kerk in wedstrijdontwerp wat een vergelijking bemoeilijkt. Deze thesis is namelijk één van de eerste die brutalistische kerkgebouwen bouwfysisch onderzoekt. De conclusies die hierin vastgesteld zijn, kunnen dienen als basis om andere brutalistische huiskerken te analyseren.

Dessauvage ontwierp vele kerkgebouwen die in de bestaande literatuur duidelijk maatschappelijk gekaderd worden door Geert Bekaert en Dom Debuyst. Bekaert kaderde voornamelijk hoe elke kerk projectgebonden tot stand kwam en verantwoordde de gemaakte keuzes van Dessauvage. Dom Debuyst schoof de architect naar voren in Vlaanderen. Degene die vandaag extensief onderzoek voerden naar Marc Dessauvage zijn onder andere Stephanie Van De Voorde en Sven Sterken. Van De Voorde bracht veel duidelijkheid over de manier waarop de kerkbouw evolueerde en tot stand kwam. De structurele en constructieve kant blijft echter onder belicht. Dit hiaat wordt voor een eerste keer beschreven in 2022. Sven Sterken stelt vast dat er nog te weinig geweten is over de brutalistische kerkbouwcultuur. Terwijl solide kennis en expertise van concepten, materialen en technieken vereisten zijn om een degelijk (erfgoed)beleid en goede restauratiepraktijk uit te bouwen, dit met belang voor compleet archiefmateriaal.[71]

In de literatuur kwam de sociaal-religieuze context van het werk van Dessauvage goed naar voren, doch bleven de vragen over de bouwtechnische kennis onbeantwoord. Aan de start van mijn onderzoek zijn er geen gepubliceerde werken die inzoomen op de structurele gebreken in de kerkbouw. Vanuit mijn persoonlijke interesse hiernaar vult het onderzoek dat hiaat in. Deze masterproef vormt een eerste gepubliceerd werk waarin de bouwfysische evolutie van Dessauvages naoorlogse kerken aan bod komt en legt deze naast elkaar. Hieruit ontstond de onderzoeksvraag, ***welke veel voorkomende gebreken in brutalistische kerkgebouwen zijn er en wat zijn hun oorzaken?*** Had Marc Dessauvage te weinig praktiserende kennis of ligt de oorzaak eerder later in het onderhoud? Zijn de gebouwen perfect gerealiseerd en veroorzaakt degradatie het verval? Of ligt de oorzaak eerder in de ontwerp- en bouwfase? Daarnaast wordt er ook gekeken naar een mogelijke evolutie in het werk van Dessauvage. Leert hij uit zijn fouten of blijven dezelfde defecten terugkomen?

Door het gebrek aan gegrond archiefmateriaal over het bouwtechnische aspect doorheen de volledige bestaansduur van deze kerken, wordt de conservering bemoeilijkt. De meeste kennis van de naoorlogse kerken zit gebundeld in het geheugen van parochianen. Om die cruciale informatie niet verloren te laten gaan, worden interviews afgenomen. Deze mondelinge geschiedenis is voor het eerst in deze thesis neergepend. Deze masterproef zal dus een belangrijk document worden voor het verdere behoud en herbestemmen voor brutalistische kerkbouw in Vlaanderen.

71 Sterken, Sven. ‘Aan de slag met het archief van Marc Dessauvage: rol en betekenis van architectuurarchieven’. KOORTS: ERFGOEDMAGAZINE VAN KADOC, 2022. KADOC.

Methodologie

1. Literatuurstudie

Bij aanvang van het academiejaar gaf prof. Sven Sterken ons toegang tot een literatuurlijst om zo mee de richting van ons onderzoek te bepalen. Het artikel '*Jong, beschermd en herbestemd. De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis*' liet een grote indruk na. De bespreking beschrijft de herbestemming van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. Deze kende vele moeilijkheden, aangezien het een van de eerste naoorlogse beschermde kerkgebouwen was die herbestemd werd.

Anderzijds gaf '*Concrete and Culture. A Material History*' door Adrian Forty een richting aan deze scriptie. Deze twee bronnen intrigeerden me enorm. Er ontstond een bewustwording van de vele moderne kerken in het Vlaamse landschap. Tegelijk rees de vraag wanneer betonbouw in België zijn intrede vond. Het boek van Forty toont aan dat beton geen ingenieursontdekking is, maar vanuit aannemers ontdekt is. Hierdoor was de kennis over het materiaal erg verspreid. Naast de interesse in betonbouw en brutalisme, bleef het artikel over Marc Dessauvage bij. Het literatuuronderzoek werd vervolgd door meer in te zetten op de architect. Dessauvage is één van de weinige architecten met een, weliswaar beperkt, oeuvre in het Vlaamse 'kerkelijk' landschap. Dankzij dit onderzoek ontstond een goed beeld over de context waarin de naoorlogse kerkbouw tot stand kwam. De literatuur toont het belang van Vaticanum II en het Aartsbisdom aan. Alsook het belang van schrijvers zoals Geert Bekaert en Frédéric Debuyst, voor de carrière van Dessauvage.

Concrete and Culture. A Material History
Forty A. (2016) Concrete and Culture. A Material History. London: Reaktion Books.

Marc Dessauvage en zijn kerken in het Hageland, Brutalisme in dienst van het 'huis van de gemeenschap
Rymenams J. (2020), Hagelandgidsen: Marc Dessauvage en zijn kerken in het Hageland, Brutalisme in dienst van het 'huis an de gemeenschap'. https://www.calameo.com/read/001870227a3db36f1ab48

Jong, beschermd en herbestemd. De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis
Sterken, S., D'hoe, M. (2022). Jong, beschermd en herbestemd. De transformatie van de Sint- Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis. Monumenten en Landschappen, 23-36.

Marc Dessauvage 1931 - 1984
Bekaert Geert. (1987). Marc Dessauvage 1931-1984. Wommelgem: Den Gulden Engel.

Aan de slag met het archief van Marc Dessauvage. Rol en betekenis van architectuurarchieven
Sterken Sven. (2022). Aan de slag met het archief van Marc Dessauvage. Rol en betekenis van architectuurarchieven. Koorts. Erfgoedmagazine van KADOC; Vol. 2022; iss. #2; pp. 42 - 49

Marc Dessauvage

interessante bronnen

Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw
Broos T., Van De Voorde S., Vermeir J. (2004) 'Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw', onuitg. masterproef U Gent, Faculteit Toegepaste Wetenschappen

Rethinking the Twentieth-century Catholic Church in Belgium: the Inter-relationship between Liturgy and Architecture
Morel A.F., Van de Voorde S. (2012) 'Rethinking the Twentieth-century Catholic Church in Belgium: the Inter-relationship between Liturgy and Architecture', Architectural History, 55, 269-297

interessante bronnen

In één of ander huis. Kerkbouw op een keerpunt
Bekaert Geert. (1967). In één of ander huis. Kerkbouw op een keerpunt. Tielt: Lannoo

De Kerk in Vlaanderen. Pastoraal-sociologische studie van het leven en de structuur der kerk
Kerkhofs J., Mathieu J. (1962). De Kerk in Vlaanderen. Pastoraal-sociologische studie van het leven en de structuur der kerk. Tielt: Lannoo

Geert Bekaert

Architectuur, een gebruiksaanwijzing: Theorie, kritiek en geschiedenis sinds 1950 volgens Geert Bekaert
Van Gerrewey, Christophe. (2015). Architectuur, een gebruiksaanwijzing: Theorie, kritiek en geschiedenis sinds 1950 volgens Geert Bekaert. Gent: A&S/Books

Theory on Sacred Ground. Geert Bekaert's Writings on the Churches by Marc Dessauvage (1961-1967)
Sterken Sven. (2017).
Theory on Sacred Ground. Geert Bekaert's Writings on the Churches by Marc Dessauvage (1961-1967)

bedenking

1. Bezoek aan archieflocatie: Kadoc belangrijk!!
2. Belangrijkste cases filteren (focus op 2 tot 4 cases)
3. Roos Herremans proberen contacteren (weduwe van Marc Dessauvage & later ook van Geert Bekaert)
4. Kerkbeheer contacteren ivm. onderhoud & gebreken aan zijn werken
5. **Structurele gebreken in de kerken van Dessauvage vaststellen**
6. **Hoe kunnen we hiermee omgaan en de toekomst ervan toch verzekeren?**

onderzoek

Hoe werden de kerken van Dessauvage gebouwd?

- De structurele plannen van Dessauvage: waren deze er & was het geen 'dood papier'
- Welke aannemers werden er ingeschakeld in de structurele opbouw?
  - Telkens dezelfde aannemer of steeds een andere?
  - Betrouwbaarheid van hun kennis en kunde: Geschoolde mankrachten? Voldoende grote bedrijven? Opvolging op de werf?
- Oorzaak structurele problemen van moderne kerkgebouwen
  - Planmatige oorzaak: architect had te weinig kennis
  - Uitvoeringsoorzaak: aannemer(s) hadden te weinig kennis
  - Onderhoudsoorzaak: gebrek aan onderhoud zorgden voor verval

cases

1. Heilig Don Bosco, Leuven
2. Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
3. Sint-Jozef Ambachtsmankapel, Willebroek
4. Heilig Kruiskerk, Willebroek
5. kapel Sint-Lievenscollege, Gent
6. Sint-Pauluskerk, Westmalle
7. Sint-Caroluskerk, Holsbeek
8. Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot
9. Onze-Lieve-Vrouw-van-Altijddurende-Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
10. ...

2. Historisch onderzoek

- Archiefonderzoek
  Het archiefonderzoek laat toe de projecten geografisch als chronologisch te situeren. Voor deze scriptie ligt de focus op één archief, namelijk KADOC. Deze instelling beschikt over het voormalige archief van Marc Dessauvage. Het culturele archief is verbonden aan KU Leuven en heeft toegang tot quasi alle dossiers die de architect behandelde tijdens zijn loopbaan. In deze instelling ging ik voornamelijk op zoek naar de finale plannen, details, ingenieursstudies, werfverslagen en naar briefwisseling met betrekking tot de bouwtechnische aspecten van het ontwerp en bouwproces. Niet voor elke kerk was er briefwisseling voor handen. De informatie die in het archief voor handen was, bleek onvoldoende om een bouwfysisch paspoort vorm te geven. KADOC beschikt namelijk niet over archiefmateriaal met betrekking tot de evolutie van de kerkgebouwen. Vandaar dat er digitale bronnen werden aangewend. Veelal beheert de lokale heemkundige kring, kerkraad of parochie een website dat de historiek van het gebouw omschrijft. Vaak portretteren deze ook interventies doorheen de tijd.

  In het kader van de twee diepte analyses werden bijkomende archieven bezocht. De *Verrijzeniskerk* ligt niet binnen het Aartsbisdom Mechelen-Brussel, doch er lag veel archiefmateriaal verzameld bij stad Menen. Overige informatie was beschikbaar in het persoonlijk archief van Patrick Caenen en dankzij amateur regisseur Anias Callewaert kwam ik in het bezit van zijn documentaire '*Bij ons, rond ons kerkje'* over de bouw van de Verrijzeniskerk. Patric Caenen is parochiaan van Sint-Bavo en deed heel wat opzoekwerk over de Verrijzeniskerk. Hij vormt het aanspreekpunt voor studiewerk door studenten en onderzoekers. Lauwenaar Anias Callewaert is gefascineerd door filmproductie. In de jaren '70 maakte hij meerdere documentaires over het reilen en zeilen in het dorp. Voor elk van deze films maakte hij een scenario met verhaallijn, kadrering en speelduur van elke scène etc. Eén van de onderwerpen was de bouw van de Verrijzeniskerk.

  Het verdiepend archiefonderzoek voor de *Sint-Jozef-Arbeiderkerk* vond plaats in het Archief Bisdom Antwerpen. Allicht beschikt Hubert Gustin over een persoonlijk archief over de *Sint-Jozef-Arbeiderkerk.* De contactgegevens van deze persoon waren niet meer up-to-date, overigens is het niet zeker dat deze persoon nog leeft. Hubert Gustin was archivaris voor parochie Sint-Jozef-Arbeider. Volgens vorige studenten die over de kerk schreven, wordt dit archief bij Gustin thuis bewaard.

- Orale geschiedenis a.d.h.v. interviews
  Tijdens kerkbezoeken gaven de pandverantwoordelijken meer informatie over de levensloop van het kerkgebouw en werden vaststellingen genoteerd. Deze personen verleenden toegang tot alle ruimten van de kerk, ook de niet-publieke. Er werd op voorhand een afspraak gemaakt met de pand-verantwoordelijken en deze werden vooraf ingelicht over het doel van het bezoek. Tijdens de rondgang werden er analoge notities gemaakt van het gesprek en de waarnemingen. Dit werd goed voorbereid door de gevonden informatie in het archief en de digitale bronnen te schematiseren. Via vooraf geprinte boomschema's vond een spontaan gesprek plaats zonder vragen over het hoofd te kunnen zien. Sommige geïnterviewden bezorgden een uitgeschreven tijdlijn met alle interventies waarvan zij op de hoogte waren. Anderen overhandigden een persoonlijk archief. Deze informatie werd allemaal digitaal verwerkt in deze thesis onder '*bouwfysische analyse*'.

  De interviews met pandverantwoordelijken zijn subjectief en geven een eenzijdig beeld van de geschiedenis. Wegens de korte tijdsspanne van het onderzoek werden de gegevens niet gecheckt bij Agentschap Onroerend Erfgoed of andere meer objectieve bronnen.

3. Pathologisch onderzoek

- Objectstudie
  Een laatste fase in het begrijpen van het religieus patrimonium, gerealiseerd door Dessauvage vond plaats in situ. Elke kerk werd bezocht en geanalyseerd. De bezoeken hadden het doel om de huidige bouwfysische toestand in kaart te brengen en de interventies doorheen de tijd te registreren. Dit gebeurde veelal met de huidige pandverantwoordelijken en vond gelijktijdig plaats met de interviews.

- Fotografische documentatie
  Elk gebouw werd meestal begeleid bezocht en fotografisch gedocumenteerd. Deze beelden vormen een essentiële toevoeging om de gebouwen te visualiseren. De foto's representeren zowel overzichtsbeelden als meer gedetailleerde visualisaties. Deze weergaves focussen zich op bepaalde pathologische kenmerken alsook op defecten en degradatie die visueel waar te nemen waren.

- Research-by-drawing
  Van alle kerken tekende ik in het tekenprogramma AutoCad de grondplannen en een 3D-model om de structurele samenhang van de religieuze gebouwen te begrijpen. De modellen worden weergegeven in axonometrieën en met behulp van een kleurencode worden de verschillende materialen gevisualiseerd. Dit maakt de opbouw van de kerken duidelijk naar de lezer toe. Dezelfde modellen worden herbruikt om de 2 diepte onderzoeken verder te duiden. Met behulp van kleurencodes duiden de modellen hoe de constructies zijn opgebouwd, tonen het materiaalgebruik en hoe Marc Dessauvage speelt met hoogteverschillen en lichtinval.

  Bovendien worden er voor het diepte onderzoek detailtekeningen nagetekend en weergegeven ten opzichte van het groter geheel door het verlengde van deze detaillering in 3D weer te geven. Voor deze getekende analyse maak ik eveneens gebruik van de software AutoCad.

- Damage mapping
  Dankzij gevonden plannen in het archiefmateriaal van KADOC, konden er gevels hertekend worden in het digitaal tekenprogramma AutoCad. Met behulp van de objectstudie en interviews was het mogelijk hierop de schade aan te duiden. Op deze manier wordt de schade aan de 2 kerkgebouwen waarvan ik een diepte onderzoek doe, in kaart te gebracht.

4. Vergelijkend bouwtechnisch onderzoek

Het onderzoek van deze primaire, veelal ongeschreven bronnen leidt tot een vergelijkend bouwtechnisch onderzoek. Om de vergelijking te kunnen maken, wordt er van elk religieus gebouw dat Dessauvage realiseerde een bouwfysisch paspoort opgesteld. Deze wordt ingeleid met een contextueel kader waarin ik kort de kerk en haar ontstaan beschrijf. Het bouwfysisch paspoort bestaat uit een compacte analyse over algemene kenmerken zoals locatie, huidig gebruik, materialenpallet en welke actoren (ingenieur, aannemers, fabrikanten) meewerkten aan de bouw. Verder wordt het paspoort aangevuld met een tijdlijn met sleutelmomenten. Het begrip 'sleutelmomenten' slaat op de cruciale fases tijdens het ontwerp- en bouwproces maar ook interieur en pathologische ingrepen doorheen de tijd. De belangrijkste gebeurtenissen zijn tekstueel geduid en bijgestaan door fotografisch materiaal. In de tussentijdse conclusie komen dan ook de vaak voorkomende problemen naar voren, gekoppeld aan de mogelijke oorzakelijke actor tijdens de levensduur. Daarnaast vormt dit onderzoek de basis voor de twee diepte onderzoeken.

Aan de hand van deze twee verdiepte analyses vergelijk ik Dessauvages religieus oeuvre op een andere manier. Hier zoek ik naar bouwtechnische problemen met hun oorsprong in het ontwerp- en bouwproces en hoe deze evolueert in de tijd. Daarvoor kies ik twee projecten, één uit het begin van zijn carrière, namelijk de *Sint-Jozef-Arbeiderkerk* en één aan het einde van zijn religieus oeuvre, namelijk de *Verrijzeniskerk*. Later projecteer ik de levensloop van de twee gebouwen op elkaar. Hoe kan de herbestemming van de *Sint-Jozef-Arbeiderkerk* als pilootproject een leerschool en voorbeeld vormen voor de *Verrijzeniskerk*? Welke uitdagingen staken de kop op en welke gebreken komen terug naar boven? Hoe kunnen we hieruit leren voor het toekomstig gebruik en onderhoud van deze gebouwen? Dit tweede deel reageert project specifiek op de onderzoeksvraag:

Welke veel voorkomende gebreken in brutalistische kerkgebouwen zijn er en wat zijn hun oorzaken?

Hiermee hoopt deze masterproef ten slotte ook enkele adviezen te formuleren naar het toekomstig hergebruik en onderhoud van brutalistische kerkgebouwen.

Bouwtechnische analyse

Een uiteenzetting van het religieus werk van Marc Dessauvage

Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar (1960-1965)

Afb. 25: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

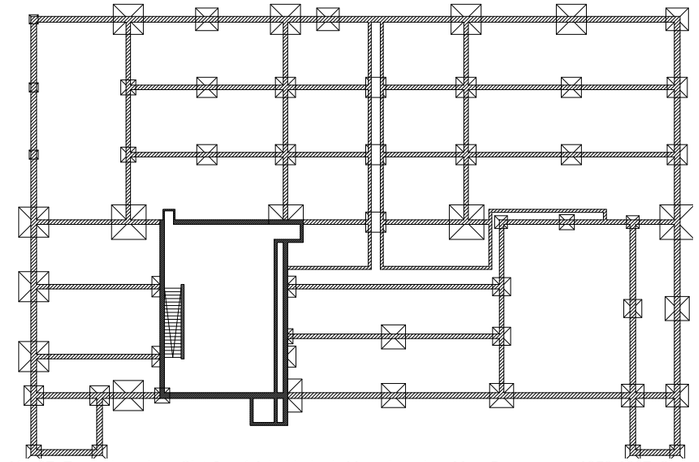

Afb. 26: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

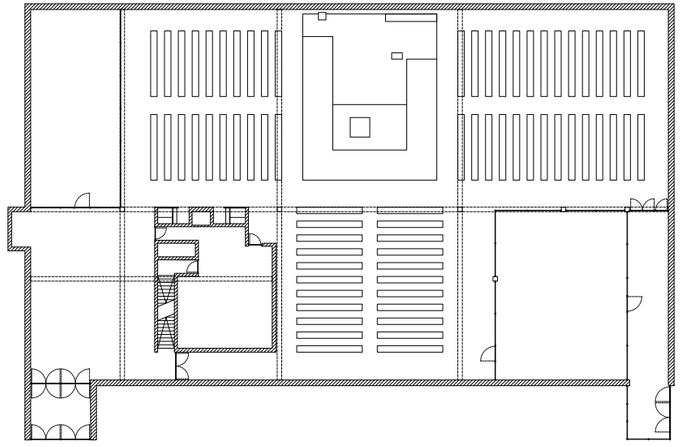
Contextueel kader

Door de komst van de steenfabrieken in Heieinde aan het begin van de 19de eeuw ontstond er een heel grote bevolkingsgroei in het gehucht Heieinde. Onder druk van de toenmalig pastoor Hermans werd in 1958 een nieuwe parochie opgericht. Hierbij werd gekeken naar *Pro Arte Christiana*, de religieuze architectuurwedstrijd dat in 1959 aan zijn tweede editie toe was.[72] Marc Dessauvage won volgens de jury unaniem de wedstrijd maar het kerkbestuur van Mortsel, voor wie de wedstrijd dat jaar was uitgeschreven, wou dat ontwerp niet realiseren. Omdat het winnende ontwerp toen niet de kans kreeg om in uitvoering te gaan, zag Hermans dit als ideale kans om het ontwerp van Dessauvage in Vosselaar neer te poten.[73]

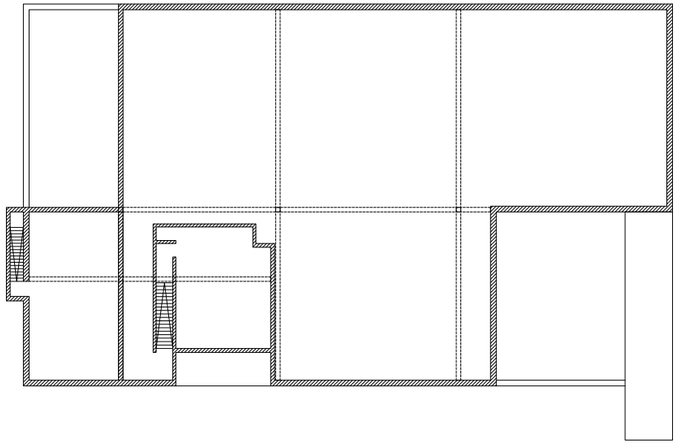
72 De Wolf, Koenraad. Een halve eeuw Pro Arte Christiana 1957-2007: Geroen De Bruycker & Rik Van Schil. Antwerpen: Halewijn, 2006.
73 Broos, e.a., 2004.

Afb. 27: Funderingsplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

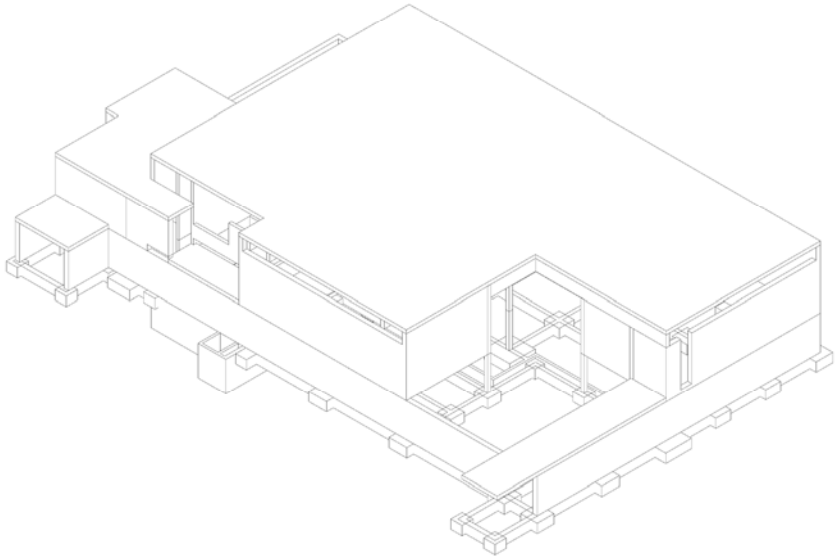
Afb. 28: Grondplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 29: Verdiepingsplan +1 - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

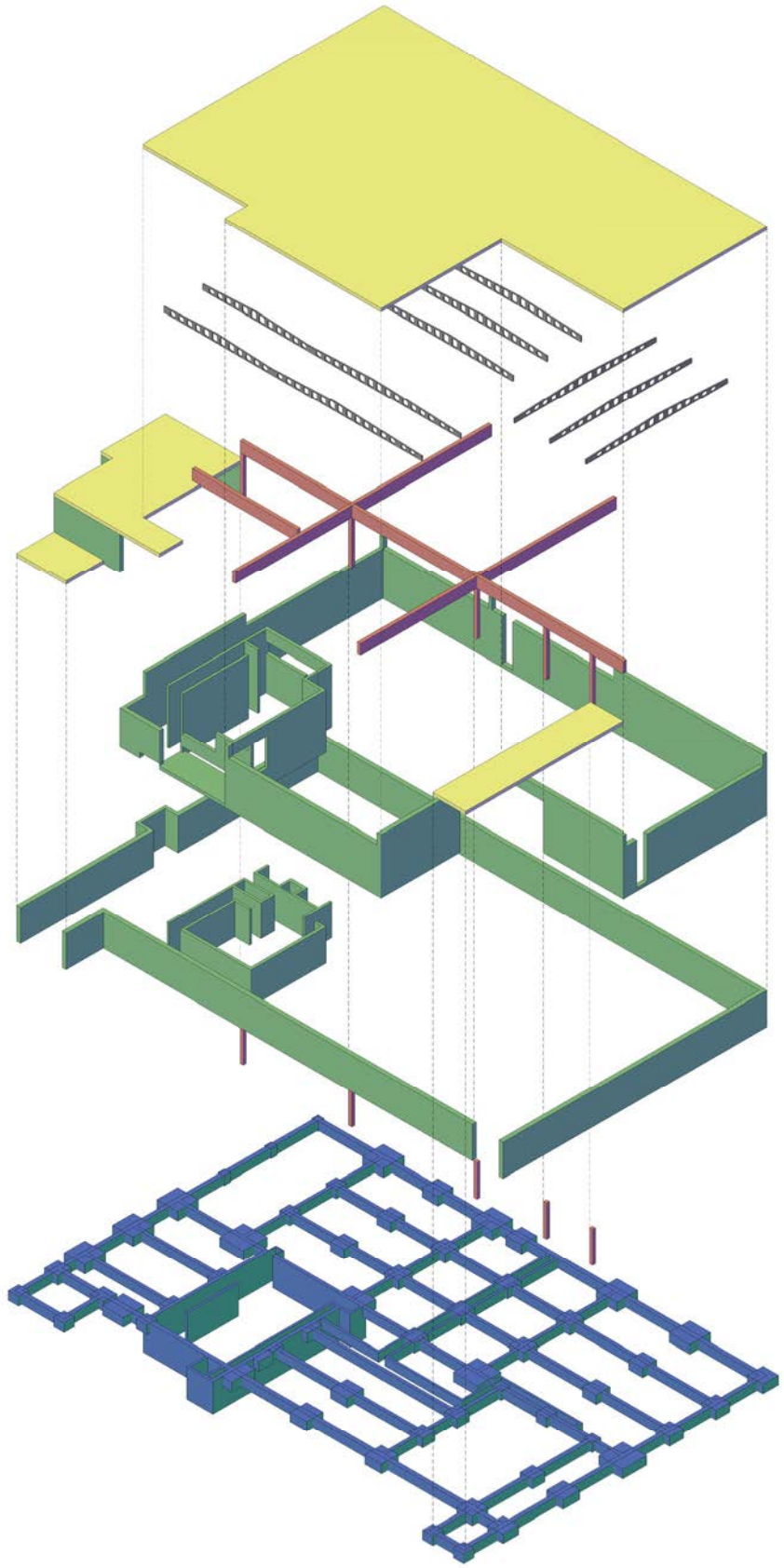
Afb. 30: Dakenplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 31: Structureel model - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 32: Gesegmenteerde weergave - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Sint Jozefstraat 45 2350 Vosselaar
Huidig gebruik	bibliotheek - parochiaal centrum
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	Xavier De Cuyper
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	Van Hout
Onder aannemers	Geudens (elektriciteit), Dep (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Er werd amper archiefmateriaal terug gevonden m.b.t. het bouwproces.

Tijdlijn

1959-1964

Op 17 december bezocht Dessauvage samen met voorzitter en secretaris van *Diocesane Commissie voor Monumenten* de site in Vosselaar waar het wedstrijdontwerp van *Pro Arte Christiana* mogelijks wel gerealiseerd kon worden. Op 15 februari 1960 diende Dessauvage dit ontwerp in voor bouwaanvraag. De technische haalbaarheid bleek een heikelpunt, waardoor Dessauvage opnieuw aan de tekentafel moest. Dessauvage schreef echter naar ingenieur Otto Frei om de haalbaarheid ervan aan te tonen. Met deze informatie werd niet aan de slag gegaan. In latere voorontwerpen laat de architect de gebogen vorm achterwege, uiteindelijk werd zijn derde versie goedgekeurd in oktober 1964.[74]

1965

De bouwfase werd aangevat maar kende grote stilstanden door onder andere laattijdige leveringen.[75]

1973

De kerk werd snel te groot door de stijgende energieprijzen en het afhaken van gelovigen. Daarom werd kort na de oplevering de oorspronkelijke onthaalruimte ingericht als weekkapel.[76]

1992

In 1992 renoveert Van Steenbergen het dak waarbij de dakbedekking en -isolatie volledig vernieuwd zijn. Het zichtbeton werd nagekeken, behandeld en overschilderd in het grijs. De aannemer herstelde eveneens het pleisterwerk dat door vocht beschadigd was.[77]

2019

De herbestemmingswerken vatten aan met noodzakelijke ingrepen zoals isolatie, technieken (licht, akoestiek, ventilatie) en toegankelijkheid. Deze ingrepen bleken niet zo eenvoudig aangezien de authentieke aspecten van het gebouw gevrijwaard moesten worden, dit alles met een beperkt budget. Er doken tijdens de werken onvoorziene problemen op. De bouwfysische toestand van de kerk was veel slechter dan aangenomen. Zo bleken een groot aantal betonnen welfsels scheuren te vertonen doordat ze ondersteboven gelegd waren. Daarnaast zocht Dessauvage graag de limieten van het gewapend beton op. Het uitgestrekte dakvlak rustte op slechts enkele slanke kolommen, terwijl er geen uitzettingsvoegen voorzien waren in de ringbalken. Dit veroorzaakte stabiliteitsproblemen, afbrokkelende betondekking en corroderende wapening. Een tweede onvoorziene uitdaging deed zich voor bij het graven van de liftput. De originele betonplaten van de fundering in de kelder waren niet geplaatst zoals planmatig aangegeven en het beton was uitgevoerd in slechte kwaliteit. Ten slotte was er in het gebouw ook veel meer asbest aanwezig dan initieel aangenomen. Het zorgvuldig verwijderen van dat asbest in de raamkaders zorgde bijkomende meerkosten en vertraging.[78]

2023

De kelder staat sinds een jaar terug onder water (afb. 36) en de ramenkozijnen lekken nog steeds (afb. 38). Oude problemen komen terug naar boven. Het valt op dat de werfleider tijdens de herbestemmingswerken slechts 25 jaar oud was bij aanvang van de werken. Een vergelijkbare situatie zoals destijds. Het dak van de burelen lekt door gebrek aan een goede waterafvoer (afb. 37). Het ontwerp van de regenwaterafvoer mocht niet geoptimaliseerd worden bij de herbestemming aangezien dit in strijd is met de architecturale erfgoedwaarde.[79]

74 Geheugen Collectief. ‘Onderzoeksrapport en waardebepaling van de Parochiekerk Sint-Jozef-Arbeider voor de gemeente Vosselaar’. Herbestemmingsstudie. Antwerpen, november 2012.

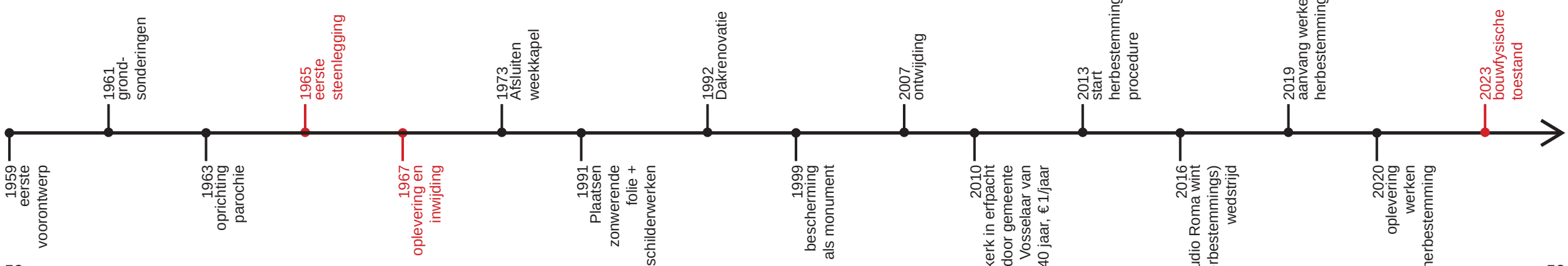
75 Geheugen Collectief, 2012.

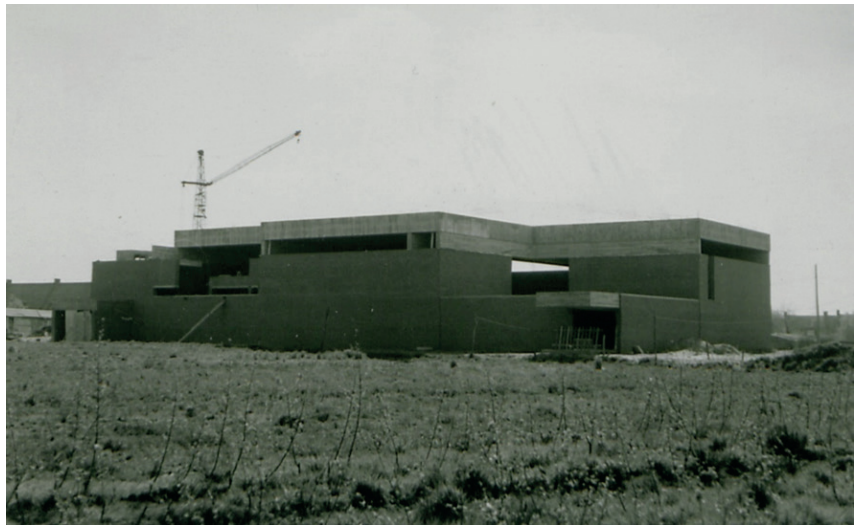
76 Ardui en Sterken. ‘Pionier tegen wil en dank’. Trajecta. Religion, Culture And Society In The Low Countries, nr. 30.1 (2021): 150-72. https://doi.org/10.5117/TRA2021.1.007.ARD U.

77 Delaruelle, Stephan. ‘Beheersplan Onroerend Erfgoed Kerk Sint-Jozef-Arbeider Vosselaar’. Beheersplan. Vosselaar: Erfgoed Noorderkempen, 31 april 2017.

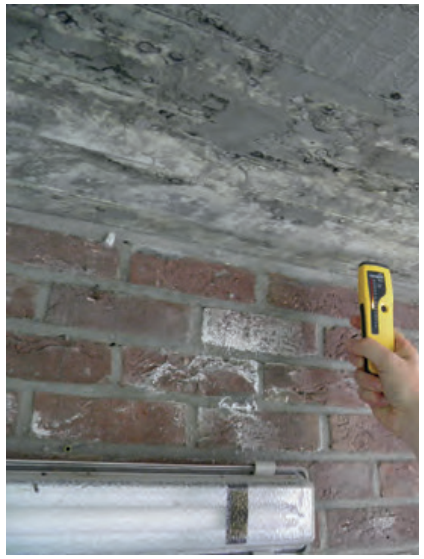
78 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.

79 Proost, Famke. Gesprek met Famke Proost, voor De Moer. Mondeling, 3 april 2024.

Afb. 33: Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage 1959-1967, © archief gemeente Vosselaar, z.d.

Afb. 34: Waterinfiltratie via het dak inkomhal voor de herbestemmingswerken © Stramien, 2013

Afb. 35: Waterinfiltratie via de vloer voor de herbestemmingswerken © Stramien, 2013

Afb. 36: Exterieur vochtschade sinds herbestemming © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 37: Waterinfiltratie in de kelder © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 38: Aanhoudende waterinfiltratie via het dak © Famke Proost, 2024

Afb. 39: Aanhoudende waterinfiltratie via de raamaansluting © Famke Proost, 2024

Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot (1960-1965)

Afb. 40: Exterieur Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024

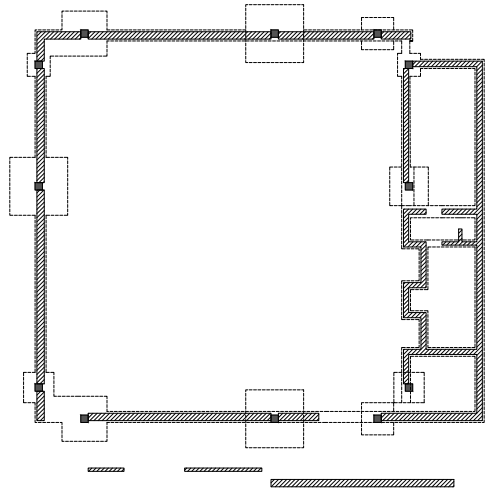

Afb. 41: Interieur Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024

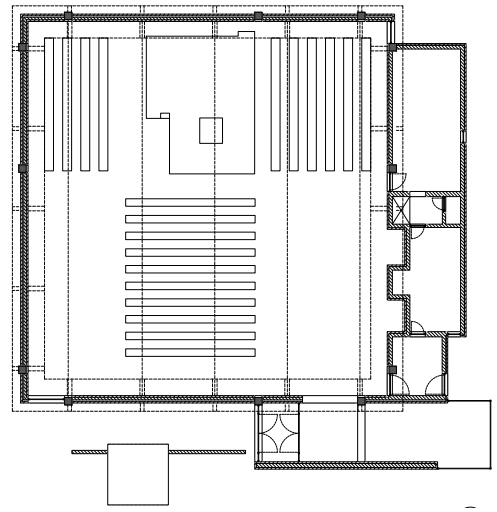
Contextueel kader

Kort na WOI koopt de weduwe van burgemeester Tielemans het perceel aan in de Gijzelaarsstraat. De burgemeester werd samen met 172 andere inwoners van Aarschot neergeschoten tijdens Duits terreur.[80] Pastoor E. Polleunis start in 1958 een bedelcampagne voor een nieuwe kerk en herdenkingsmonument. Een jaar later wordt een aanvraag ingediend voor de nieuwe parochie door het stijgend aantal inwoners. [81] In de pers krijgt de bouw van de kerk veel lovende reacties door zijn oneindige mogelijkheden en vooral doordat het gebouw zich richt tot de mens.[82] Anderzijds ontvingen de bewoners het gebouw toen minder hartig, het brutalistische gebouw en de verpersoonlijking van de kerk kon de bewoners niet overtuigen.[83] Eenzelfde mening heerst vandaag de dag breed in de maatschappij als het gaat over de gedragenheid van kerkgebouwen. De huidige koster probeert instandhoudingsingrepen te realiseren maar ondervindt hinder door het gebrek aan budget en het gevoel dat hij er alleen voor staat.[84]

80 Rymenams, 2019.
81 TV Saidja, Heynickx, Sven Sterken, en Charlotte Ardui. 'SINT-ROCHUSKAPEL-MEMORIAAL AARSCHOT Voorstudie voor de heropwaardering'. Presentatie. Aarschot, november 2022.
82 Bekaert, Geert. Staalkaart voor kerkbouw aan de hand van drie voorbeelden. De Standaard der Letteren, 1965.
83 Brutsaert, Camille, en Vanessa Cocquyt. 'Bouwhistorische nota Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.
84 Schouwaerts, Geert. Gesprek tussen koster Geert Schouwaerts en Lotte Van Hecke, 8 april 2024.

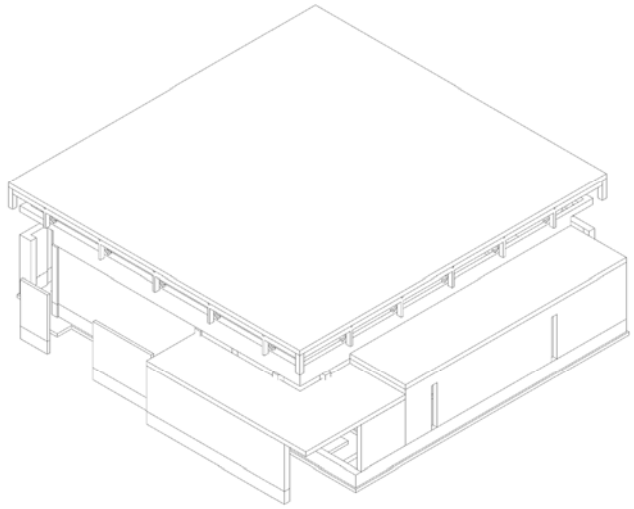
Afb. 42: Funderingsplan - Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 43: Grondplan - Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

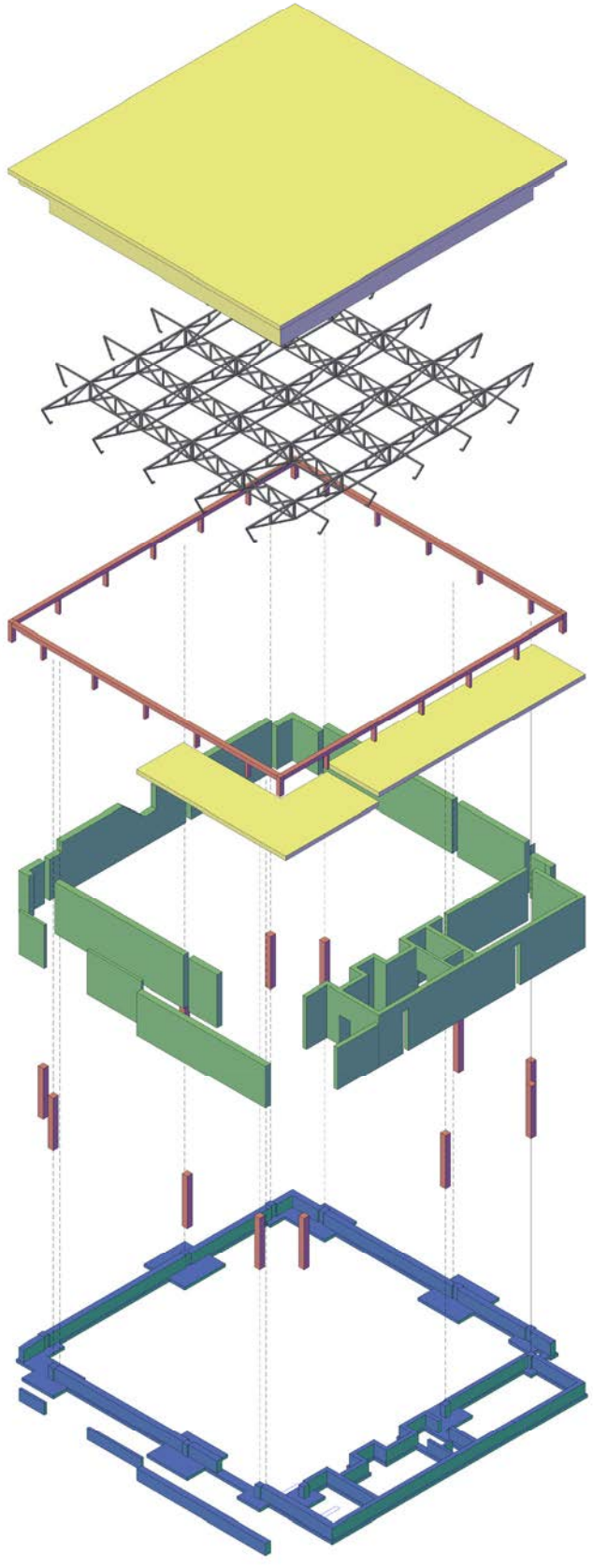
Afb. 44: Dakenplan - Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 45: Structureel model - Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Legende

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 46: Gesegmenteerde weergave - Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage 1960-1965 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Gijzelaarsstraat 27 3200 Aarschot
Huidig gebruik	gelegenheidsvieringen - nevenactiviteiten zoals museum- en educatieve functie
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	R. Ponsaerts
Ingenieur techniekEN	Van Dongen
Algemeen aannemer	F. Vanden Broeck
Onder aannemers	MAHR (verwarming), Theo Coenen (staalconstructie)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1960

Het aanspreken van Dessauvage door het Aartsbisdom voor het bouwen van een tweedelig gebouw:

- Memoriaalkapel: plek voor de bevolking.
- Monument ter aandenken van de slachtoffers van WOI, in augustus 1914.

In een evolutie van 5 ontwerpen ging het ontwerp van een monumentale, staal en glas driehoek naar een vierkantig beton en baksteenontwerp met stalen vakwerken als dragende dakstructuur. Al zijn ontwerpen pasten steeds in de glooiingen van het landschap.[85]

1964

De eerste steenlegging valt samen met 50 jarige herdenking van de oorlog gruwel. In datzelfde jaar keert Joost De Vroey, zoon van één van de slachtoffers, terug naar Aarschot en toont zijn verontwaardiging over de onverschilligheid die er heerst over deze oorlogsdaad.[86]

85 Saidja e.a., 2022.
86 Saidja e.a., 2022.

1965

Via de werffoto's wordt het volgens koster Schouwaerts duidelijk dat het gebouw niet echt gefundeerd is.[87] (afb. 47, afb. 48) Direct na de oplevering zijn er reeds problemen met de waterdichtheid van het dak (afb.49). Pastoor Polleunis verzoekt een constructieve oplossing, aannemer Theo Coenen zorgde voor een voorlopige oplossing voor het probleem.[88]

Kort na de oplevering werd er namelijk schimmel vastgesteld in de wanden, door de hoge grondwaterstand. Nog voor de jaren '80 werd de grond rond het memoriaal weggegraven.

1989

De stabiliteit van de kerk en het beton werd nagekeken waarbij er betonrot werd vastgesteld.[89]

1999

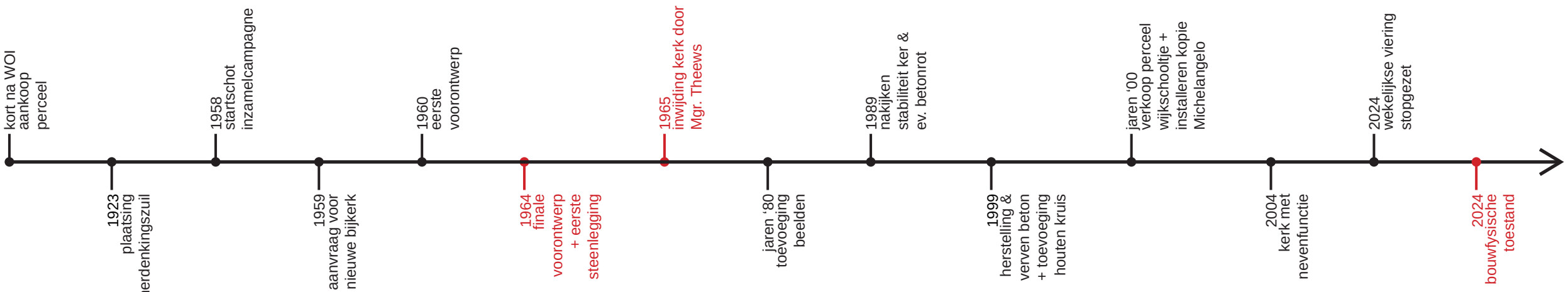
De betonstructuur werd hersteld en geschilderd, een houten kruis werd eveneens toegevoegd.

2024

In 2020 deed Monumentenwacht Vlaanderen een inspectie waarbij de bouwfysische toestand duidelijk werd. Met deze informatie is men nog niet aan de slag gegaan. Momenteel kent het gebouw enkele gebreken:

- Er is sprake van lichte betonrot aan de buitenzijde (afb. 50)
- De bitumenvilt en aangebrachte coating op het dak is verweerd, soms is scheurvorming zichtbaar (afb. 51)
- De dakafvoer verstopt regelmatig, de koster reinigt het dakoppervlak en goten 3 à 4 keer per jaar. (afb. 52)
- Het schrijnwerk is op sommige plaatsen verroest en enkele glasplaten zijn gebarsten.
- Er is opstijgend grondwater waardoor de vloer en meubilair schade lijden. Ook de betonstructuur en metselwerk ondervinden schade hierdoor. (afb. 53, afb. 54)
- Een vervanging van het verwarmingssysteem dringt zich op doordat het energie slorpend is, heel erg luid, storend tijdens gebruik en niet duurzaam.[90]

87 Saidja e.a., 2022.
88 Briefwisseling tav. M. Dessauvage door E. Polleunis. Archief KADOC
89 Saidja e.a., 2022.
90 Monumentenwacht. 'Sint-Rochuskerk'. Bouwkundige inspectie Monumentenwacht. Leuven: Monumentenwacht Vlaams Brabant, 2020.

Afb. 47: Werffoto, 1964 © Fotoreportage van Sint-Rochus, z.d.

Afb. 48: Oostgevel bij oplevering, 1964 © KADOC, 1964

O. L. Vrouw Parochie
AARSCHOT

St.Rochuskapel

Aarschot 9 jan.1966

Geachte Heer,

Ik wil U signaleren dat we zeer veel last gehad hebben met het dak van de sacristie,we kunnen de regen niet buiten houden.

De Heer Coenen is geweest en heeft een xxxxxxx voorlopge herstelling gedaan,met de belofte later alles in orde te brengen.

Mag ik U vragen of gij bij het nazicht hebt vast gesteld dat de uit-voering van het werk volledig beantwoordt aan de overeenkomst?

Een antwoord te gemoet ziend,bied ik U ,gachte xxxxx Heer,de uitdrukking van mijn eerbiedige hoogachting

E. Pollenis

Afb. 49: Briefwisseling tav. M. Dessauvage na oplevering © KADOC, 9 juni 1966

Afb. 50: Betonrot aan hoofdingang © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 51: Verweerde coating © Monumentenwacht, 2020

Afb. 52: Schade door lekkages aan dak © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 53: Schade opstijgend vocht © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 54: Schade opstijgend vocht © Lotte Van Hecke, 2024

Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal (1962-1965)

Afb. 55: Exterieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024

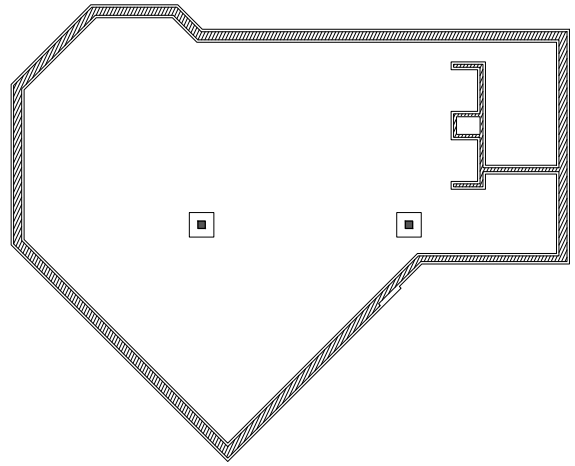

Afb. 56: Interieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © An Gelan

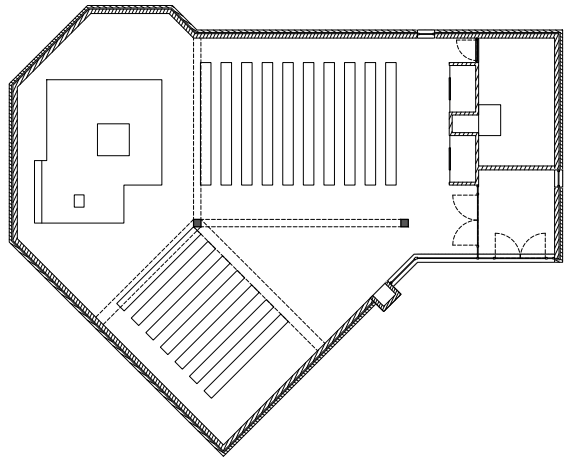
Contextueel kader

Deze brutalistische kerk verving de 18e eeuwse vervallen parochiekerk, de toegang tot de voormalige kerk werd zelfs verboden door de gemeenteraad in 1962.[91] De nieuwe huiskerk gaat op in de omgeving en laat de neogotiek volledig los. Het kerkgebouw kostte niet meer dan een toenmalig huis.[92] Toch gaf het de inwoners van Ezemaal angst omtrent de bouw ervan door het moderne, brutalistische karakter. Dessauvages ontwerp overtuigde toch, mede dankzij het financiële aspect.[93] In het eerste voorontwerp van Dessauvage had de kerk eerder een spiraalvormige uitstraling met dragende kolom centraal. Dit ontwerp werd afgekeurd wegens een te hoge kostprijs. (afb. 62) Dessauvage kreeg de opdracht om een tweede, goedkoper ontwerp te maken zonder parochiezaal.[94] Het huidige plan van het gebouw bestaat uit een onregelmatige, asymmetrische veelhoek. De bakstenen muur lijkt de 2 beuken te omarmen. De beuken zijn naar elkaar gericht met het ontmoetingspunt ter hoogte van het koor.

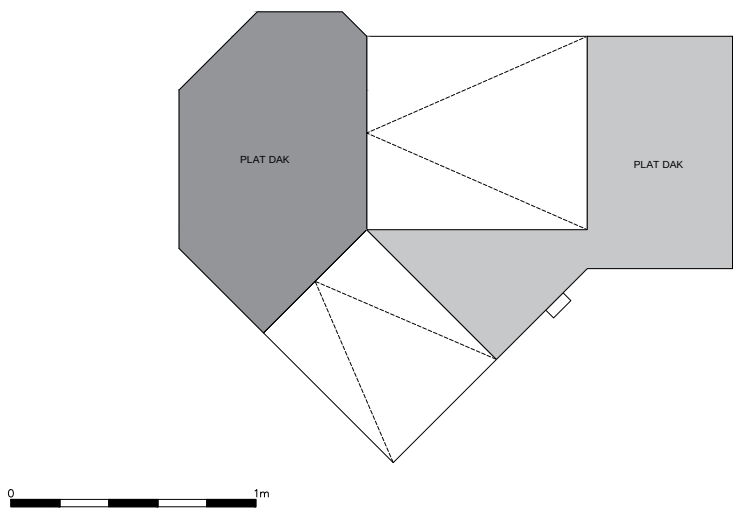
91 Rymenams, 2020.
92 Delmeire, R. 'Ezemaal: Sint-Aldegondis'. Open Monumentendag Vlaanderen 1997 in het kader van het thema arbeid. Eliksem & Ezemaal, 1997.
93 Bekaert, Geert. Verzamelde opstellen. Deel 1: Stapstenen 1950-1965. Stichting Monumenten-en Landschapszorg. Brussel, 1985.
94 Broos, e.a., 2004.

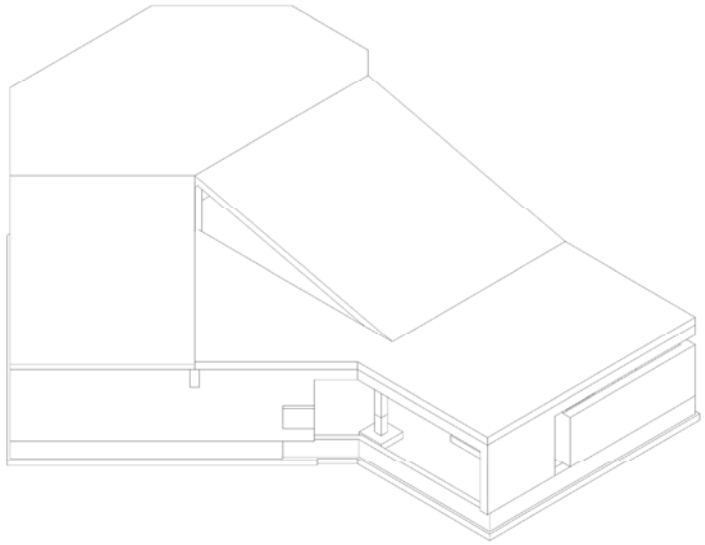
Afb. 57: Funderingsplan - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

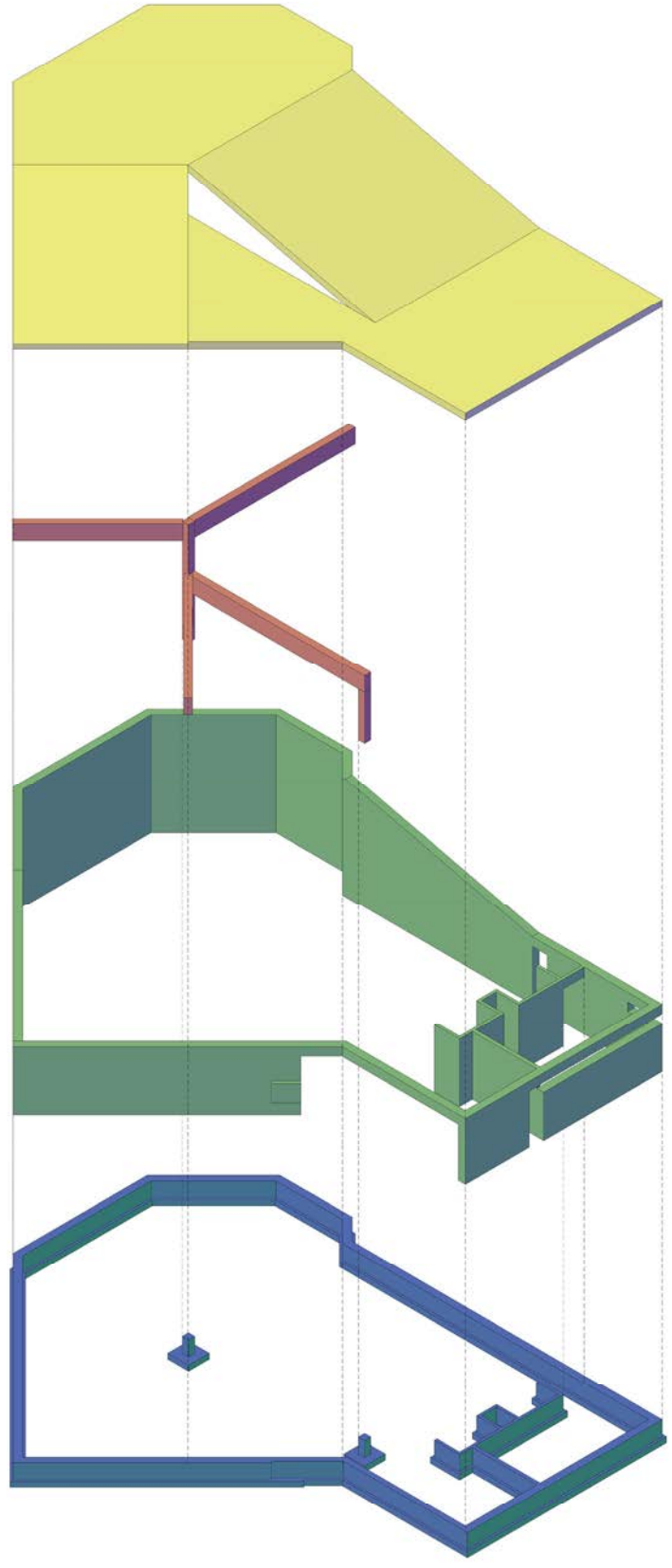
Afb. 58: Grondplan - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 59: Dakenplan - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 60: Structureel model - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 61: Gesegmenteerde weergave - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage 1962-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Hakendoverstraat 6 3400 Landen
Huidig gebruik	leegstand
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	--
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	Guillaume Morren
Onder aannemers	Limburgse Asfaltfabrieken
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Kerk werd niet begeleid bezocht. De huidige verantwoordelijke werd niet gevonden.

Tijdlijn

1962

Dessauvage wordt aangesteld een nieuwe kerk te ontwerpen omwille van het instortingsgevaar van de voormalige parochiekerk. In tussentijd gaan de vieringen door in een garage van één van de parochianen.[95]

1964

De bouw van de kerk wordt aangevat in september 1964 en er werd voorzien om 3 maanden later opgeleverd te worden. De viering voor kerstmis van 1964 zou oorspronkelijk gegeven worden in de Sint-Aldegondiskerk.[96] (afb. 65)

1964

In november stelt Dessauvage vast dat de zinkslabben niet zijn uitgevoerd volgens het lastenboek. (afb. 66) De dakrand zou eveneens verkeerd uitgevoerd zijn waardoor staalprofielen en betonbalken niet geplaatst konden worden zoals getekend. Hetzelfde geldt voor de dakgoten. Het onderdak voldeed eveneens niet aan de voorgeschreven eisen.[97] Daarnaast blijkt ook dat de algemeen aannemer geen voorlopige elektriciteitsaansluiting voorzag tijdens de werf.

95 Maes, Maud. 'Van dorpskerk naar kerkdorp'. Masterproef, KU Leuven, 2021.
96 Maes, 2021.
97 Briefwisseling tav. Morren, door Marc Dessauvage (KADOC)

1965

Het valt op dat er aanhoudende problemen zijn omtrent waterinfiltratie. Aannemer *Limburgse Asfaltfabrieken* wordt hiermee geconfronteerd tijdens de werken. Dessauvage wijst op nalatige uitvoering van de eerste asfaltlaag die eveneens niet conform het lastenboek is.[98] (afb. 63) De aannemer schuift de schuld vervolgens af op de ontwerper en zijn gebrek aan kennis. *Limburgse Asfaltfabrieken* verwijst naar het ontbreken van ventilatieplannen en de verschillende dilatatiecoëfficiënten van de dakbedekking. De moeilijke, niet-geventileerde dakvorm vormt volgens de aannemer de oorzaak van plooien en blazen in de asfaltbekleding.[99] Naast dit grote heikelpunt, was er ook een probleem met de verwarmingsinstallatie tijdens de bouwwerken. De mazouttank werd gevuld met water in plaats van olie en hierdoor raakte de installatie defect.

1968

De lekkages van het dak bleven nazinderen tot in 1968 waardoor de definitieve oplevering uit bleef. Er werd dat jaar reeds schimmel vastgesteld in het gebouw. Daarnaast loste de aannemer ook andere pijnpunten niet op, zoals het corrigeren van het metalen schrijnwerk.[100]

2014

In 2014 vinden restauratiewerken aan het dak plaats en worden de stalen raamprofielen vervangen door PVC-profielen met dubbelglas. Daarnaast vernieuwt men het toegangspad.[101]

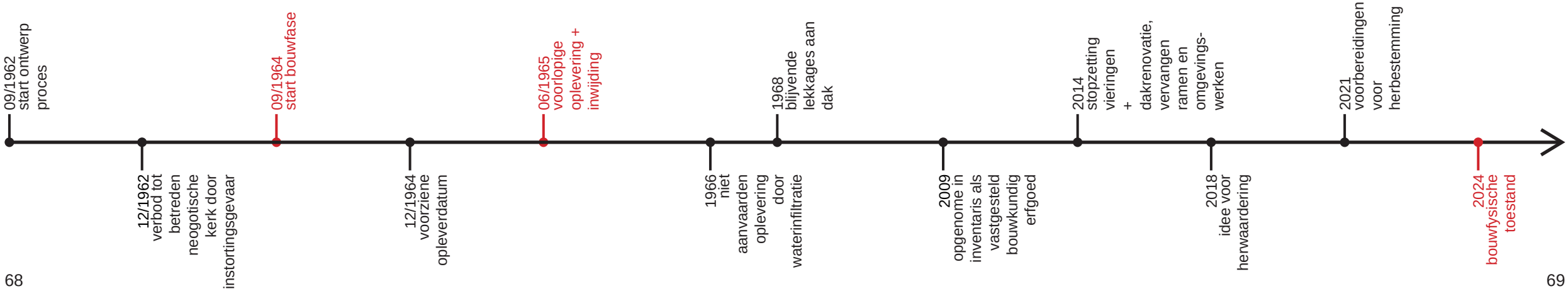
2018

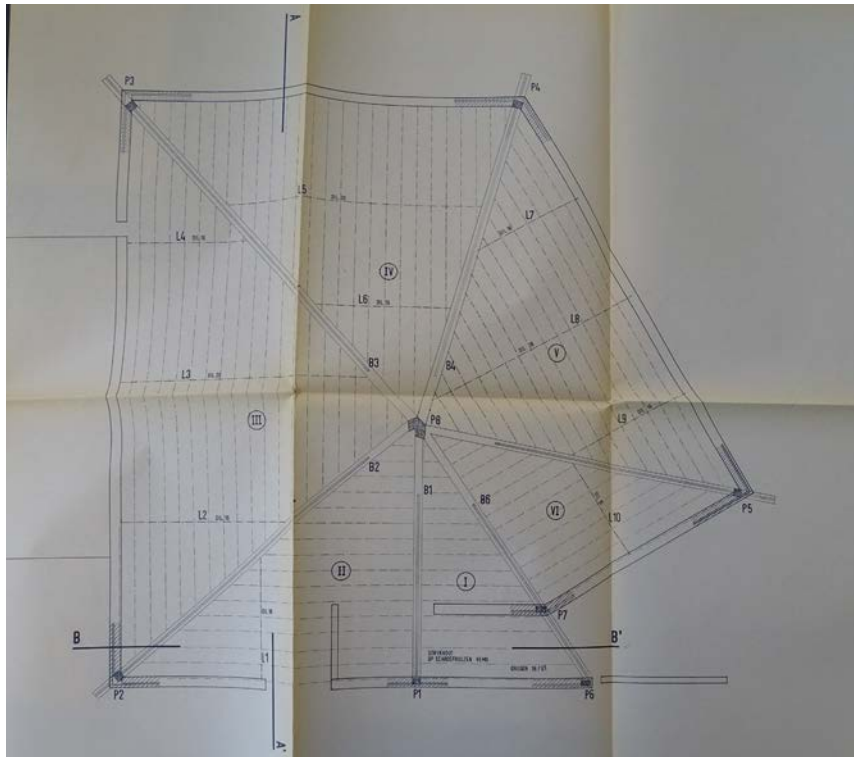
De kerkfabriek Ezemaal opteert voor een herwaardering en zoekt vanaf 2018 naar een nieuwe functie.[102] Ondertussen blijft de kerk leeg staan en dringen renovatiewerken aan het dak en de verwarmingsinstallatie zich op.

2024

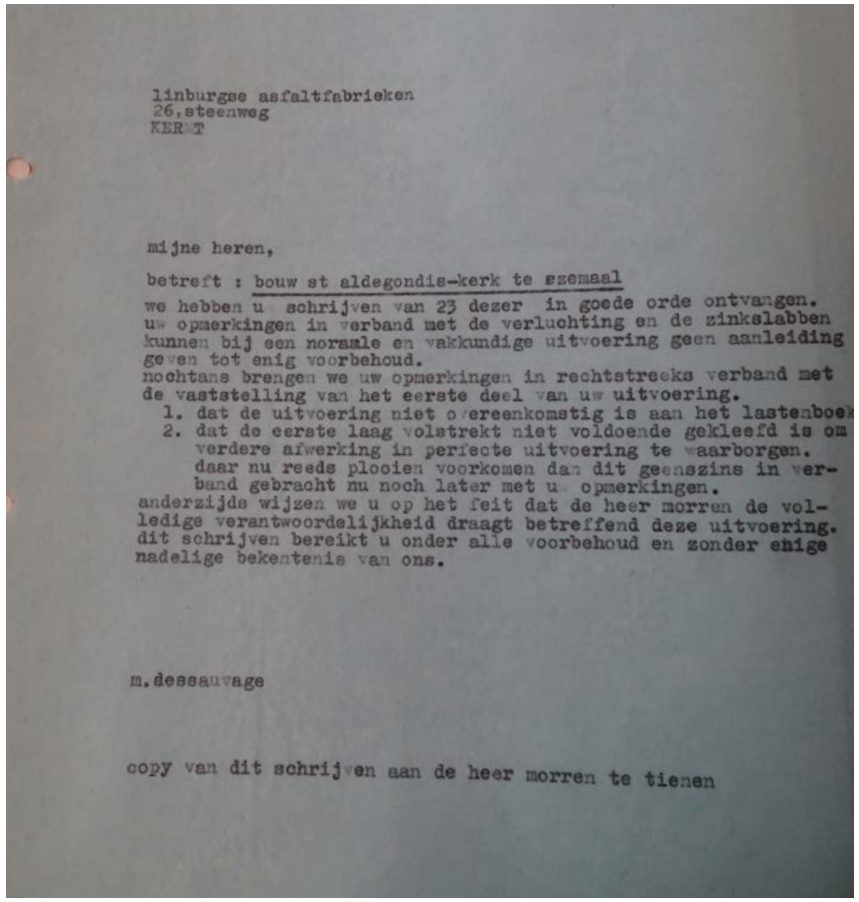
De muren bevatten vochtplekken door eerdere en huidige lekkages. De chauffage is ontoereikend en maakt enorm veel lawaai,. Bovendien blaast ze roetdeeltjes uit die aan het plafond blijven plakken.[103] Momenteel zijn er blazen in de dakbedekking, deze is aan vervanging toe. (afb. 67)

98 Briefwisseling tav. Limburgse Asfaltfabrieken, door Marc Dessauvage (KADOC)
99 Briefwisseling tav. Marc Dessauvage, door Limburgse Asfaltfabrieken (KADOC)
100 Maes, 2021.
101 Maes, 2021.
102 "Modern kerkgebouw in Landen wordt herbestemd," Geraadpleegd op 9 januari, 2020, https://www.kerknet.be/vicariaat-vlaams-brabant-en-mechelen/informatie/modern-kerkgebouw-landen-wordt-herbestemd.
103 Boone, Veronique. 'PAROCHIEKERK SINT-ALDEGONDIS, EZEMAAL [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE LANDEN - BE] (1965-)'. odis, 30 april 2014. http://www.odis.be/lnk/OB_658.

Afb. 62: Voorontwerp - Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal © KADOC, 14 april 1964

linburgse asfaltfabrieken
26,steenweg
KERKT

mijne heren,

betreft : bouw st aldegondis-kerk te ezemaal

we hebben u schrijven van 23 dezer in goede orde ontvangen.
uw opmerkingen in verband met de verluchting en de zinkslabben kunnen bij een normale en vakkundige uitvoering geen aanleiding geven tot enig voorbehoud.
nochtans brengen we uw opmerkingen in rechtstreeks verband met de vaststelling van het eerste deel van uw uitvoering.

1. dat de uitvoering niet overeenkomstig is aan het lastenboek
2. dat de eerste laag volstrekt niet voldoende gekleefd is om verdere afwerking in perfecte uitvoering te waarborgen. daar nu reeds plooien voorkomen dan dit geenszins in verband gebracht nu noch later met uw opmerkingen.

anderzijds wijzen we u op het feit dat de heer morren de volledige verantwoordelijkheid draagt betreffend deze uitvoering.
dit schrijven bereikt u onder alle voorbehoud en zonder enige nadelige bekentenis van ons.

m.dessauvage

copy van dit schrijven aan de heer morren te tienen

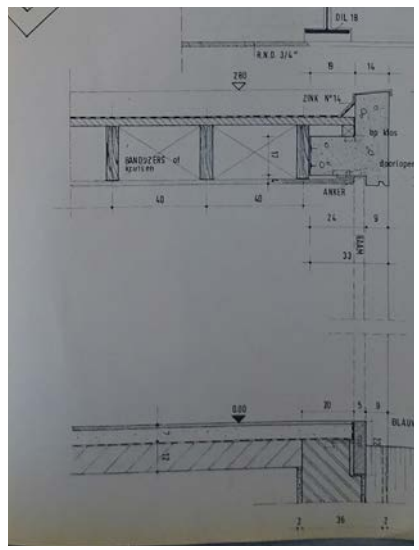
Afb. 63: Briefwisseling tav. Limburgse Asfaltfa brieken tijdens bouwfase © KADOC, 24 november 1964

Afb. 64: Werffoto. © KADOC: 1964.

Afb. 65: Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal bij oplevering © KADOC: 1964.

Afb. 66: Detaildoorsnede muuropbouw door Dessauvage. © KADOC: 15 april 1964.

Afb. 67: Blazen in dakbedekking en nood aan onderhoud zichtbeton © Lotte Va nHecke, 2024

Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek (1962-1964)

Afb. 68: Exterieur kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Michael Van Craen, 2019

Afb. 69: Originele kerkindeling kapel Sint-Jozef-Ambachsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © KADOC, z.d.

Aangezien er grote ingrepen ten aanzien van het interieur plaats vonden, werd geopteerd voor een historisch beeld.

Contextueel kader

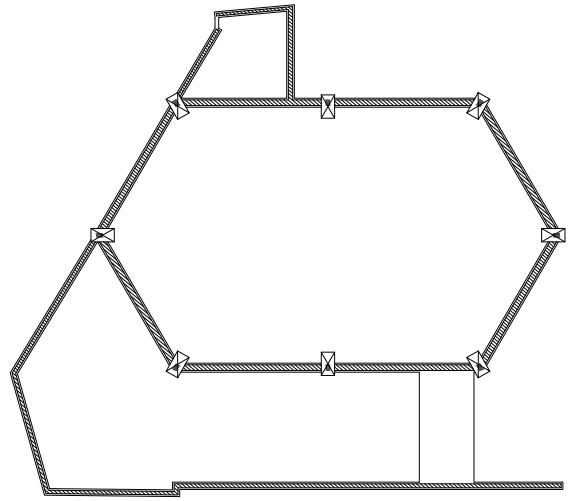
In de jaren ‘50 groeide de vraag naar een bijkerk in Willebroek. De twee voornaamste oorzaken hiervoor waren het stijgende aantal parochianen en het Zeekanaal Brussel-Schelde dat het dorp doorkruist.[104] Toenmalig pastoor Schwagten en kanunnik Billiauw probeerden hiermee in te gaan tegen de opkomende secularisering.[105] Dessauvage ontwierp niet enkel de Sint-Jozef-Ambachtskapel te Willebroek maar later ook de Heilig Kruiskerk in hetzelfde dorp. Het concept ontleedde Dessauvage aan een eerder ontworpen wedstrijdproject voor *Pro Arte Christiana.*[106] In dit ontwerp lijkt het dak te zweven en gebruikt de architect een betonnen structuur. Hoewel het dak gedragen wordt door stalen vakwerken verborgen achter het plafond. In het archiefmateriaal zijn er slechts twee ontwerpen terug te vinden. Waarbij het definitieve papieren ontwerp verschilt van de uitvoering.[107] De tekeningen hiernaast representeren het uitgevoerde ontwerp, daarbij volgt de zuidelijke buitenmuur van de sacristie het verlengde van de gevel.

104 Menting, Jos. Gesprek tussen Jos Menting, voorzitter Kerkfabriek Sint-Niklaas Willebroek en Lotte Van Hecke, 4 april 2024.

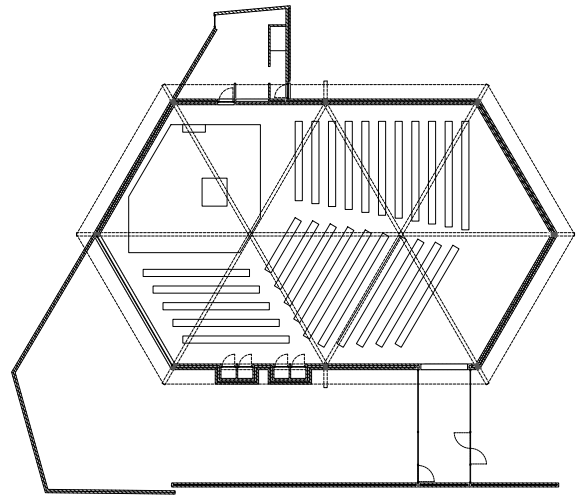
105 Sterken, Sven. ‘A House for God or a Home for His People? The Church-Building Activity of Domus Dei in the Belgian Archbishopric (1952-82)’. In Architectural History, 387-425. Londen: Society of Architectural Historians of Great Britain, 2013.

106 De Wolf, 2006.

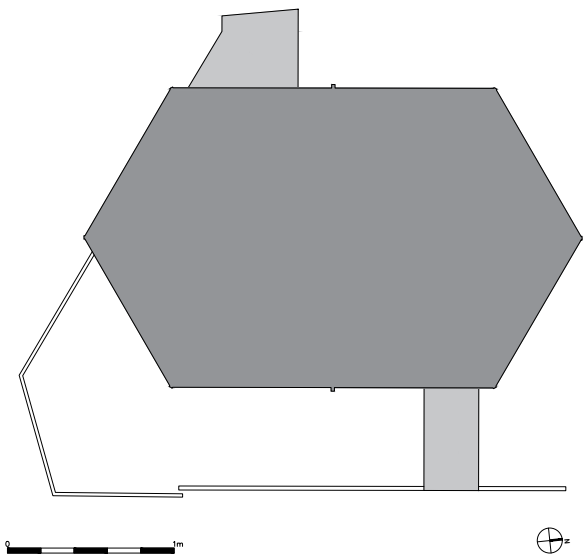
107 Grondplan - kapel Sint - Jozef-Ambachtsman, Willebroek. Archief KADOC, 20 juni 1962

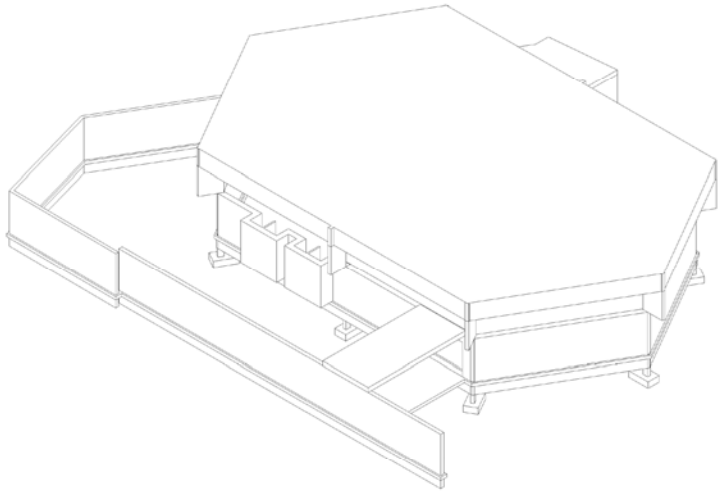
Afb. 70: Funderingsplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 71: Grondplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

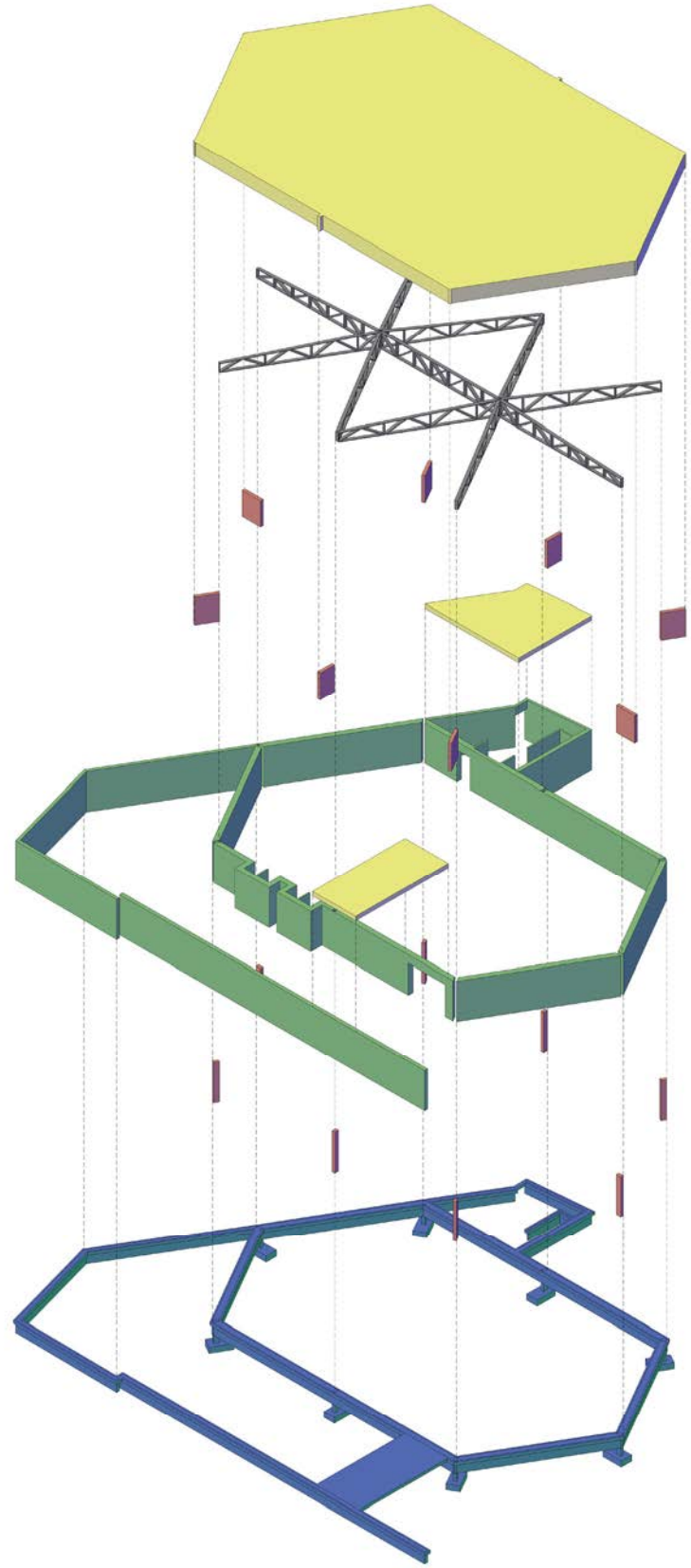
Afb. 72: Dakenplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 73: Structureel model - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 74: Gesegmenteerde weergave - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Emmanuel Rollierstraat 50 2830 Willebroek
Huidig gebruik	uitvalbasis Rode Kruis Willebroek
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	Ir. Paul Reyntjens
Ingenieur techniekEN	Ir. W. Van Dongen
Algemeen aannemer	Constructiewerkhuizen Oscar Mortier
Onder aannemers	DEP (verwarming
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Werfopvolging door architect Van Dyck[108]

Tijdlijn

1964 - 1966

De grootste problemen tijdens de bouwfase hebben betrekking op het financiële. Het project draaide veel duurder uit dan verwacht waardoor het Aartsbisdom financieel tussenkwam.[109] Daarnaast ontstonden er vele discussies over de vloerkeuze.[110] Doorheen het bouwproces veranderde de ruimte-indeling van de sacristie.[111] (afb. 75) Kardinaal Suenens wijdde de kapel feestelijk in.[112]

1986

Amper 20 jaar na de oplevering drongen zich grote renovatiewerken op. In 1986 schreef een anoniem persoon hiervoor naar het Aartsbisdom. In dit schrijven is er vermelding van blazen in roofing, insijpelend water, geroeste en gesprongen ramen en gebroken tegels ter hoogte van de ingang.[113]

1997

In september 1997 opent burgemeester Louis Van Ighem de kapel officieel als Rode Kruis lokaal. Voorafgaand aan deze opening koos de vereniging voor een nodige, grote herindeling.[114] Rode Kruis Willebroek overdekte de patio als uitbreiding van de opslagruimte. De kerk zelf werd ingedeeld met tussenwanden. Architectuur

108 Van Dyck maakte eveneens een ontwerp voor de kapel maar dat werd niet weerhouden. Tijdens het onderzoek bleef het onduidelijk waarom Dessauvage de werfopvolging overliet aan Van Dyck. Dessauvage ontwierp in die periode vele (kerk)gebouwen, vermoedelijk was tijdsgebrek een drijfveer.

109 Losse notitie J. Billiauw, 2/07/1963, Willebroek, Archief Aartsbisdom Brussel-Mechelen, Parochiedossier Willebroek.

110 Briefwisseling tav. M. Dessauvage door kan. J. Billiauw. Archief KADOC

111 Brief tav. ir. Van Dongen door M. Dessauvage . Archief KADOC

112 Menting, 2024.

113 Brief van [anoniem] aan R. Van Dyck. Archief Aartsbisdom.

114 Gazet van Antwerpen. 'Rode Kruis centraliseert inzameling.' 21 december 1996.

critici beschrijven deze aanpassing als weinig architectonisch en eerder een negatieve impact op het gebouw.[115] (afb. 81)

2022

De erfpacht liep af en het gebouw kwam terug in handen van de kerkfabriek. Deze stellen een gebouw vast in erbarmelijke staat. Gemeente Willebroek liet de kapel 30 jaar lang verkommeren. Jos Menting, voorzitter van de kerkfabriek, laat een plaatsbeschrijving opstellen. De betonconstructie wordt gekenmerkt door een ernstige vorm van betonrot (afb. 78), de regenwaterafvoeren zijn beschadigd, het metselwerk moet hersteld worden. Daarnaast is er waterinsijpeling in de toiletten en sacristie.[116] (afb.79 en afb. 80)

2023

In een valorisatiestudie stelt studiebureau IGEMO vast dat de kerk een totaalontwerp is van fundering tot meubilair. Echter is het oorspronkelijke interieur vernietigd waardoor het relict geen culturele of sociale waarde kent. De slechte bouwfysische staat en het verdwijnen van het meubilair zorgen ervoor dat IGEMO de kapel klasseert als 'relict met beperkte erfgoedwaarde'.[117] In datzelfde jaar wordt het dak van de sacristie vervangen na vele waterinfiltratie.[118]

2024

Renovatiewerken dringen zich op maar het budget van Kerkfabriek Sint-Niklaas Willebroek is ontoereikend. Momenteel wordt een asbestinventaris en EPC-rapport opgesteld en een nieuwe erfpacht gedurende 10 jaar besproken met Rode Kruis Willebroek. Deze zou beter onderhandeld worden waardoor de rechten en plichten langs beide zijden duidelijk zijn. De kerkfabriek zal de waterschade en het dak herstellen alsook de gasketel repareren en het sanitair volledig renoveren. Deze erfpacht was voor beide partijen niet de eerste keuze. De kerkfabriek keek eerst naar 2 andere opties zoals de afbraak van het gebouw met nieuwe appartementen met sociale functie. Later dachten ze aan ARGOS vzw. Deze vereniging doet aan voedselbedeling in Willebroek maar hiervoor zou een aanpassing van het RUP zich opdringen. Daarnaast zagen bewoners deze invulling niet zitten omwille van de neveneffecten.[119]

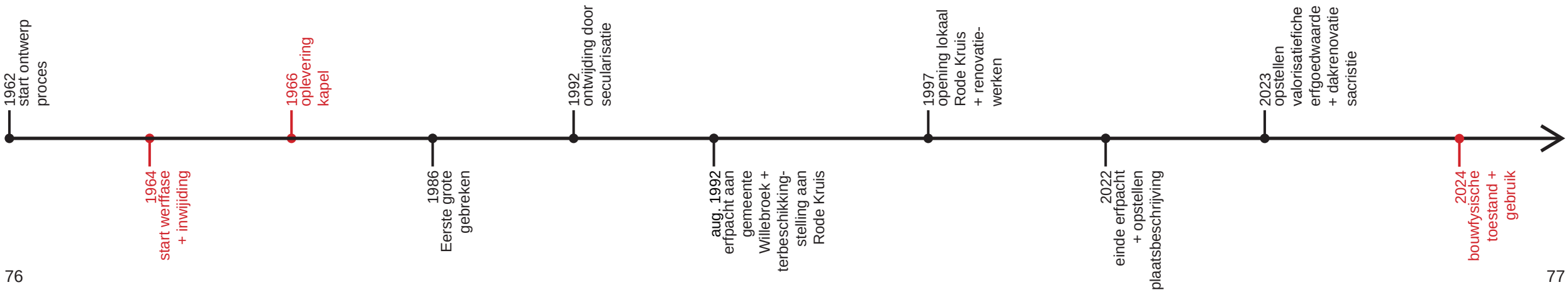
115 DUBOIS, Marc, 'Wat aanvangen met 'gewijde gebouwen'?', Kunsttijdschrift Vlaanderen, jaargang 52, 2003, p. 283.

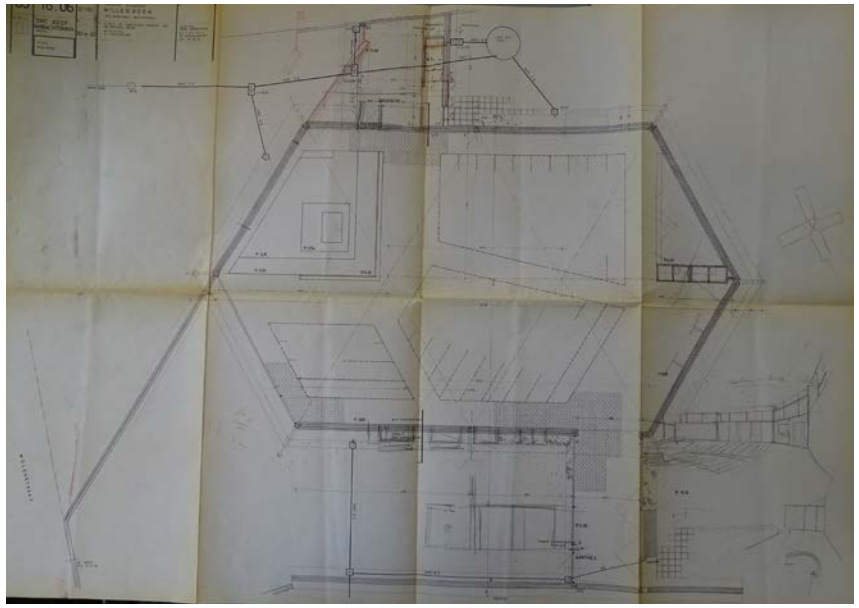
116 Walbers, Leo. 'Plaatsbeschrijving, schattingsverslag en advies Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman'. Willebroek: Immo Walbers bv., 30 november 2022.

117 'Casus: Emmanuel Rollierstraat 50, 2830 Willebroek'. Valorisatiefiche. Willebroek: IOED IGEMO, 14 juni 2023.

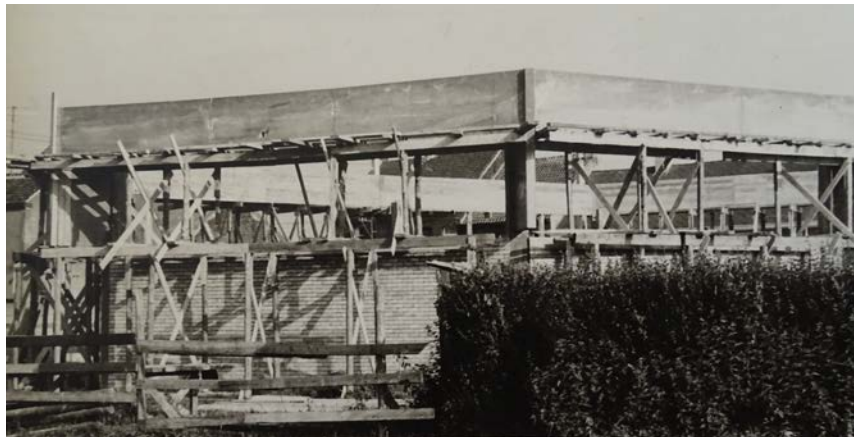
118 Menting, 2024.

119 Menting, 2024.

Afb. 75: Grondplan - kapel Sint - Jozef-Ambachtsman, Willebroek © KADOC, 20 juni 1962

Afb. 76: Werffoto © KADOC, z.d.

Afb. 77: Interieur kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage 1962-1966 © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 78: Betonrot buitenzijde kapel © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 79: Waterschade via dak sanitair © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 80: Opstijgend vocht thv. sanitaire voorziening © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 81: Binnenwanden in kapel © Lotte Van Hecke, 2024

Kapel Sint-Lievenscollege, Gent (1964-1965)

Afb. 84: Exterieurbeeld - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Beeldbank Onroerend Erfgoed, 2017

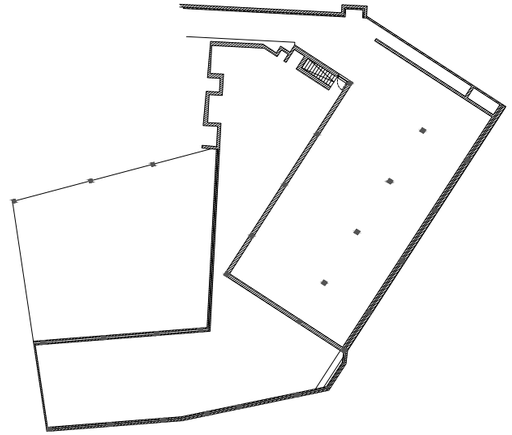

Afb. 83: Interieurbeeld - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024

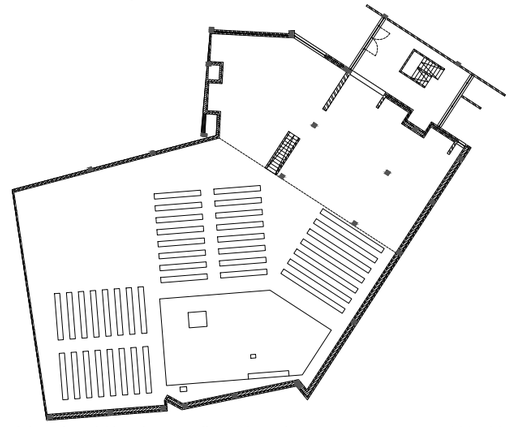
Contextueel kader

Begin jaren zestig vatte het college het plan aan om een nieuwe kapel te bouwen. De bestaande kapel stond de uitbreiding van de klasgebouwen in de weg. In 1961 kocht het college hiervoor het perceel en het koos voor Dessauvages visie op de nieuwe liturgie. Omdat ze de progressiviteit van de school wouden weerspiegelen. Dessauvage hanteerde zijn concept van de 'huiskerk' in stedelijke context. Vandaar dat dit één van de enige hoogbouwkerken is dat Dessauvage realiseerde. De kapel was op maat van de mens en de school, waarbij secundaire ruimten gestapeld werden naast de sacrale ruimte van de kapel. Gelovigen konden de kapel bereiken via het college en de Volmolenstraat. De kapel zelf bestaat enkel uit een gelijkvloers en door de positionering van de ramen ontstaat er een lichtspel dat zijn hoogtepunt bereikt ter hoogte van het altaar. De twee monumentale daklichten vervolledigen het religieuze gebouw.[120]

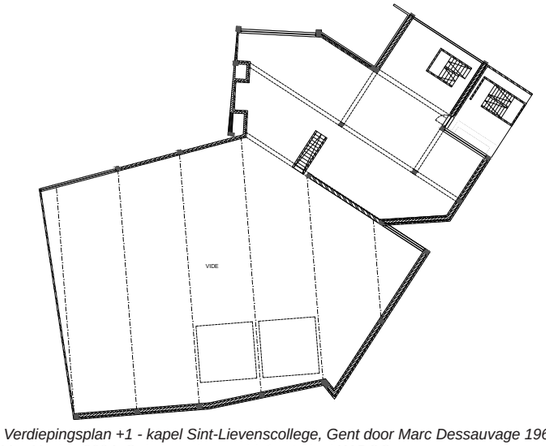
120 'Sint-Lievenscollege', 20 juni 2023. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/26172.

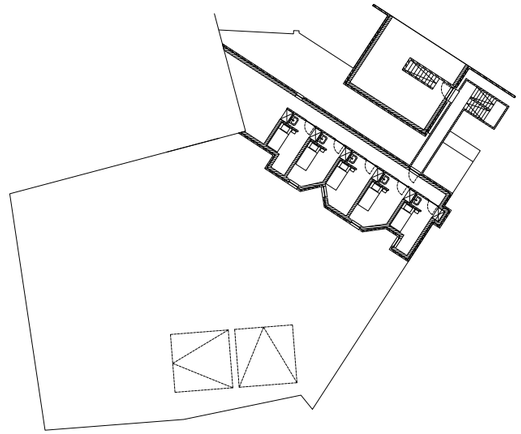
Afb. 84: Funderingsplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

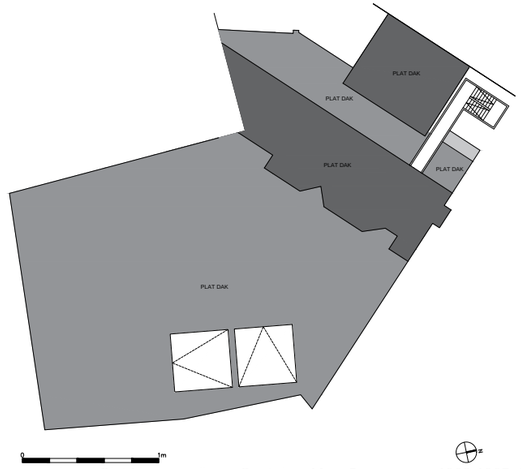
Afb. 85: Grondplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

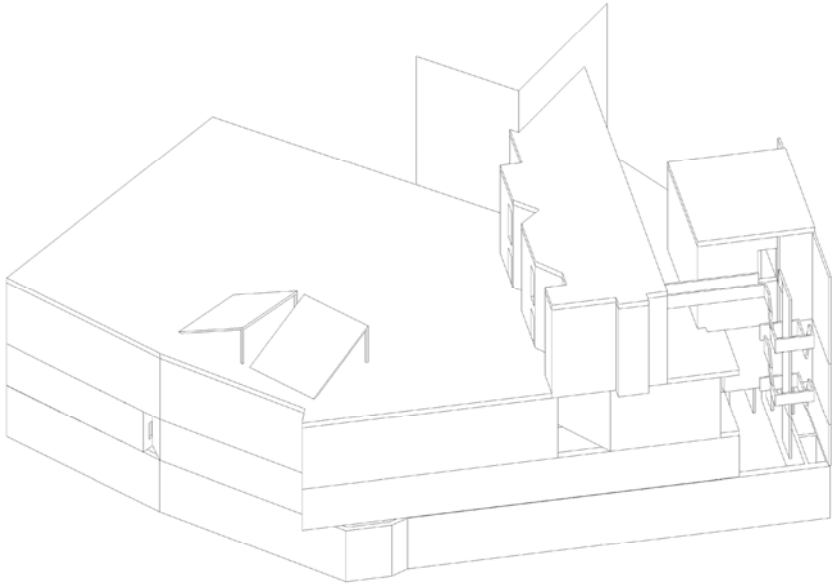
Afb. 86: Verdiepingsplan +1 - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 87: Verdiepingsplan +2 - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

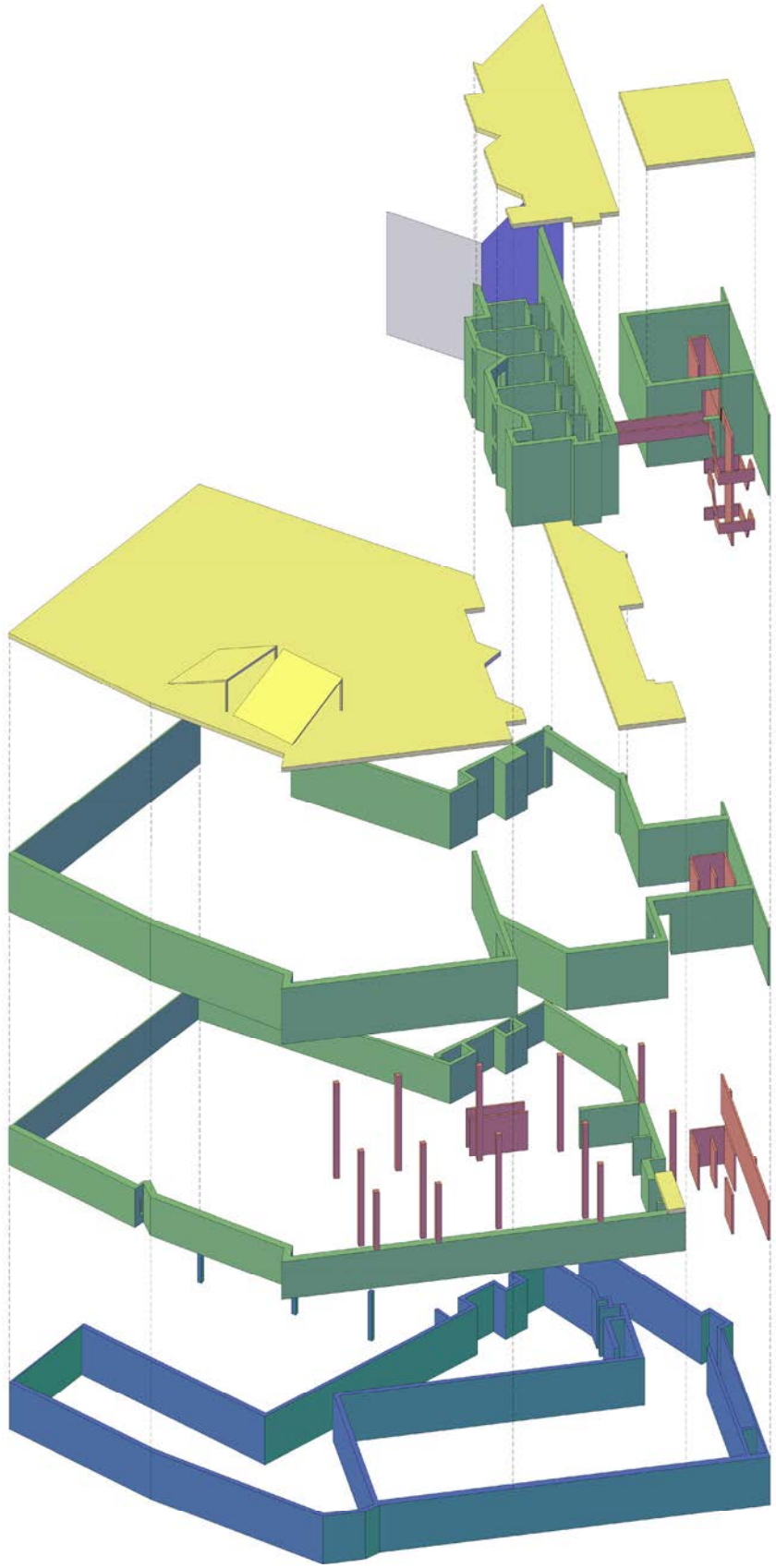
Afb. 88: Dakenplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 89: Structureel model - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 90: Gesegmenteerde weergave - kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage 1963-1965, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Zilverenberg 1 9000 Gent
Huidig gebruik	polyvalente zaal voor school, lerarenkamer, stille ruimten en berging
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	Betarmac
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	De Bruyne Victor en Zoon
Onder aannemers	Socofonda (fundering) - Edm. de Klippeleyr - MAHR (verwarming)
Fabrikanten	
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1964

Tijdens de bouwfase werd reeds melding gemaakt over natte muren doordat de betonnen deksteen foutief gepositioneerd werd.[121]

1965

In een brief van supervisor[122] De Schepper naar Dessauvage wordt nogmaals bevestigd dat de belangstelling voor de kapel zeer groot was. Op 19 december was er zelfs een TV-mis waar heel wat reacties op kwamen. Alsook maakt fotograaf Claerhout er een unieke reportage over.[123]

2003

De hedendaagse periode vangt aan met het schooljaar 2003-2004. Vanaf nu wordt de school uitsluitend door leken bestuurd en verdwijnt de titel van superior.[124] Hiermee verdwijnen ook de inwonende leraren waardoor de betonnen trap officieel uit gebruik wordt genomen.[125]

2004-2008

De school slaat een nieuwe weg in. Het originele kerkmeubilair verdwijnt en wordt vervangen door stoelen met stoffen zitting. Er worden houten tussenwanden geplaatst en om akoestische redenen werd vast tapijt aangebracht op het suppedaneum. Daarnaast werd het schrijnwerk vernieuwd in de inkomhal en eerste verdieping. Tijdens deze opknapwerken werden het pleisterwerk en het zichtbeton overschilderd.[126]

2017

Net voor de bescherming van de kapel als monument in 2018 vonden er enkele grote ingrepen plaats zoals het inrichten van het eerste verdiep als lerarenkamer.[127]

2018

Door de dakrenovatie zijn er momenteel enkele gevelstenen los gekomen. (afb. 93) Daarnaast werd de waterafvoer met enige moeite hersteld. De aannemer zou hiervoor tot vijf keer toe langs zijn geweest tot deze definitief hersteld was. (afb. 98) Vermoedelijk te wijden aan de moeilijke positionering van de afvoer.[128]

2024

De kapel wordt nog steeds gebruikt voor lezingen, concerten, muzikale repetities en ‘school cinema’. Recent overleed een collega van het Sint-Lievenscollege en deze uitvaart vond bij uitzondering in de kapel plaats. Volgens de onderhoudsmedewerker van het Sint-Lievenscollege zijn er twee grote storende bouwfysische kenmerken: het enkel glas dat nog steeds aanwezig is in het kapelgedeelte en de betonrot aan de buitentrap. (afb. 95) Hij ervaart de bescherming van de kapel ook eerder negatief, aangezien het de school belemmert in de mogelijkheden van het gebouw. In de sacrale ruimte vertonen de betonnen balken scheurvorming en lichte betonrot. (afb. 96) De nevenruimte op niveau +1 beschikt over dubbele beglazing en in de lerarenkamer is er een vals plafond voorzien. De sanitaire cellen op het hoogste niveau hebben nog geen renovatie of conservatiewerken ondervonden. Verder is er weinig last van waterinfiltratie, enkel aan de zuidelijke hoek in de kapel was er enkele jaren geleden een probleem met de waterafvoer, maar dat is ondertussen opgelost.[129]

121 Marc Dessauvage, Sint-Lievenskapel, brief. Bron: Archief Dessauvage, KADOC

122 Bij gecompliceerde bouwprojecten kan ervoor gekozen worden om een supervisor aan te stellen. Deze architect of stedenbouwkundige heeft dan als taak om toezicht te houden op de samenhang en de kwaliteit van de ontwikkeling. Een supervisor werkt als extern adviseur zonder ontwerptaak. De positie en het takenpakket van de supervisor kan variëren.

123 Marc Dessauvage, Sint-Lievenskapel, brief. Bron: Archief Dessauvage, KADOC

124 Superior verwijst naar een geestelijke directeur van een seminarie of college.

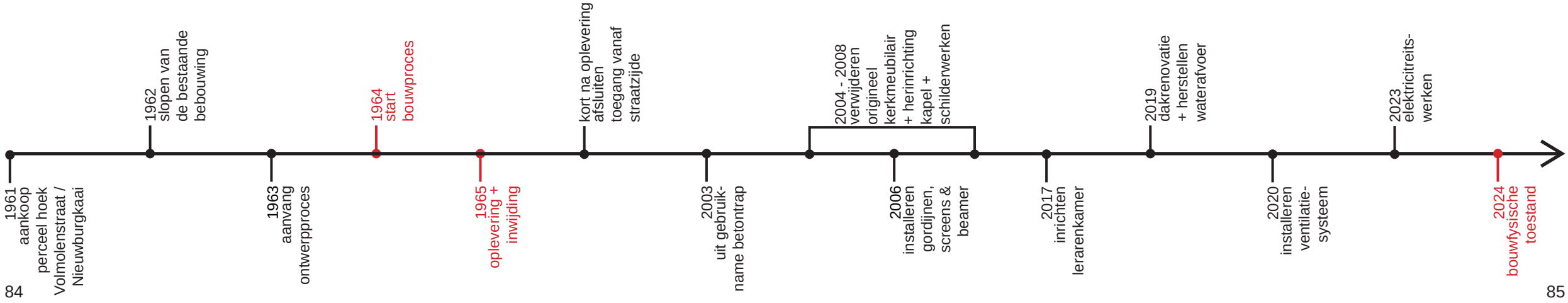
125 Bauwens, Luc. ‘Kroniek Sint-Lievenscollege’. Internet Archief. Wayback Machine, 25 maart 2008. https://web.archive.org/web/20080325223843/http://kroniek.slc-gent.be/deKroniek.htm.

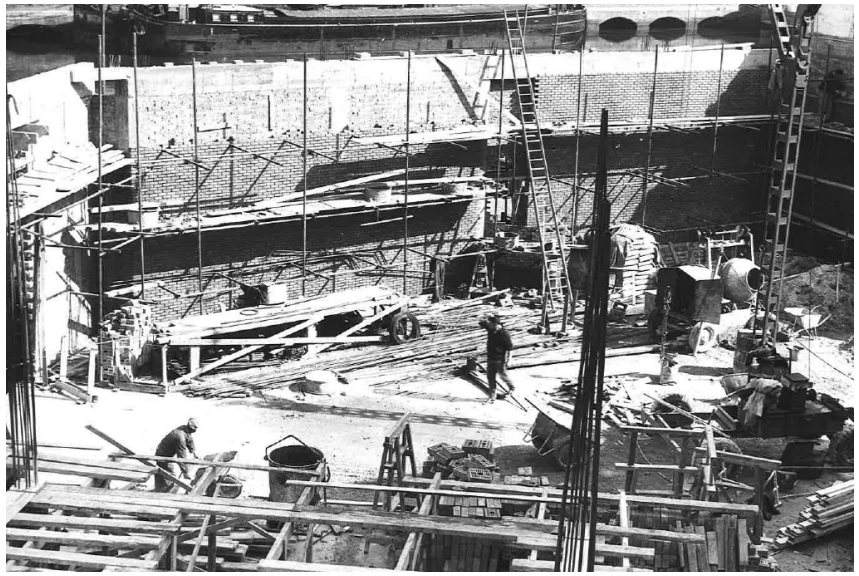
126 Casneuf, Bob. Mailcorrespondentie tussen Bob Casneuf en Lotte Van Hecke. Mail, 23 mei 2024.

127 Casneuf, 2024.

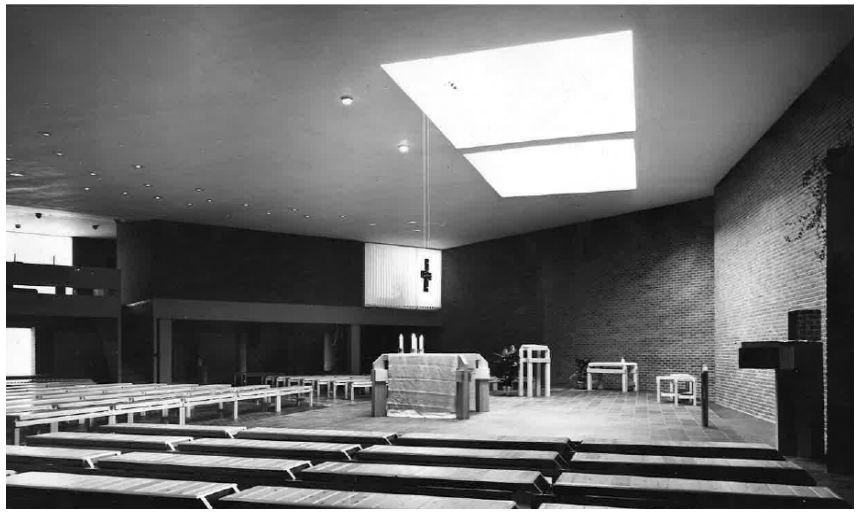
128 Merckx, Renaat. Gesprek met Renaat Merckx, beheerder infrastructuur en preventie Sint-Lievenscollege. Mondeling, 15 april 2024.

129 Merckx, 2024.

Afb. 91: Werffoto - kapel Sint-Lievenscollege, Gent © archief Sint-Lievenscollege, z.d.

Afb. 92: Interieurbeeld bij oplevering © archief Sint-Lievenscollege, z.d.

Afb. 93: Losse gevelstenen ten gevolge van dakwerken © Lotte Van Hecke, 2024

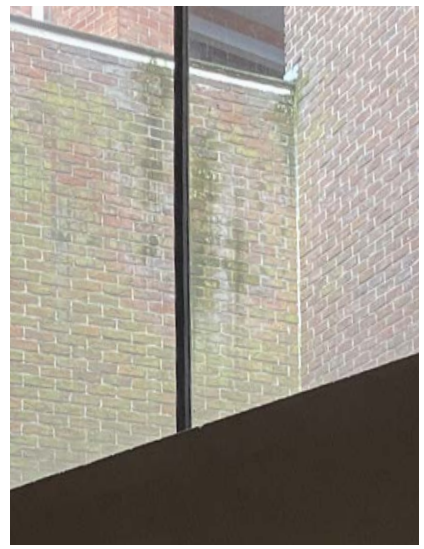
Afb. 94: Thermische breuk niveau +2 © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 95: Betonrot buitentrap © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 96: Betonrot in kapel thv. binnentrap naar +1 © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 97: Overschildering beton en metselwerk niveau +2, incl. schade aan beton © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 98: afzetting door waterschade tgv. beschadigde waterafvoer © Lotte Van Hecke, 2024

Sint-Pauluskerk, Westmalle (1963-1965)

“De natuur doorstroomt het gebouw, maar zonder het van zijn intimiteit rond het koor te beroven. Die intimiteit wordt, hoe paradoxaal ook, erdoor vergroot. Het licht valt nu immers van recht omhoog en beschrijft daardoor een mooie cirkel om het altaar heen.’ [132]
Marc Dessauvage, 1964

Afb. 99: Exterieur Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

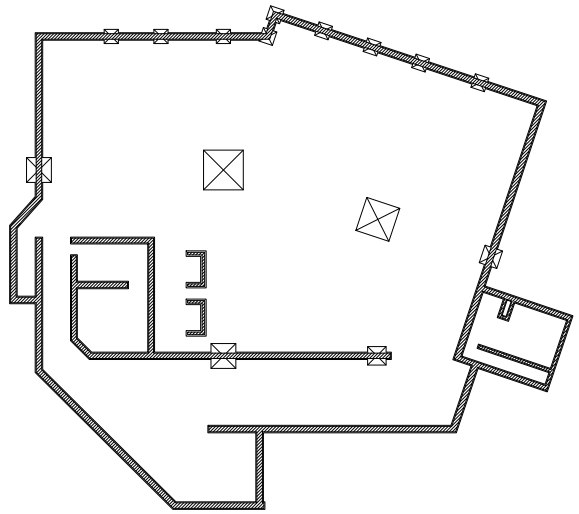

Afb. 100: Interieur Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024

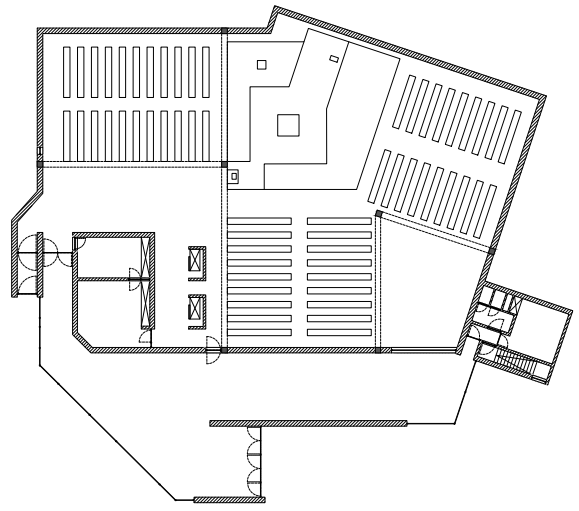
Contextueel kader

In de jaren ‘60 groeide de gemeente Westmalle in inwonersaantal onder invloed van een grote verkavelingsgolf. Hierdoor ontstond de nood voor een nieuwe kerk. De brutalistische huiskerk ligt niet in het centrum van Westmalle maar ten midden van een bos.[130] Bij het eerste voorontwerp positioneerde Dessauvage het priesterkoor centraal met daarrond de zijbeuken. De gelovigen kwamen op deze manier dichter bij het sacrale gebeuren. In het tweede ontwerp voegde Dessauvage de hellende dakramen toe. Toen men definitief besloot de kerk in het bos aan de Antwerpse steenweg in te planten[131], begon Dessauvage zijn ontwerp enkele malen te herwerken tot een ontwerp dat de belevenis van het bos ten goede komt. Langs buiten lijkt de kerk een donkere plek maar dat gevoel verdwijnt eens je de kerk betreedt. De kerk wordt enkel aangeduid door een vrijstaand en robuust betonnen kruis.

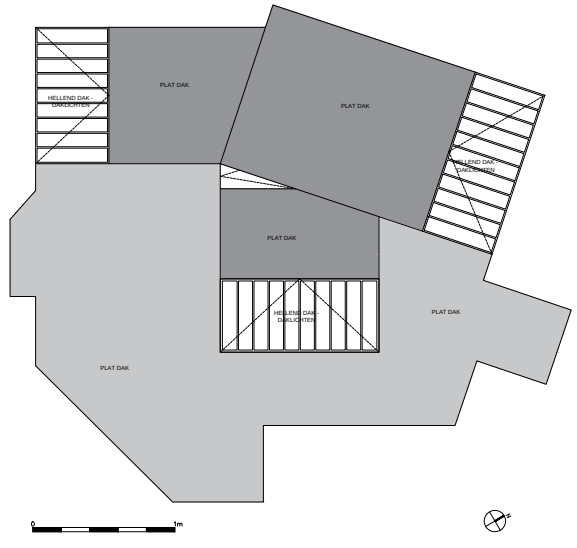
130 Hengelaar, Albert. ‘België: Sint Pauluskerk, Westmalle’. ArtWay.eu. Geloof is een verruiming van de verbeelding. Luci Shaw. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://artway.eu/content.php?id=1019&lang=nl&action=show.
131 Sterken, Sven. ‘Marc Dessauvage en de Sint-Pauluskerk in Westmalle (1962-1967)’. KU Leuven, 2017.
132 Hengelaar, 2024.

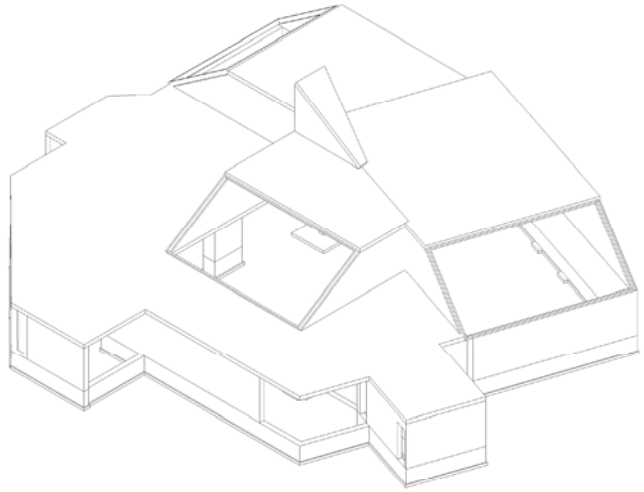
Afb. 101: Funderingsplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 102: Grondplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

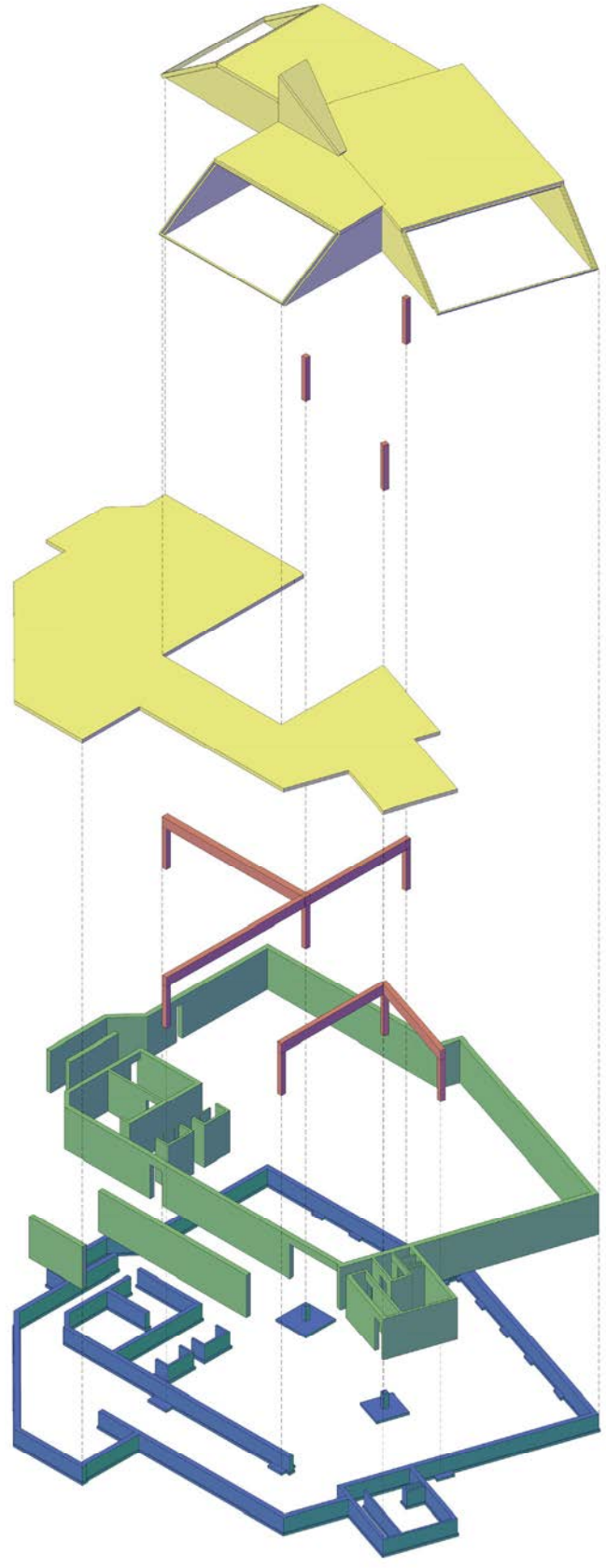
Afb. 103: Dakenplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 104: Structureel model - Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 105: Gesegmenteerde weergave - Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage 1963-1967, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Sint Pauluslaan 2 2390 Malle
Huidig gebruik	wekelijkse eucharistie en gelegenheidsvieringen
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	--
Ingenieur technieken	--
Algemeen aannemer	Jansen, Hoogstraten
Onder aannemers	--
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1985

In 1985 bouwde de parochie een zaaltje op de site waar wekelijks het plaatselijk koor oefende.[133] Dessauvage ontwierp deze zaal samen met de kerk maar het werd pas later gerealiseerd, om financiële redenen.[134]

1995

In 1995 bouwde de parochie een klein magazijn aan de kerk, in het verlengde van het sanitair en de stookruimte. (afb. 108) Daarnaast moest de verwarmingsinstallatie voor een eerste maal vervangen worden.[135]

2012

In 2012 werd het zichtbeton en het pleisterwerk geschilderd.[136]

2015

In 2015 herstelde de gemeente het dak en de daklichten. De enkel beglaasde dakramen sloten sinds het begin niet volledig, de gevelrenovatie vond ook in dat jaar plaats. De vele scheuren in de structuur en gevel zijn een gevolg van grote thermische spanningen door het gebrek aan isolatie en door het zichtbeton dat zowel endo- als exoskelet is.[137]

2017

De kelder werd waterdicht gemaakt in 2017.[138]

2021

Bij vriesweer voldeed de verwarming niet, vandaar dat de gemeenteraad in 2017 besliste dat een efficiënt en zuinig verwarmingssysteem essentieel is.[139] In 2021 werd de verwarming uiteindelijk vervangen. In dezelfde periode werden de daklichten vervangen door dubbel glas en het waterafvoersysteem hersteld.[140]

2022

Dankzij de nieuwe verwarming is de stookruimte grotendeels vrij gemaakt en dat maakt een mindervalide toilet mogelijk. Tegelijkertijd werd het aanwezige sanitair geüpdatet.

2024

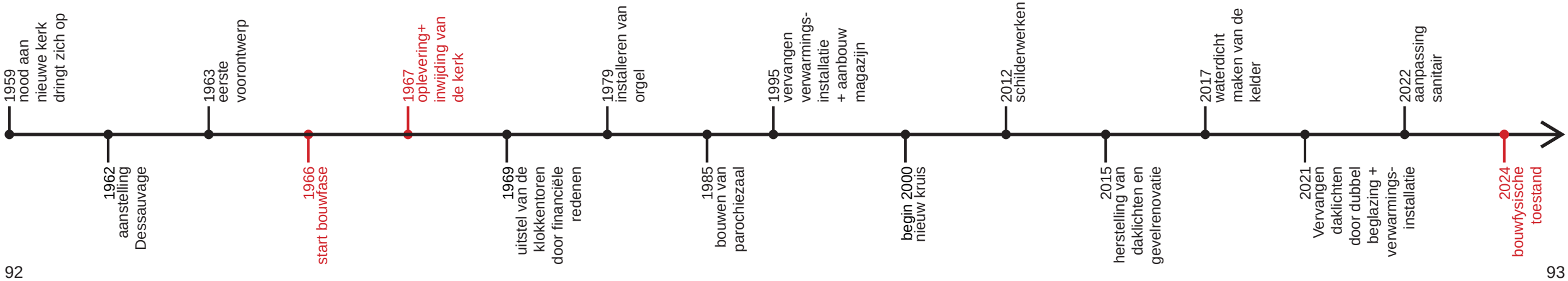
Dankzij een inzamelactie vanuit de parochie is het mogelijk om de verticale ramen te vervangen door dubbel glas.[141] De offertes werden reeds in januari 2024 aangevraagd maar voorlopig heeft de parochie er nog geen ontvangen. Ze vermoeden dat geen enkele aannemer het ziet zitten om deze klus te klaren.[142]

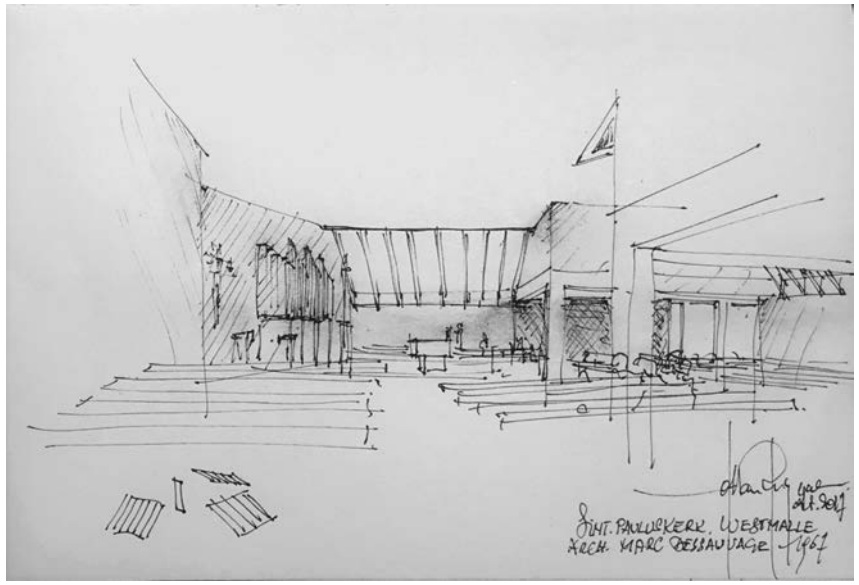
2024

De kerk is nog steeds in gebruik en lokt wekelijks 120 gelovigen, daarnaast wordt de kerk gebruikt voor concerten, tentoonstellingen en vormingsmomenten.[143] De Sint-Paulusparochie zou de kerk graag vaker openstellen voor nevenactiviteiten, met respect voor het sacrale karakter, maar de kerkelijke overheid is hiervoor terughoudend.[144] Volgens de gemeenteraad in 2017 is de toestand van het gebouw *'goed mits beperkte restauratie'*.[145] Volgens AID-architecten is de scheurvorming in het huidige metselwerk geen gevaar voor de stabiliteit en moeilijk op te lossen aangezien het een thermische scheur betreft. (afb. 109) De waterinfiltratie via de raamaansluiting is afgenomen sinds de nieuwe daklichten. (afb. 110, afb. 111) Bij hevige regenval komt het water binnen via de klokputjes in de kerk zelf, omdat de regenwaterafvoer het water niet kan slikken. De hoge grondwaterstand die infiltreert in de kelder (afb. 112) zorgt ervoor dat de luchtverwarming 'stoom' inblaast bij nat weer, hierdoor wordt het orgel onbruikbaar. Op dit moment staat er terug water in de kelder door de hoge grondwaterstand.[146]

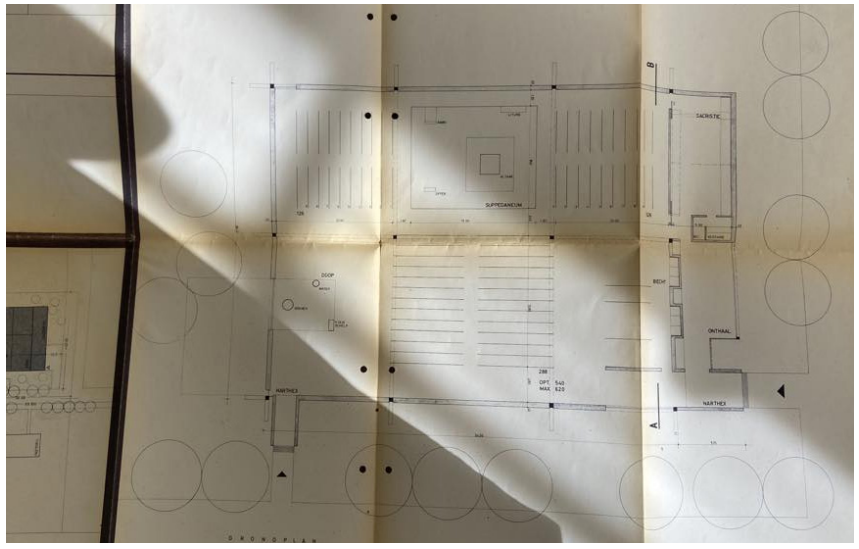
133 'St.-Pauluszaaltje – Sint Pauluskerk Malle – Zoersel'. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://stpaulus-mallezoersel.be/?page_id=2657.
134 Sterken, 2017.
135 Rotthier, Guido. 'Sint-Pauluskerk Malle', niet gepubliceerd.
136 Vanhoutte, Niké, en Lisa Vankeirsbilck. 'Bouwhistorische nota Sint-Pauluskerk, Westmalle'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.
137 Vanhoutte en Vankeirsbilck, niet gepubliceerd.

138 Rotthier, 2024.
139 'Meeting.burger Malle'. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://malle.meeting-burger.net/gr/57db819d-f991-4d8c-971e-85c44215a236/notulen.
140 Meeusen, Ewoud, en |Ewoud Meeusen|. 'Zoersel en Malle investeren samen 267.000 euro in Sint-Pauluskerk'. hln.be, 2 december 2019. https://www.hln.be/malle/zoersel-en-malle-investeren-samen-267-000-euro-in-sint-pauluskerk~af8cac6a/.
141 'Steun ons nieuw Project: Ramen vervangen – Sint Paulusparochie Malle – Zoersel'. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://stpaulus-mallezoersel.be/?p=5542.
142 Rotthier, 2024.
143 'Meeting.burger Malle', 2024.
144 Rotthier, 2024.
145 'Meeting.burger Malle', 2024.
146 Rotthier, 2024.

Afb. 106: Schets door Dessauvage - Sint-Pauluskerk, Westmalle © Blog stedelijke verdichting XXXXI, 2017

Afb. 107: Eerste voorontwerp - Sint-Pauluskerk, Westmalle © KADOC: 10 juli 1963

Afb. 108: Klein magazijn als aanbouw aan kerkgebouw © Lotte Van Hecke, 2024.

Afb. 109: Scheurvorming in metselwerk inkomhal © Lotte Van Hecke, 2024.

Afb. 110: Waterschade thv. daklichten oostelijke beuk © Lotte Van Hecke, 2024.

Afb. 111: Waterschade thv. daklichten zuidelijke beuk © Lotte Van Hecke, 2024.

Afb. 112: Waterinfiltratie in kelder tgv. hoge grondwaterstand © Lotte Van Hecke, 2024.

Heilig-Kruiskerk, Willebroek (1963-1967)

Afb. 113: Exterieur Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024

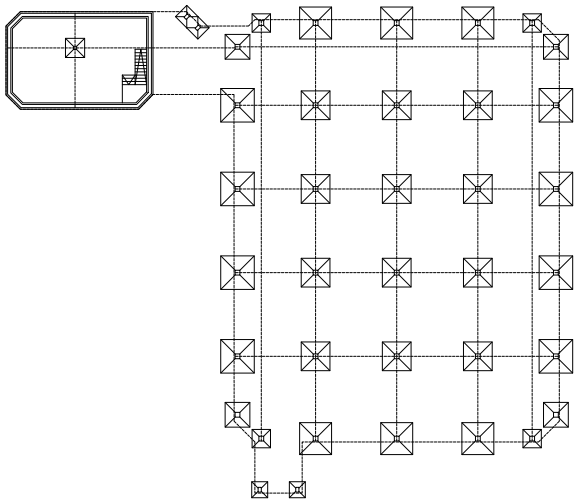
Afb. 114: Interieur Heilig-Kruiskerk, Willebroek © T. Broos, S. Van De Voorde, J. Vermeir, 2004

Aangezien er grote ingrepen ten aanzien van de volledige constructei plaats vonden, werd geopteerd voor een historisch beeld.

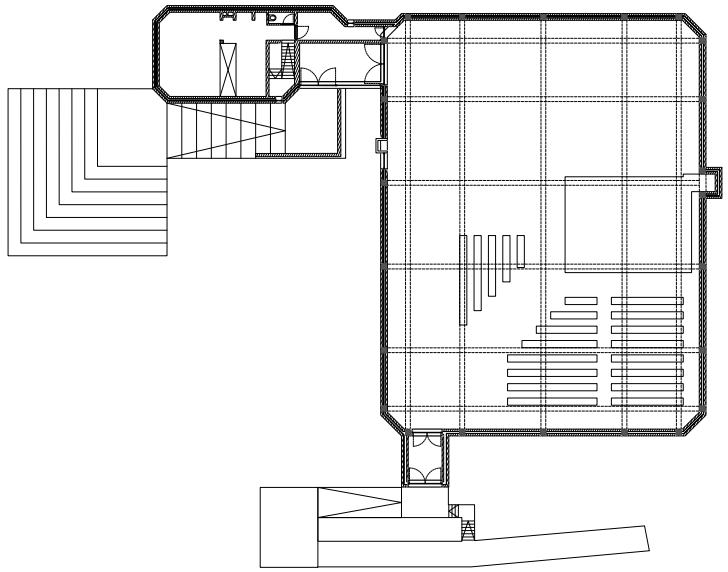
Contextueel kader

De Heilig-Kruiskerk in Willebroek is opgericht naar aanleiding van een brand in de voormalige kapel in 1963. Het kerkontwerp baseert zich op een wedstrijdontwerp uit 1963, namelijk de vierjaarlijkse *'Prijs voor Architectuur'* van de provincie West-Vlaanderen. Aangezien het wedstrijddomein regelmatig onder water liep, koos Dessauvage voor een geheven kapel op zichtbare betonnen pijlers. Dit idee is nog steeds terug te vinden in de Heilig-Kruiskerk te Willebroek.[147] Het uiteindelijke ontwerp kent een centraal priesterkoor waarrond de gelovigen zich situeren. Naast ruimte voor viering, is er een plaats voorzien voor spontane Christelijke ontmoeting.[148] Het altaar en de gelovigen staan in nauw contact om de interactie te vergroten. De nieuwe liturgie is duidelijk voelbaar in planindeling, ruimtelijke vorm van het kerkgebouw maar ook in materiaalgebruik. In dit ontwerp koos Dessauvage voor betontegels, vergelijkbaar met betegeling in stratenaanleg, dat leidde destijds tot protesten.[149]

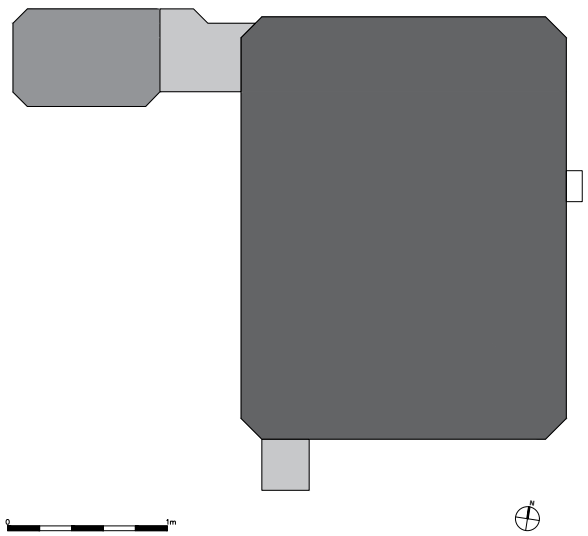
147 Broos, e.a., 2004.
148 GYSELEN, Gaby, 'Provinciale wedstrijd voor kerkbouw', West-Vlaanderen 1964, jaargang 13, nr. 73, 14.
149 Wuyts, Sylvain. 'Bouwhistorische nota Heilig-Kruiskerk, Willebroek'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

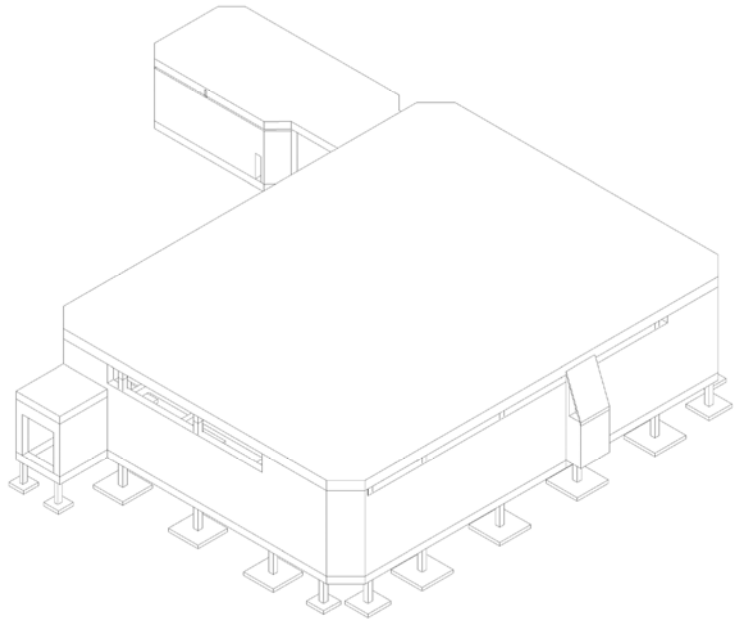
Afb. 115: Funderingsplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 116: Grondplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

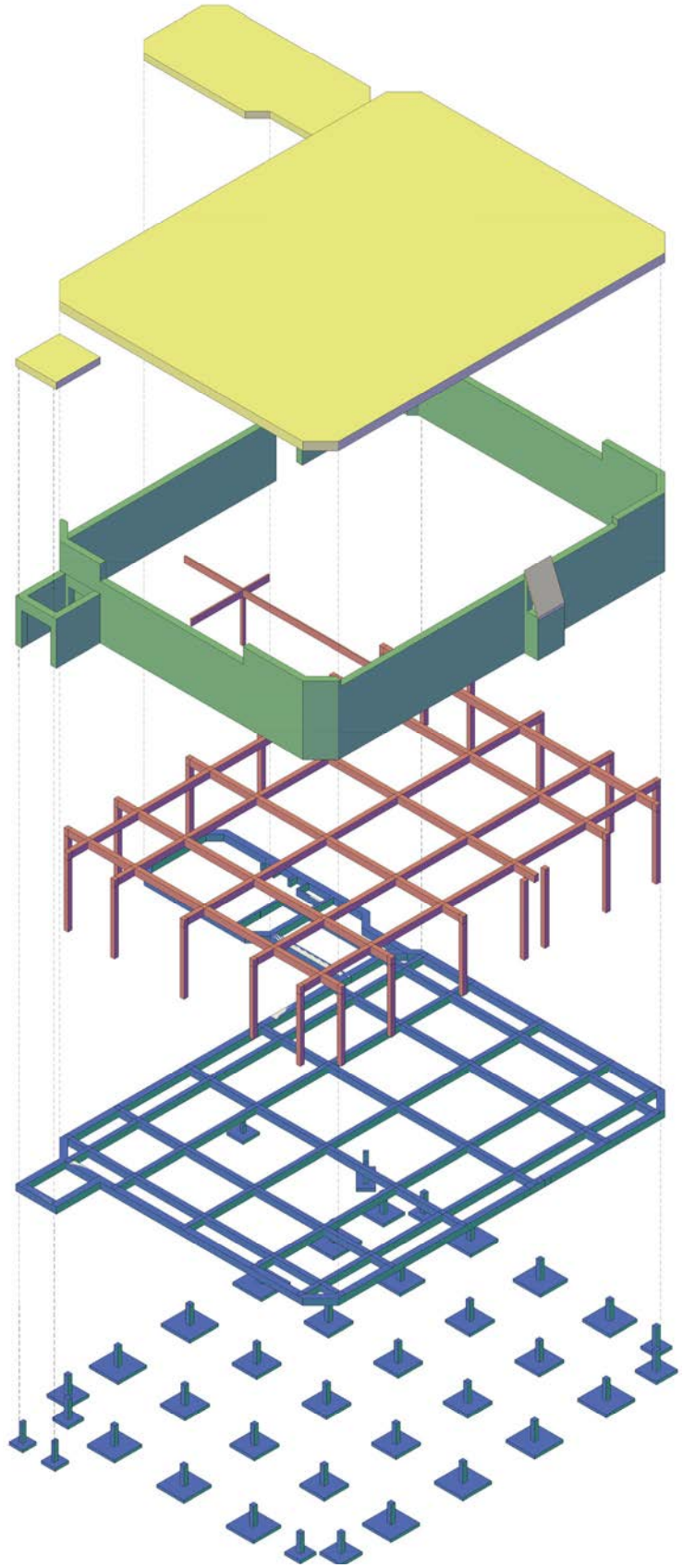
Afb. 117: Dakenplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 118: Structureel model - Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 119: Gesegmenteerde weergave - Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Kapelstraat 6 2830 Willebroek
Huidig gebruik	verbouwd tot appartementencomplex
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	--
Ingenieur techniekEN	--
Aannemer ruwbouw	Jan De Smedt
Onder aannemers	Vuylsteke (dakgebinte), MAHR (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Kerk werd niet begeleid bezocht aangezien de huidige bestemming dit niet toe laat.

Tijdlijn

1965

Na de start van de bouwwerken stoot Dessauvage meteen op onnauwkeurige positionering van de betonbekisting[150] en op de gebreken van een moerassig bouwplot. (afb. 120) Hierdoor is het nodig om de vloerplaat waterdicht te maken, alsook de kelder.[151]

1966

Aannemer De Smedt zorgt voor onnodige stilstanden op de werf en Dessauvage spreekt hem hierop aan. De architect spoort aan op het dichten van de kelderwand, het installeren van de dakbedekking, het herstellen van een foutief geplaatste betonpijler en de daarop rustende betonbalk. Daarnaast verwacht Dessauvage dat de aannemer het metselwerk afwerkt en de coffrage lekken en beschadigde stenen verwijdert.[152] In juli loopt de werf opnieuw vertraging op door laattijdige levering van de ramen en deuren.[153] Dessauvage stelt vast dat er geen rekening gehouden is met de kanalen voor de verwarmingsinstallatie zoals besproken in het lastenboek, hij vraagt aan MAHR hun verantwoordelijkheid op te nemen.[154]

150 Briefwisseling tav. De Smedt, door Dessauvage. KADOC: 26 juli 1965.
151 Briefwisseling tav. De Smedt, door Dessauvage. KADOC: 15 september 1965.
152 Briefwisseling tav. De Smedt, door Dessauvage. KADOC: 25 maart 1966.
153 Briefwisseling tav. De Smedt, door Dessauvage. KADOC: 13 juli 1966.
154 Briefwisseling tav. MAHR, door Dessauvage. KADOC: 16 december 1966.

1967

Tijdens een werfbezoek werden niet voltooide nivelleringswerken vastgesteld, daarbij was de afwerking van de funderingspijlers niet gebeurd. Tot slot was het tabernakel door aannemer De Smedt niet gemaakt zoals beschreven in het lastenboek.[155] Dessauvage liet aan het Aartsbisdom weten dat de luchtkanalen hersteld zullen worden alsook de elektriciteitsproblemen.[156] Bovenop de bestaande bouwproblemen, werd er schade aangebracht aan de bouwmaterialen door derden. Er ontstond een discussie omtrent wie hier verantwoordelijk voor zou worden gesteld. Firma MAHR meldde eveneens problemen op de werf zoals warmteverlies en regeninfiltratie door een opening, waardoor werken op de werf werden vertraagd. Deze opmerking van MAHR bleef onbeantwoord, tot grote frustratie van Dessauvage.[157]

1968

De voorlopige oplevering kent vertraging doordat de schade ten gevolge van waterinfiltratie nog hersteld moet worden.[158]

1995

Twee muren van de kerk vertonen enorme scheuren die bijgewerkt werden. De reden hiervoor is onbekend. Daarnaast bracht men in dezelfde muren verluchtingsgaten aan. Tot slot werd over het gehele kerkgebouw een hydrofuge laag aangebracht.[159]

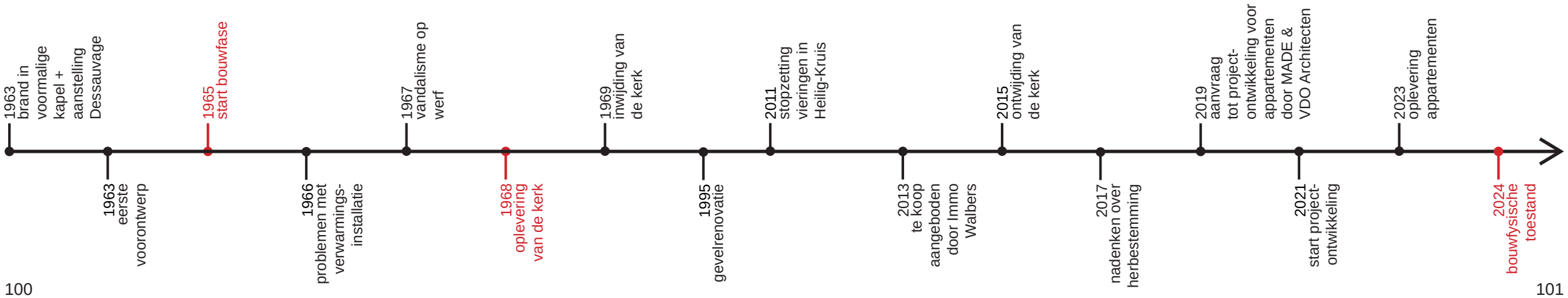
2011

De vieringen werden stopgezet en gecentraliseerd in de Sint-Niklaaskerk. Oorspronkelijk zou de gemeente Willebroek de Heilig Kruis kerk gebruiken als cultuurdepot. Het gebouw bleek echter niet geschikt voor dergelijke functie.[160]

2019

Het project kwam in handen van een projectontwikkelaar die beroep doet op 'VDO Architecten.' (afb. 122 - 123) De ontwikkelaar realiseert een appartementencomplex in en rond de voormalige kerk[161] De appartementen in de voormalige kerk werden opgeleverd eind 2023. (afb. 124 tem. 126) Momenteel zijn ze de nieuwbouwblok ervoor aan het afwerken.[162]

155 Briefwisseling tav. De Smedt, door Dessauvage. KADOC: 9 mei 1967.
156 Briefwisseling tav. Aartsbisdom, door Dessauvage. KADOC: 17 april 1967.
157 Wuyts, niet gepubliceerd.
158 Briefwisseling tav. Dessauvage, door Aartsbisdom. KADOC: 22 november 1968.
159 DDKW. 'Werken voor de herstelling kerk van H.-Kruis'. Het Laatste Nieuws, 3 mei 1995.
160 Wuyts, niet gepubliceerd.
161 VDO Architecten. 'Heilig Kruiskerk'. Geraadpleegd 25 april 2024. https://www.vdo-architecten.be/projecten/heilig-kruiskerk/.
162 www.willebroek.info. 'Handelaars en Vrije Beroepen - Ringlaan 83', 24 februari 2024. https://www.willebroek.info/HANDEL/STRATEN/WILRINGL/WILRINGL_083.htm.

Afb. 120: Werffoto - Heilig-Kruiskerk, Willebroek © Archief Aartsbisdom Mechelen-Brussel, z.d.

Afb. 121: Exterieur door Dessauvage - Heilig-Kruiskerk, Willebroek © Willebroek Info, 2015

Afb. 122: Werffoto tijdens herbestemming © Willebroek Info, 2020

Afb. 123: Render VDO - Heilig-Kruiskerk, Willebroek © VDO Architecten, 2019

Afb. 124: Waterschade thv. ondergrondse garage © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 125: Geïntegreerde terrassen © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 126: Leefruimte van appartementcomplex in Heilig-Kruiskerk © Immovlan, 2024

Onze Lieve Vrouwekerk, Herne-Kokejane (1966-1969)

Afb. 127: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 128: Interieur Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024

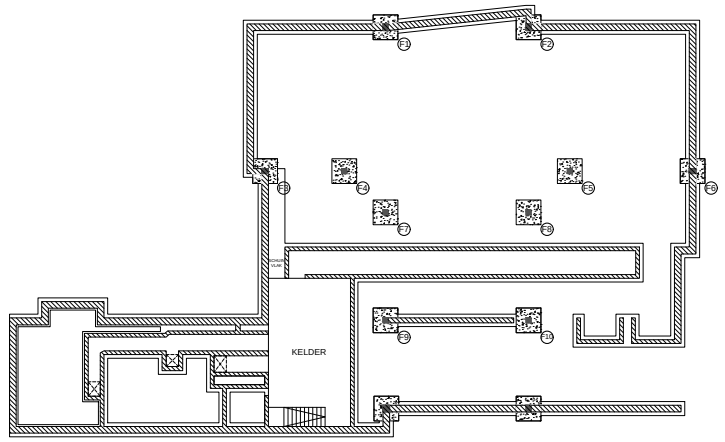
Contextueel kader

De Onze-Lieve-Vrouwekerk ligt aan de Vlaamse zijde van de gewestgrens. De kerk is er gekomen op vraag van de Vlaamse inwoners van Kokejane. Zij hadden een verlangen naar kerkelijke zelfstandigheid. In 1901 dienden de bewoners een petitie in bij de minister van Justitie en later bij de toenmalige bisschop. In 1902 werd de oprichting van een nieuwe parochie, met een daar bijhorende kerk, goedgekeurd en werd een noodkapel ingewijd. Het is pas in 1967 dat deze vervangen werd door een volwaardige kerk. Gebouwd door Dessauvage en gekend als de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Herne-Kokejane.[163] De 'huiselijke kerk' werd opgevat als tijdelijke kerk, aangezien de uiteindelijke kerk nooit gebouwd is, blijft deze tot op vandaag in gebruik. De realisatie ervan gebeurde met een beperkt budget en volgens het post conciliaire principe.[164] De viering zelf vindt plaats onder schuine dakvlakken, de ruimtes onder het platte dak blijven open of dienen secundaire activiteiten. Het altaar wordt belicht langs twee zijden door de samenkomst van schuine daken.[165]

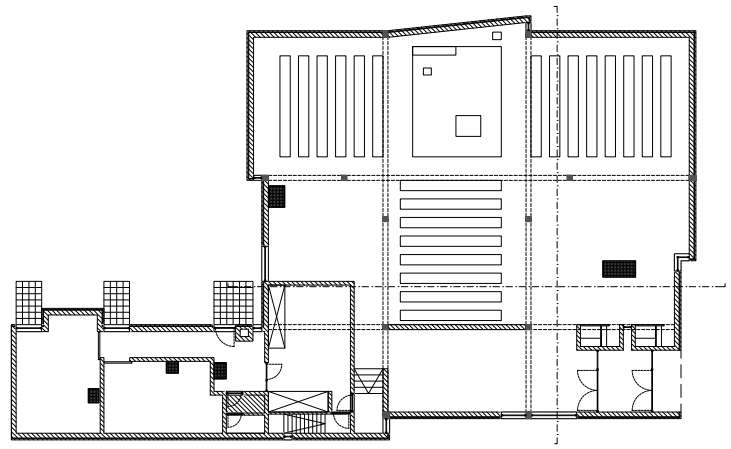
163 Herne. Effenaf! 'Kerken in Herne', onbekend. https://www.herne.be/vrije-tijd/cultuur/erfgoed/kerken-in-herne.

164 Nevejans, Annelies, Eva Van Regenmortel, en Krista Maes. 'MARC DESSAUVAGE'. odis, 7 september 2019. http://www.odis.be/lnk/PS_12383.

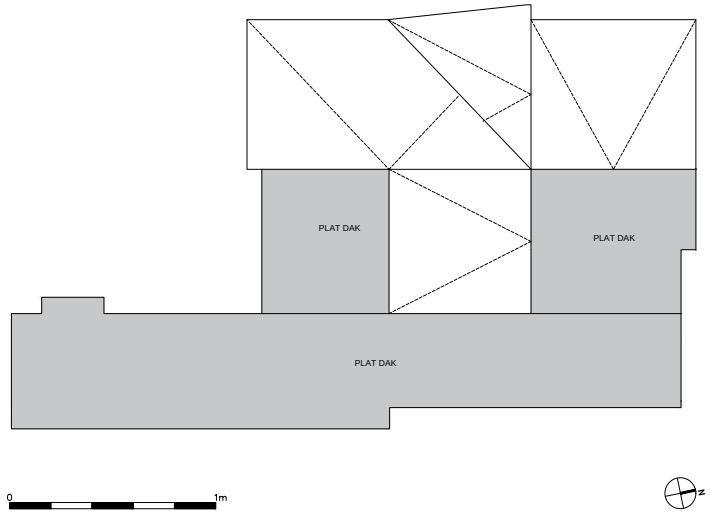
165 Broos, e.a., 2004.

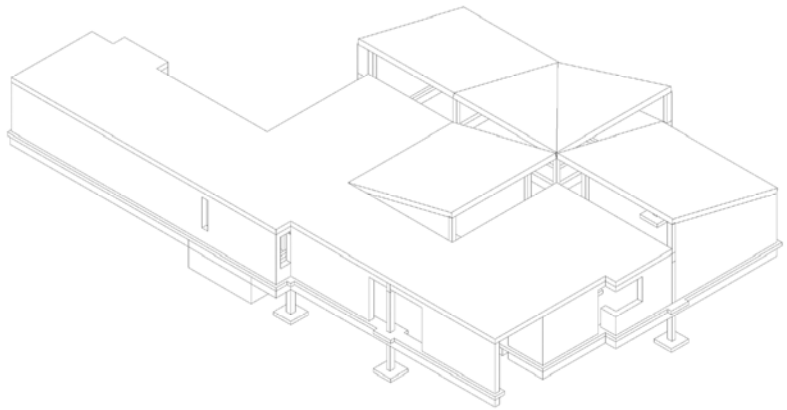
Afb. 129: Funderingsplan - Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 130: Grondplan - Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

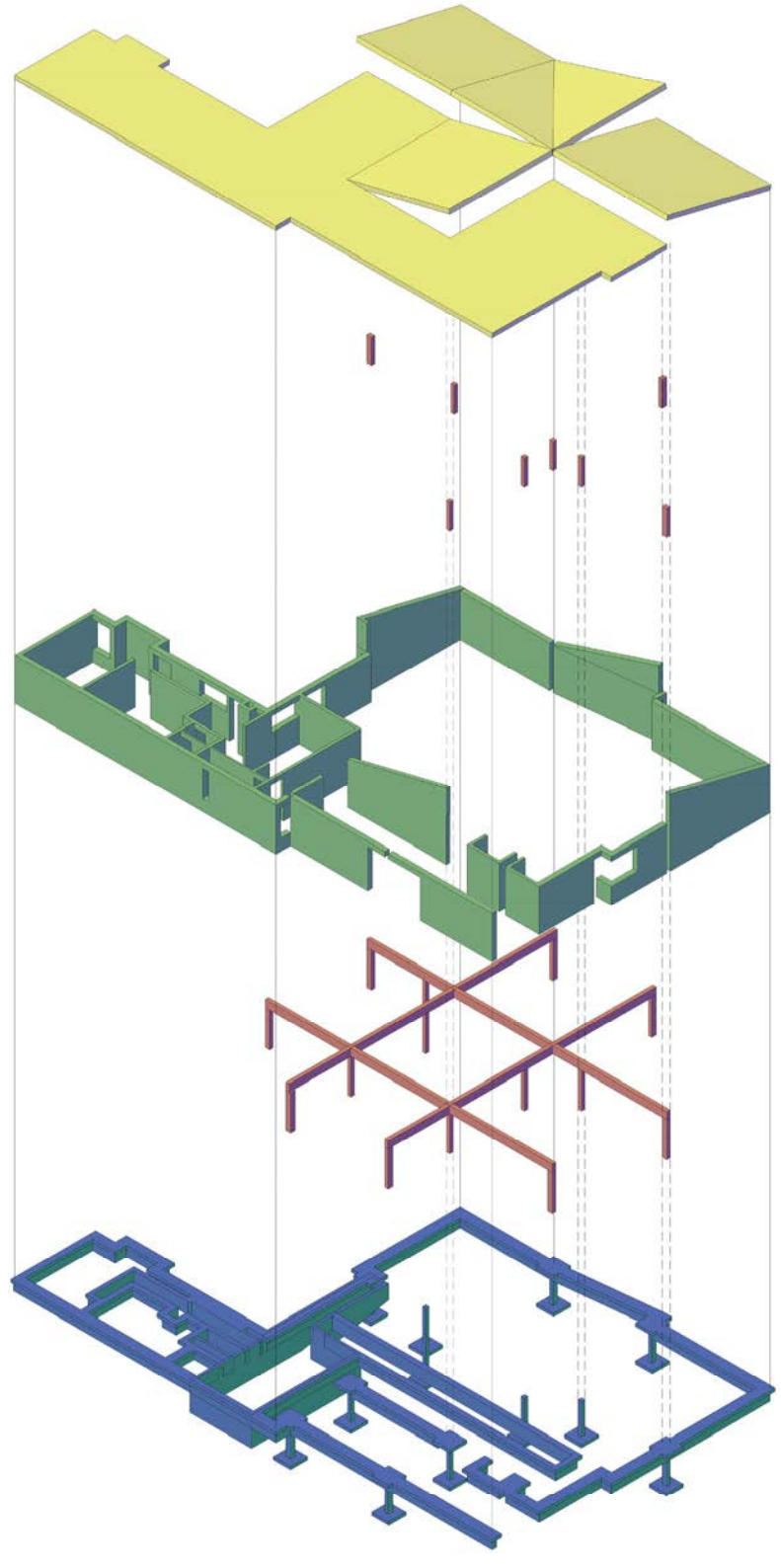
Afb. 131: Dakenplan - Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 132: Structureel model - Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 133: Gesegmenteerde weergave - Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage 1963-1968, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Steenweg Asse 57 1540 Herne
Huidig gebruik	leegstand
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	J. Van Ginderachter
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	P. Ronsyn
Onder aannemers	--
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1963

De bouwaanvraag werd meermaals geweigerd door de positionering op de site en het ontbreken van een klassieke toren en kerkvorm. Een bijkomende bemerking was de ruimte voor viering die te klein was ten opzichte van de omvang van de parochie.[166] De vernieuwde opvatting van de kerk wordt door het gemeentebestuur nog niet gesmaakt, het is dankzij de inmenging van de minister van Openbare Werken dat de bouw van de kerk toch van start kon gaan.[167]

1967

De samenwerking met ingenieur Van Ginderachter verliep moeilijk. In briefwisseling wordt duidelijk dat de ingenieur zijn betonstudie uitstelt wegens niet prioritair en deed hij moeilijk over de haalbaarheid van het project.[168] De samenwerking met aannemer Ronsyn was evenmin evident. (afb. 135) Werfverslagen tonen het gebruik van foutieve betonsamenstelling aan en incorrecte assemblage van de bekisting met lekkages tot gevolg. De spouwmuren waren niet conform lastenboek en er ontbraken betonklossen.[169] De aannemer vertoonde nalatigheid op gevraagde correcties en er waren grote stilstanden op de werf.

166 Eerste weigering van de bouwvergunning, KADOC: 5 mei 1964.
167 Brief van De Heer Minister van Openbare Werken, Archief Aartsbisdom Mechelen: 29 maart 1965.
168 Briefwisseling tav. J. Vanginderachter door M. Dessauvage, KADOC: 20 oktober 1966.
169 Briefwisseling tav. P. Ronsyn, door M. Dessauvage. KADOC: 14 september 1967.

1987

Eind jaren ‘80 werden de dakbedekking en dakranden vernieuwd.[170]

± 2010

De kerkfabriek liet schilderwerken uitvoeren om het vochtvlekkenpatroon op het plafond te camoufleren. Daarnaast stond de achtergevel op instorten waardoor het bovenste gedeelte hermetst werd. (afb. 136) Door de hoge grondwaterstand stond de kelder geregeld onder water en werd deze meteen waterdicht gemaakt.[171] (afb. 137)

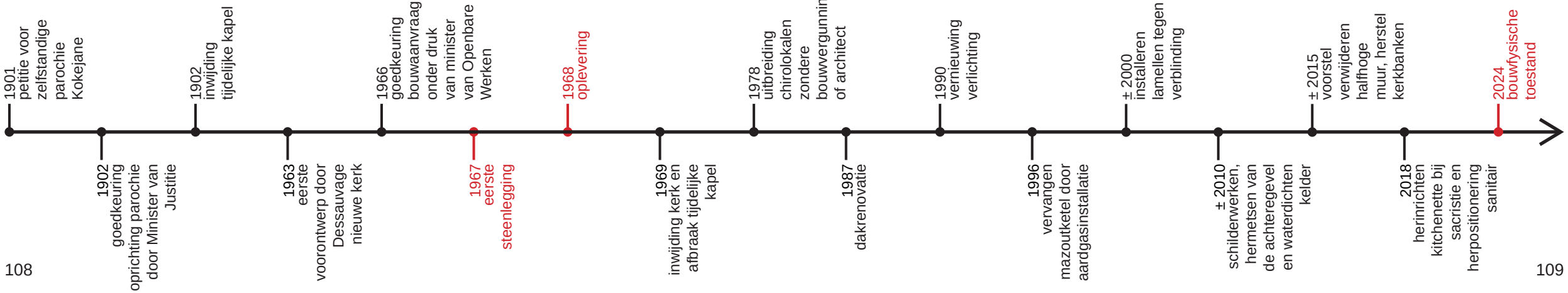
± 2015

Vijftien jaar geleden kwam het voorstel om de halfhoge scheidingswand tussen de sacrale ruimte en inkom te verwijderen, huidig pastoor Kris Meskens hield dit tegen. Deze ingreep voelde voor hem onjuist aan omdat het niet volgens het concept van Dessauvage was. De kerkbanken werden gerestaureerd.[172]

2024

Doordat het perceel afhelt vanaf het achterliggende kerkhof, infiltreert er water via de achtergevel in de kerk. Oorspronkelijk was de volledige kerk omringd door een graspartij waardoor het regenwater kon infiltreren in de bodem. Door de hoge grondwaterstand is er waterinfiltratie via de vloer. Dit laat zijn sporen na. (afb. 138 - 139) Via de complexe bouwknopen in het dak vindt er ook via waterinfiltratie plaats. (afb. 140) De dakbedekking moet eveneens nog eens aangepakt worden. (afb. 142) Volgens Meskens legt het kerkenbeleidsplan momenteel een herbestemming op. Indien dit zou plaats vinden, is een energetische renovatie essentieel voor het gebruik. Het gebouw blijkt zeer koud te zijn ‘s winters en heel erg heet in de zomer. Eén van de oorzaken hiervan zijn de grote glaspartijen in enkel glas. De kerk zelf staat officieus leeg, de laatste viering dateert van 2023. De wekelijkse vieringen eindigden in 2016. Het dient wel als sociaal centrum van de parochie: zo organiseren lokale verenigingen, de muziekacademie en Ziekenzorg Kokejane vaak events in de kerk. Chiro Rif-Raf zit, sinds de bouw van de kerk, in het bijgebouw van de kerk en gebruikt deze nog steeds. In de toekomst zou de Chiro graag de volledige kerk in gebruik nemen, wat mogelijk is mits goede afspraken.[173]

170 Meskens, Kris. Gesprek tussen Kris Meskens, pastoor Parochie St. Paulus, Vollezele en Lotte Van Hecke, 11 april 2024.
171 Meskens, 2024.
172 Meskens, 2024.
173 Meskens, 2024.

Afb. 134: Originele inplanting kerkgebouw © archief Kris Meskens, z.d.

aan de heer P. RONSYN
algemene aannemingen
steenweg op geraardsbergen, 51
SINT PIETERSKAPELLE

aangetekend

bouw onze lieve vrouw kerk te herne-kokejane

mijne heren,

naar aanleiding van ons werfbezoek van heden, vragen we volgende vaststellingen te willen noteren.

1. de zichtbetonsamenstelling is niet overeenkomstig de gegevens van het lastenboek. zie ook ons schrijven in datum van 22.08.67.
2. balk B 10 is afgekeurd cfr. art. 10.7
3. balk B 1 is afgekeurd voor het deel begrepen tussen K 3 en K 4 cfr. art. 10.7, connectie met pijlers te hernemen.
4. de halfsteenmuur van de spouwmuren is steeds te isoleren van het achterliggend metselwerk (cfr. art. 07.4) iedere afwijking is te corrigeren.
5. de muur op het dak (voor de sacristie) moet een spouwmuur zijn, met isolatie aan de basis, gelijk aan de uitvoering voor de muur op B 3.
6. in de betondelen zijn geen klossen voor verankering van het schrijnwerk en of zinkranden voorzien.
7. alle parament dat besmeurd is door bekistingslekken (bij gebrek aan isolatie, zie art. 07.5) is uit te kappen.

wil verder noteren dat u aan ir. van ginderachter de inlichtingen die u nodig had voor de staalprofielen, zo pijlers als balken, verleden zaterdag moest gevraagd hebben, temeer de ankering reeds in de balken moesten geplaatst worden.

met voorname groeten.

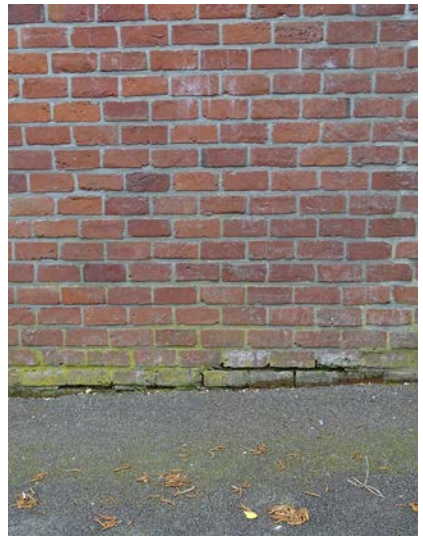
Afb. 135: Werfverslag - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne © KADOC: 13 september 1967

Afb. 136: Hermetste achtergevel © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 137: Schade door waterinfiltratie in stookruimte/ kelder © Lotte Van Hecke, 2024

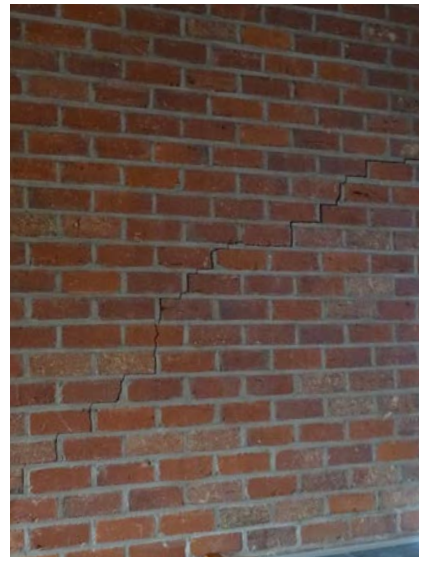

Afb. 138: Verweerd voegwerk tgv. infiltrerend regenwater © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 139: Waterinfiltratie via vloer thv. biecht © Lotte Van Hecke, 2024

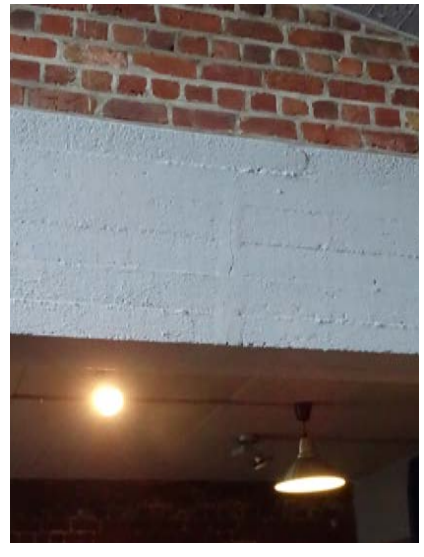

Afb. 140: Waterinfiltratie via dakrand thv. inkom © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 141: Zettingsscheur in metselwerk thv. sacristie © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 142: Verweerde dakbedekking en betonscheur in schouw © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 143: Herstelde betonscheur in overschilderde betonnen balk © Lotte Van Hecke, 2024

Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem (1964-1969)

Afb. 144: Exterieur Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

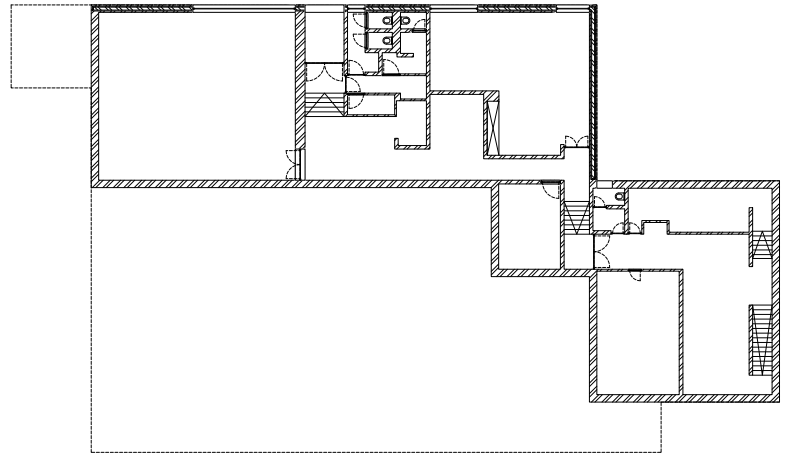

Afb. 145: Interieur Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem © Simon Vynckier, 2014

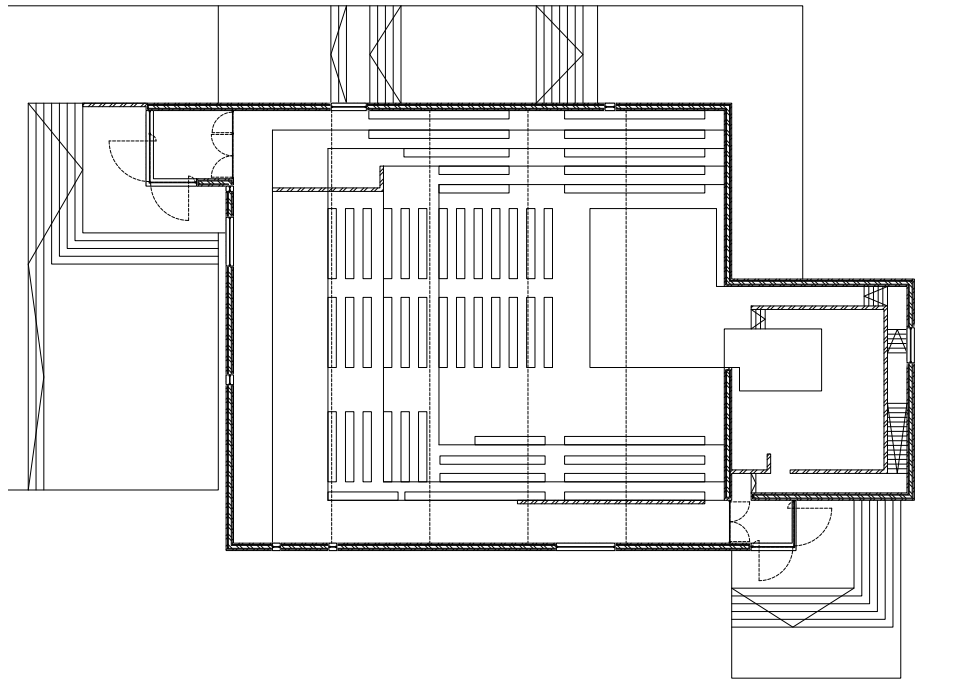
Contextueel kader

In 1954 stond de koepel van de abdij van Dielegem op instorten en drong een nieuwe kerk zich op. Hiervoor werd Dessauvage aangesteld. Hij begon vanuit een kubistisch ontwerp maar bij de graafwerken werd vastgesteld dat de oude fundering van de abdij het ontwerp dwarsboomde. (afb. 151) Om deze reden schoof de architect de sacristie en weekdagkapel uit het volume. Dit veranderde de lichtinval waardoor Desssauvage koos voor afgeschuinde dakvlakken. Ondanks dat het gebouw zijn oorspronkelijke strakheid en geslotenheid verloor, vond Dessauvage dat hij een ontwerp had gemaakt dat een veel mooier afgerond geheel was. Ook de vorm was veel interessanter geworden, omdat hij veel gevarieerder was en veel directer verwees naar het inwendige gebeuren.[174]

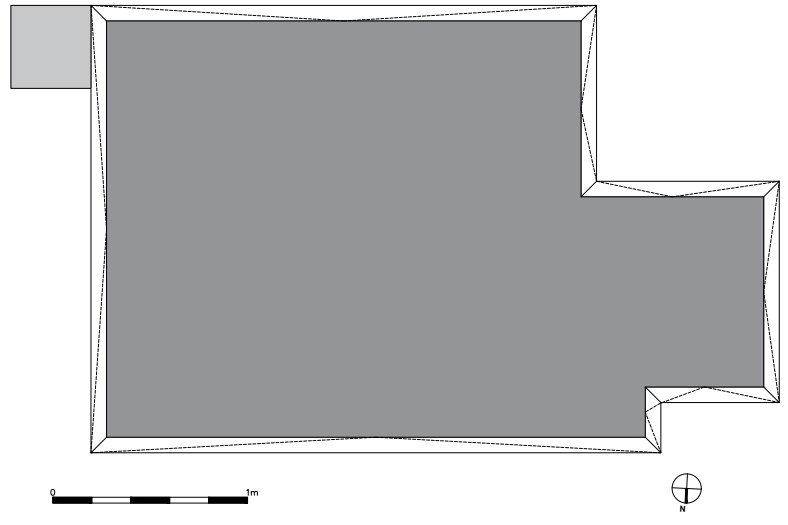
174 De Brouwer, Wannes, en Daphne de Ruiter. 'Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

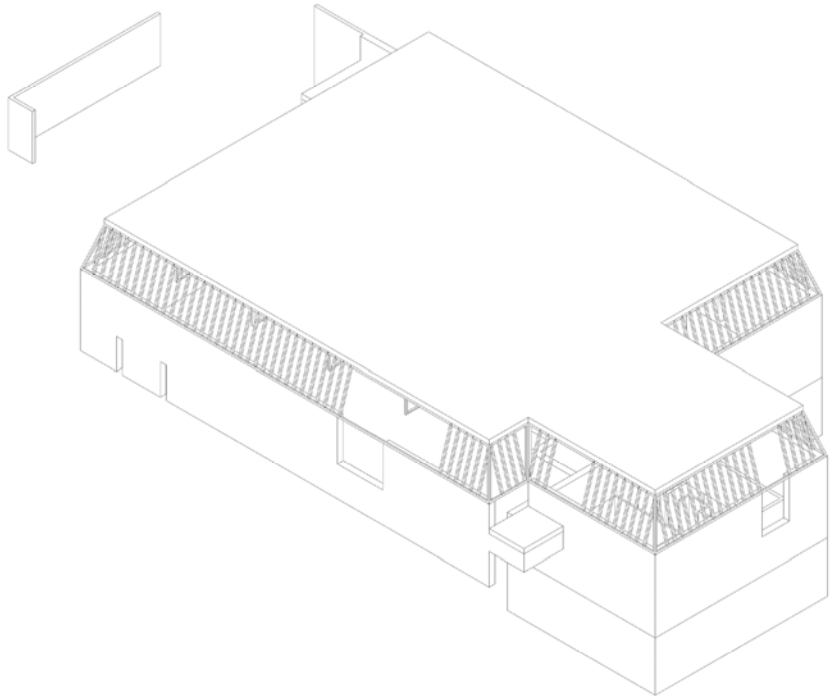
Afb. 146: Funderingsplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 147: Grondplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

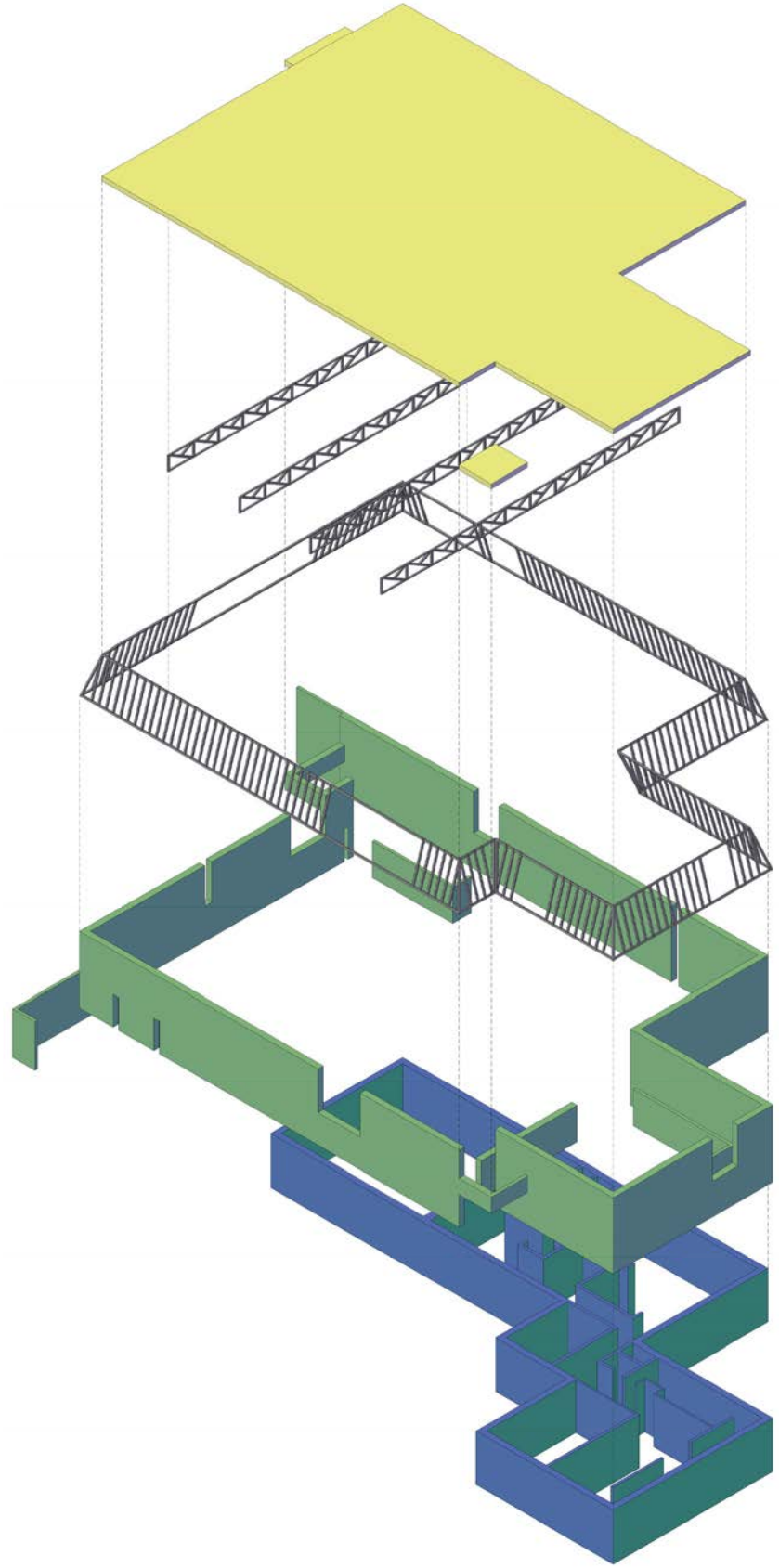
Afb. 148: Dakenplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 149: Structureel model - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 150: Gesegmenteerde weergave - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Remy Soetensstraat 36 1090 Jette
Huidig gebruik	vieringen door vereniging van Brusselse Protestanten
Materiaalgebruik	rood metselwerk, staalstructuur, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	J. Matriche
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	A. Van Droogenbroek
Onder aannemers	Vuylsteke (dakgebinte)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Kerk werd niet begeleid bezocht. De huidige verantwoordelijke werd niet gevonden.

Tijdlijn

1967

Dessauvage stelt vast dat de schuine zijde van de metaaldragers niet evenwijdig lopen met de dakramen waardoor ze vervangen moeten worden.[175] (afb. 153)

1971

Vervangen van de glaspartijen ter hoogte van de ingangen wegens vandalisme.[176] Het lijkt alsof het dak al redelijk vroeg na oplevering lekt. Op een historische foto is dit waarneembaar. (afb. 152)

1973

Domus Dei ontvangt een brief waarin de parochie laat weten ontevreden te zijn met de kerk. Het gebouw was niet rationeel en te duur met een erg rommelige realisatie.[177]

175 Briefwisseling tav. De Troyer, door M. Dessauvage. KADOC: 28 september 1967.
176 De Brouwer en de Ruiter, niet gepubliceerd.
177 De Brouwer en de Ruiter, niet gepubliceerd.

1976

Het veranderen van de buitentrappen voor een logischer geheel. Daarnaast werd de weekkapel gescheiden van de kerk. De ruimtes waren verbonden door een opening in de gemeenschappelijke muur waardoor de kerkruimte steeds mee verwarmd werd. Dezelfde opening veroorzaakte overlast tijdens een eucharistieviering.[178]

2010

Door de afname van het aantal katholieke gelovigen werd de kerk overgedragen aan de vereniging van Brusselse Protestanten. Zij houden vier diensten per week en één grote viering op zondag.[179]

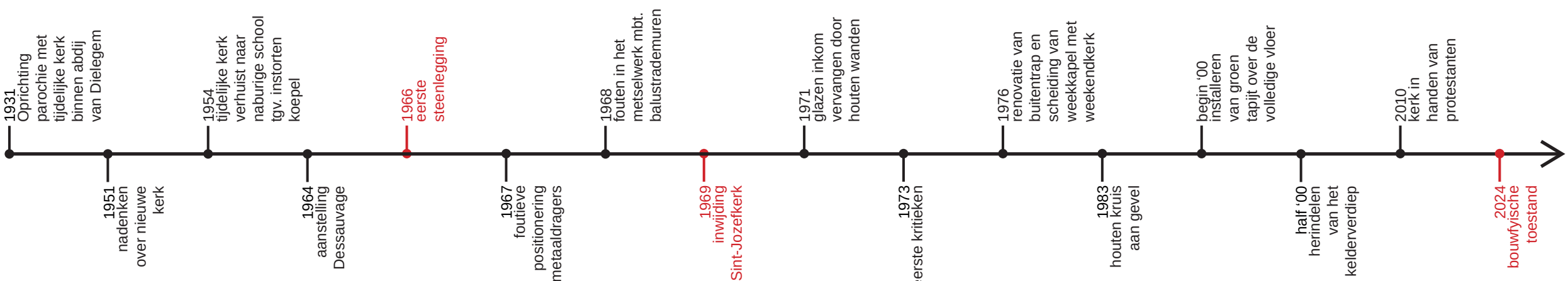
jaren '00

Afbreken en bij metsen van muren voor een meer praktisch gebruik van de kelder. Toevoeging van het groen tapijt dat de volledige vloer bedekt.[180]

2024

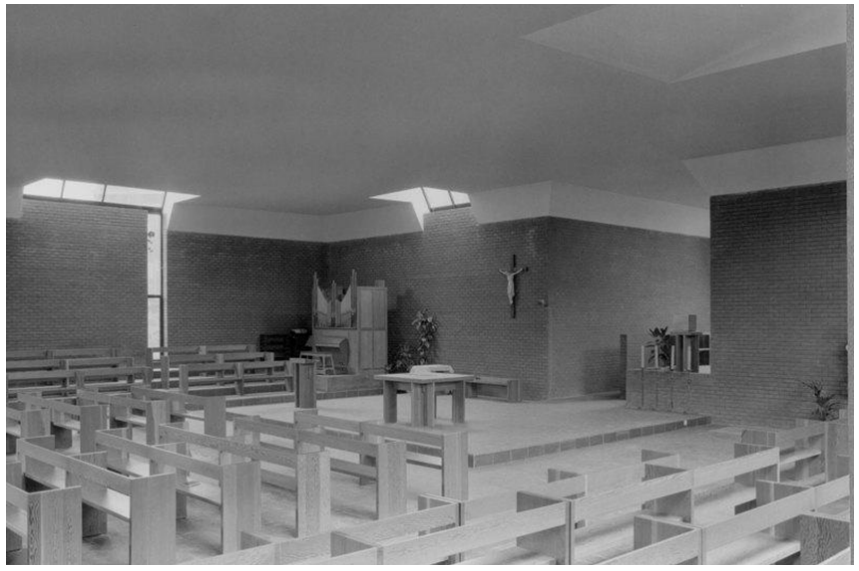
In 2019 werd het pand definitief verkocht aan de Brusselse Protestanten en het omliggende groen doet momenteel dienst als hondenpark.[181] Na een bezoek aan het exterieur van de kerk, blijkt dat de directe omgeving enorm is verwaarloosd, (afb. 159) zowel de trappenpartijen als de vegetatie. Bovendien treedt er betonrot op ter hoogte van de toegangsdeuren en is het koperen dak verweerd. (afb. 157) Het voegwerk langs de buitenzijde moet dringend hersteld worden. (afb. 156) Binnen in de kerk bevat het metselwerk sporen van thermische breuk en waterschade. (afb. 154) Bij hevige regenval loopt de kelder tot tientallen centimeters vol water waardoor er permanent een bouwdroger staat. Ook met het dak zijn veel problemen waardoor het volledige metselwerk sporen van kalkafzetting en mosvorming bevat. Door de vochtschade aan de kerkbanken blijkt dat het water via de vloer infiltreert in het gebouw wat wijst op een hoge grondwaterstand.[182] (afb. 158)

178 Nanayakkara, Sonya. 'The Reopening of Sint Josef Dileghem'. Onderzoeksseminarie gepresenteerd bij OMG! VAN GOD LOS, Leuven, 2020.
179 Langerock, Luis Duarte. 'Sint-Jozef Dielegem'. Onderzoeksseminarie gepresenteerd bij OMG! VAN GOD LOS, Leuven, 2020.
180 De Brouwer en de Ruiter, niet gepubliceerd.
181 De Brouwer en de Ruiter, niet gepubliceerd.
182 De Brouwer en de Ruiter, niet gepubliceerd.

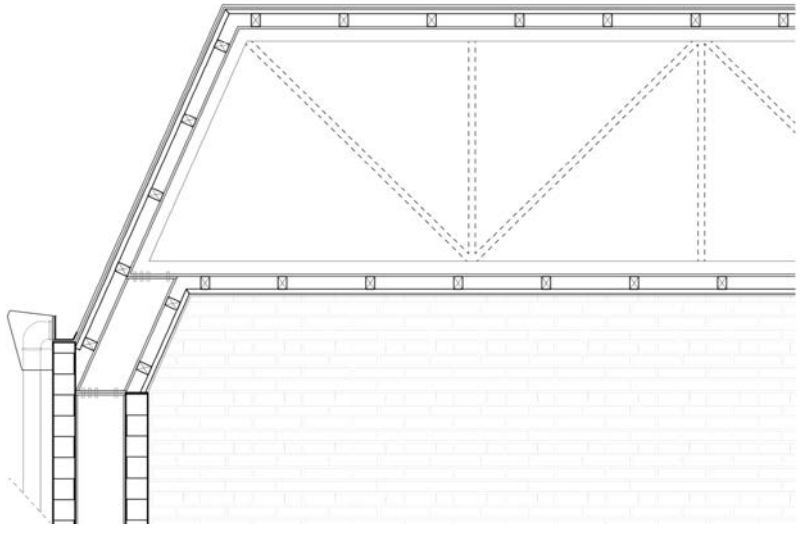

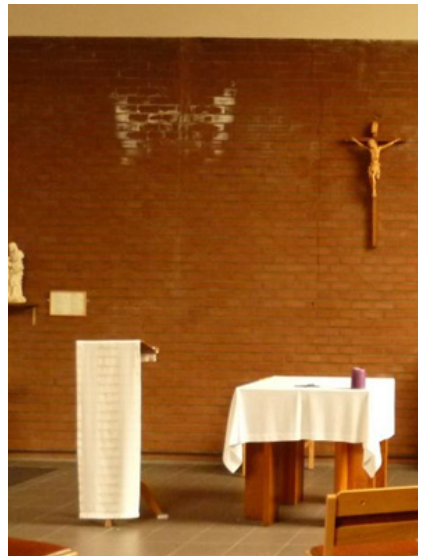
Afb. 151: Opgravingen voor fundering - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem © Archief Jette, 1965

Afb. 152: Interieur net na oplevering © KIK-IRPA, 1971

Afb. 153: Detail dakopbouw © Léa Deniële, 2020

Afb. 154: Vochtschade ter hoogte van het altaar tgv. gebrekkige dakaansluiting © Simon Vynckier, 2014

Afb. 155: Breuk in metselwerk thv. hoofdingang © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 156: Verweerd voegwerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 157: Betonrot thv. zij-ingang © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 158: Vochtschade aan kerkbanken © Daphne de Ruiter, 2019

Afb. 159:Verwaarlozing trappenpartij naar ingang © Daphne de Ruiter, 2019

Sint-Caroluskerk, Holsbeek (1964-1969)

“In die leegte, in die chaos [een verwijzing naar het ongedefinieerde karakter van deze buitenwijk] hebben we om te beginnen een paal opgericht als duidelijk herkenningspunt voor de gemeenschappelijke afspraken. Die paal is de kerk. Het is geen verblijfplaats, geen aparte, afgescheiden ruimte, maar een ontmoetingsplaats. Daar komen alle richtingen samen. Vandaar gaan alle richtingen uiteen.”[184]
Marc Dessauvage, 1964

Afb. 160: Exterieur Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

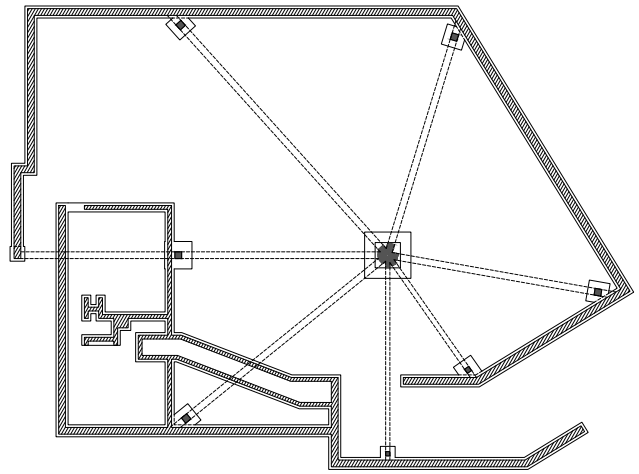

Afb. 161: Interieur Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

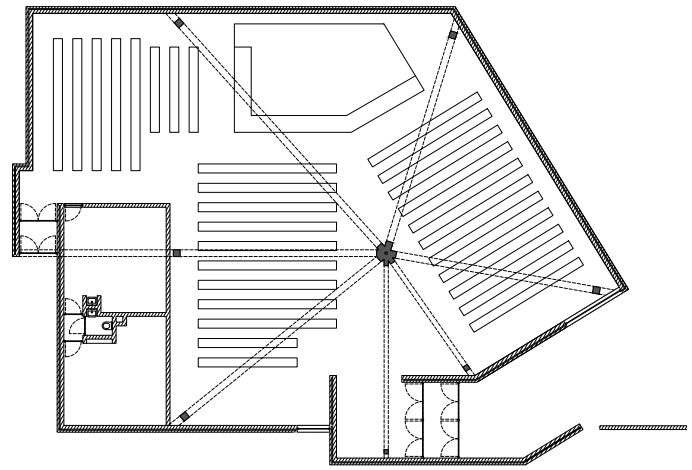
Contextueel kader

In de jaren ‘40 werd Holsbeek erkend als volwaardige parochie en ontstond het plan om een kerk te bouwen. Er werd tweemaal een architect aangesteld om een ontwerp uit te werken, Vocht in 1943 en Reynaert in 1957. Deze ontwerpen werden afgekeurd omwille van financiële redenen. In 1964 kwam er terug schot in de zaak doordat het bisdom zelf voorstelde om Dessauvage aan te stellen als architect. Voor dit ontwerp vertrok Dessauvage vanuit het ontwerp van de Sint-Aldegondiskerk te Ezemaal, aangepast op de specifieke context van Holsbeek. De kerk wordt bepaald door een onregelmatige veelhoek die de wijk representeert. De Sint-Caroluskerk is opgetrokken in een zichtbetonstructuur met rood metselwerk invulling. De bandramen met ongelijke hoogten bepalen de lichtinval in de kerk en zorgen ervoor dat het dak lijkt te zweven. [183]

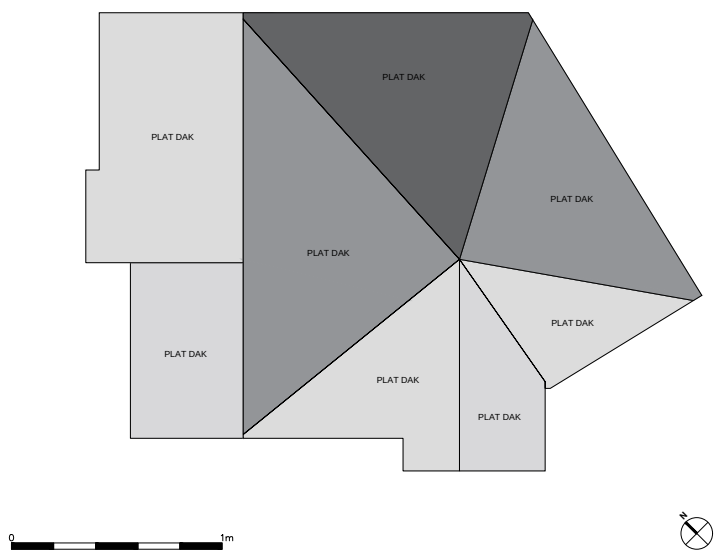
183 ‘Sint-Caroluskerk’, 2015. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/201350.

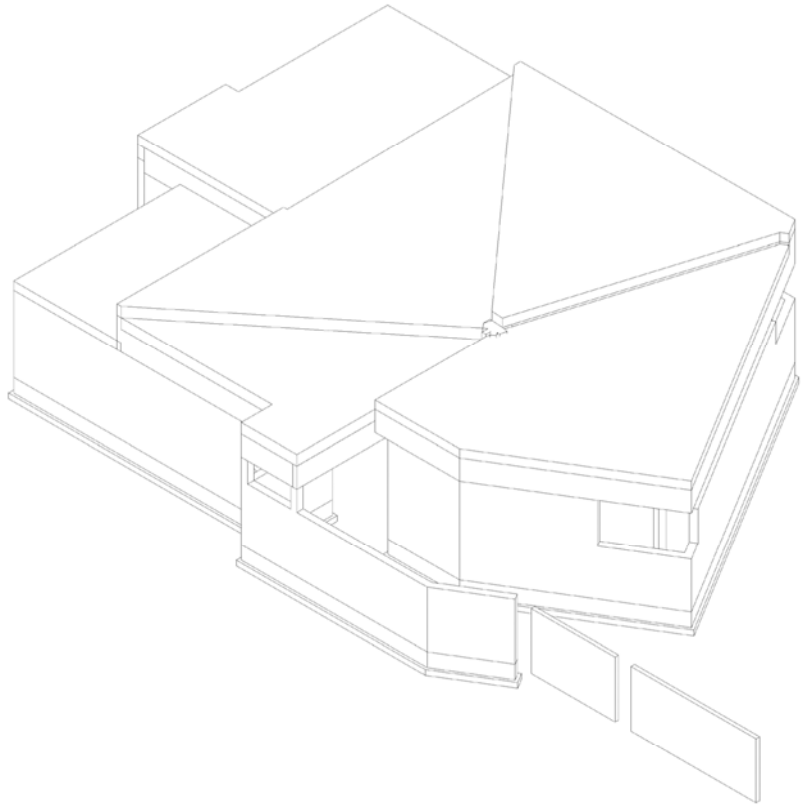
Afb. 162: Funderingsplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 163: Grondplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

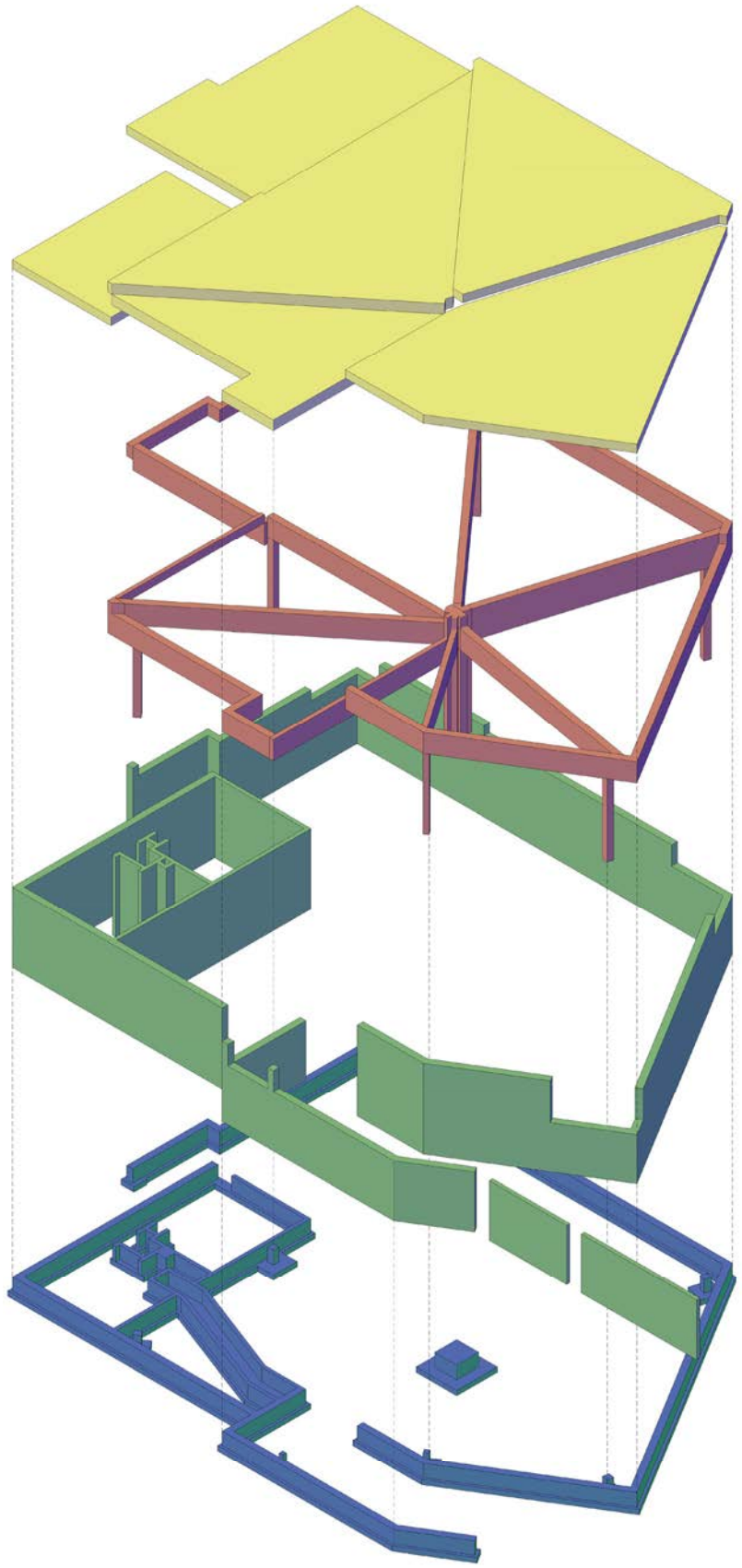
Afb. 164: Dakenplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 165: Structureel model - Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 166: Gesegmenteerde weergave - Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage 1964-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Klein Langeveld 32 3220 Holsbeek
Huidig gebruik	wekelijkse eucharistie en gelegenheidsvieringen
Materiaalgebruik	zichtbeton, rood metselwerk, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	FRANCE
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	--
Onder aannemers	IBEVA (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1963

De plannen voor de bouw van de kerk worden goedgekeurd voor uitvoering. (afb.167) Uiteindelijk springt dit toch af om financiële redenen. De kerkfabriek gaat op zoek naar een nieuwe architect.[185]

1985

Het toevoegen van een klokkentoren, ontworpen door Clock-O-Matic uit Herent. De klok zelf werd gerecupereerd uit de oude kapel door Sereyns.[186]

1998

De kerkfabriek had graag enkele glas-in-lood ramen geïnstalleerd, dit werd echter tegen gehouden om politieke redenen.[187] (afb.169)

2012

Begin jaren ‘10 werd de straat voorzien van een gasaansluiting. De verwarmingsinstallatie van de Sint-Caroluskerk was aan vervanging toe en hierdoor kon men kiezen voor een gasinstallatie.[188]

184 Broos, e.a., 2004.
185 Crab, Paul. ‘Parochie Sint-Carolus Attenhoven 50’, 1983. kerkraad Sint-Carolus.
186 ‘Sint-Caroluskerk’, 2015.
187 Guzzone, Mariella. Gesprek met Mariella Guzzone en Raf D’hoker. Mondeling, 8 april 2024.
188 Guzzone, 2024.

2020

In de winter van 2020 vond er een stevige sneeuwval plaats. Het smeltwater dat op het dak lag, infiltreerde doorheen de dakstructuur en zorgde voor een waterlaag over de volledige kerk. De kalkafzetting hiervan is nog steeds zichtbaar ondanks het herstellen van de vloer in 2021.[189] (afb.170)

2021

Het gebouw zag enorm af van betonrot, deze werd hersteld en overschilderd in 2021.[190] (afb.171)

2022

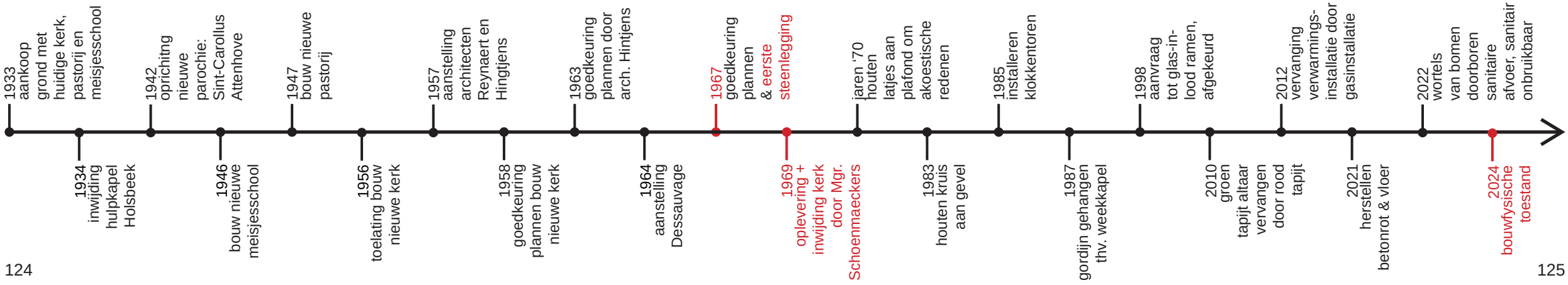
Er worden problemen met de afvoer vastgesteld, veroorzaakt door een wortel van een boom. Deze doorboorde de afvoerbuizen waardoor de lavabo in de stookruimte momenteel onbruikbaar is.[191]

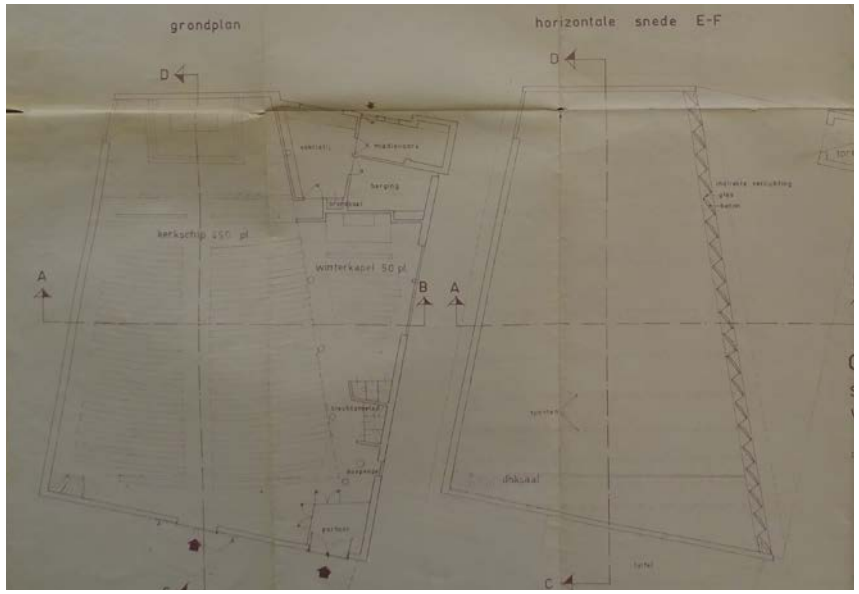
2024

De kerk lijkt bouwtechnisch in goede staat. Er is geen scheurvorming zichtbaar. Het grootste pijnpunt bevindt zich ter hoogte van de centrale dragende kolom. Ten midden van deze kolom positioneert zich de regenwaterafvoer, deze mankeert reeds sinds oplevering. (afb.172) De afvoer is onbereikbaar. Hierdoor is het onduidelijk welk probleem zich manifesteert en maakt het onmogelijk om dit aan te pakken. Globaal gezien is er weinig tot geen vochtschade, enkel de stookruimte wordt geteisterd door waterinfiltratie via dak en vloer. (afb.173 -174)

De kerkraad hoopt dat deze kerk behouden kan worden als kerk door zijn goede staat en de schoonheid van het brutalisme. Daarnaast verlangen ze naar een vernieuwing en uitbreiding van het sanitair met respect voor de bestaande architectuur, zodat er nevenactiviteiten zoals tentoonstellingen en concerten kunnen plaats vinden. Het metselwerk en de betonstructuur zijn in goede staat. De achterzijde van het gebouw is lichtjes gevandaliseerd het graffiti. Momenteel bekijkt de kerkraad om de vele gesneuvelde kerkbanken te restaureren.

189 Guzzone, 2024.
190 Guzzone, 2024.
191 Guzzone, 2024.

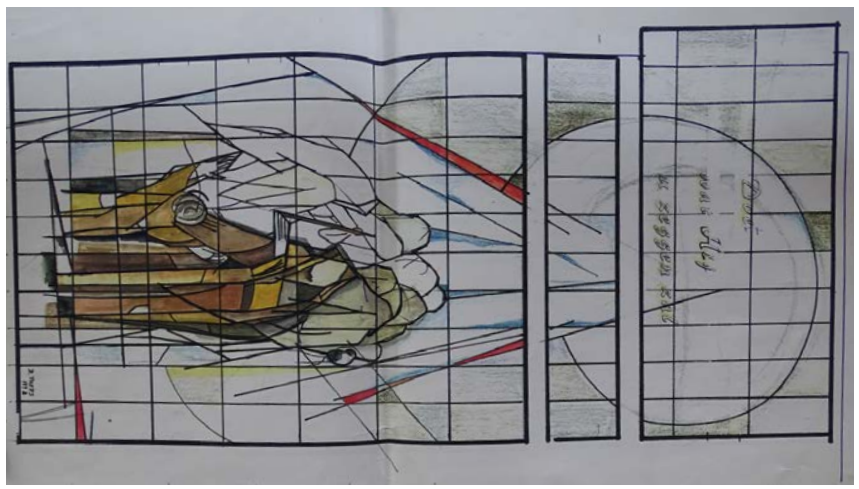

Afb. 167: Ontwerp door Reynaert en Hintjens © KADOC, 1957

Afb. 168: Viering eerste steenlegging © archief kerkraad Sint-Carolus, 1968

Afb. 169: Ontwerp glas in loodraam thv. inkomhal © archief kerkraad Sint-Carolus, 1998

Afb. 170: Schade aan vloer door sneeuwval © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 171: Herstelde betonrot © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 172: Waterschade thv. centrale kolom © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 173: Vochtschade via vloer in stooklokaal © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 174: Vochtschade via dak in stooklokaal © Lotte Van Hecke, 2024

Onze-Lieve-Vrouwe Altijd Durende Bijstandkerk, Watermaal (1964-1969)

Afb. 175: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 176: Interieur Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024

Contextueel kader

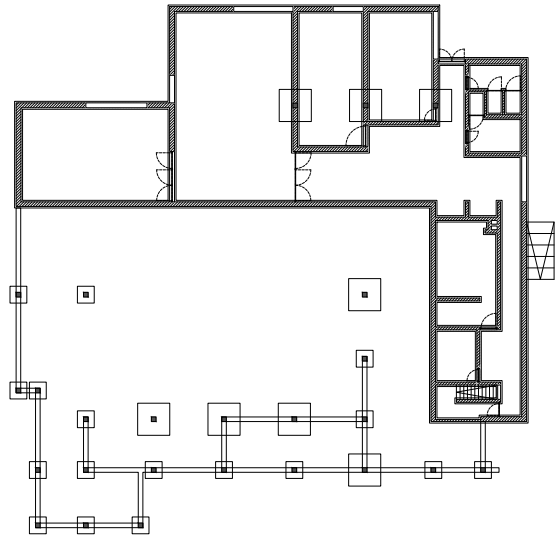
In 1921 bouwde men in Watermaal-Bosvoorde een heel tuinwijk met pittoreske huizen gebouwd waardoor kardinaal Mercier ervoor koos een nieuwe parochie op te richten met bijhorende hulpkerk.[192] Amper 12 jaar na oplevering drong een nieuwe, grotere kerk zich op door de snelle bevolkingsgroei.[193] Eind jaren ‘40 kocht de kerkfabriek een stuk grond aan en half jaren ‘60 dient Dessauvage het voorontwerp in.[194] De huiskerk had een strakke vorm en de gelovigen zaten in een halve cirkel rond het altaar. De weekkapel is in dit ontwerp onderdeel van het groter geheel en bevindt zich achter het altaar. De kerk is verbonden met het parochiaal centrum en kan zelfstandig of als een onderdeel daarvan gebruikt worden.[195]

192 DUMAREY, Alexander,’Markante plekken: Le Logis en Floréal, Engelse tuinwijken in Brussel’,https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/03/08/markante-plekken-tuinwijken-le-logis-en-floreal-in-watermaal-bosvoorde/’(laatste aanpassing 08/12/2019, laatst geconsulteerd 05/12/2019).

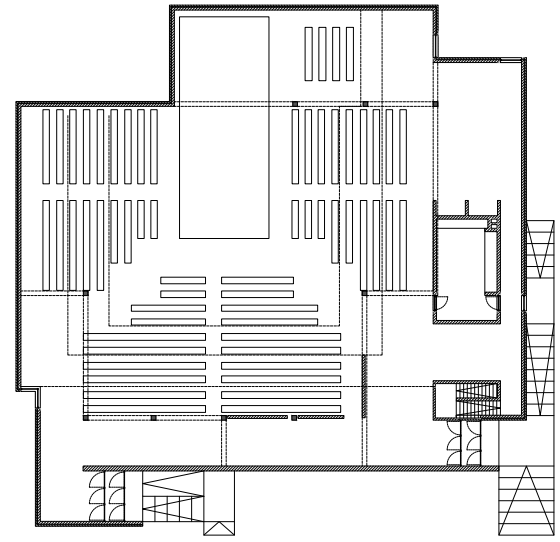
193 Auteur onbekend, Journées du patrimoine 20 et 21 septembre 2008 – Eglise Notre-Dame du perpteur secours, bundel patrimoniumdag, 2008.

194 Journées du patrimoine 20 et 21 septembre 2008, 2008.

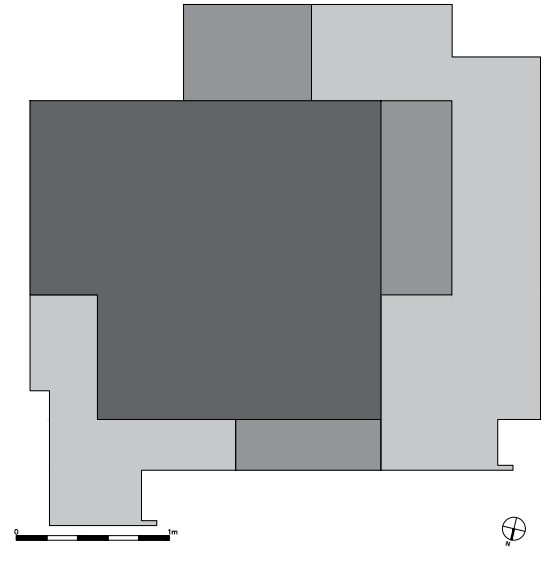
195 Broos, e.a., 2004.

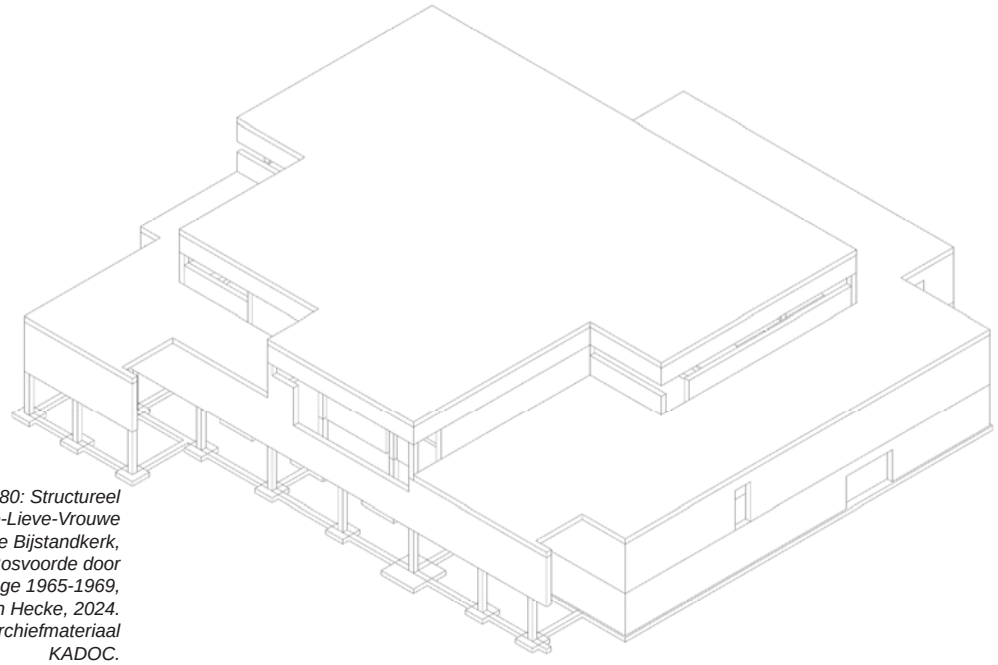
Afb. 177: Funderingsplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 178: Grondplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

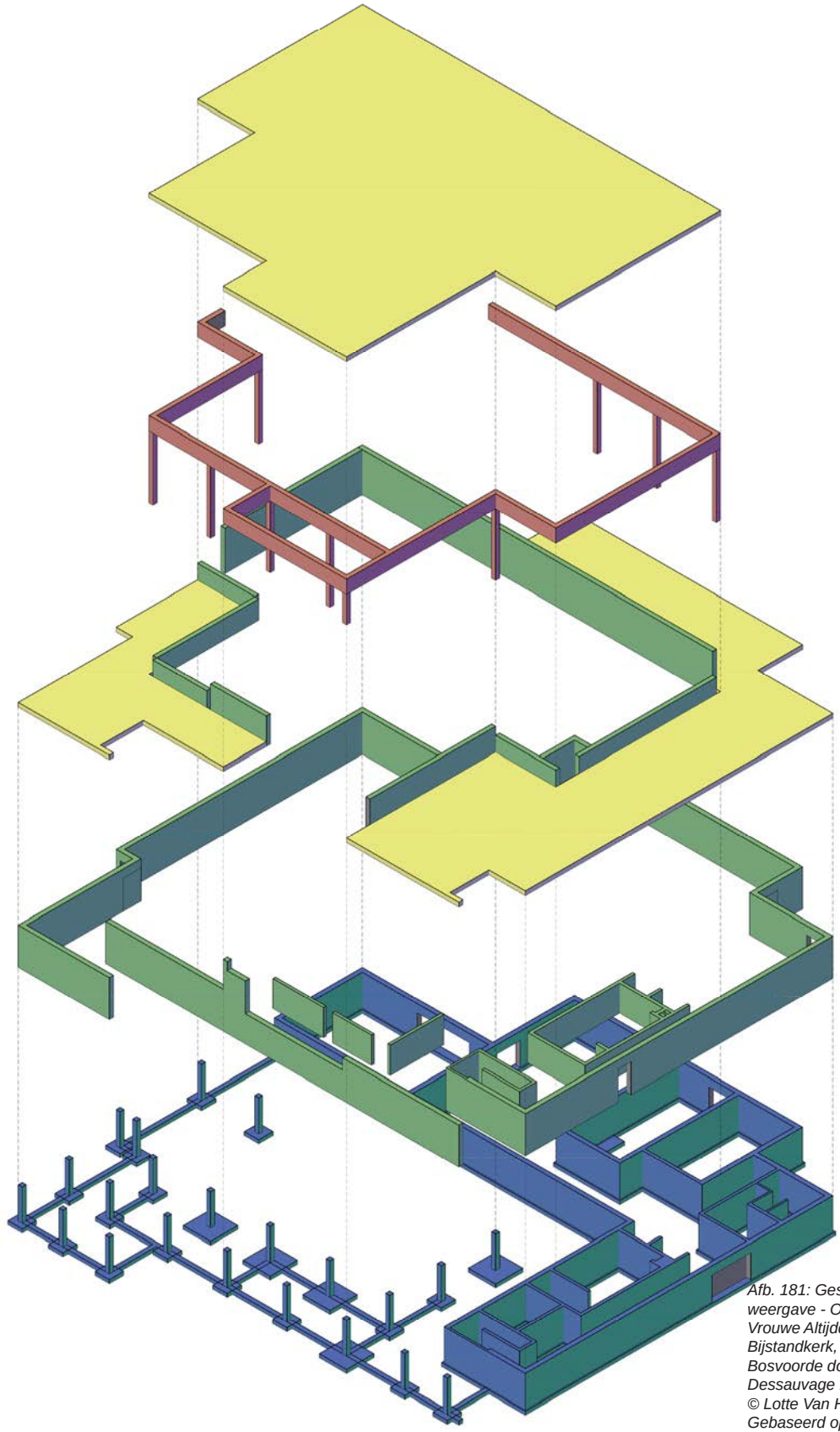
Afb. 179: Dakenplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 180: Structureel model - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 181: Gesegmenteerde weergave - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage 1965-1969, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Aartshogenlaan 68 1170 Watermaal-Bosvoorde
Huidig gebruik	vieringen door vereniging van Brusselse Protestanten
Materiaalgebruik	rood metselwerk, staalstructuur, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	ir. J. Van Ginderachter
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	Gustave Mayne
Onder aannemers	IBEVA (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1967

Dessauvage stelde vast dat aannemer Mayne geen kwalitatieve snelbouwstenen leverde waardoor de spouwmuur hermetst diende te worden. Ook de samenstelling van de mortel was foutief en isolatiestroken ontbraken.[196] (afb. 182) Later stelt hij vast dat de wapening gebruikt in de fundering niet conform het lastenboek was.[197] In mei 1967 stelde Dessauvage vast dat de regenwaterafvoer niet geplaatst was zoals besproken, net zoals de betonbalken.[198] De vastgestelde structurele fouten werden niet meteen opgelost door Mayne, waardoor Dessauvage een aangetekend schrijven stuurde begin juni.[199]

1971

Plaatsing van een hellingbaan in het interieur zodat het gebouw rolstoeltoegankelijk werd. Daarnaast plaatste de parochie aanwijzingsborden aan de buitenzijde en een borstwering. Deze aanpassingen waren gestimuleerd door priester Vanobberghen, hij had namelijk een invalide moeder.[200]

196 Briefwisseling tav. G. Mayne, door M. Dessauvage. KADOC: 10 februari 1967.
197 Briefwisseling tav. Van Ginderachter, door M. Dessauvage. KADOC: 27 februari 1967.
198 Briefwisseling tav. G. Mayne, door M. Dessauvage. KADOC: 27 mei 1967.
199 Briefwisseling tav. Van Ginderachter, door M. Dessauvage. KADOC: 7 juli 1967.
200 Sulmon, Bruno. Gesprek met Bruno Sulmon. Mondeling, 11 april 2024.

1985

Het altaar werd volledig gereorganiseerd en een accordeonmuur geïnstalleerd. (afb. 183) Een nieuwe nis zorgde voor een betere accentuering van het tabernakel.[201]

1996

De accordeonmuur werd vervangen door een vaste scheidingswand in gekleurd glas waardoor er een warm lichtspel plaatsvond tijdens de viering.[202] (afb. 184)

1999

De herinrichting van de weekkapel en nevenlokalen. [203]

2013

Door het risico op vochtschade werd in 2013 het dak gerenoveerd. Hierbij werd de aluminium dakrand vervangen door een minder fijne PVC dakrand, het dak geïsoleerd en de dakbedekking vernieuwd.[204]

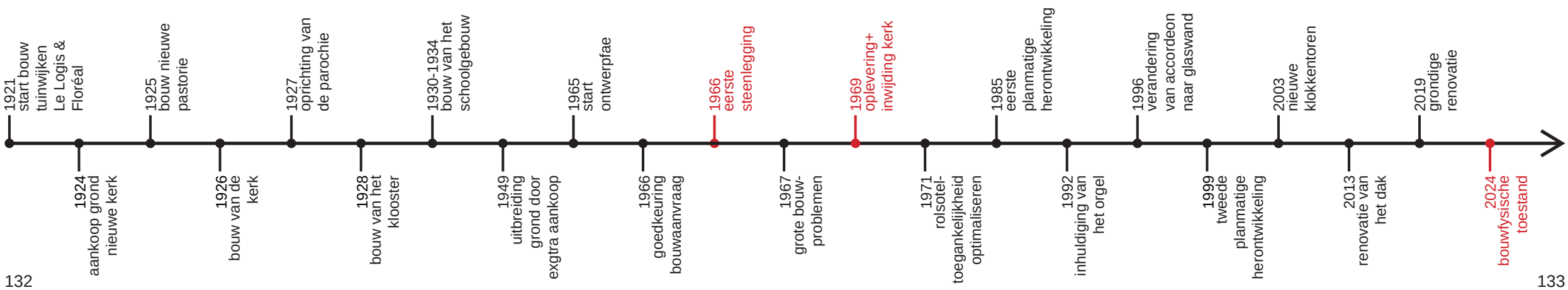
2019

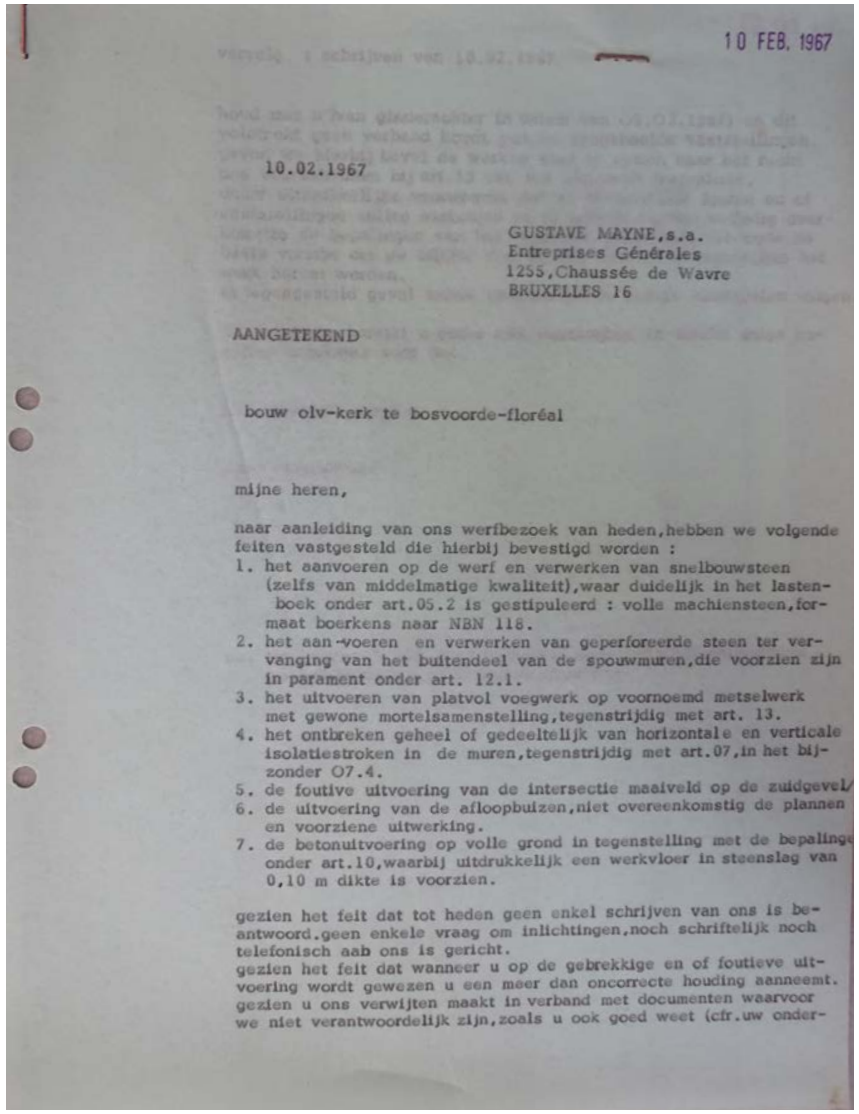
Werken voor het vernieuwen van de elektriciteit en verwarming, het wit schilderen van de baksteenmuren aan de interieurzijde. Aan de achterzijde van het altaar creëerde de parochie een ruimte waar de pastoor zich kan voorbereiden op de viering door een binnenmuur te metsen als vervanging van de glaswand. Bovendien ontstaan er hierdoor zaaltjes die verhuurd kunnen worden. Het suppedaneum werd benadrukt door het te bedekken met Mortex. De renovatie vond plaats met het oog op een lange toekomst voor de kerk als religieus gebouw voor de gemeenschap. Daarnaast werden betonrot en -scheuren hersteld.[205]

2024

Momenteel is de kerk in bouwtechnisch goede staat. Dankzij de verhuurinkomsten is er voldoende budget voor goed onderhoud. Toch merk ik vele ingrepen op doorheen de tijd die de kerk een andere architecturale uitstraling geven en niet voldoen aan het concept van Dessauvage. In de kelder is er ter hoogte van de helling waterinfiltratie door de grote grondwaterstand. (afb. 184) Daarnaast is er een lichte vorm van betonrot vastgesteld en is het voegwerk aan vervanging toe. (afb. 183, afb. 186 - 187)

201 Sulmon, 2024.
202 Sulmon, Bruno. ‘Les grandes étapes de Notre-Dame du Perpetuel Secours’, niet gepubliceerd.
203 Sulmon, niet gepubliceerd.
204 Sulmon, 2024.
205 Sulmon, 2024.

10 FEB. 1967

10.02.1967

GUSTAVE MAYNE,s.a.
Entreprises Générales
1255,Chaussée de Wavre
BRUXELLES 16

AANGETEKEND

bouw olv-kerk te bosvoorde-floréal

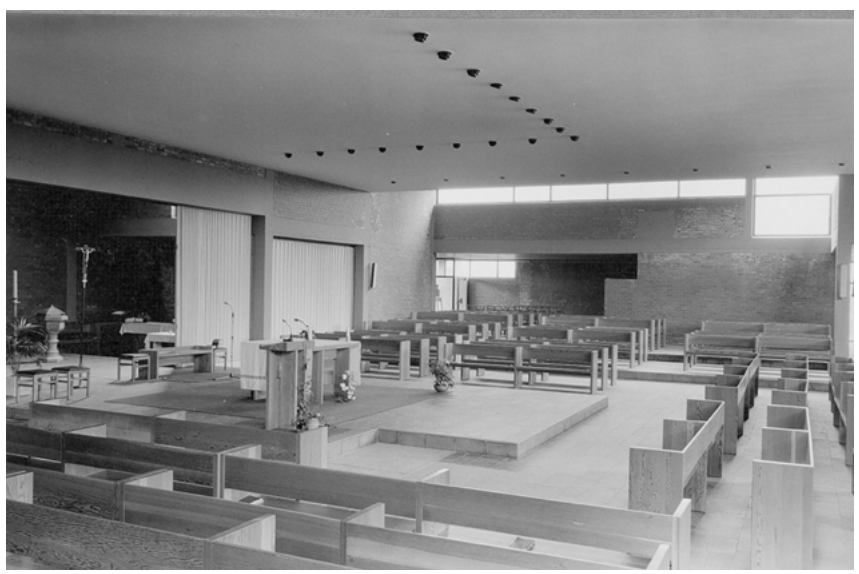
mijne heren,

naar aanleiding van ons werfbezoek van heden,hebben we volgende feiten vastgesteld die hierbij bevestigd worden :

1. het aanvoeren op de werf en verwerken van snelbouwsteen (zelfs van middelmatige kwaliteit),waar duidelijk in het lastenboek onder art.05.2 is gestipuleerd : volle machiensteen,formaat boerkens naar NBN 118.
2. het aan-voeren en verwerken van geperforeerde steen ter vervanging van het buitendeel van de spouwmuren,die voorzien zijn in parament onder art. 12.1.
3. het uitvoeren van platvol voegwerk op voornoemd metselwerk met gewone mortelsamenstelling,tegenstrijdig met art. 13.
4. het ontbreken geheel of gedeeltelijk van horizontale en verticale isolatiestroken in de muren,tegenstrijdig met art.07,in het bijzonder O7.4.
5. de foutive uitvoering van de intersectie maalveld op de zuidgevel/
6. de uitvoering van de afloopbuizen,niet overeenkomstig de plannen en voorziene uitwerking.
7. de betonuitvoering op volle grond in tegenstelling met de bepalinge onder art.10,waarbij uitdrukkelijk een werkvloer in steenslag van 0,10 m dikte is voorzien.

gezien het feit dat tot heden geen enkel schrijven van ons is beantwoord.geen enkele vraag om inlichtingen,noch schriftelijk noch telefonisch aab ons is gericht.
gezien het feit dat wanneer u op de gebrekkige en of foutieve uitvoering wordt gewezen u een meer dan oncorrecte houding aanneemt.
gezien u ons verwijten maakt in verband met documenten waarvoor we niet verantwoordelijk zijn,zoals u ook goed weet (cfr.uw onder-

Afb. 182: Briefwisseling tav. aannemer Mayne, door M. Dessauvage (p. 1) © KADOC, 10 februari 1967

Afb. 183: Interieur met accordeonwand © Octors Cécile, 1972

Afb. 184: Interieur met gekleurde glaswand © Carlo Decaluwé, 2014

Afb. 185: Herstelde betonscheur en nieuwe scheur, PVC dakrand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 186:Vochtschade in kelder door hoge grondwaterstand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 187: Dichtgemaakte wand achter het altaar & suppedaneum in mortex © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 188: Bestaande betonrot © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 189: Afpellend voegwerk en vochtige betonnen sokkel door hoge grondwaterstand © Lotte Van Hecke, 2024

Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo (1968)

Afb. 190: Exterieur Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024

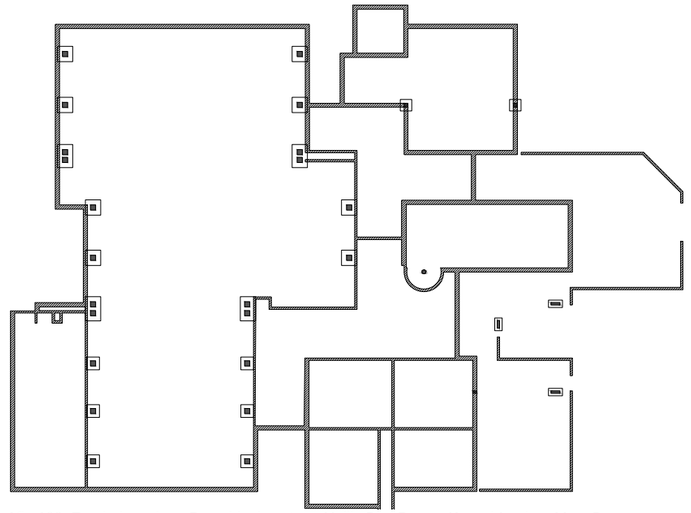

Afb. 191: Interieur Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024

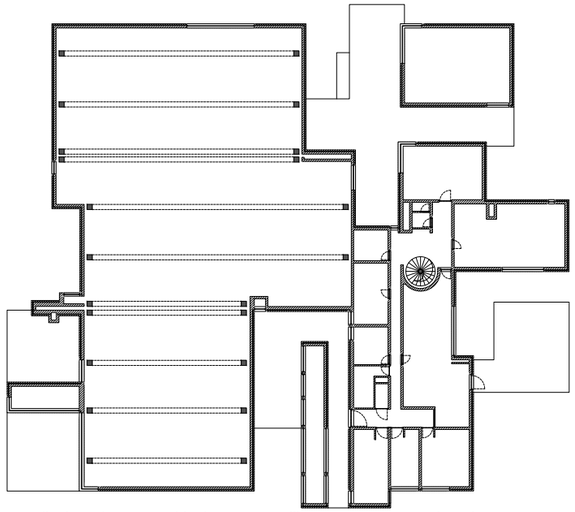
Contextueel kader

Ook deze kerk kwam er door de grote bevolkingsgroei eind jaren ‘50 te Kessel-Lo. Hierdoor vroeg vice-generaal Schoenmaeckers aan de toenmalig burgemeester om in de jongste sociale verkaveling rekening te houden met een nieuwe kerk.[206] De toenmalig pastoor betwijfelde de betekenis van een gewone kerk waardoor hij aandrong op een ontmoetingscentrum gelinkt aan de kerk.[207] Door de ligging in een sociale woonwijk verkoos de parochie een huiskerk die ook binnen de liturgie van Vaticanum II viel. Deze kerk is één van Dessauvages laatste en sluit meer aan bij het principe *‘domus ecclesiae’,* een woonkerk voor de gemeenschap. Kenmerkend aan zijn ontwerpen is de integratie van het gebouw in de natuur, het gebruik van metselwerk en beton zowel binnen als buiten en de nauwkeurige aandacht voor het grondplan met betrekking tot het interne functioneren.[208]

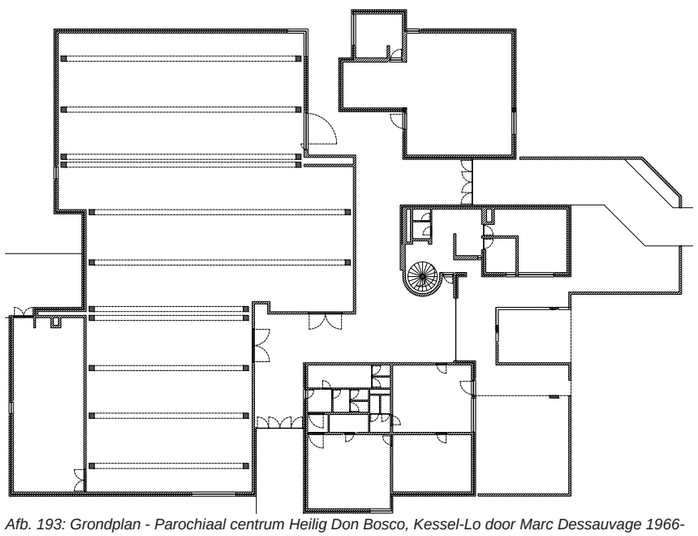
206 Speck, Elke, en Fien Stofferis. ‘Bouwhistorische nota Parochiaal centrum Heilig Don Bosco’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.
207 Broos, e.a., 2004.
208 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.

Afb. 192: Funderingsplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

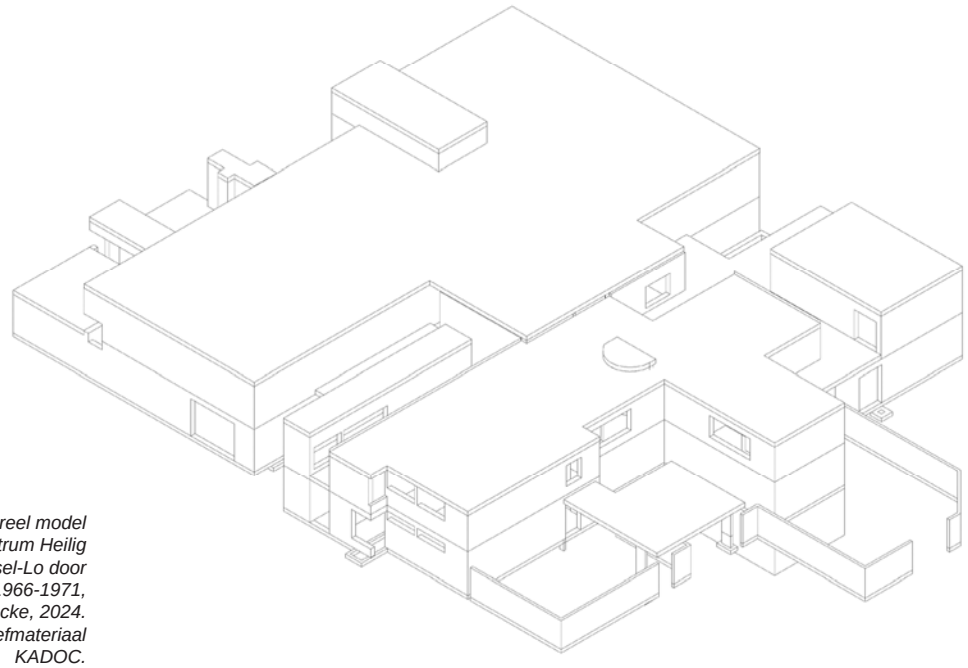
Afb. 194: Verdiepingsplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 193: Grondplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

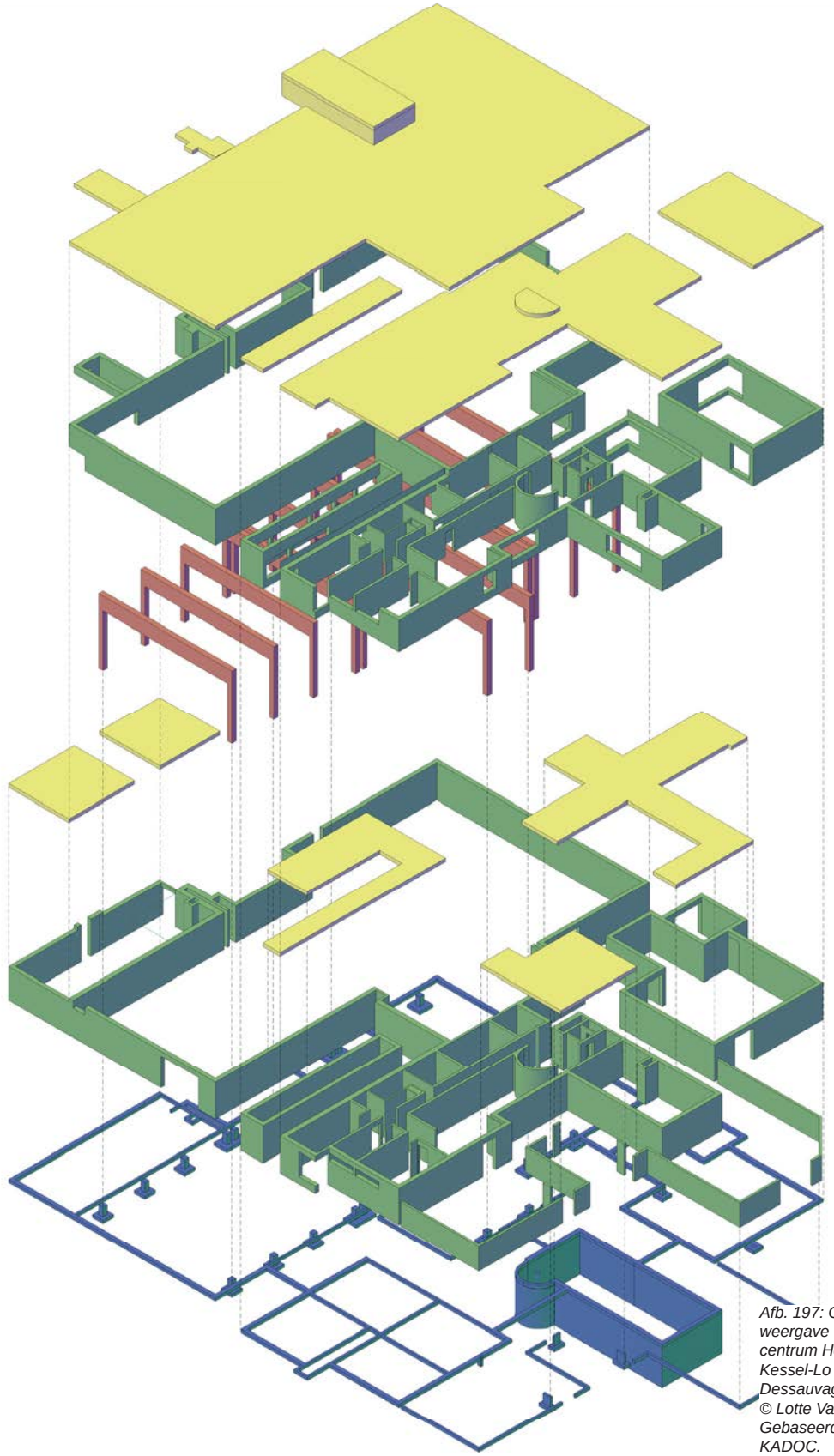
Afb. 195: Dakenplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 196: Structureel model - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 197: Gesegmenteerde weergave - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Ortolanenstraat 6 3010 Leuven
Huidig gebruik	bibliotheek - parochiaal centrum
Materiaalgebruik	zichtbeton, cellenbeton snelbouw, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	FRANCE
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	--
Onder aannemers	--
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	Weinig informatie beschikbaar, alsook de kerk niet begeleid bezocht.

Tijdlijn

1963

Tijdens dit ontwerpproces ontstond er een discussie tussen pastoor Vanhoorenbeke en Dessauvage waardoor Dessauvage de plannen liet liggen. De pastoor onderbreekt de samenwerking en zocht een nieuwe ontwerper.[209]

1966

Dessauvage kreeg het project opnieuw in handen dankzij Kanunnik De Haes.[210]

1968

Algemeen aannemer Vandenbroeck werd reeds drie keer aangemaand om de werken aan te vatten en de officiële eerste steenlegging mogelijk te maken. Uiteindelijk had dit een rechtszaak tussen het bisdom en de aannemer tot gevolg.[211]

1970

De voorlopige oplevering bracht vele gebreken aan het licht zoals een ondermaatse kelderdichting die de kosten drukten, een slecht aangesloten septische put, gebrekkige installatie van de ramen wat voor waterinfiltratie zorgde, het ontbreken van isolatie en dergelijke. De financiële druk zorgde er eveneens voor dat het bouwproces vanaf de eerste schets tot de laatste bouwwerken vertraging opliep.[212]

1971

De eerste (technische) mankementen duiken snel op, onder andere bij de afvoer van de toiletten. Hierdoor schakelt de parochie een advocaat in om de kosten te kunnen verhalen op de algemeen aannemer.[213]

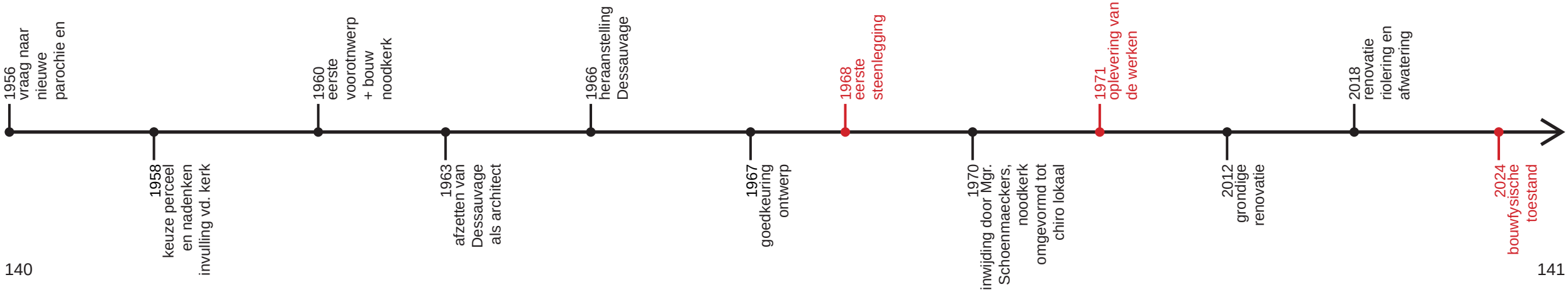
2012

Onder leiding van Low Architecten vonden grondige renovatie werken plaats, zoals het vervangen van de verwarming, verlichting en sanitaire voorzieningen. Daarnaast renoveerde het Low Architecten alle zaaldelen waarbij de oorspronkelijke vergaderruimte werd omgevormd tot weekkapel en de voormalige pastorie transformeerde tot kantoren.[214] (afb. 199) De dragende beton structuur is bijna overal witgeschilderd, wat de structuur extra benadrukt. Extra opbergruimte werd voorzien aangezien deze in het oorspronkelijke ontwerp ontbrak. Al het origineel rood geschilderd houten schrijnwerk is vervangen door grijs aluminium schrijnwerk. Daarnaast zijn de betonvloeren in de kapel, kantine en keuken vervangen door een epoxyvloer, deze is al sinds de oplevering aan herstellingswerken toe.[215]

2024

Het CKBL[216] meent dat herbestemming voor het gebouw in zijn geheel overwogen moet worden. Dit kerkgebouw wordt omringd door andere kerkgebouwen en is binnen 10 minuten bereikbaar. Een (recreatieve) gemeenschapsvoorziening is een geschikte functie op deze locatie. Volgens het kerkenbeleidsplan van de Stad Leuven verkeert het Don Bosco centrum in een ‘matige toestand’.[217] Het voegwerk is dringend aan vervanging toe en er manifesteren zich thermische scheuren in het metselwerk. (afb. 199) Tijdens de rondgang stel ik vast dat betonrot is aangepakt terwijl er nog steeds waterinfiltratie is via het dak. (afb. 204 - 205) Ook de toegangsdeur werd een halve meter naar buiten geschoven. Momenteel is het gelijkvloers regelmatig verhuurd en gebruikt DJAPO[218] de bovenverdieping dat vroeger als pastorie diende.[219]

209 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.
210 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd..
211 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.
212 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.
213 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.
214 ‘Kerkenbeleidsplan Stad Leuven’. Rapport. Leuven: Dienst onroerend erfgoed, 2017.
215 Speck en Stofferis, niet gepubliceerd.
217 ASTOR, R&D divisie KU Leuven, kerkenbeleidsplan Stad Leuven pdf, 06/07/2017 https://www.leuven.be/kerkenbeleidsplan, (datum laatste aanpassing, onbekend laatst geconsulteerd 25/11/2019). Blz 101.
218 DJAPO is een educatieve organisatie die kinderen en jongeren via het onderwijssysteem wil begeleiden in het maken van duurzame keuzes.
219 Stevens, Dimitri. ‘PAROCHIEKERK SINT-JOHANNES BOSCO, KESSEL-LO [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE LEUVEN - BE] (1968-)’. odis, 4 september 2018. http://www.odis.be/lnk/OB_692.

Afb. 198: Noodkapel omgebouwd tot chirolokalen © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 199: Vernieuwde scheidingswanden © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 200: Voegwerk dat dringend aan vervanging toe is © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 201: Thermische scheur in het metselwerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 202: Scheur in de herstelde vloer © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 203: Hersteld betonrot © Lotte Van Hecke, 2024

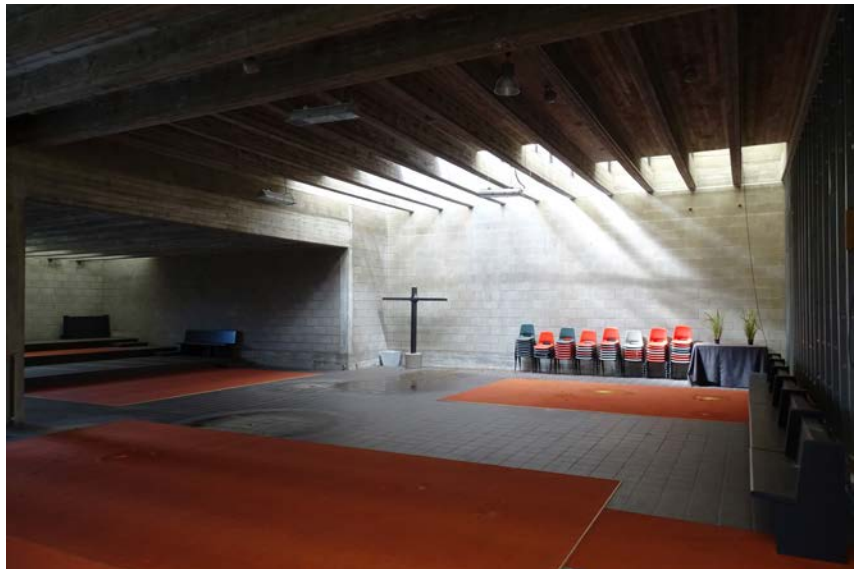
Afb. 204: Schade aan metselwerk door waterinfiltratie via het dak © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 205: Het opschuiven van de toegangsdeur © Lotte Van Hecke, 2024

Verrijzeniskerk, Lauwe (1966-1972)

Afb. 206: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024

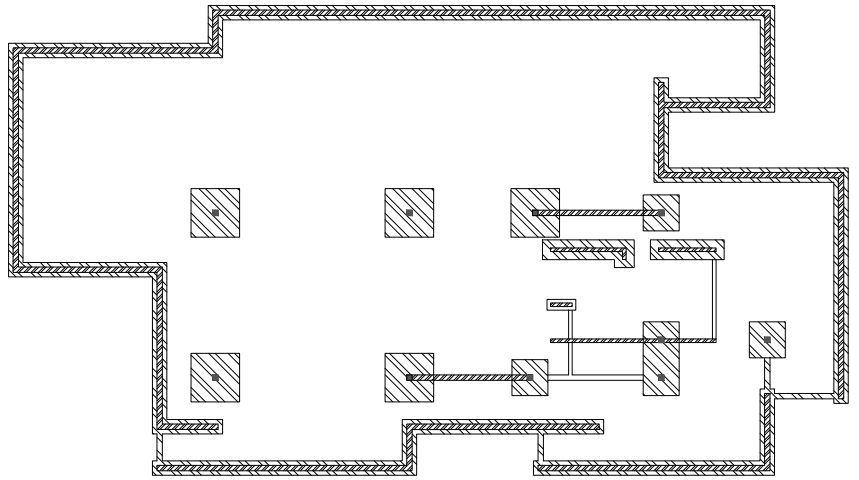

Afb. 207: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024

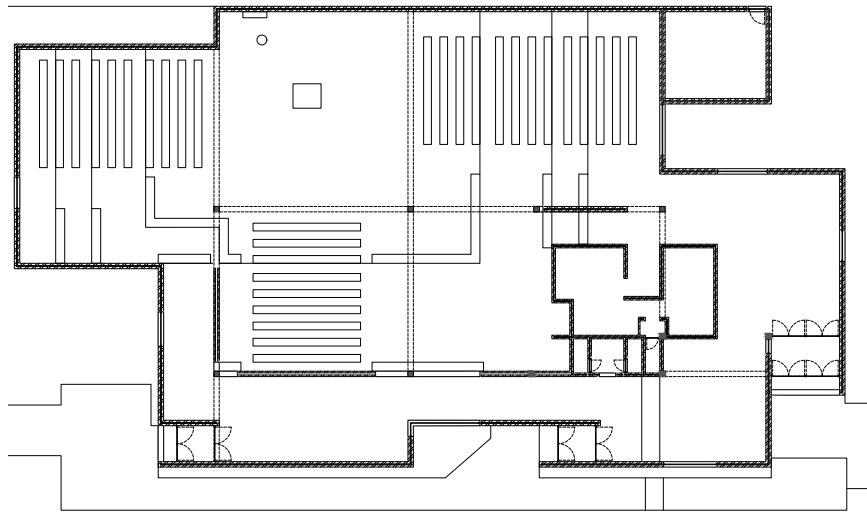
Contextueel kader

De kerk is gebouwd naar aanleiding van de grote bevolkingsgroei van Lauwe in de jaren ‘50. Hierdoor groeide de nood aan een kerk, waarvoor de parochie architect J. Bekaert aanstelde. Deze ontwierp een te klassieke kerk en overleed in 1965. De toenmalige vooruitstrevende pastoor Vercoutere las het boek *In een ander huis* door Geert Bekaert waardoor hij Dessauvage ontdekte. Door deze samenloop van omstandigheden werd Dessauvage aangesteld als kerkbouwer.[220] Deze kerk werd volledig opgenomen in de burgerlijke context en de ‘huiskerk’, zoals deze van de eerste Christenen, centraal stond in het ontwerp. In het definitieve ontwerp is er gekozen voor schuine daklichten in alle windrichtingen waardoor er doorheen de dag geconcentreerde, continu veranderlijke lichtinval is.[221] De weekkapel fungeert als doorgangsruimte naar de kapel. Opvallend zijn de plastic stoelen in drie kleuren die al van in de begintijd aanwezig zijn, er zijn slechts enkele banken gerealiseerd naar Dessauvages ontwerp.[222]

220 Deman, Bruno. ‘De Verrijzeniskerk te Lauwe’. Scriptie, 1981.
221 Broos, e.a., 2004.

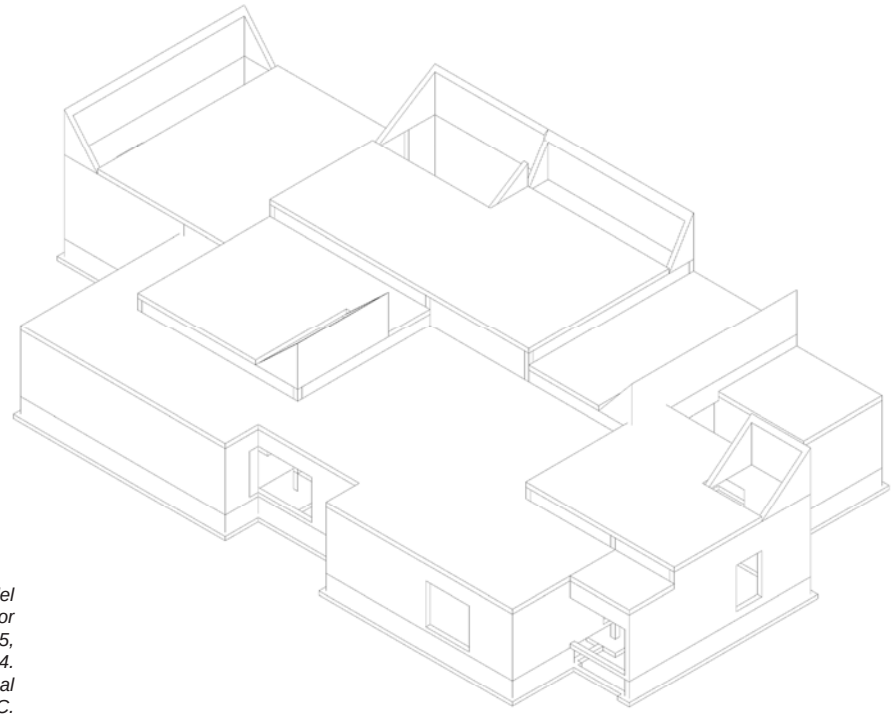
Afb. 208: Funderingsplan - Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 209: Grondplan - Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

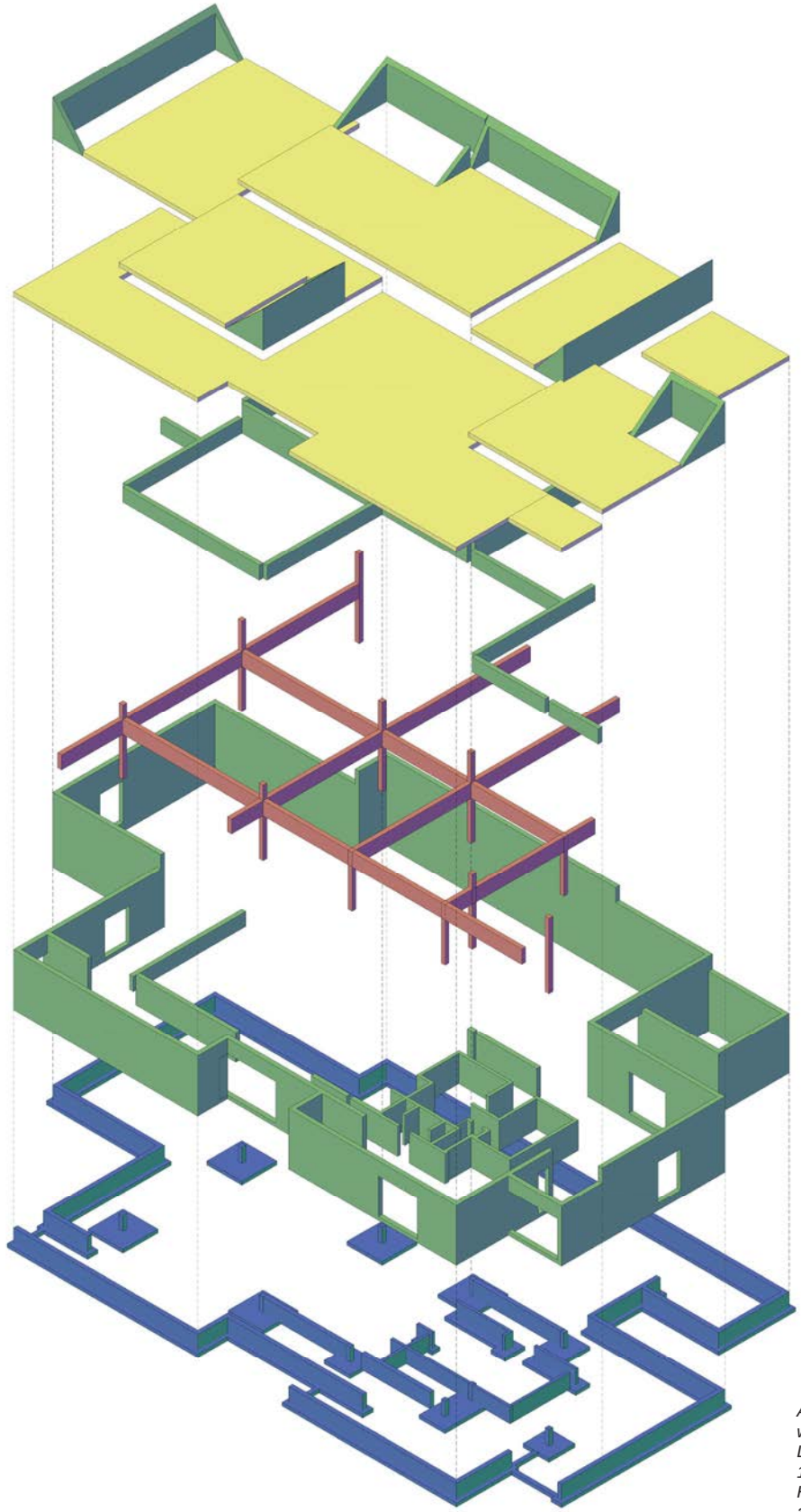
Afb. 210: Dakenplan - Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 211: Structureel model - Verijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 212: Gesegmenteerde weergave - Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage 1966-1975, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Spoorwegstraat 92 8930 Menen
Huidig gebruik	maandelijkse eucharistie - wekelijkse gebedsdienst - grotendeels leegstand
Materiaalgebruik	zichtbeton, cellenbeton snelbouw, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	Statik
Ingenieur techniekEN	--
Algemeen aannemer	Cottenier
Onder aannemers	MAHR (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1962

Architect J. Bekaert wordt aangesteld, doch twee plannen worden niet weerhouden door commissies in Brugge en Brussel. De reden hiervoor is onbekend.[223]

1966

Aanstelling van Dessauvage door het overlijden van J. Bekaert.[224]

1971

Uit briefwisseling blijkt dat aannemer Cottenier de werf meermaals uitstelde en de uitvoering van meerdere werken niet verliepen volgens de regels van de kunst. Het is uit de correspondentie af te leiden dat de aannemer zich boven Dessauvage en onderaannemers stelde en geen gehoor gaf aan bevelen. Naast veel sanitaire installatie defecten, vallen de bouwfouten met betrekking tot het plaatsen van dekstenen en spouwmuren ook op. Deze fouten zorgden voor waterinfiltratie tijdens de bouwwerken. Cottenier vergat eveneens isolatie te plaatsen, ook de metselwerkwapening werd incorrect geplaatst.[225] (afb. 213)

1981

In een scriptie van 1981 haalt student Musicologie Bruno Deman aan dat een kerk te herkennen moet zijn in de omgeving, zodat mensen die nood hebben om de kerk als toevluchtsoord te gebruiken deze ook direct herkennen. Deman vindt dat de Verrijzeniskerk hier tekort schiet. Ook het geluid van de luidsprekers ter vervanging van een echte metalen klok vond hij veel te kunstmatig. Volgens Deman was de kerk het meest subliem in het begin. In zijn meeste sobere, eenvoudige vorm zonder decoratieve toevoegingen, toen er nog geen wandtapijten of versieringen hingen.[226]

2006

Door het steeds dalend aantal gelovigen verkiest stad Menen ervoor om de liturgische ruimte te verkleinen. Door een voorzetwand werd één beuk afgeschermd van de andere beuken, in deze beuk vindt de liturgie nog steeds plaats. De andere twee beuken blijven 10 jaar leeg staan.[227]

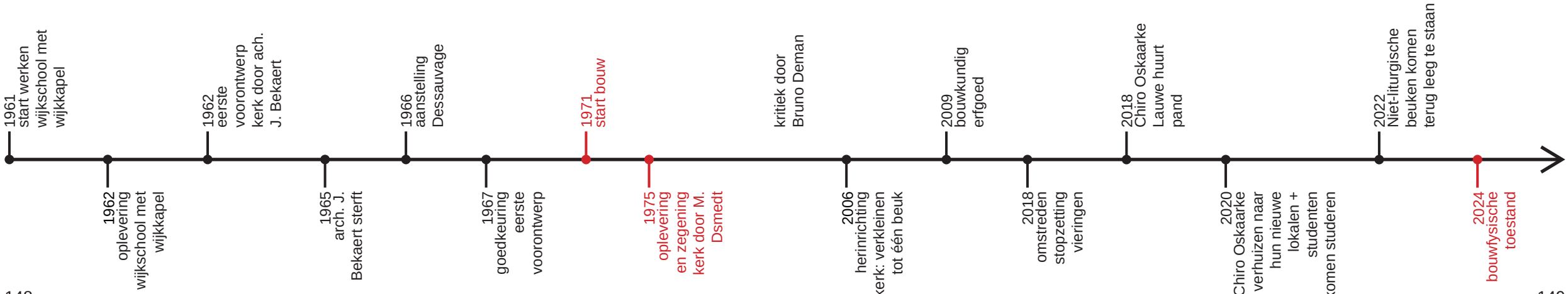
2018

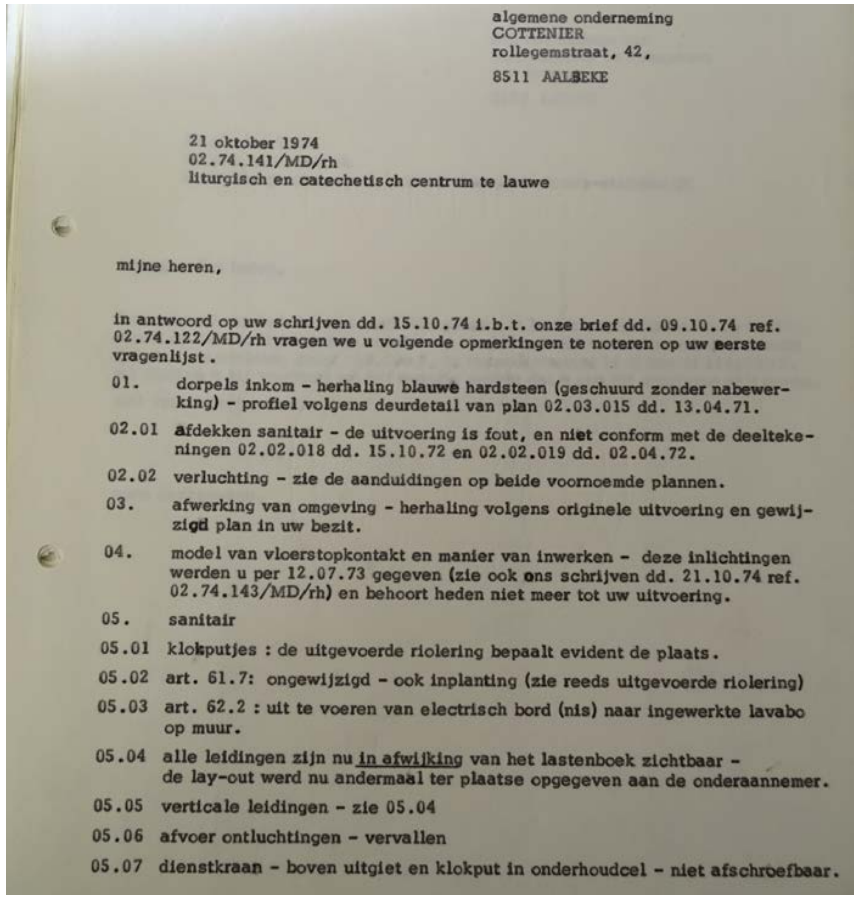
Kerk en Leven publiceerde in april 2018 dat de wekelijkse eucharistie niet langer plaats konden vinden. De parochianen kwamen in opstand en in augustus 2018 vonden er terug vieringen plaats. Stad Menen wou het pand afbreken en het bouwplot gebruiken om parkeergarages te installeren, dit leverde eveneens veel protesten op waardoor de kerk nog steeds overeind staat.[228]

2024

De stad wil geen instandhoudings- en herstellingswerken meer uitvoeren. De polycarbonaatplaten van de daklichten waaien regelmatig van het dak, hierdoor komt er veel groenafval en waterinfiltratie via het dak.[229] (afb. 219) Daarnaast is het gebouw letterlijk doorweekt met water. Het zichtbeton en het metselwerk staan nat, er staan overal emmers om het water op te vangen. (afb. 216) De tegels in de weekkapel vertonen grote kalkresten door de hoge grondwaterstand. (afb. 215) Het metselwerk is gebarsten (afb. 217) en een glasplaat gevandaliseerd. De scheidingswand staat er nog steeds. Momenteel is er een zoektocht naar een toekomstperspectief voor de Verrijzeniskerk.

222 Deman, 1981.
223 Caenen, Patrick. 'Chronologie markante mijlpalen Verrijzeniskerk Lauwe'. Niet gepubliceerd., z.d. Geraadpleegd 16 april 2024.
224 Caenen, z.d.
225 Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage - Verrijzeniskerk, Lauwe. Archief KADOC
226 Deman, 1981.
227 Caenen, z.d.
228 Caenen, Patrick. Mailcorrespondentie tussen Patrick Caenen en Lotte Van Hecke. Mail, z.d.
229 Knockaert, Steven. Gesprek met Steven Knockaert, diaken parochie Sint-Bavo. Mondeling, 15 april 2024.
230 J. DE SWAEF, E. VAN KERCKHOVE, K. NOTAERTS, A. DE SMET, interview met Achiel Haegeman, Frans Guldemont en Van Droogenbroeck, Liederkerke, 2014

algemene onderneming
COTTENIER
rollegemstraat, 42,
8511 AALBEKE

21 oktober 1974
02.74.141/MD/rh
liturgisch en catechetisch centrum te lauwe

mijne heren,

in antwoord op uw schrijven dd. 15.10.74 i.b.t. onze brief dd. 09.10.74 ref. 02.74.122/MD/rh vragen we u volgende opmerkingen te noteren op uw eerste vragenlijst.

01. dorpels inkom - herhaling blauwe hardsteen (geschuurd zonder nabewerking) - profiel volgens deurdetail van plan 02.03.015 dd. 13.04.71.

02.01 afdekken sanitair - de uitvoering is fout, en niet conform met de deeltekeningen 02.02.018 dd. 15.10.72 en 02.02.019 dd. 02.04.72.

02.02 verluchting - zie de aanduidingen op beide voornoemde plannen.

03. afwerking van omgeving - herhaling volgens originele uitvoering en gewijzigd plan in uw bezit.

04. model van vloerstopkontakt en manier van inwerken - deze inlichtingen werden u per 12.07.73 gegeven (zie ook ons schrijven dd. 21.10.74 ref. 02.74.143/MD/rh) en behoort heden niet meer tot uw uitvoering.

05. sanitair

05.01 klokputjes : de uitgevoerde riolering bepaalt evident de plaats.

05.02 art. 61.7: ongewijzigd - ook inplanting (zie reeds uitgevoerde riolering)

05.03 art. 62.2 : uit te voeren van electrisch bord (nis) naar ingewerkte lavabo op muur.

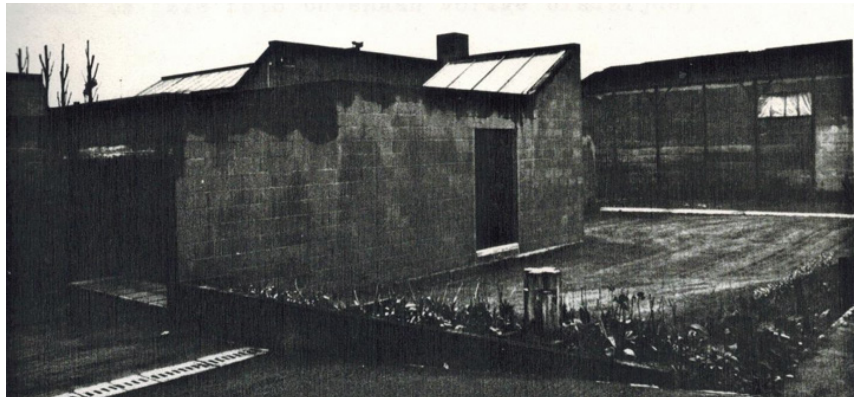
05.04 alle leidingen zijn nu in afwijking van het lastenboek zichtbaar - de lay-out werd nu andermaal ter plaatse opgegeven aan de onderaannemer.

05.05 verticale leidingen - zie 05.04

05.06 afvoer ontluchtingen - vervallen

05.07 dienstkraan - boven uitgiet en klokput in onderhoudcel - niet afschroefbaar.

Afb. 213: Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage © KADOC, 21 oktober 1974

Afb. 214: Kerk in 1981, betonnen wijdingskruis in voortuin kerk © Bruno Deman, 1981

Afb. 215: Kalkafzetting opstijgend vocht in weekkapel © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 216: Verkleinde liturgische ruimte door voorzetwand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 217: Natte beton en scheur in metselwerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 218: Scheurvorming in beton en metselwerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 219: Losliggende polycarbonaatplaten in daklichten © Lotte Van Hecke, 2024

Onze-Lieve-Vrouwekerk Boodschap ter Muilen, Liedekerke (1965-1974)

Afb. 220: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024

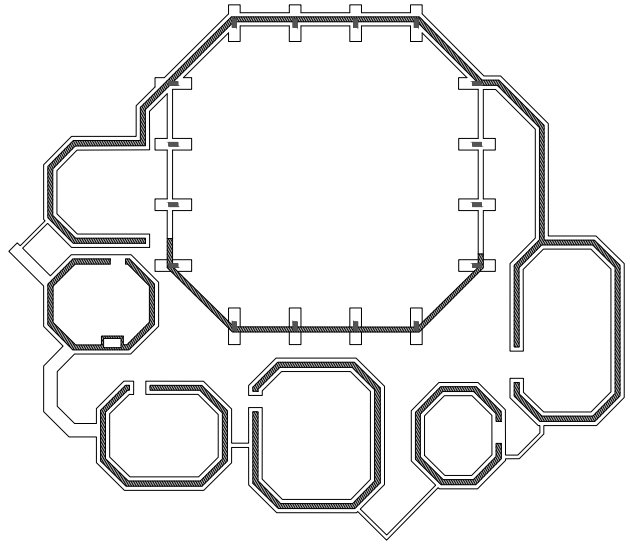

Afb. 221: Interieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024

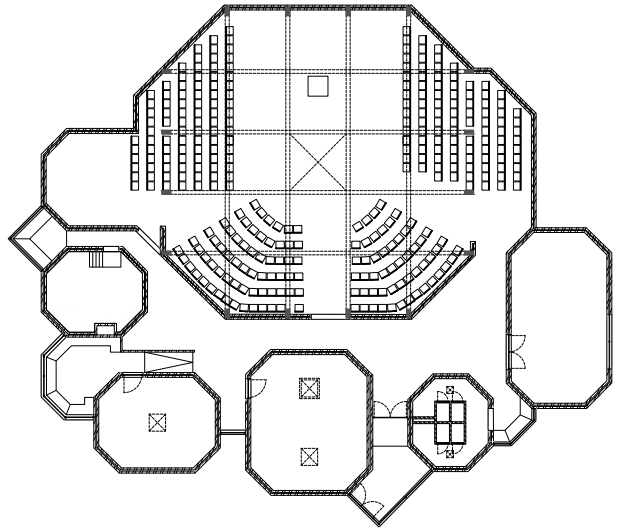
Contextueel kader

De bestaande Sint-Niklaaskerk was voor de *Muilenaars* te ver wandelen waardoor pastoor Linthout een nieuwe kerk opdrong.[230] Dessauvage kreeg de opdracht aangezien Linthout een huiskerk wou zodat de eerder socialistische, vrij arme gelovigen ook naar de kerk gingen. Daarnaast stond de pastoor erop dat het gebouw gebouwd werd met en voor de gelovigen.[231] In dit ontwerp laat Dessauvage zich inspireren door zijn stedenbouwkundige ontwerpen en de diversiteit aan maatschappelijke functies.[232] De *Onze-Lieve-Vrouw Boodschapkerk* is een parochiaal complex met een kerk, weekdagkapel, vergaderruimte, sacristie en zitruimte. Een binnenstraat verbindt alle ruimten.[233] De kerkruimte zelf wordt enkel belicht door een centraal daklicht waardoor de focus op liturgie benadrukt wordt. Het is ook de enige ruimte waar het plafond niet bepleisterd is.

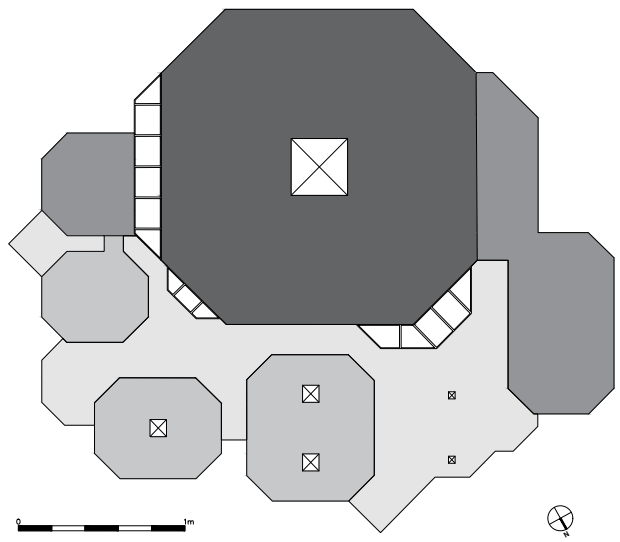
231 Heemkundige kring Liedekerke, Artikel 'Liedekerke krijgt kerk van en voor het volk', 01-12-1974
232 Broos, e.a., 2004
233 Heemkundige kring Liedekerke, 1974
234 Asselman, Hugo. Gesprek tussen Hugo Asselman, ondervoorzitter Mariavrienden vzw en Lotte Van Hecke, 11 april 2024.

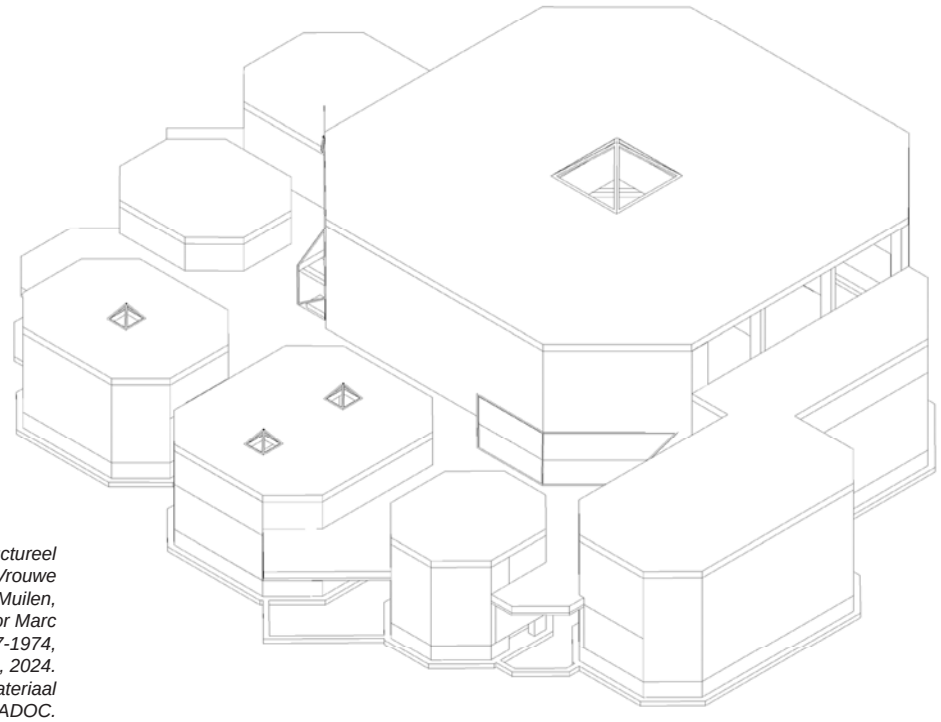
Afb. 222: Funderingsplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 223: Grondplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

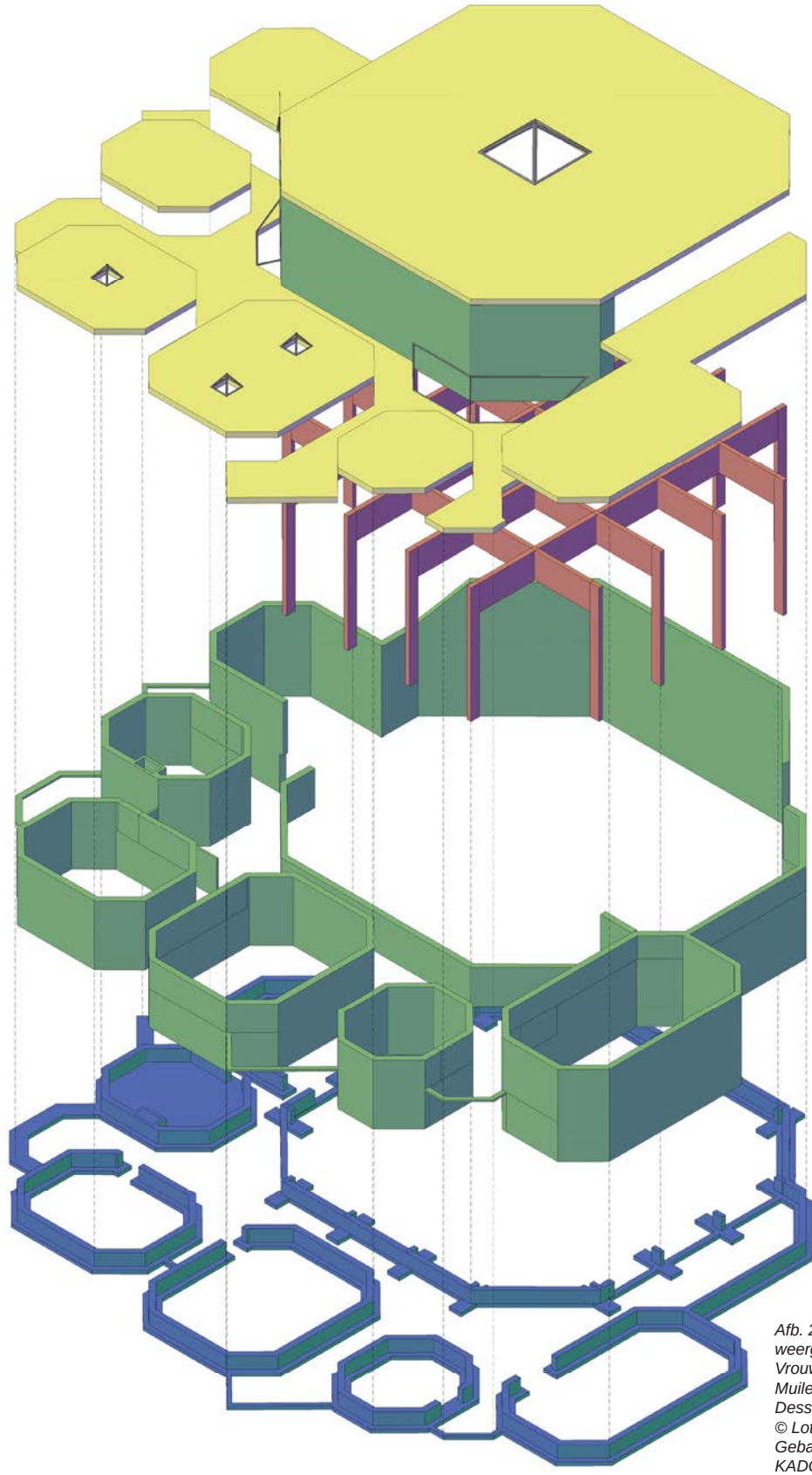
Afb. 224: Dakenplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 225: Structureel model - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

- DAKAFWERKING
- SPANTSTRUCTUUR IN STAAL
- BALK- EN KOLOMSTRUCTUUR IN GEWAPEND BETON
- WANDEN IN BAKSTEEN
- FUNDERING

Afb. 226: Gesegmenteerde weergave - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage 1967-1974, © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Bouwfysisch paspoort

Locatie	Ommegangstraat 53 1770 Liedekerke
Huidig gebruik	wekelijkse eucharistie en gelegenheidsvieringen
Materiaalgebruik	zichtbeton, cellenbeton snelbouw, enkel glas
Ingenieur stabiliteit	Planning
Ingenieur technieken	--
Algemeen aannemer	Daeleman Frans
Onder aannemers	Léopold Barremaecker (verwarming)
Fabrikanten	--
Diverse opmerkingen	--

Tijdlijn

1957

De armere gemeenschap bouwde daarom een noodkerk. De gelovigen waren veelal metsers en schrijnwerkers die na hun werkuren de kerk realiseerden.[234]

1965

Tussen het winnen van de besloten wedstrijd en de bouw van de kerk verkeerde een periode van 9 jaar waar er vele onderhandelingen en discussies plaats vonden die het ontwerp grondig veranderde. Het geometrische complex veranderde naar een samenstelling van achthoekige componenten.[235]

1972

Het Aartsbisdom liet weten aan Dessauvage dat de kerkfabriek niet langer wil samenwerken met hem waardoor het bisdom tussenkomt als contactpersoon. Dessauvage bleek nalatig te werk te gaan met het indienen van dossiers en het nakomen van afspraken.[236]

1974

Algemeen aannemer Daeleman vat in maart de herstellingswerken aan het dak aan[237], nadat deze niet zijn uitgevoerd conform het lastenboek.[238] In oktober stelt Dessauvage vast dat de gewapend betonplaten en balken onvoldoende dekking hebben ter hoogte van de wapening, ongaaf zijn en de coffrage lekt. Daarnaast voldoen de loden slabben niet aan de vormvereisten en zijn ze onvakkundig geplaatst.[239]

1977

Het waterdicht maken van de gevels met een kleurloos product.[240]

jaren ‘90

Het dak lekte reeds sinds de oplevering. Dankzij een renovatie van de dakbedekking en dakranden werd dit probleem grotendeels opgelost.[241] De werken waren onder leiding van architect Pierre De Wil, momenteel gekend onder De Wil Architecten uit Brussel.

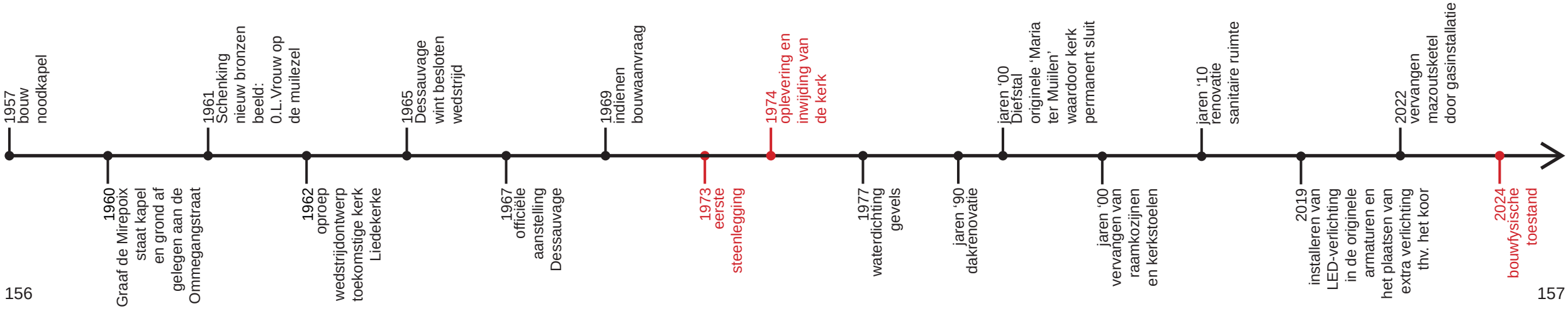
jaren ‘00

Om de energiekosten in te perken installeert de kerkfabriek dubbele beglazing met PVC kozijnen. Ze probeerden de kosten te drukken door de koepels niet te vervangen, tot op heden zijn deze nog steeds origineel. Daarnaast werden de originele kerkstoelen vervangen door klassieke houten stoelen doordat metaalmoeheid optrad. De eucharistie en weekkapel werd eveneens wit geschilderd doordat deze ruimten nogal donker oogden.[242]

2024

Momenteel is er waterinfiltratie via de daklichten en via de hoge grondwaterstand in het stooklokaal. De brandweer liet weten dat de volledige verlichting vernieuwd moet worden in functie van de brandveiligheid. De kerkfabriek kreeg hiervoor vijf jaar de tijd maar de gemeente blokkeert momenteel alle uitgaven via de doorgeefleningen. Het multifunctionele aspect verdween door de jaren heen en het aantal actieve parochianen nam de laatste jaren enorm af.[243] Sinds de diefstal van Maria Ter Muilen[244] is de kerk gesloten tenzij voor erediensten, de kapel is wel steeds toegankelijk.

235 Broos, e.a., 2004.
236 Briefwisseling tav. M. Dessauvage door Aartsbisdom Mechelen-Brussel. KADOC: 1 december 1972.
237 Briefwisseling tav. M. Dessauvage door Bouwwerken Daeleman Frans. KADOC: 21 maart 1974.
238 Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage. KADOC: 22 maart 1974.
239 Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage. KADOC: 16 oktober 1974.
240 Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage. KADOC: 15 maart 1977.
241 Asselman, 2024.
242 Asselman, 2024.
243 Asselman, 2024.
244 Maria Ter Muilen: uit hout gesneden, volgens de legende hebben de kruisvaarders, aangevoerd door een van de graven Liedekerke bij de bestorming van Jeruzalum een verschijning gezien van een dame met kind, gezeten op een muilezel.

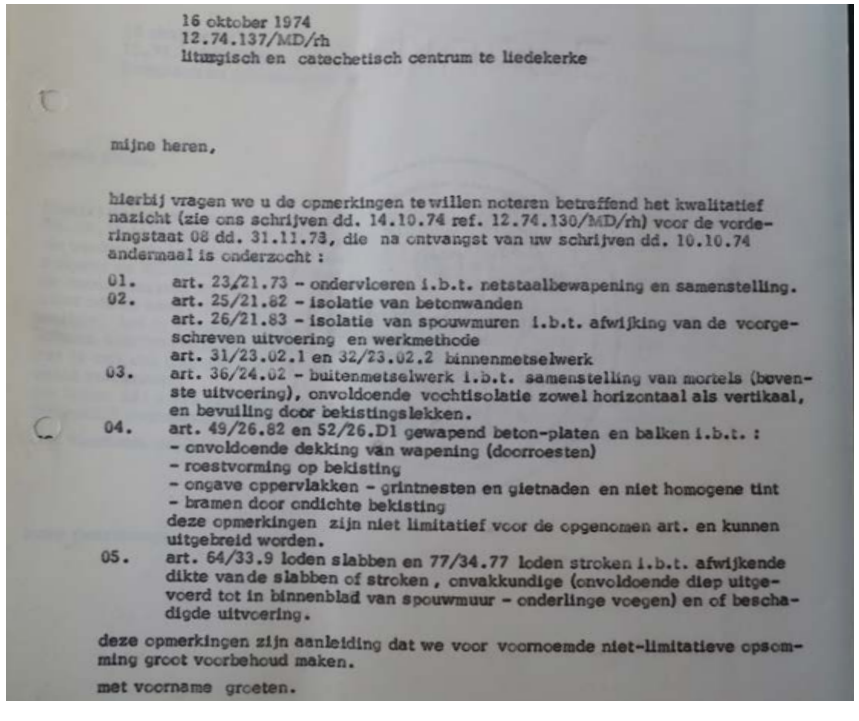

Afb. 227: Winnend ontwerp 1965 - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, © KADOC, 1965

Afb. 228: Bouw noodkerk door parochianen © Archief Mariavrienden vzw, z.d.

16 oktober 1974
12.74.137/MD/rh
liturgisch en catechetisch centrum te liedekerke

mijne heren,

hierbij vragen we u de opmerkingen te willen noteren betreffend het kwalitatief nazicht (zie ons schrijven dd. 14.10.74 ref. 12.74.130/MD/rh) voor de vorderingstaat 08 dd. 31.11.73, die na ontvangst van uw schrijven dd. 10.10.74 andermaal is onderzocht :

01. art. 23/21.73 - ondervloeren i.b.t. netstaalbewapening en samenstelling.
02. art. 25/21.82 - isolatie van betonwanden
art. 26/21.83 - isolatie van spouwmuren i.b.t. afwijking van de voorgeschreven uitvoering en werkmethode
art. 31/23.02.1 en 32/23.02.2 binnenmetselwerk
03. art. 36/24.02 - buitenmetselwerk i.b.t. samenstelling van mortels (bovenste uitvoering), onvoldoende vochtisolatie zowel horizontaal als vertikaal, en bevuiling door bekistingslekken.
04. art. 49/26.82 en 52/26.D1 gewapend beton-platen en balken i.b.t. :
- onvoldoende dekking van wapening (doorroesten)
- roestvorming op bekisting
- ongave oppervlakken - grintnesten en gietnaden en niet homogene tint
- bramen door ondichte bekisting
deze opmerkingen zijn niet limitatief voor de opgenomen art. en kunnen uitgebreid worden.
05. art. 64/33.9 loden slabben en 77/34.77 loden stroken i.b.t. afwijkende dikte van de slabben of stroken, onvakkundige (onvoldoende diep uitgevoerd tot in binnenblad van spouwmuur - onderlinge voegen) en of beschadigde uitvoering.

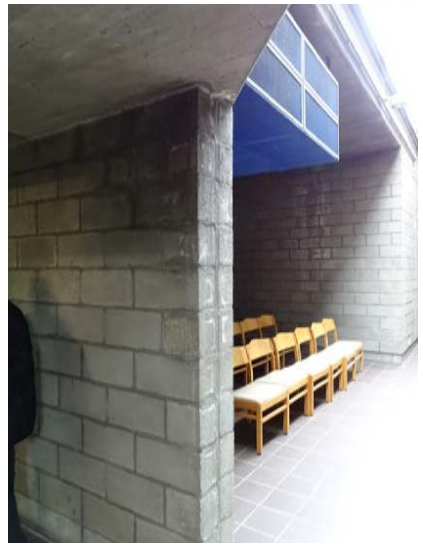
deze opmerkingen zijn aanleiding dat we voor voornoemde niet-limitatieve opsomming groot voorbehoud maken.

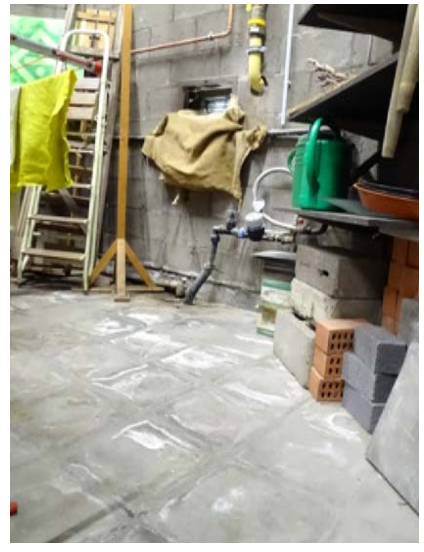
met voorname groeten.

Afb. 229: Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage© *KADOC*, 16 oktober 1974

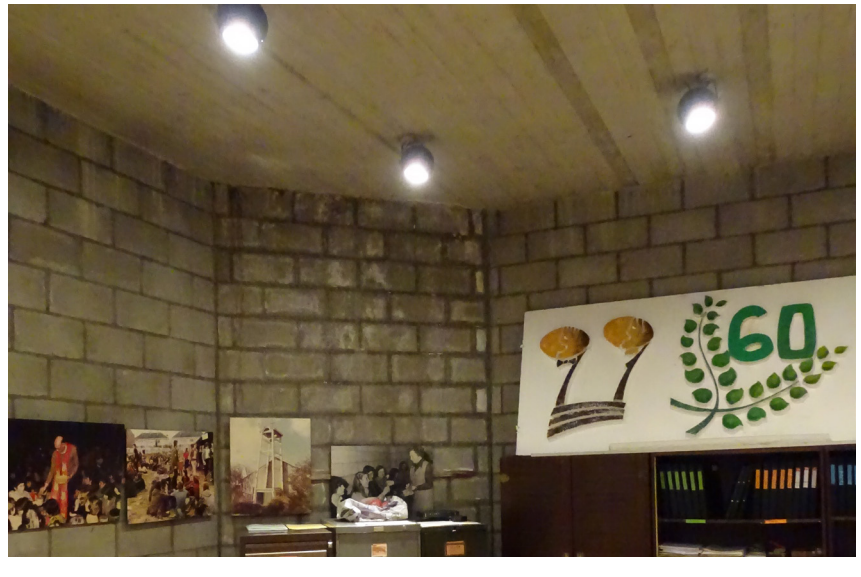
Afb. 230: Werffoto © Archief Mariavrienden vzw, 1974

Afb. 231: Waterinfiltratie via daklichten © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 232: Waterinfiltratie via vloer tgv. hoge grondwaterstand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 233: Waterinfiltratie via dak © Lotte Van Hecke, 2024

Tussentijdse conclusie

Steun door parochianen en Kerk

De vele nieuwe wijken in de naoorlogse periode zorgden ervoor dat er hulp- en nieuwe parochies ontstonden. Vele van de kerken zijn gebouwd op vraag van de parochianen van deze nieuwe gehuchten. Ze zamelden geld in door acties op poten te zetten zoals autorally's en volksfeesten. In afwachting van Dessauvages kerken bedachten de parochianen noodkerken, ofwel gebouwd door de parochianen zoals in ter Muilen, Liedekerke, ofwel in voormalige huizen zoals in Herne-Kokejane. In twee parochies, Lauwe en Vosselaar, hielpen de parochianen ook letterlijk mee bouwen aan de uiteindelijke kerk.

Daarnaast hadden de kerkelijke autoriteiten een invloed op het werk van Dessauvage. De projecten moesten, nadat ze stedenbouwkundig goedgekeurd werden door de gemeenten, ook aanvaard worden het Aartsbisdom of de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, afhankelijk van hun locatie. Deze instanties bekeken of de kerken binnen de liturgie van Vaticanum II pasten en welke elementen aangepast moesten worden om hieraan te voldoen. Het regelmatig ontbreken van een klokkentoren kon deze instanties niet overtuigen waardoor Dessauvage regelmatig terug naar de tekentafel werd gestuurd. Vanzelfsprekend had de architect ook gesprekken met de parochies als opdrachtgever. De Kerk had op deze manier op verschillende niveaus invloed op het bebouwde patrimonium.

De evolutie van het maatschappelijk draagvlak verloopt verschillend met het algemeen beeld van de stijl an sich. Zo is het draagvlak binnen de parochie veel groter dan algemeen gezien. Deze houding schemert vandaag nog steeds door. Parochianen hebben moeite met het afgeven van deze kerk omdat deze gefinancierd zijn door de parochie zelf en vaak gebouwd zijn op vraag van de parochianen.

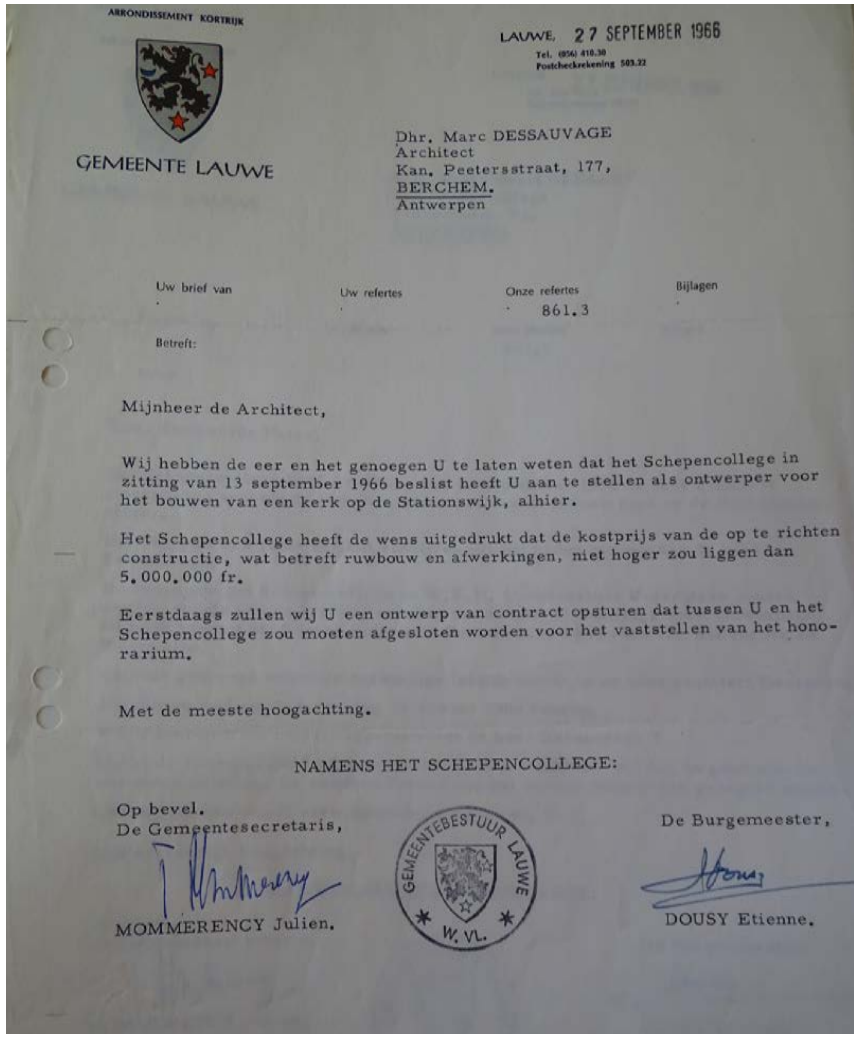

Afb. 234: Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
© Anias Callewaert, 1975

Variërende aannemers en ingenieurs

Marc Dessauvage werkte steeds met andere aannemers en ingenieurs. Hierbij liepen de samenwerkingen niet altijd van een leien dakje. Het is onduidelijk wat de oorzaak is, ook de keuze voor verschillende ingenieurs is opmerkelijk. Dit beroep is namelijk weinig locatie-afhankelijk. Dit contrasteert met de keuze van aannemer, die als lokaal bedrijf makkelijk en snel de juiste materialen en middelen kon bezorgen op de werf. Daarnaast gelden er aanbestedingsprocedures waardoor de keuze ervan vaak afhangt van de ingediende offertes. Uit documenten die hierover bewaard zijn gebleven, blijkt dat het schepencollege besliste over de aangestelde aannemers. De technische kennis van de aannemers was hoogstwaarschijnlijk moeilijk in te schatten door deze politieke actoren. Bovendien waren deze aannemers veelal éénmanszaken. Beton als nieuw materiaal en de introductie van het plat dak zorgden voor vele nieuwe vaardigheden en processen waardoor onkunde van deze kleine ondernemingen reëel is. Dit sluit aan bij de kennis uit de literatuur, beschreven in het eerste deel van deze thesis.[245]

245 Zie hoofdstuk 'Context', rubriek 'Brutalisme' voor meer informatie.

ARRONDISSEMENT KORTRIJK

GEMEENTE LAUWE

LAUWE, 27 SEPTEMBER 1966

Tel. (056) 410.30
Postcheckrekening 503.22

Dhr. Marc DESSAUVAGE
Architect
Kan. Peetersstraat, 177,
BERCHEM.
Antwerpen

Uw brief van	Uw refertes	Onze refertes	Bijlagen
.	.	861.3	.

Betreft:

Mijnheer de Architect,

Wij hebben de eer en het genoegen U te laten weten dat het Schepencollege in zitting van 13 september 1966 beslist heeft U aan te stellen als ontwerper voor het bouwen van een kerk op de Stationswijk, alhier.

Het Schepencollege heeft de wens uitgedrukt dat de kostprijs van de op te richten constructie, wat betreft ruwbouw en afwerkingen, niet hoger zou liggen dan 5.000.000 fr.

Eerstdaags zullen wij U een ontwerp van contract opsturen dat tussen U en het Schepencollege zou moeten afgesloten worden voor het vaststellen van het honorarium.

Met de meeste hoogachting.

NAMENS HET SCHEPENCOLLEGE:

Op bevel.
De Gemeentesecretaris,

MOMMERENCY Julien.

GEMEENTEBESTUUR LAUWE W. VL.

De Burgemeester,

DOUSY Etienne.

Afb. 235: Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door schepencollege Lauwe © KADOC , 27 september 1966

Dessauvage als jonge, dove architect

Marc Dessauvage eindigde zijn studies Architectuur in 1956. Hij werd doof tijdens zijn vierde jaar waardoor hij dat jaar niet afwerkte maar alsnog naar het vijfde en laatste jaar Architectuur mocht.[246] In 1959 won hij *Pro-Arte Christiana* en in datzelfde jaar startte Dessauvage aan zijn eerste nieuwbouw kerkontwerp, in een reeks van 14 gebouwen. De combinatie van onervarenheid en doofheid zorgde voor moeilijkheden tijdens het ontwerp- en bouwproces. Dessauvage beschikte nog niet over voldoende praktiserende kennis om alle bouwfouten vast te stellen, zoals de betonwelfsels die omgekeerd lagen in de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. Daarnaast waren er op verschillende werven aannemers die fouten niet gewillig herstelden of werven lieten stil staan, dit kan een gevolg zijn van aannemers die Dessauvage niet respecteerden door zijn jonge leeftijd. Doordat hij niet kon horen, kan dit versterkt worden. Hier hoort de kanttekening dat Dessauvage door zijn vrouw Roos Herremans vaak werd bijgestaan op de werf om de communicatie te verbeteren.

246 Van De Perre, 2003.

Marc Dessauvage bevindt zich rechts op de afbeelding. Naast hem (enkel het hand in beeld) noteert Roos Herremans de gesprekken. Op deze manier kan de architect de openbare zitting toch volgen.

Afb. 236: Beeld tijdens openbare aanbesteding te Lauwe © Anias Callewaert, 1975

Architecturaal aspect

Overeenkomstig materiaalgebruik

Ondanks de context specifieke ontwerpen waarbij de architectuur op zich heel specifiek en lokaal is, zijn er vele gelijkenissen te trekken binnen Dessauvages religieus oeuvre. Dessauvage koos telkens voor eenzelfde materialenpallet waarbij hij gebruik maakte van een betonskeletbouw in gewapend zichtbeton. Hiervoor gebruikte de architect telkens een traditionele bekisting waardoor er specifieke aftekeningen ontstonden in de betonstructuur. Niet alleen de betonconstructie was een overeenkomstig element in het materiaalgebruik, Dessauvage maakte steeds gebruik van metselwerk dat aansluit bij de omgeving. Bij de meeste kerkgebouwen gebruikte hij rode gevelstenen in waalformaat. De laatste drie kerken dat Dessauvage realiseerde zijn niet in het typerend rood metselwerk opgetrokken, daar maakte hij gebruik van grijze cellenbetonstenen. De reden hiervoor kon niet achterhaald worden, vermoedelijk had zijn veranderende houding ten opzicht van architectuur hier iets mee te maken.

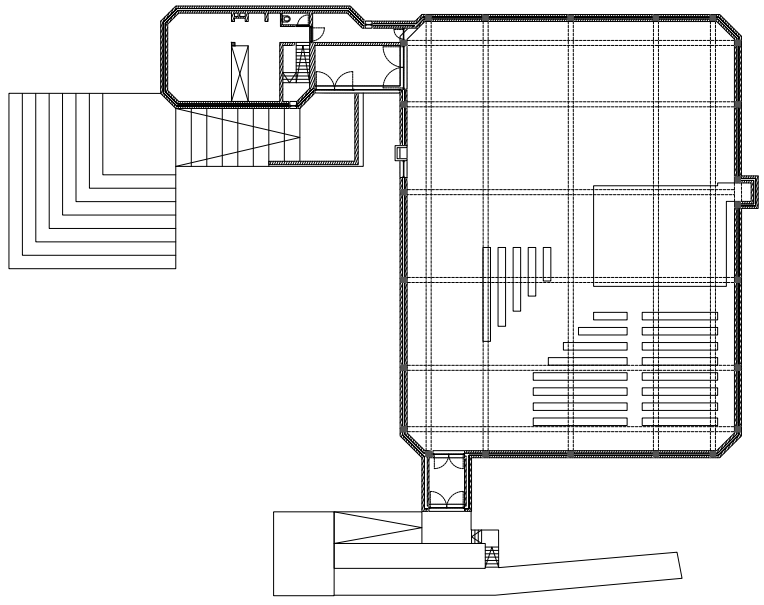
Afb. 243: Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal © Lotte Van Hecke, 2024

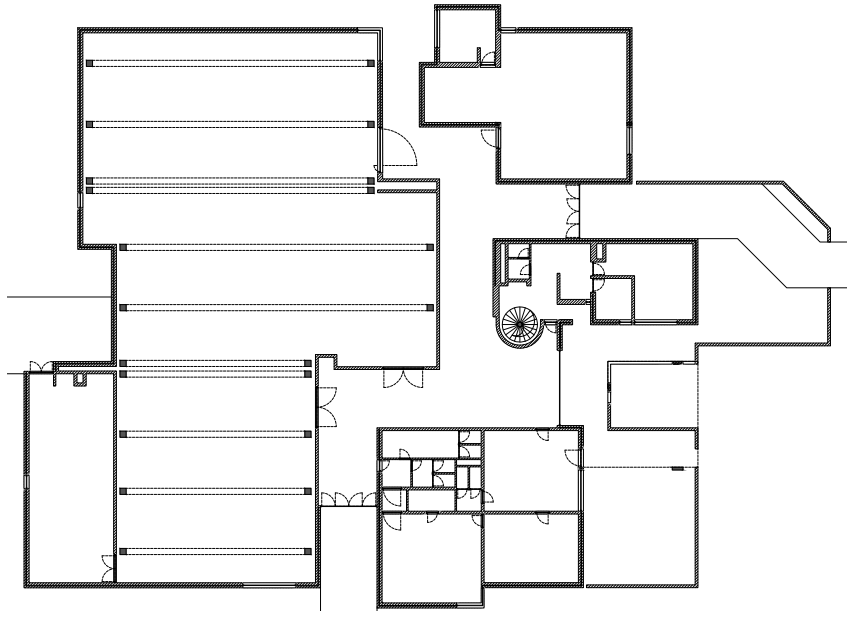
Afb. 244: Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk Ter Muilen, Liedekerke © Lotte Van Hecke, 2024

Grote planmatige verschillen

Een ander gevolg van deze nieuwe visie zijn de grote planmatige verschillen die mogelijk worden. Dessauvage stemt zijn ontwerpen af, afhankelijk van de omgeving en noden binnen de parochie. Deze houding typeert het brutalisme waarbij de internationale stijl steeds aansluiting zoekt bij de omgeving en lokale cohesie. Alle kerken volgen eenzelfde filosofie waarbij de gelovigen zich positioneren rond en dicht bij het altaar. Toch verandert de kerkbouw van een huis voor de mens naar een huis voor de gemeenschap doorheen de jaren. Deze evolutie is duidelijk zichtbaar als het grondplan van de Heilig-Kruiskerk vergeleken wordt met deze van het Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco. Waarbij het kerkgebouw wordt uitgebreid met meerdere (parochiale) functies.

Afb. 245: Grondplan Heilig-Kruiskerk, Willebroek © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

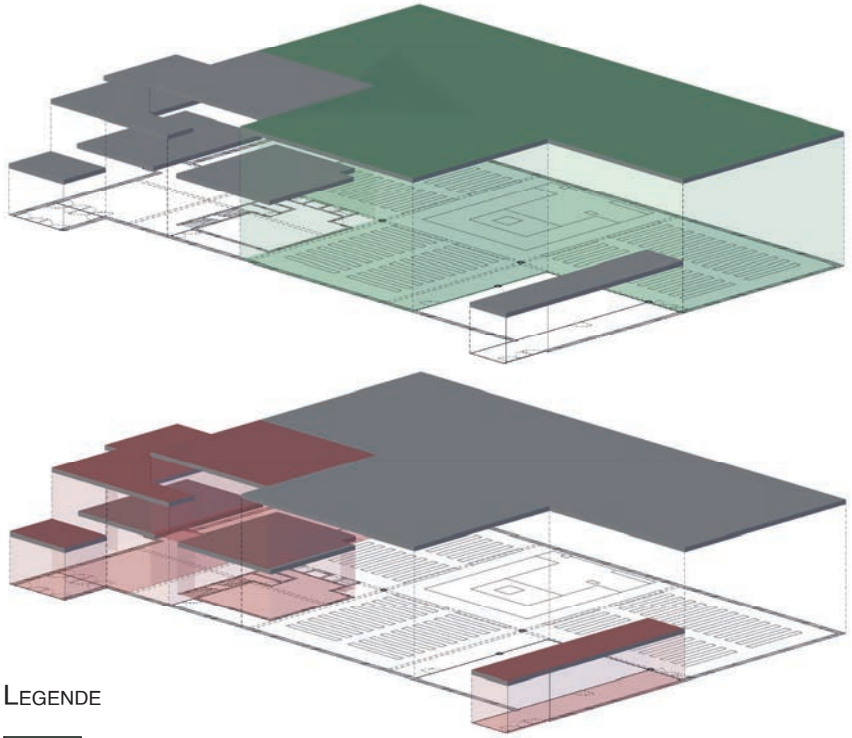
Afb. 246: Grondplan Parochiaal Centrum Heilig Don-Bosco, Kessel-Lo © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Doordachte positionering ramen en dakhoogten

De liturgische herpositionering van de kerk zorgt ervoor dat de kerkbouw zijn typerend uitzicht verliest en Dessauvage kan hierdoor zijn eigen architecturale visie tonen in de kerkarchitectuur. Marc Dessauvages naoorlogse kerken kenmerken zich door een dubbelhoge sacrale ruimte en gestandaardiseerde nevenruimten qua hoogte. Bovendien laat de architect het altaar steeds baden in licht terwijl gelovigen zich eerder in de donkerte bevinden. Dit lichtspel, samen met het verwijderen van alle decoratieve elementen, zorgt ervoor dat de blik van de parochianen steeds naar het altaar getrokken wordt en sluit aan bij Vaticanum II.

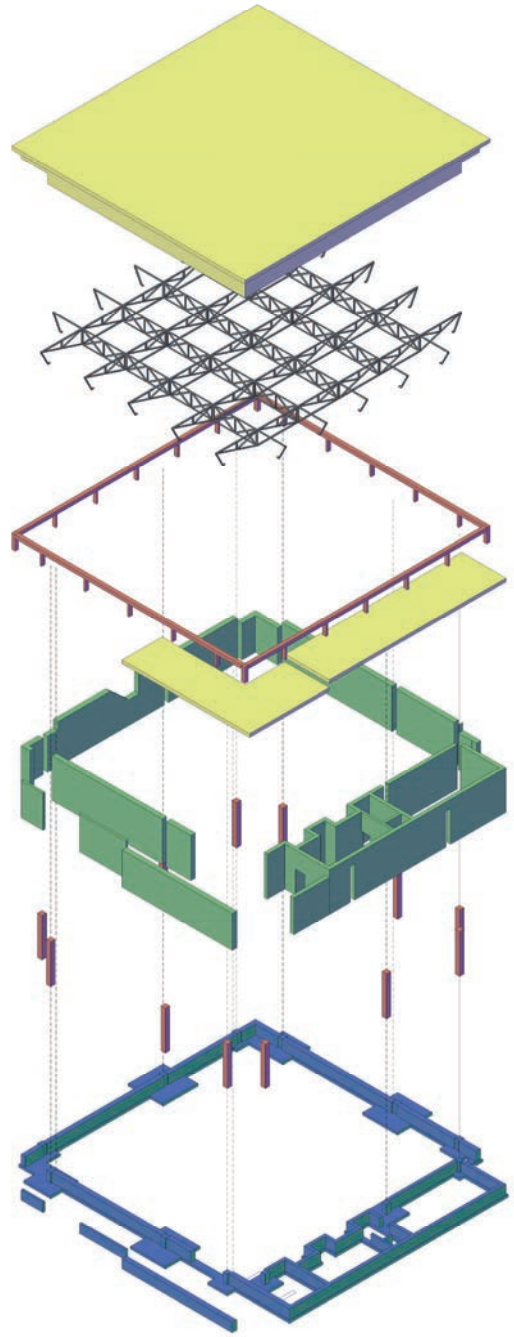
Afb. 247: Interieurbeeld Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 361: Axonometrie dakhoogten i.f.v. planmatige opbouw Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Brutalisme = Eerlijke bouwstijl

Het brutalisme representeert zich als een eerlijke bouwstijl waarbij ruwbouw tegelijk ook afwerking is. Dit komt duidelijk terug in veel van Dessauvages werken. Toch zit er een tegenstrijdigheid in sommige realisaties. Zo gebruikt Dessauvage af en toe vakwerken om het dak af te dragen en worden deze vakkundig weggewerkt. Uit het onderzoek kan niet afgeleid worden waarom hij dit doet. Vermoedelijk kiest Marc Dessauvage voor stalen hulpstructuren om de haalbaarheid van enkele projecten mogelijk te maken, kosten te drukken of het project minder gecompliceerd te maken in uitvoering.

Afb. 249: Gesegmenteerde weergave - Sint-Rochusmemoraal, Aarschot © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Pathologisch aspect

Door alle gerealiseerde projecten naast elkaar te zetten, valt het op dat Marc Dessauvage met enkele technische problemen kampt. Het pathologisch aspect van Dessauvages brutalistische kerkbouw kent vele gelijkenissen met de literatuur.[247] Opvallend hierbij vormt de degradatie doorheen de tijd. De defecten zijn in te delen in enkele categorieën.

Thermische problemen

In de kerkbouw ontbreekt er vaak isolatie of is deze slecht en onvoldoende uitgevoerd. Hierdoor ontstaan er grote warmteverliezen. Bovendien werden de ruimtes veelal slecht verwarmd en gekoeld. Door de grote glaspartijen warmen de ruimtes snel op in de zomer. ‘s Winters blazen de verwarmingssystemen roetdeeltjes of stoom.

247 Zie hoofdstuk ‘Context’, rubriek ‘Brutalisme’ voor meer informatie.

Vochtproblemen

Waterinfiltratie via de dakconstructie

Tijdens bijna alle kerkbezoeken werd er waterinfiltratie via de dakconstructie vastgesteld. Deze schade kan uiteenlopende oorzaken hebben zoals ontwerp- en constructiefouten. In sommige gevallen is het niet mogelijk de oorzakelijke actor te achterhalen. Een mogelijke aanleiding voor waterinfiltratie zijn de raamaansluitingen. Vaak zijn deze reeds aanwezig sinds de oplevering van de werken en moeilijk op te lossen. Zo’n probleem is zichtbaar bij de Sint-Pauluskerk waarbij de dakramen reeds vervangen zijn maar niet alle vochtproblemen opgelost konden worden.

Uit onderzoek bleek dat foutieve positionering van de dekstenen een mogelijke oorzaak vormt. Deze constructiefout is een gedeelde verantwoordelijkheid van architect en aannemer. De waterinfiltratie via het dak en de vloer is een terugkerend probleem, ook bij latere projecten.

Een andere, eerder veronderstelde oorzaak is deze van de verkeerde betonkwaliteit. Dat in 2020 plots de volledige Sint-Caroluskerk onder water stond door smeltwater of dat het volledige dak van de aanbouw van de Sint-Jozef-Ambachtsmankapel beschimmeld is, doet denken aan een ontoereikende betonkwaliteit. Om dit verder te onderzoeken zou een betonexpert ter plaatse moeten komen. Een andere mogelijke oorzaak is de ontoereikende hellingsgraad van deze platte daken. Om stilstaand water te voorkomen, moet een plat dak een bepaalde hellingsgraad hebben. Om dit als oorzakelijke actor te kunnen benoemen, moet eveneens een expert de hellingsgraad komen opmeten.

Afb. 242: Waterschade via dak sacristie kapel Sint-Jozef-Ambachtsman © Lotte Van Hecke, 2024

Waterinfiltratie via de regenwaterafvoer

De kerkgebouwen zijn opgebouwd met platte daken en dat maakt een goed ontworpen regenwaterafvoer extra belangrijk. De afvoerbuizen moeten voldoende breed zijn en regelmatig gereinigd worden. Indien het water niet afgevoerd kan worden, kan het gewicht ervan voor instortingsgevaar zorgen. Om dit risico in te perken, voorzien architecten spuwers. Spuwers zijn openingen in de dakopstand die toelaten het water af te voeren bij hevige regenval of verstopte afvoerbuizen. Om verstopping tegen te gaan, zijn regelmatige controles en onderhoudswerken nodig.

In de Sint-Caroluskerk te Holsbeek vindt deze infiltratie voornamelijk plaats door een gebrek in de regenwaterafvoer. Deze is volledig ingewerkt in de dragende betonconstructie waardoor de oorzaak niet te achterhalen is en herstellingswerken quasi onmogelijk.

Afb. 241: Waterschade thv. daklichten oostelijke beuk Sint-Pauluskerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 240: Waterschade thv. centrale kolom Sint-Caroluskerk, Holsbeek © Lotte Van Hecke, 2024

Waterinfiltratie via de vloer

Tijdens bijna alle kerkbezoeken waren er kalkafzetting en salpetervlekken zichtbaar op de vloer als een gevolg van opstijgend vocht. In de naoorlogse periode werden quasi alle vloeren op zavel gelegd. Zavel is een soort grof zand en dient als grondverbeteraar. Aannemers voorkwamen hiermee dat de vloer instabiel lag. Bovendien was het een tool om de grond waterpas te leggen. In de gehele bouwsector werd deze techniek gebruikt. Eind 20ste eeuw verandert deze mentaliteit. Aannemers gaan vanaf dat moment veel vaker vloeren op een chape met waterkering. Sporadisch wordt de vloer geïsoleerd. Het opstijgend vocht is een tekortkoming te verhalen op de tijdsgeest en onwetendheid binnen de sector.

Daarnaast staan vele kelders onder water of klam. Een hoge grondwaterspiegel in combinatie met een slechte betonkwaliteit veroorzaakt dit gebrek. Daarnaast ontbrak er een goede waterkering waardoor metselwerk dat in de helling geschoven zat, doordrongen werd met water en schimmelvorming veroorzaakt.

Het opstijgend vocht ten gevolge van een hoge grondwaterstand werd besproken in de Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk te Watermaal-Bosvoorde.

Materiële gebreken

Betonrot

Doorheen de analyse van de kerken van Dessauvage valt het op dat al zijn kerken getroffen zijn door schade aan het beton. Aan de buitenzijde van de betonstructuren is vrijwel altijd (herstelde) betonrot vastgesteld. De kerkraad van de Sint-Caroluskerk restaureerde de betonrot in 2021 waardoor de betonstructuur momenteel in goede staat is. De kapel Sint-Jozef-Ambachtsman leidt aan zware betonrot door jarenlange verwaarlozing van het gebouw. Betonrot ontstaat namelijk door de uitloging van mineralen waardoor de samenstelling begint af te brokkelen.[248] De kans bestaat dat dit nog niet geweten was toen Dessauvage zijn religieus oeuvre realiseerde. Brutalisme en zichtbeton stond namelijk in zijn kinderschoenen waardoor men waarschijnlijk nog niet nadacht over de mogelijkheid dat dit kon gebeuren. Dit gebrek kan opgelost worden bij een restauratie, momenteel zijn de herstelde kerken uit Dessauvages oeuvre voornamelijk geschilderd, dit doet afbreuk aan de architecturale erfgoedwaarde. In de toekomst zou een transparante coating met herstelling van het betonrot met behulp van traditionele bekisting een betere optie zijn.

248 De Schutter, 2012.

Afb. 237: Betonrot aan Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 238: Herstelde betonrot aan Sint-Caroluskerk, Holsbeek © Lotte Van Hecke, 2024

Scheurvorming

Daarnaast ontstaat er scheurvorming in de betonstructuur. Een mogelijke oorzaak hiervoor is het gebrek aan uitzettingsvoegen. Dit is een gedeelde verantwoordelijkheid voor architect en aannemer. Zo'n probleem is vastgesteld in het betonnen dak van Sint-Jozef-Arbeiderskerk. Betonscheuren kunnen nog andere aanleidingen hebben zoals de hygroscopische en thermische variatie of de verschillende uitzettingscoëfficiënten van alle materialen. Dit gebeurt doorheen de jaren dat het gebouw bestaat, maar scheuren kunnen ook tijdens de constructie zelf optreden. Tijdens het uitharden krimpt beton namelijk. Bij het te snel uitharden of bij het te veel verdampen van water kunnen er scheuren ontstaan, zowel thermisch als chemisch. Een ander minder voorkomende oorzaak op scheurvorming manifesteert zich doorheen de jaren. Als gevolg van het continue proces van thermische variatie met bijhorende spanningen. De thermische breuk valt moeilijker op te lossen aangezien alle mogelijke oplossingen de architecturale uitstraling van het gebouw drastisch veranderen.

Een andere reden hiervoor kan een foutieve opleg van de dragende balken zijn waardoor de krachten niet goed afdragen. Hierbij kan de ingenieur in fout zijn door een foute berekening, maar de aannemer kan evengoed een fout hebben gemaakt tijdens de werken. Als Dessauvage dit niet zag tijdens een werfbezoek, kan er doorheen de tijd schade optreden. Ook dit probleem was aanwezig in de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. De draagkracht kan daarnaast verzwakken doorheen de jaren of kan er kruip optreden waardoor er interne spanningen veroorzaakt worden en het beton barst.

Vermoedelijk maakt Dessauvage op constructief vlak wel enorme stappen voorwaarts. De grote scheuren in beton en metselwerk zijn voornamelijk aanwezig in de eerste helft van zijn oeuvre.

Afb. 239: Betonscheur aan kapel Sint-Lievenscollege, Gent © Lotte Van Hecke, 2024

Résumé

Uit vorige pagina's bleek dat er vele gebreken symptomatisch terugkwamen in het werk van Dessauvage. Hoewel veel schade kan terug gebracht worden door gebrek aan onderhoud, vonden deze gebreken hun basis tijdens de bouw. De kennis was vaak ontoereikend, Dessauvage testte de limieten van beton en oversteeg deze waardoor hij stalen vakwerken en vierendeelliggers integreerde. De kleine aannemers en ingenieurs en de hoge financiële druk bevorderden deze problematieken.

Soms is de exacte oorzakelijke actor niet gekend of ontbreekt er specifieke vakkennis van een expert. Voornamelijk bij de twee hierna genoemde schadepatronen dient een deskundige bijkomende onderzoeken uit te voeren:

1 Vochtproblemen via de dakconstructie
2 Scheurvorming

Gezien deze scriptie zich baseert op historisch en visueel onderzoek, beschikt dit onderzoek bijgevolg niet over volgende informatie:

1 Betonsamenstelling
2 De dekkingslaag en positionering van de wapening
3 Lucht- en grondkwaliteit
  Vervuiling, grondwaterstand, aanwezigheid chemicaliën, aanwezigheid zouten, ...
4 Diverse bijkomende factoren
  Andere gegevens die gemeten kunnen worden aan de hand van (niet-)destructieve methodes zoals de corrosie van de wapening, isolatiewaardes van de muren, exact vochtgehalte in de constructie, de huidige draagkracht van de structuur,….

Het onderzoek geeft een eerder pathologisch overzicht gebaseerd op historisch en visueel onderzoek. Evenwel geeft het geen antwoord op betonsamenstellingen, mechanische vervormingen en andere niet waarneembare kenmerken. Deze gegevens vallen buiten de scope van deze thesis en worden buiten beschouwing gelaten. Deze globale analyse brengt enkele historische aspecten en schadepatronen aan het licht in de kerken van Dessauvage die overeenstemmen met brutalistische architectuur en de naoorlogse kerkenbouw in Vlaanderen. Deze gebouwen vormen bijgevolg een goed voorbeeld om de onderzoeksvraag verder te analyseren.

Om meer inzicht te krijgen in de oorzakelijke actoren, zoomt de scriptie in op twee casussen. Door het archiefmateriaal in-depth te analyseren, hoopt deze thesis de brug te slaan tussen heden en verleden. Welke ontwerp- en uitvoeringsfouten werkten defecten die vandaag optreden in de hand? De focus ligt specifiek op de rol van de ontwerp- en werffase van twee kerkgebouwen voor de gebreken die ze later zullen ondervinden.

Bovendien werden er enkele gebreken vastgesteld die losgekoppeld kunnen worden van het brutalisme. Dit slaat eerder op technische infrastructuur zoals elektriciteit en verwarming. Deze installaties zijn aanwezig in al het moderne patrimonium en kennen vanzelfsprekend een verouderingsproces. Aangezien dit geen stroming specifieke problematieken dekt, wordt dit buiten beschouwing gelaten in het diepte onderzoek.

Diepteonderzoek

Inleiding

Afb. 250: Blinde kaart Vlaanderen met de 2 uitgewerkte projecten van Marc Dessauvage uitgelicht © Lotte Van Hecke, 2024

Om meer inzicht te krijgen in de oorzaken van de problemen die zich voordeden in de ontwerp- en werffases en om de evolutie te kunnen schetsen in het werk van Dessauvage, deed ik een diepteonderzoek. Dit kreeg vorm op eenzelfde manier zoals eerder aangehaald in de status quaestionis. Een shortlist van mogelijke projecten werd opgesteld na bezoek aan het KADOC. Indien er geen, beperkte of irrelevante briefwisseling beschikbaar was, viel deze kerk af voor een verder onderzoek. Er bleven vier gerealiseerde kerkgebouwen over:

- Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
- Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
- Heilig-Kruiskerk, Willebroek
- Verrijzeniskerk, Lauwe

Terwijl ik de 14 kerken analyseerde, concludeerde ik dat slechts twee van deze kerken over voldoende literatuur en archiefmateriaal beschikten om in de diepte te graven. Deze twee kerken lijken op het eerste zicht zeer verschillend van elkaar.

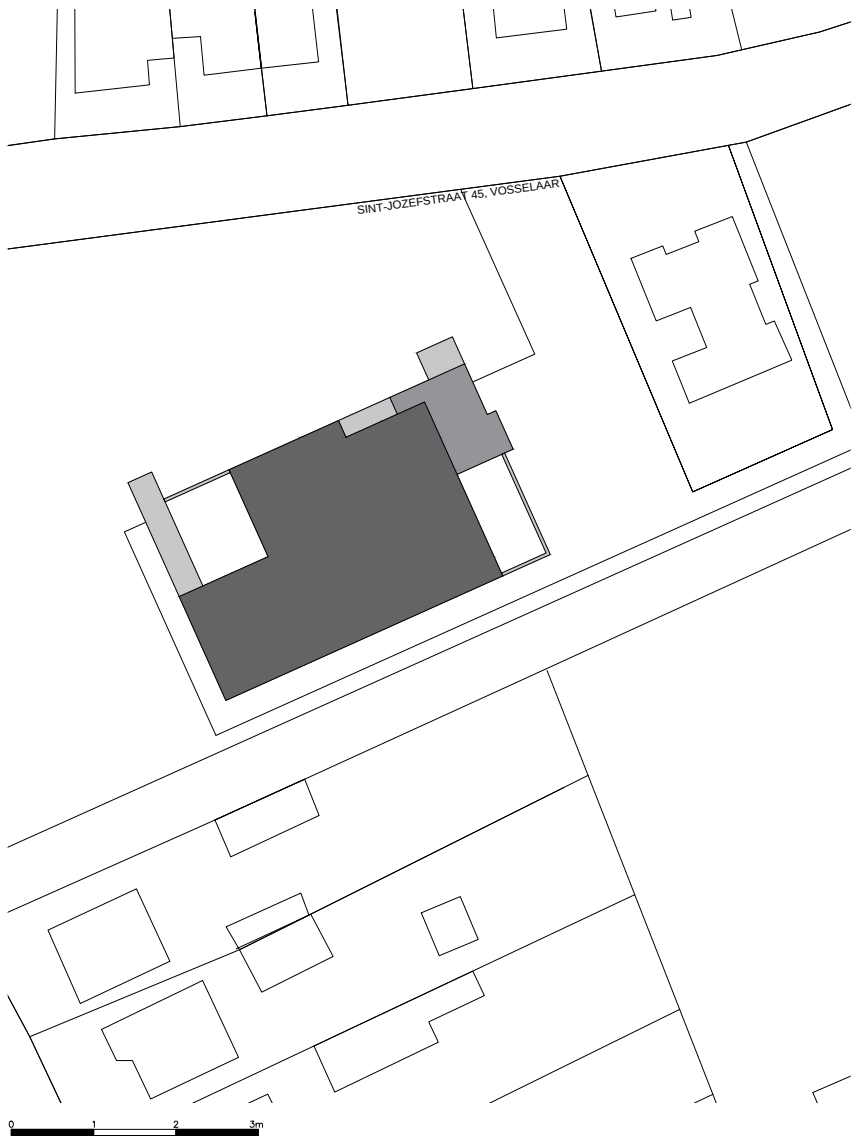
Vooreerst onderzoek ik de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. Dit is de eerste kerk dat Dessauvage realiseerde en vormt het startpunt van zijn carrière. Deze kerk vergelijk ik met de Verrijzeniskerk, het laatste religieus project dat Dessauvage afrondde.

Niet alleen de tijdsperiode waarin ze gebouwd werden is erg verschillend, ook de locatie. Deze kerkgebouwen liggen allebei op de uiteinden van zijn werkveld, de ene bijna in Limburg, de andere diep in West-Vlaanderen. Toch lijken deze kerken goed op elkaar. In het begin van Dessauvages oeuvre ontwierp hij een ‘huis voor de mens’, eind de jaren ‘60 evolueert dat idee naar een ‘huis voor de gemeenschap’. De kerk in Lauwe werd reeds ontworpen in 1965 waardoor deze eerder aansluit bij het startpunt van zijn carrière. Terwijl het bouwproces pas in 1971 startte en zich situeert naar het einde van zijn religieuze loopbaan. Bovendien verschilt het hedendaags gebruik tussen beide gebouwen. De kerk in Vosselaar werd reeds herbestemd, te Lauwe staat de kerk grotendeels leeg en kende deze slechts weinig renovaties.

Op het einde van dit hoofdstuk kom ik tot een evolutie in Dessauvages kennis en leg ik de pijnpunten in zijn ontwerpen en de uitvoering ervan bloot. Door een herbestemde kerk te onderzoeken, is er een ruimere analyse beschikbaar over de fysische staat van het gebouw (via (niet-)destructief onderzoek). Dit leidt tot een boeiende vergelijking met een niet herbestemde kerk, waar momenteel nog geen werken plaatsvonden. Welke zaken moeten in acht genomen worden voor het verder onderhoud en (toekomstig) gebruik van deze gebouwen?

Diepteonderzoek
Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar (1959-1967)

Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar (1959-1967)

Afb. 251: Omgevingsplan Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

De Sint-Jozef-Arbeiderkerk is het eerste gerealiseerde ontwerp. Het ontwerp is functioneel en ruwbouw is meteen ook afwerking. Hij maakt gebruik van gewapend betonstructuur met metselwerk invulling en grote glaspartijen. De dakstructuur bestaat uit stalen vierendeelliggers met betonnen welfsels. Voor meer lichtinval wendt de architect twee omsloten patio's aan. Hierdoor ontstaat er een lichtrijk interieur en een gesloten gevoel van buitenaf. Dit maakt de structuur van het gebouw complexer dan de meeste kerken die Dessauvage ontwierp. De Sint-Jozef-Arbeiderkerk kan beschreven worden als een functionele huiskerk met grote flexibiliteit voor inrichting.

1948
Aankoop 13ha heide voor aanbouw nieuwe wijk, waar later ook de kerk komt te staan.[249]

1954
Grote bevolkingsgroei door hoge geboortecijfer en inwijking van kinderrijke gezinnen.[250]

14/04/1955
Bouw van de kleuterschool, opening sept. 1955. Algemeen aannemer: E. Verheyen.[251]

03/11/1958
Heieinde erkend als annex van de Onze-Lieve-Vrouweparochie.[252]

06/1959 (2de zondag)
Eerste Heilige Mis in de speelzaal van de school.[253]

16/10/1959
De speelzaal wordt te klein en hierdoor worden er elke zondag 3 vieringen gehouden.[254]

26/11/1959
Bezoek van Dessauvage aan Vosselaar hij mag zijn winnend ontwerp van Pro Arte Christiane hier realiseren.[255]

17/12/1959
Bezoek aan bouwterrein door Dessauvage en Mgr. Theeuws.[256]

15/05/1960
Bijbouwen van 2 klassen zonder tussenschot dat dient als noodkapel.[257]

01/06/1960
Toestemming door Commissie voor Monumenten en Landschappen om ontwerp verder uit te werken.[258]

20/11/1960
Inwijding noodkapel die plaats vond in de 2 nieuwe klassen.[259]

1961
De noodkapel wordt te klein en men bouwt gratis 2 klassen bij.[260]

1962
De kerkfabriek neemt afstand van het ontwerp om financiële en bouwtechnische haalbaarheid.[261]

1963
Dessauvage probeert technische haalbaarheid van het ontwerp aan te tonen d.m.v. ingenieur Otto Frei.[262]

28/10/1963
Koninklijk besluit waarin parochie Sint-Jozef Werkman officieel erkend wordt.[263]

1964
De kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouw komt de parochie financieel ter hulp voor de bouw van de kerk.[264]

03/05/1965
Goedkeuring plannen bouw.[265]

29/01/1966
Uitvoeringsplannen afgewerkt.[266]

13/06/1966
Aanvang werken.[267]

24/11/1966
Officiële eerste steenlegging door Mgr. Eyckens.[268]

1967
Twistpunt tussen Bisdom en Kerkfabriek i.v.m. financiële haalbaarheid uitvoering van de klokkentoren en toegangspoort.[269]

12/1967
De kerk lijkt grotendeels volledig afgewerkt, langs binnen en buiten.[270]

02/12/1967
Inwijding van de kerk door Mgr. Daem, bisschop van Antwerpen.[271]

1973
De oorspronkelijke onthaalruimte inrichten als afsluitbare weekkapel door hoge energiekosten.[272]

03/10/1982
Wijding van het Lieve-Vrouwebeeld door Mgr. Van den Berghe, door Jef Borgmans.[273]

31/03/1983
Schenking van de kruiswerk door de familie van E.H. Remi Lens, uitvoerder van het werk dat eerder dat jaar overleed.[274]

1987
Vertrek van pastoor Hermans waardoor het aantal gelovigen, dus ook de inkomsten, gevoelig af namen.[275]

09/01/1991
Kleven van zonne- en warmte werende folie op bandramen door firma Solar X.[276]

16/01/1992
Vernieuwing van de dakbedekking en -isolatie, herstellen en overschilderen zichtbeton en pleisterwerk.[277]

06/07/1999
Aanvraag en aanvaarding beschermd monument om stijgende onderhoudskosten te dekken.[278]

2007
Stopzetting vieringen en ontwijding van de kerk.[279]

2010
Gebouw in erfpacht aan gemeente Vosselaar, gekoppeld aan herbestemmingsstudie door Geheugen Collectief.[280]

27/06/2012
Instandhoudingswerken, dringend: betonrot aanpakken, vochtinfiltraties opsporen en tegen gaan.[281]

04/2013
Instandhoudingswerken: bijkomend: scheurvorming beton- en metselwerk, schrijnwerk en dakisolatie renoveren.[282]

09/2013
N.a.v. Open Monumentendag de mogelijke toekomstvoorstellen tonen aan het publiek.[283]

2014
Keuze toekomstperspectief: maximaal behoud bestaand gebouw, incl. meubilair.[284]

2016
Studio Roma wint wedstrijd, vormt kerk om tot bibliotheek en vrijetijdshuis.[285]

07/01/2019
Start van de werkzaamheden, goed voor 600 werkdagen.[286]

2019
Grote problemen op werf, bovenop de geschatte moeilijkheden.[287]

2021
Het vrijetijdshuis wordt in gebruik genomen.[288]

2024
Bouwfysische toestand

249 Nijs, Arthur. Van gehucht tot parochie: Sint-Jozef Vosselaar 1963-1988. Niet gepubliceerd., 1988.
250 Nijs, 1988.
251 Gustin, Hubert. 'Marc Dessauvage, pastoor Hermans en de kerk van Sint-Jozef-Arbeider', juni 2009. Parochiearchief Vosselaar.
252 Gustin, 2009.
253 Gustin, 2009.
254 Gustin, 2009.
255 Nota 26 november 1959 door onbekend. Archief Bisdom Mechelen: 26 november 1959.
256 Gustin, 2009.
257 Gustin, 2009.
258 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
259 Nijs, 1988.
260 Gustin, 2009.
261 Gustin, 2009.
262 Broos, e.a., 2004.
263 Nota 26 november 1959 door onbekend. Archief Bisdom Mechelen: 26 november 1959.
264 Gustin, 2009.
265 Gustin, 2009.
266 Gustin, 2009.
267 Nijs, 1988.
268 Nijs, 1988.
269 Nijs, 1988.
270 Nijs, 1988.
271 Gustin, 2009.
272 Ardui en Sterken, 2021. 150-72.
273 Nijs, 1988.
274 Nijs, 1988.
275 Ardui en Sterken, 2021. 150-72.
276 Van Dorpe, Marieke, en Elke Van den Broecke. 'Bouwhistorische nota Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.
277 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
278 Ardui en Sterken, 2021. 150-72.
279 Het Nieuwsblad. 'Verbouwing voormalige Sint-Jozefkerk van start (Vosselaar)', 12 december 2018.
280 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
281 Stramien, en Geheugen Collectief. 'Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef Arbeider, gemeente Vosselaar. Eindrapport'. Herbestemmingsstudie. Antwerpen, april 2013.
282 Stramien, 2013.
283 Stramien, 2013.
284 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
285 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
286 Het Nieuwsblad, 2018.
287 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.
288 Sterken en D'hoe, 2022, 23-36.

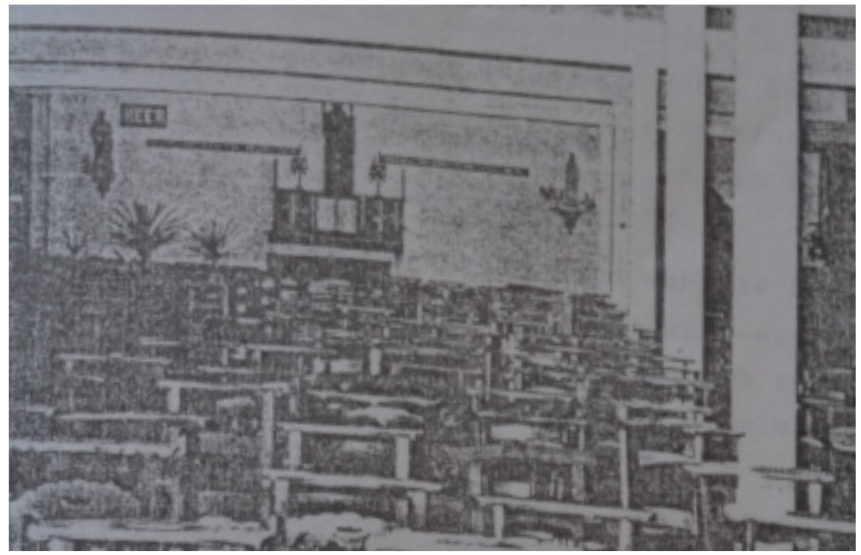
Historiek

Eind de jaren ‘80 vroeg pastoor Hermans aan Arthur Nijs om een historiek van de parochie *Sint-Jozef-Arbeider* op te maken naar aanleiding van het 25 jarig bestaan. Nijs was voormalig politiecommissaris en migreerde in 1954 naar de parochie. Hij kwam als veldwachter in Heieinde met veel bewoners in contact en werd daarom aangesproken de geschiedenis neer te schrijven. Voor Nijs aan dit boek begon, hield hij zich niet bezig met kerkelijke en parochiale zaken. In de optekening vertelt hij dat Heieinde, net als vele gehuchten, enorm op zichzelf aangewezen was. Dit zorgde voor een hechte gemeenschap dat elkaar steeds ondersteunde. Heiende ontstond rond de eeuwwisseling van de 20ste eeuw met zo’n kleine 80 woningen. Toen Nijs in 1954 arriveerde, telde het gehucht 4000 inwoners. Vanaf dat moment groeide de bevolking spoedig aan. Gestimuleerd door de Maatschappij voor de Kleine Landeigendommen die in 1948 13 ha heide aankocht voor een nieuwe woonwijk met 150 à 160 woningen. Begin de jaren ‘50 waren de eerste woningen klaar. Het gehucht groeide uit tot het meest bevolkte van Vosselaar en ontwikkelde zich logischer wijs tot een parochie. De nieuwe inwoners waren voornamelijk kinderrijke gezinnen met een relatief laag inkomen. Er ontstond een arbeiderswijk. De groei van Heieinde kende een tweede uitbreiding half de jaren ‘60 nadat het gemeentebestuur een terrein van 17 ha aankocht voor 220 wooneenheden.[289]

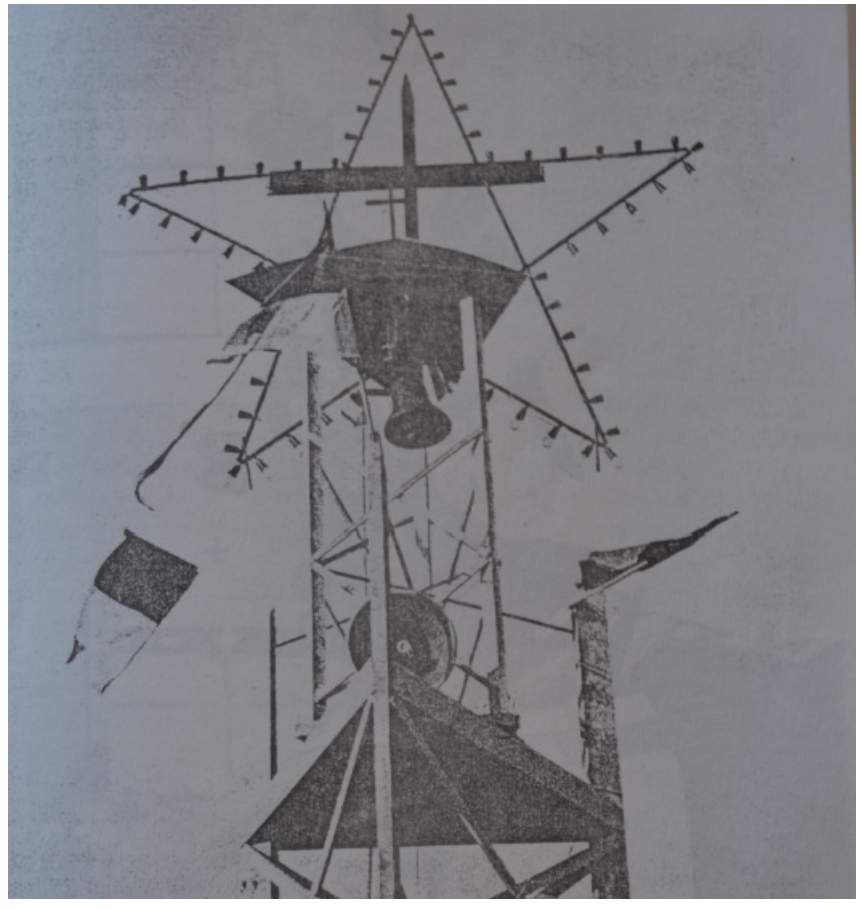
In 1955 kampte ook Heieinde met de wederopbouw en een grote bevolkingsgroei door het hoge geboortecijfer en inwijkelingen. Na de oorlog nam de bevolking namelijk met meer dan 1000 inwoners toe op amper 10 jaar tijd. Vandaar dat de parochie *Onze-Lieve-Vrouw* ervoor koos om enkele percelen vrij te houden voor de bouw van een kleuter- en lagere school. In 1958, onder druk van pastoor Thys, werd Heieinde tot annexe benoemd van de parochie *Onze-Lieve-Vrouw* en dacht men na tot het oprichten van een nieuwe parochie, de *Sint-Jozef Werkman*. In 1959 werd pastoor Hermans gezonden door het Bisdom Brugge om een nieuwe parochie te stichten. Datzelfde jaar besliste deze voor de bouw van een nieuwe kerk en werd Dessauvage aangesteld. Om deze bouw te financieren, richtten de inwoners een bouwclub op onder leiding van voorzitter burgemeester Frans Somers. In 1960 telde de club reeds 2200 leden die maandelijks 10BEF lidgeld betaalden. Daarnaast organiseerde de bouwclub inzamelacties zoals toneelvoorstellingen, duivenverkopen en wielerwedstrijden.[290]

In afwachting van de bouw en inwijding van de nieuwe kerk, vonden de weekendvieringen vanaf 1955 plaats in de speelzaal van de kleuterschool. Deze werd snel te klein waardoor er in 1960 klassen werden bijgebouwd die tot de bouw van de kerk dienden als noodkapel. De bouw van deze lokalen werd uitgevoerd met de parochianen die dit vrijwillig deden. In 1961 en 1963 hielpen de inwoners opnieuw met de bouw van klassen, dit was noodzakelijk omwille van de aandhoudende bevolkingsgroei. De noodkapel werd opnieuw te klein en men besloot om 4 zondagsmissen per week te houden om dit probleem op te lossen, de nieuwe kerk dringt zich nu echt op.[291]

Verder valt op dat de bouw van de kerk erg gedragen werd door de inwoners van de parochie en ze zorgden ook voor een groot deel van de financiering.

Afb. 252: Noodkapel in schooltje te Heieinde © Arthur Nijs, 1960

Afb. 253: Houten klokkentoren © Arthur Nijs, 1963

289 Nijs, 1988.
290 Nijs, 1988.
291 Nijs, 1988.

Ontwerpfase

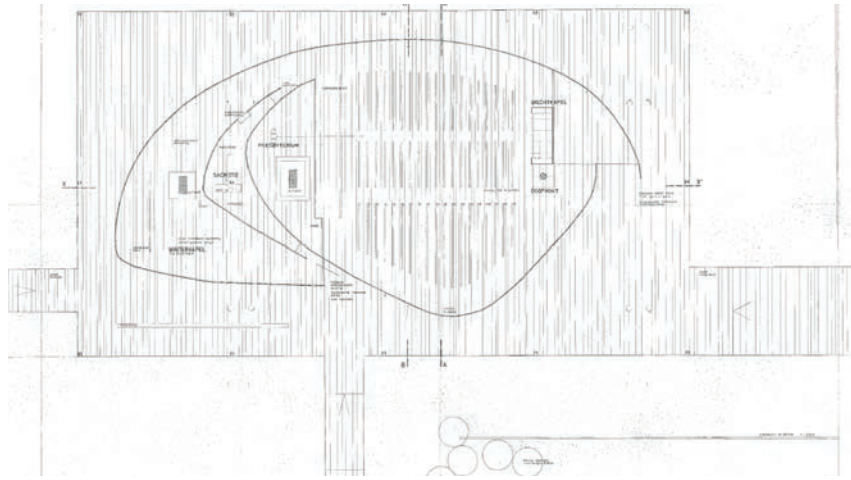
Marc Dessauvage won in 1959 *Pro Arte Christiana* in samenwerking met Domus Dei, het interdiocesaan werk ter bevordering van de kerkbouw, de grote prijs voor religieuze kunst en architectuur.[292] De opgave bestond erin een nieuwe parochiekerk te ontwerpen voor de parochie van Sint-Bernadette in Mortsel. De te ontwerpen nieuwe kerk moest plaats bieden aan vijfhonderd personen en de ruwbouw mocht niet meer kosten dan vier miljoen BEF.[293] Nadat het duidelijk werd dat de nieuwe kerk niet in Mortsel gerealiseerd zou worden, dacht Mgr. Theeuws eraan om het ontwerp in Vosselaar neer te planten, in dit kader volgde eind 1959 een plaatsbezoek.[294]

Dessauvage vond het belangrijk dat er grootse vrijheid en flexibiliteit heerste voor de inrichting. Hij maakte een onderscheid tussen primaire en secundaire ruimtes die bepaald werden door de functies en zichtbaar werden gemaakt met behulp van wisselende plafondhoogtes. Dessauvage lijkt zich hiervoor gebaseerd te hebben op de ridderzaal van de burcht in Rothenfels van Rudolf Schwarz en Romano Guardini waar honderd kleine, zwarte, kubusvormige krukjes in verschillende opstellingen konden worden neergezet en het vrijstaande altaar langs drie kanten werd omringd met gelovigen.[295]

Begin 1960 bespraken verschillende overheden het eerste voorontwerp. Volgens Frans Hermans toonden alle partijen zich enthousiast over het ontwerp en sprak men de intentie uit om snel een geschikte inplanting voor de kerk vast te leggen. Dessauvage werkte het voorontwerp verder uit en dit resulteerde in een aantal plannen in mei 1960.[296] Hoewel de parochie in het begin van 1961 al diepsonderingen liet uitvoeren, bleven de plannen in een conceptfase steken.[297] Vooral de technische haalbaarheid van het ontwerp bleek een groter vraagstuk dan voorzien. Alle lasten van het platte dak moesten gedragen worden door de twaalf stalen kolommen met H-profiel. Dessauvage riep de hulp in van de gerenommeerde Duitse ingenieur Otto Frei, die in februari 1961 Dessauvage te positief adviseerde.[298] Met deze informatie werd er niet aan de slag gegaan en Dessauvage werd opnieuw naar de tekentafel gestuurd.

Er zat anderhalf jaar tussen het eerste en het tweede voorontwerp. Het maatschappelijke draagvlak en Dessauvage zelf evolueerden aanzienlijk, wat resulteerde in een tweede ontwerp dat volledig verschilt van het eerste. Hij laat de gebogen wanden achterwege en verkiest een rechthoekig grondplan. Dessauvage sleutelde verder aan het tweede ontwerp na opmerkingen van de commissies. Ondanks de aanpassingen veranderde het ontwerp niet fundamenteel. Het principe van de huiskerk was in dit tweede ontwerp erg aanwezig. De huiselijke uitstraling vindt men niet terug in kleinschaligheid, maar in planvorm en het materiaalgebruik. Belangrijke adaptaties aan het tweede voorontwerp zijn de veranderingen aan indeling van de primaire ruimte die steeds meer symmetrisch werd. Ook de patio's van het ontwerp verschillen in grootte. De bezorgdheden over de technische haalbaarheid bleven duren.[299] Pastoor Hermans stelde de overspanning van ± 40 meter in vraag alsook de haalbaarheid van de hoge bakstenen muren die aan de patio's grenzen. Hij stelt het vele zichtbeton financieel in vraag, voornamelijk de onderhoudskosten op lange termijn.[300] De definitieve plannen dateren van februari 1965.

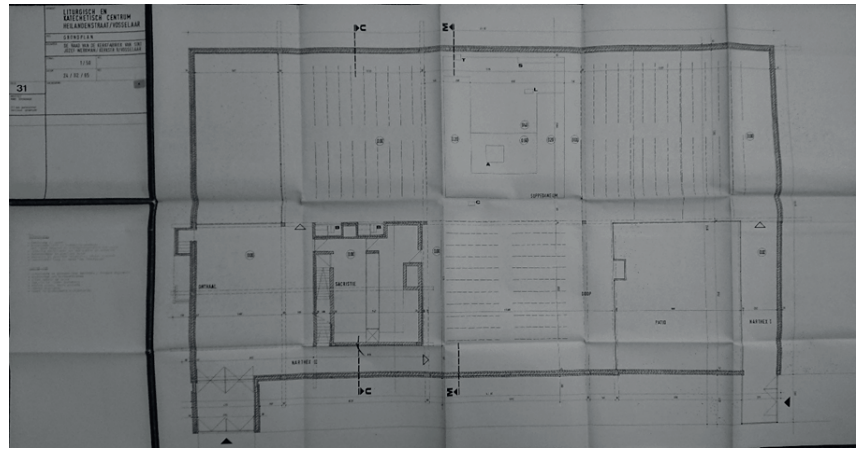
292 De Wolf, 2006.
293 Broos, e.a., 2004.
294 Nota 26 november 1959 door onbekend. Archief Bisdom Mechelen: 26 november 1959.
295 Van Dorpe en Van den Broecke, niet gepubliceerd.
296 KADOC, Archief Marc Dessauvage, 73/6 Vosselaar Sint-Jozef-Arbeider (correspondentie), Persmededeling Hermans, 09/12/1960.
297 KADOC, Archief Marc Dessauvage, 73/6 Vosselaar Sint-Jozef-Arbeider (correspondentie), Penetra aan Dessauvage, 03/02/1961.
298 KADOC, Archief Marc Dessauvage, 73/6 Vosselaar Sint-Jozef-Arbeider (correspondentie), Frei aan Dessauvage, 15/02/1961.
299 Stramien, 2013.
300 Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door pastoor Hermans © KADOC, 22 februari 1963

Afb. 254: Wedstrijdontwerp Pro Arte Christiana © KADOC, 1959

Afb. 255: Tweede voorontwerp © KADOC, 1962

Afb. 256: Definitief ontwerp © KADOC, 1965

Bouwfase

Vooreerst viel het tijdens het onderzoek op dat er slechts weinig correspondentie en werfverslagen beschikbaar zijn in KADOC evenmin in het Archief Bisdom Antwerpen. Uit onderzoek bleek dat er wel archiefmateriaal is terug te vinden bij archivaris Hubert Gustin te Vosselaar. Echter bleken de contactgegevens die ik hiervoor vond niet meer actueel.

De werf vatte in juni 1966 aan en liep verscheidde malen vertraging op door onder meer laattijdige leveringen.[301] Dessauvage laat in december 1966 weten dat de gemetste schoorsteen niet uitgevoerd is volgens de regels van de kunst en hierdoor niet aanvaard kan worden. Hij stelde eveneens vast dat de sleuven voor elektriciteitswerken herdaan moeten worden.[302] In april 1967 besloot de parochie de poort, die als signaal bij de kerk zou dienen, niet te realiseren om financiële redenen en de veranderende religieuze context.[303] Diezelfde maand laat pastoor Hermans weten dat het beloofde kerkmeubilair, ontworpen door Dessauvage, nog steeds op zich lieten wachten waardoor de voorbereidingen van de plechtige communie in het gedrang komen.[304] Verder valt het op dat de parochianen mee bouwden aan de kerk.

Dessauvage voerde werfcontroles uit en stelde constructiefouten vast. De beginnende architect probeerde op deze manier een correct gerealiseerd gebouw te bekomen. Echter kan de combinatie van de onervaren architect met niet opgeleide dienders bouwfouten in de hand werken.

301 BRON??
302 Briefwisseling tav. bouwonderneming Vanhout, door M. Dessauvage. KADOC: 5 december 1966.
303 Briefwisseling tav. Mgr. Eyckens voor bisdom Antwerpen, door E.H. F. Hermans. Archief Bisdom Antwerpen: 2 april 1967.
304 Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door E.H. F. Hermans. KADOC: 12 april 1967.

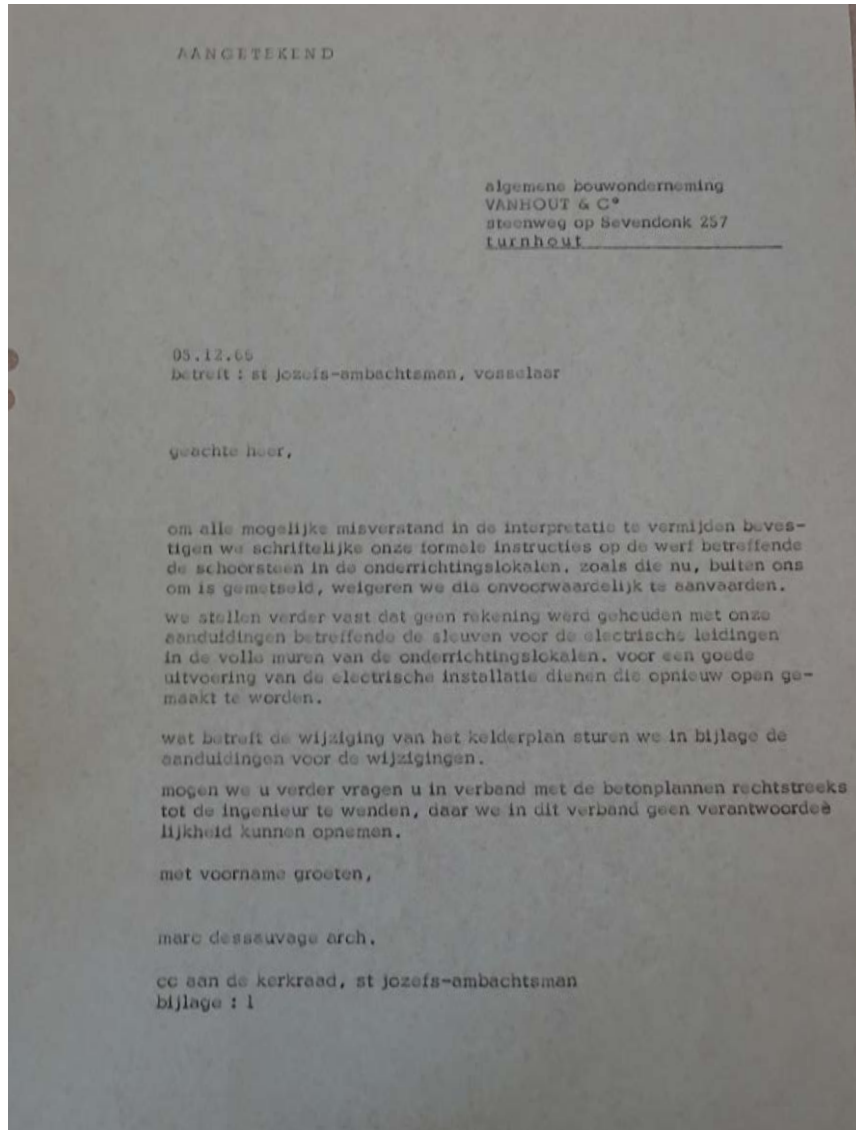
Afb. 257: Vloer op zavel
© Stramien, 2013

Afb. 258: Werffoto tijdens dakwerken © lokaal bestuur Vosselaar, z.d.

Afb. 259: Werffoto tijdens dakwerken © lokaal bestuur Vosselaar, z.d.

AANGETEKEND

algemene bouwonderneming
VANHOUT & C°
steenweg op Sevendonk 257
turnhout

05.12.66
betreft : st jozefs-ambachtsman, vosselaar

geachte heer,

om alle mogelijke misverstand in de interpretatie te vermijden bevestigen we schriftelijke onze formele instructies op de werf betreffende de schoorsteen in de onderrichtingslokalen, zoals die nu, buiten ons om is gemetseld, weigeren we die onvoorwaardelijk te aanvaarden.

we stellen verder vast dat geen rekening werd gehouden met onze aanduidingen betreffende de sleuven voor de electrische leidingen in de volle muren van de onderrichtingslokalen. voor een goede uitvoering van de electrische installatie dienen die opnieuw open gemaakt te worden.

wat betreft de wijziging van het kelderplan sturen we in bijlage de aanduidingen voor de wijzigingen.

mogen we u verder vragen u in verband met de betonplannen rechtstreeks tot de ingenieur te wenden, daar we in dit verband geen verantwoordelijkheid kunnen opnemen.

met voorname groeten,

marc dessauvage arch.

cc aan de kerkraad, st jozefs-ambachtsman
bijlage : 1

Afb. 260: Briefwisseling tav. bouwonderneming Vanhout, door M. Dessauvage.
© KADOC, 5 december 1966.

Aanpassingen en bouwfysische problemen sinds oplevering

De eerste aanpassingen vonden vrij snel na de oplevering plaats, in 1973 werd de oorspronkelijke onthaalruimte ingericht als afsluitbare weekkapel. Door de oliecrisis werd het wekelijks verwarmen van het grote kerkvolume vormde een zware kostenpost.[305]

In 1991 installeerde de firma Solar X een zonne- en warmte werende folie. De folie werd op de bovenste bandramen gekleefd. Toen de herbestemmingswerken in 2019 aanvatte, waren deze folies gescheurd en verkleurd.[306]

Aannemer Van Steenbergen voerde in 1992 dakrenovatiewerken. De aannemer vernieuwde de dakbedekking- en isolatie. Het zichtbeton kende reeds scheuren en betonrot, het werd nagekeken, hersteld, behandeld en overschilderd in het grijs. Door waterinfiltratie was het pleisterwerk op verschillende plaatsen beschadigd waardoor het eveneens hersteld werd.[307] De vernieuwing van drupprofielen moesten waterinsijpeling in de toekomst voorkomen.[308] Twee grote problemen, namelijk betonrot en vochtschade worden hier al uitgelicht.

Het vertrek van Pastoor Hermans in 1987 zorgde voor een enorme afname van het aantal gelovigen, hiermee ook de inkomsten. Om de toenemende onderhoudskosten te dekken, vroeg de parochie de bescherming van de kerk aan. Op 6 juli 1999 publiceerde het Belgisch Staatsblad dat de Kerk van Sint-Jozef verheven werd tot monument.[309] In 2007 werden de vieringen stopgezet en de kerk ontwijd.[310] In 2010 nam de gemeente Vosselaar het gebouw vervolgens in erfpacht voor 40 jaar en liet een herbestemmingsstudie uitvoeren door Stramien architectuur & ruimte cv, gekoppeld aan een bouwhistorisch onderzoek door Geheugen Collectief en een beperkt participatietraject.

Naar aanleiding van dit herbestemmingsproces vond er in 2013 een rondgang plaats die de bouwfysische toestand van het gebouw in kaart bracht. Hierin kwamen enkele dringende interventies naar voren. Het voeg- en kitwerk van het metsel- en schrijnwerk moest dringend geïnspecteerd en hersteld worden. Het voeg- en schrijnwerk verweerde door de blootstelling aan het buitenklimaat ter hoogte van de noordelijke en westelijke gevel. Er waren verscheidene betondelen die los zaten en dienden verwijderd te worden. De zichtbare wapening moest eveneens gereinigd en behandeld worden. Deze betondelen bevinden zich in de rechterbovenhoek van de noordelijke gevel en in de hoek van de zuid- en westelijke gevel. De betonherstelling werd uitgevoerd in dezelfde kleur en textuur als het bestaande. Daarnaast waren er op diverse plaatsen vochtinfiltraties zichtbaar. De kelder bleek onder water te staan door onvoldoende waterdichtheid van de kelderwanden. Ook de achterwand van de sacristie kende grote zoutuitbloeiingen ten gevolge van waterinfiltratie. De neveninkom kende waterschade doorheen de dakopbouw. Daarnaast ondervond de kerk opstijgend vocht door de hoge grondwaterstand. Bovendien waren er problemen die de instandhouding in gevaar brachten. Er was beperkte scheurvorming in de betonstructuur door zetting vastgesteld. Wellicht waren dit oude scheuren. Het gebrek aan isolatie bracht het comfortniveau naar beneden met een grote impact op het energieverbruik bijgevolg vraagt ook de nodige aandacht. Het stalen schrijnwerk was uitgevoerd in een niet-thermisch onderbroken profielen. Daarnaast waren er vele harde materialen met slechte akoestische eigenschappen aanwezig.[311]

Vervolgens besliste het gemeentebestuur in zee te gaan met de *Vlaamse Bouwmeester* voor de keuze van het ontwerpteam. Er werd een *Open Oproep* gelanceerd en vier ontwerpteams werden uitgenodigd hun visie uit te werken. Uiteindelijk koos de gemeente voor het ontwerp van Studio Roma. Dit ontwerpteam besliste de logica van het gebouw zoveel mogelijk te volgen. In eerste instantie creëerden ze een robuuste enveloppe met weinig onderhoud en die beantwoordde aan de energieprestaties en comfort. Een tweede doelstelling was grote flexibiliteit via drie grote ‘meubels’ die de ruimte onderverdeelde in zes activiteitenzones. De jury apprecieerde hoe het bureau een elementaire, maar noodzakelijke infrastructuur voorstelde, die als een open en duurzaam kader het potentieel van de site kon maximaliseren.[312]

Nadat de herbestemmingsopdracht in 2016 gegund werd aan Studio Roma, vatte in 2019 de werkzaamheden aan. Sven Sterken volgde dit herbestemmingsproces op de voet en publiceerde een samenvatting ervan in 2022. De problematieken hierboven beschreven werden aangepakt en nieuwe gebreken kwamen naar boven. De betonnen welfsels bleken ondersteboven te liggen, er werden geen uitzettingsvoegen voorzien langs de ringbalken. Mogelijk was dit het gevolg van de (onervaren) parochianen die vaak meehielpen met de aannemer. Doordat de volledige dakconstructie gereconstrueerd moest worden, ontstond de mogelijkheid om het dak optimaal te isoleren en zonnepanelen te plaatsen. Daarnaast werd de wapening hersteld waar nodig.[313]

De originele kelderfundering was niet geplaatst zoals planmatig weergegeven bovendien was deze van slechte kwaliteit. In combinatie met de hoge grondwaterstand kwam er steeds water in de liftput. Het probleem kon, ondanks vele pogingen, niet opgelost worden. Hierdoor gaat de lift niet tot het kelderniveau en kan deze ruimte enkel dienen voor technieken. Tot slot was er ook meer asbest aanwezig in het gebouw dan beschreven, waardoor de kosten hiervoor aanzienlijk stegen en de werf eveneens vertraging op liep.[314]

305 Ardui en Sterken, 2021. 150-72.
306 Van Dorpe en Van den Broecke, niet gepubliceerd.
307 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.
308 Van Dorpe en Van den Broecke, niet gepubliceerd.
309 Gustin, 2009.
310 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.
311 Stramien, 2013
312 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.
313 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.
314 Sterken en D’hoe, 2022, 23-36.

Afb. 261: Afsluiting van de weekkapel © Stramien, 2013

Afb. 262: Interieur voorheen de herbestmming © Stramien, 2013

Afb. 263: Betonscheur in ringbalk, voor herbestemming © Stramien, 2013

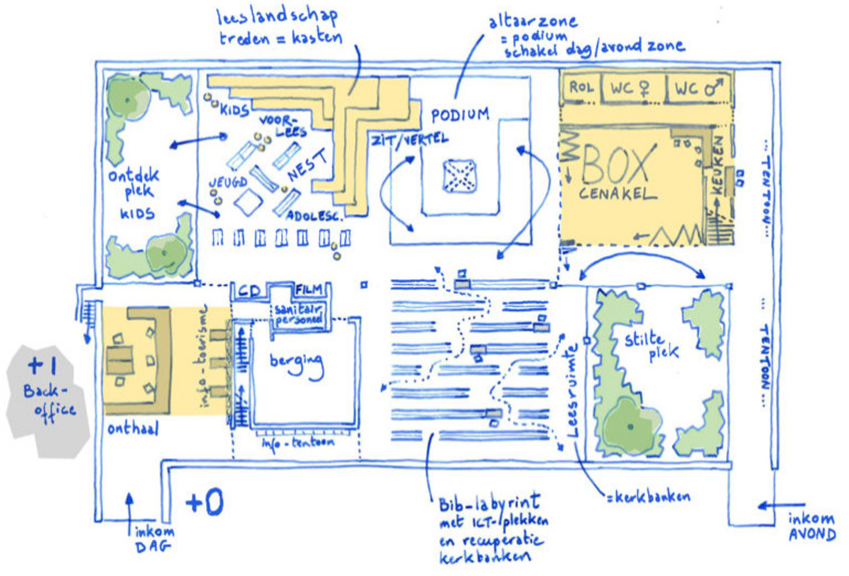
Afb. 264: Verweerd voegwerk thv. maaiveld aan inkomzijde Sint-Jozefstraat © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 265: Gevel voorheen de herbestemmingswerken © Stramien, 2013

Afb. 266: Klimopwortels die de zinken slabben naar boven duwen © Stramien, 2013

Afb. 267: Concepttekening Studio Roma © Studio Roma, 2016

Huidige toestand

Momenteel doet het kerkgebouw dienst als bibliotheek en vrijetijdshuis en wordt het uitgebaat door gemeente Vosselaar. Eén van hun personeelsleden, Famke Proost, gaf een rondleiding en extra duiding. Proost werd tijdens de werken in 2019 aangesteld. Tijdens het plaatsbezoek gaf Proost toe dat ze niet over een ingenieurs- of architecten diploma beschikt dus sommige elementen door elkaar kon halen. Door tijdsgebrek werden haar vaststellingen niet gecheckt met Agentschap Onroerend Erfgoed en Monument Goedleven.

De bouwfysische problematieken, ondanks de grote renovatie- en herbestemmingswerken, zijn nog steeds aanwezig in het gebouw. Tijdens het gesprek met Famke Proost, cultuurcoördinator en diensthoofd vrije tijd van Vrijetijdshuis De Moer, kwamen verschillende pijnpunten naar boven. Tijdens de herbestemmingswerken bleef de inkomhal onaangeroerd waardoor er nog steeds waterinfiltratie via het dak plaatsvindt, bovendien vriest het ‘s winters in het portaal. Enkele scheuren in de ringbalk bleven onhersteld. Het voormalige onderricht[315] vormt momenteel kantoor en vergaderruimte en is toegankelijk via een buitentrap. Dankzij een balkon is deze ruimte verbonden met het voormalig orgel. De buitentrap vormt een enorme koudebrug met vochtvorming tot gevolg. Ter hoogte van de zuidwestelijke hoek van het onderricht lekt het dak nog steeds. De waterafvoer die Dessauvage destijds voorzag verstopt regelmatig, tijdens de renovatiewerken in 2019 verbood Monumentenzorg het plaatsen van spuwers om de architecturale uitstraling van het gebouw intact te houden. Hierdoor kan het water nog steeds niet afgevoerd worden en loopt het in de spouw. Zoals eerder vermeld bleek de waterdichtheid van de kelder problematisch. In die mate dat de kelder, tijdens mijn bezoek begin april 2024, reeds één jaar permanent onder water stond. Om de twee dagen komt een klusteam van gemeente Vosselaar de kelder leegzuigen. Hoewel Agentschap Onroerend Erfgoed tegen een installatie van een dompelpomp is, overweegt Proost dit toch. De reden voor dit verbod werd niet meegedeeld. Naast waterinfiltratie via het dak en de kelder, blijken de raamaansluitingen niet volledig waterdicht. Dit liet Proost reeds al meerdere malen weten aan Monument Goedleven, de aannemer tijdens de herbestemmingswerken, maar zij laten deze klacht voorlopig links liggen.[316]

Door de hoge en onvoorziene kosten gedurende de werffase, bleef de buitenaanleg voorlopig onaangeroerd. Hier komt momenteel verandering in, Vrijetijdshuis De Moer pakt de omgeving nog dit jaar aan.[317]

315 De term onderricht werd ontleend aan de plannen van Dessauvage. Vermoedelijk vond hier de catechese plaats. Het was een lokaal waar kinderen en jongeren onderwijs in de geloofsleer ontvingen.
316 Proost, 2024.
317 Proost, 2024.

Afb. 268: Waterinfiltratie inkomhal via vloer en wand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 269: Waterinfiltratie via dak inkomhal © Lotte Van Hecke, 2024

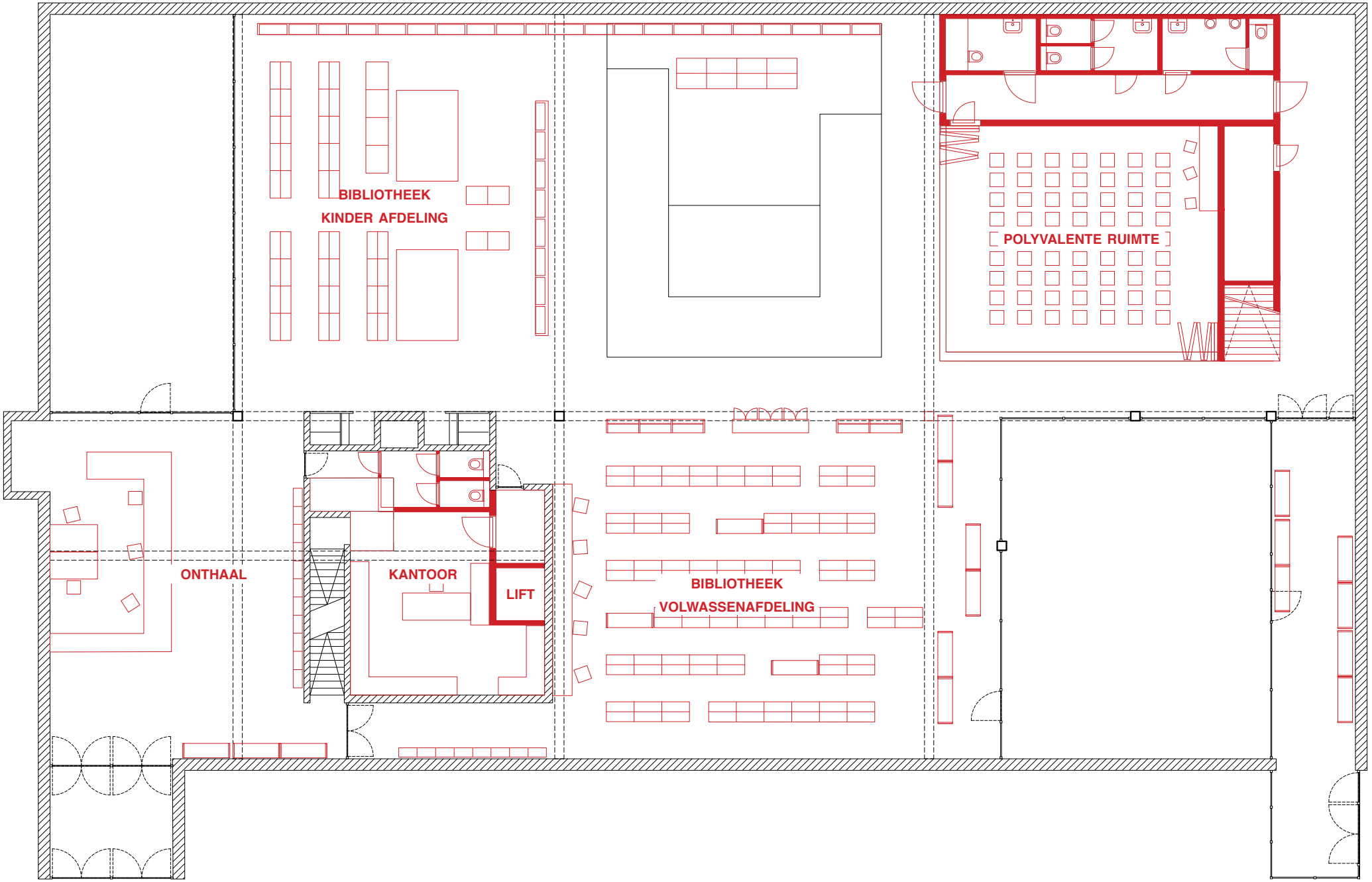

Afb. 270: Niet herstelde betonscheur © Lotte Van Hecke, 2024

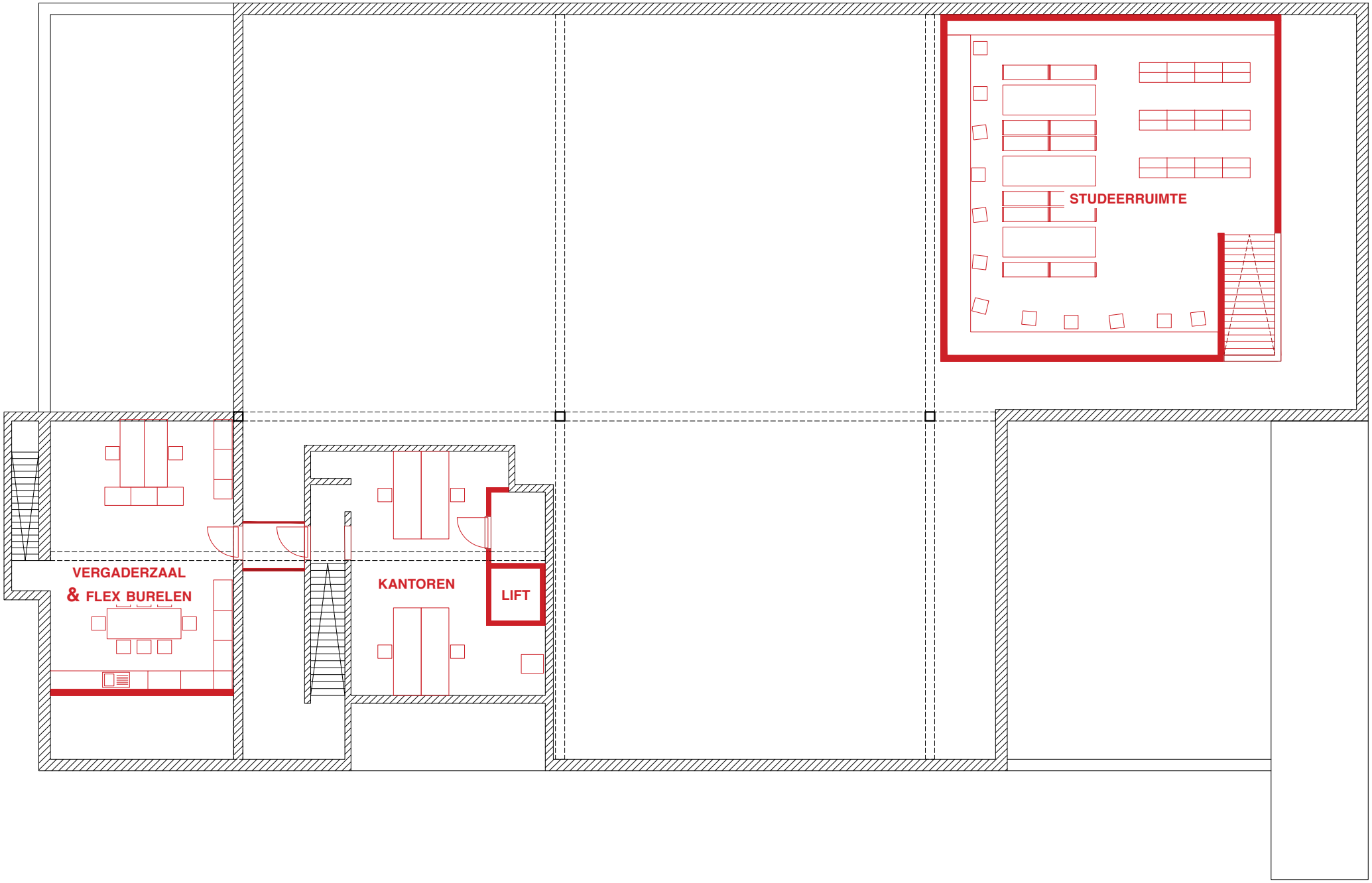
Afb. 271: Koudebrug thv. buitentrap © Famke Proost, 2024

Afb. 272: Waterinfiltratie via dak thv. zuidwestelijke hoek voormalig onderricht © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 273: Planmatige aanpassingen gelijkvloers sinds oplevering © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 274: Planmatige aanpassingen verdieping sinds oplevering © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 275: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 276: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 277: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 278: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 279: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

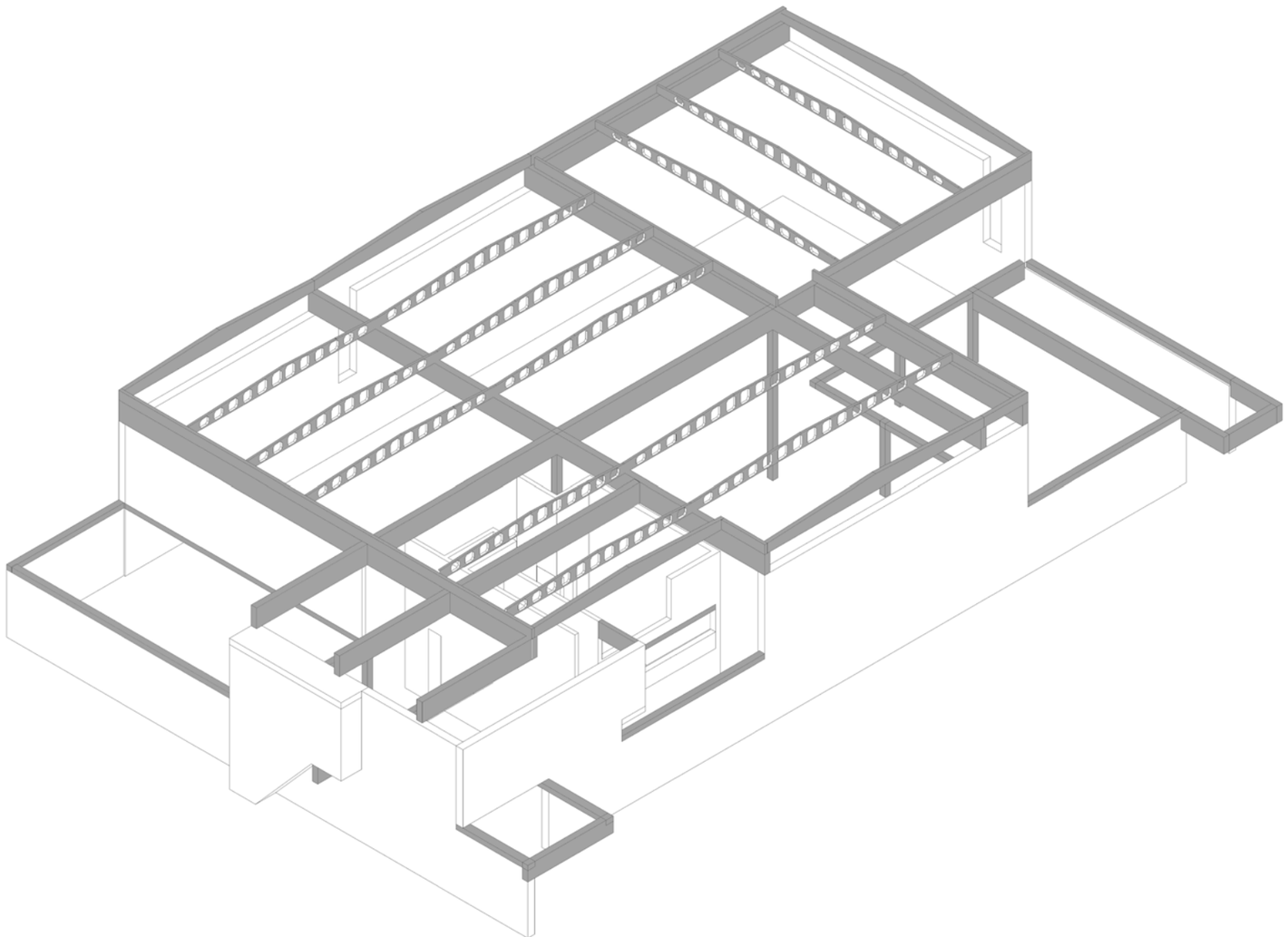
Afb. 280: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Oswald Pauwels, z.d.

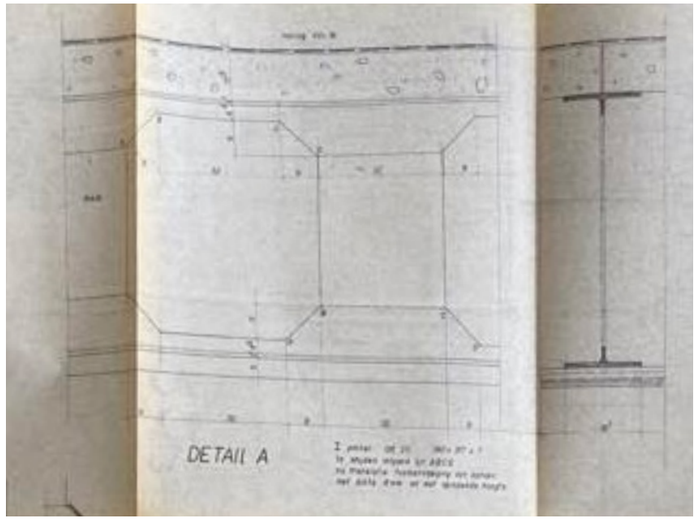
Afb. 281: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Oswald Pauwels, z.d.

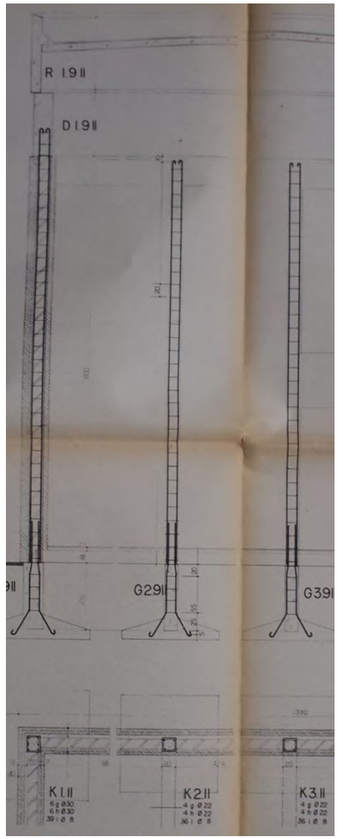
Afb. 282: Omsloten patio Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024

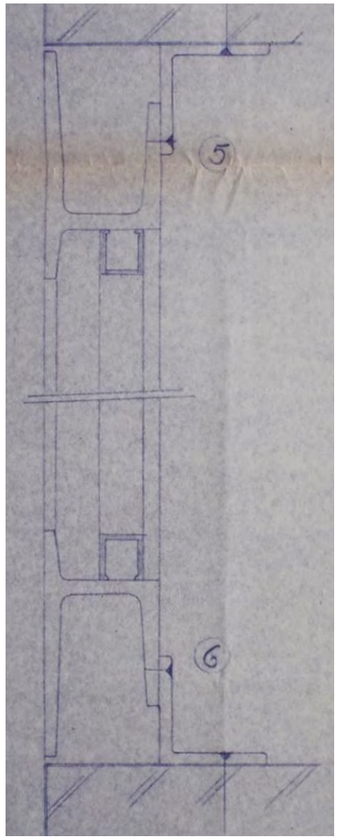

Afb. 283: Structureel model - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 284: Detail vierendeelligger © KADOC, 10 mei 1965.

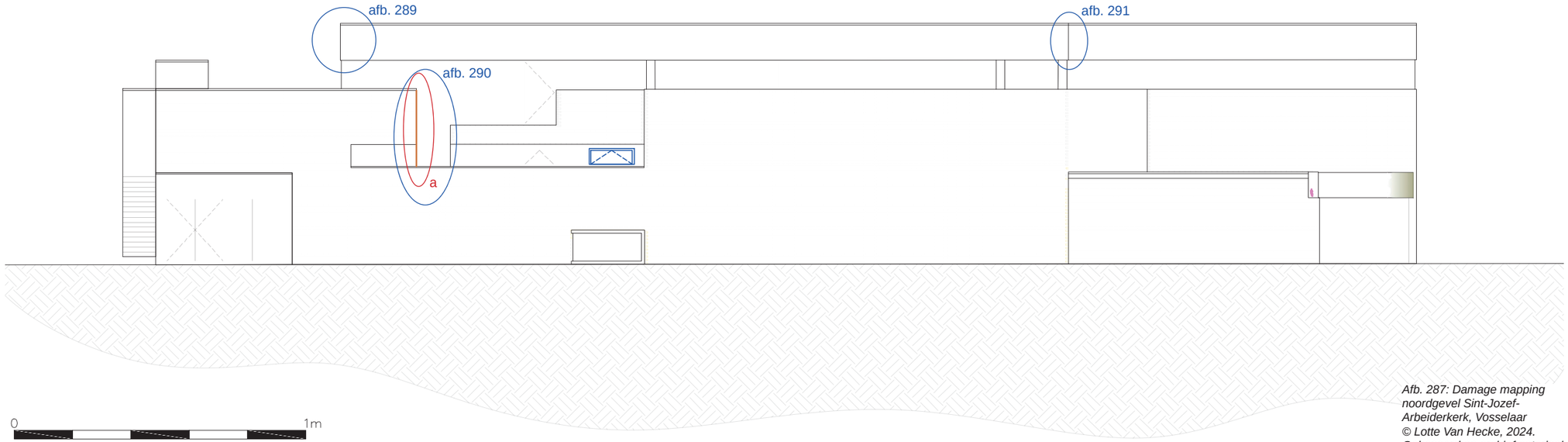

Afb. 285: Detail fundering © KADOC, 10 mei 1965.

Afb. 286: Detail raamkozijnen © KADOC, 10 mei 1965.

Damage mapping

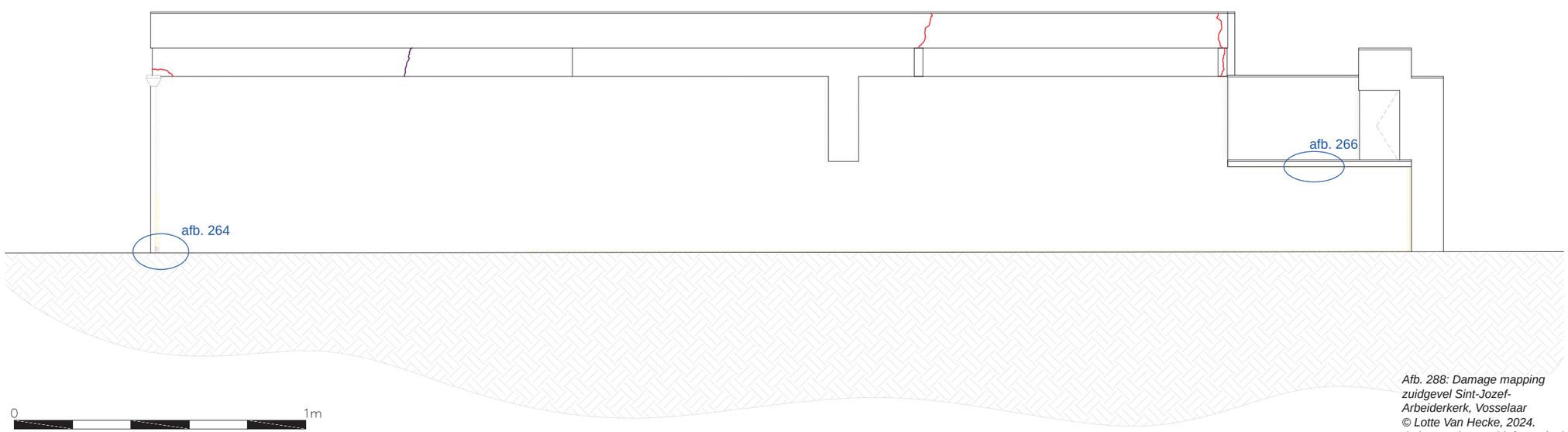

GEVEL NOORD

Afb. 287: Damage mapping noordgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
© Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

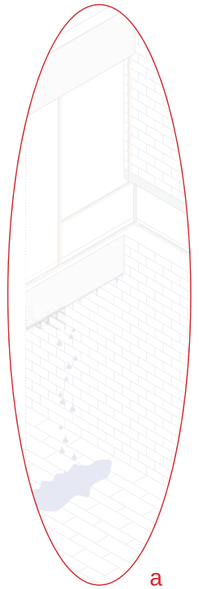
Legende

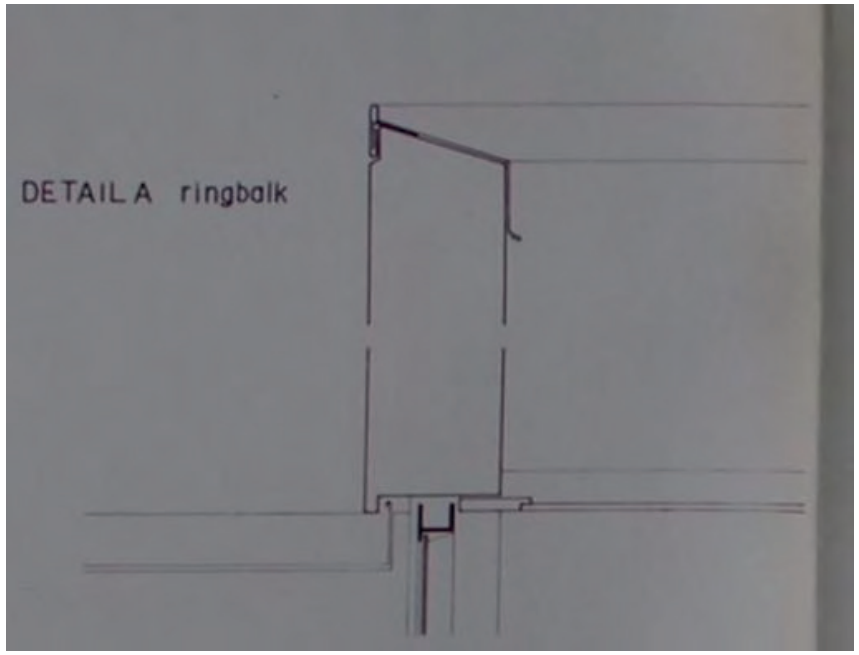
- Kalkafzetting / salpetervlekken tgv. waterinfiltratie
- Gebrekkige voegen
- Hersteld voegwerk
- Incorrecte raamaansluiting
- Gedegradeerde raamkozijnen
- Betonrot
- Herstelde betonscheur- en rot
- Scheurvorming beton
- Scheurvorming metselwerk
- Koudebruggen
- Aanwezigheid vegetatie
- Vandalisme
- Gedegradeerde gevelbekleding

GEVEL ZUID

Afb. 288: Damage mapping zuidgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
© Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

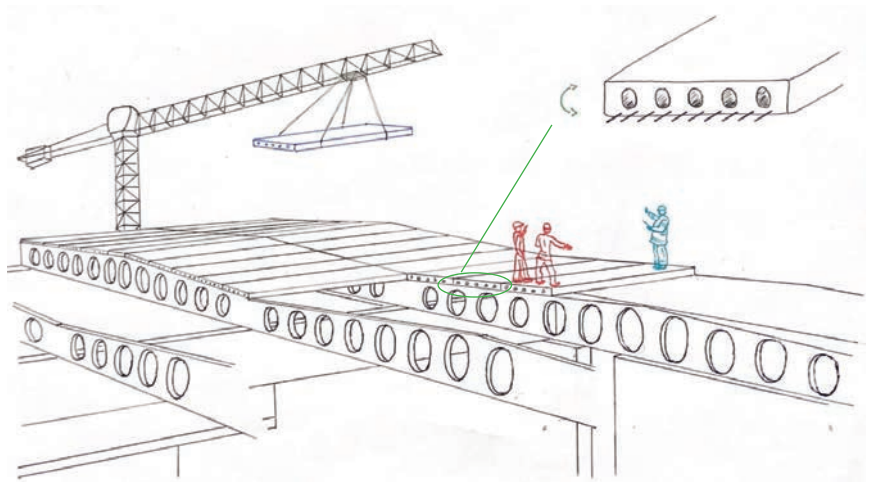
Afb. 289: Detailsnede ringbalk en aansluiting raam © KADOC, 15 mei 1965.

Afb. 290: Waterinfiltratie via raamaansluiting © Famke Proost, 2024

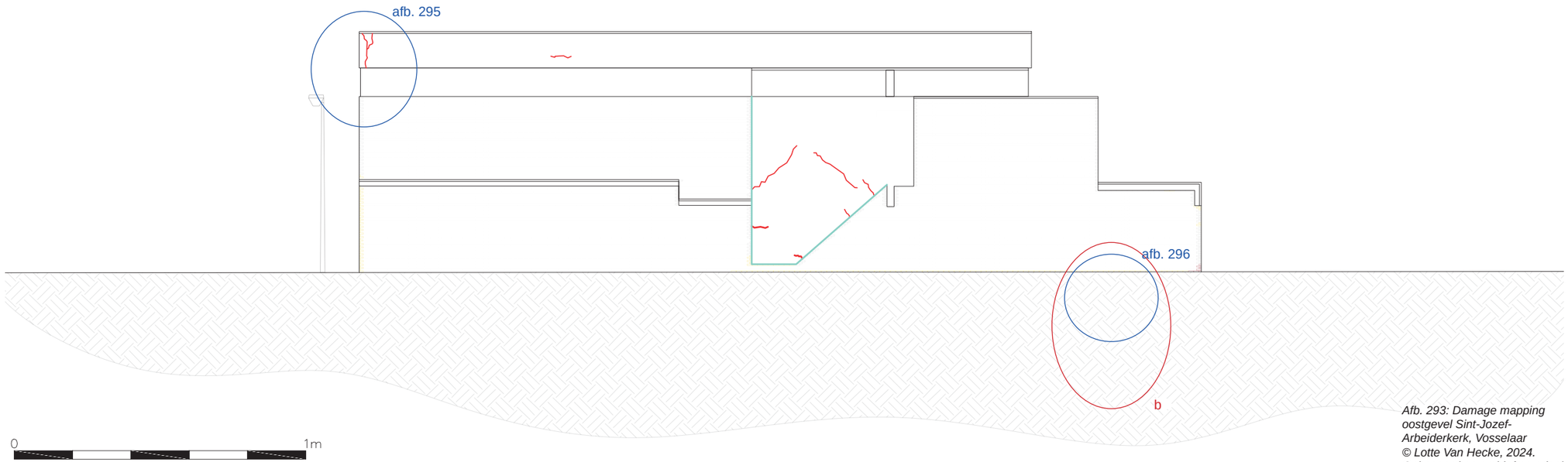

Afb. 291: Betonrot langs buitenzijde, voor herbestemming © Stramien, 2013

Afb. 292: Schets hoe de welfsels omgekeerd gelegd konden worden © Lotte Van Hecke, 2024

	Onderwerp	**Oorzaak**
Afb. 289	Aansluiting ringbalk	Het ontbreken van goede waterkering, ontworpen door Dessauvage.
Afb. 290	Raamaansluiting	De aansluiting is niet volledig uitgevoerd door de herbestemmingsaannemer.
Afb. 291	Betonscheur	Het beton scheurt door het ontbreken van uitzettings-voegen. Ze werden niet ontworpen door Dessauvage.

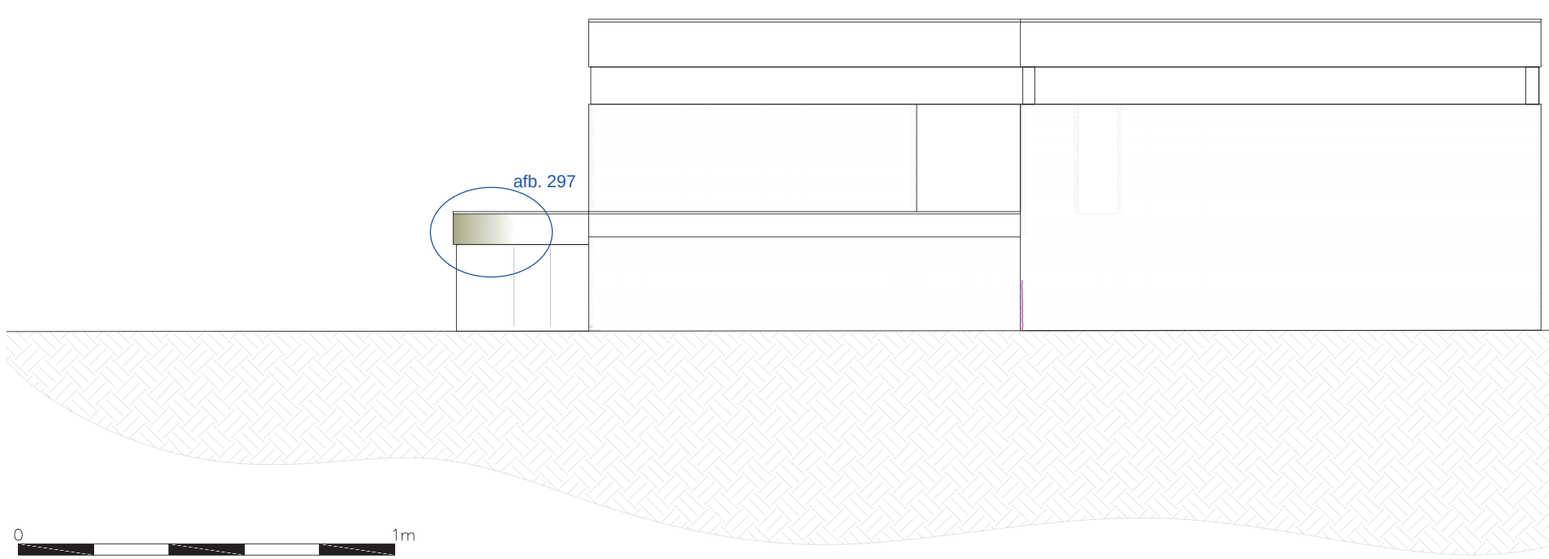

GEVEL OOST

Afb. 293: Damage mapping oostgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
© Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

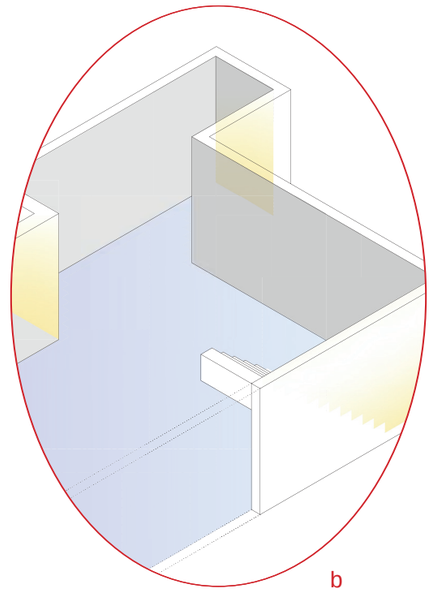
LEGENDE

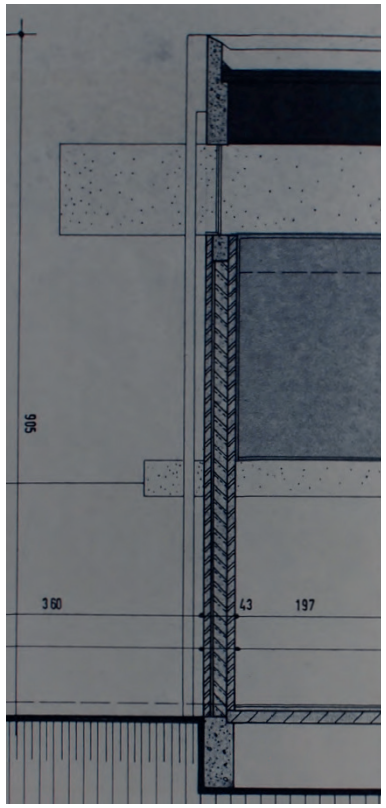
- KALKAFZETTING / SALPETERVLEKKEN TGV. WATERINFILTRATIE
- GEBREKKIGE VOEGEN
- HERSTELD VOEGWERK
- INCORRECTE RAAMAANSLUITING
- GEDEGRADEERDE RAAMKOZIJNEN
- BETONROT
- HERSTELDE BETONSCHEUR- EN ROT
- SCHEURVORMING BETON
- SCHEURVORMING METSELWERK
- KOUDEBRUGGEN
- AANWEZIGHEID VEGETATIE
- VANDALISME
- GEDEGRADEERDE GEVELBEKLEDING

GEVEL WEST

Afb. 294: Damage mapping westgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
© Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

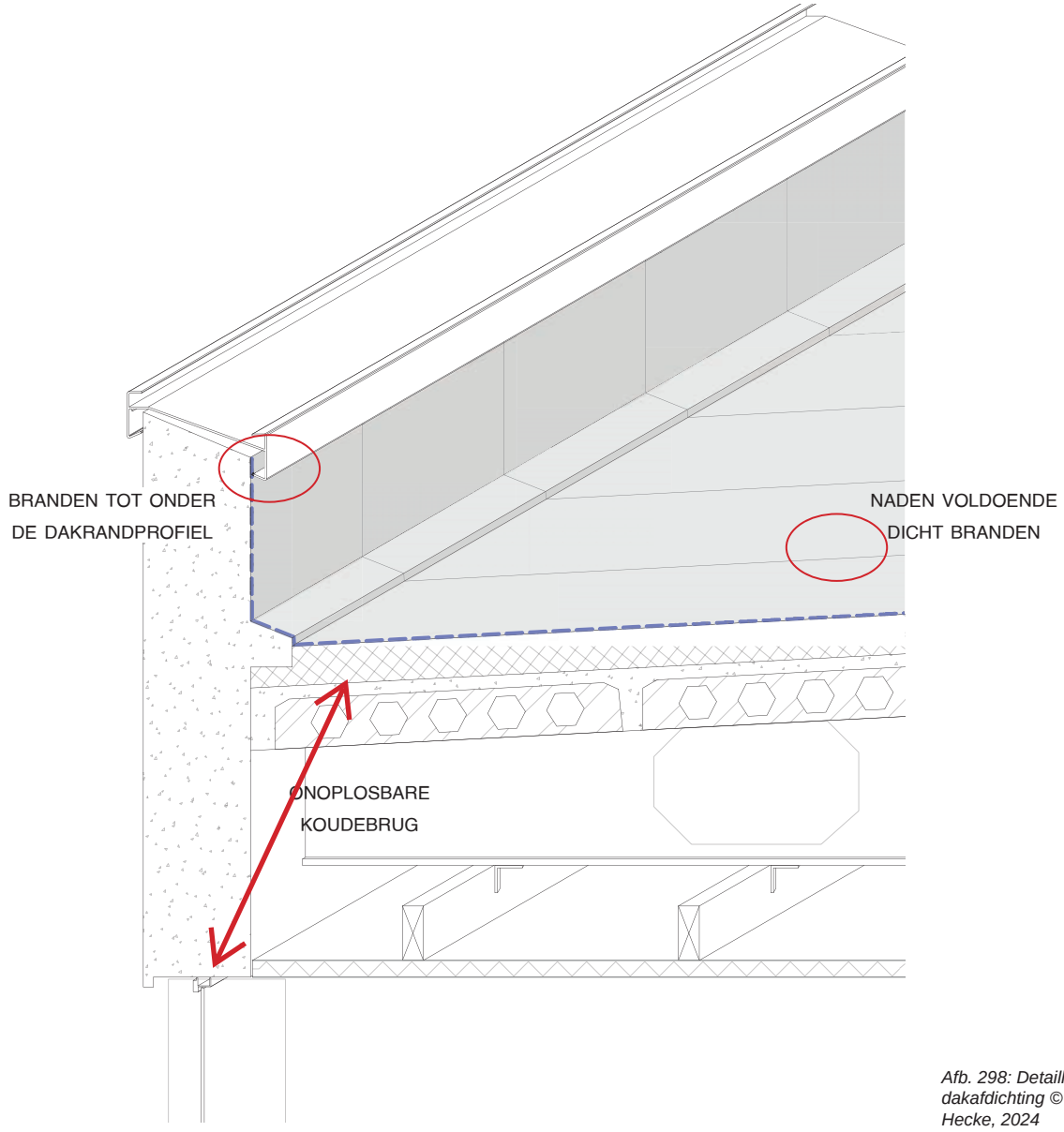
Afb. 295: Waterinfiltratie via keldermuur © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 296: Snede waar ruimte voor spouwisolatie duidelijk wordt © KADOC, 24 februari 1965.

In de muuropbouw valt op dat de thermisch onderbroken muur aan de hand van een spouw, niet tot aan de daknok door loopt. Eens ter hoogte van de ringbalken en bandramen verdwijnt deze spouw. De spouw werd na de herbestemming gevuld met spouwisolatie om het thermisch comfort te verbeteren. De isolatie kan niet tot aan de dakisolatie reiken waardoor een koudebrug hoe dan ook zal manifesteren. Verder valt op dat het metselwerk doorloopt tot aan het maaiveld.

Afb. 297: Mosgroei op betonnen ringbalk aan inkomzijde Heilanders © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 298: Detaillering dakafdichting © Lotte Van Hecke, 2024

	Onderwerp	Oorzaak
Afb. 295	Muuropbouw	Ontworpen door Dessauvage.
	Ringbalk	Ontworpen door Dessauvage.
Afb. 296	Waterinfiltratie via vloer en kelderwand	Betonsamenstelling gekozen door ingenieur, het vloeren op zavel en de afwezigheid van een waterkering als maatstaf binnen de bouwsector.
Afb. 297	Vegetatiegroei	De uitloging van beton waardoor poriën ontstaan waar mosgroei in kan settelen. Het gebrek aan coating als maatstaf binnen de sector.

Diepteonderzoek
Verrijzeniskerk, Lauwe (1966-1975)

Verrijzeniskerk, Lauwe (1966-1972)

Afb. 299: Omgevingsplan Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

De kerk voldoet niet aan het klassieke beeld van een kerk, wat in lijn ligt met andere realisaties van Marc Dessauvage. Een kruis of klokkentoren ontbrak. De klokken zijn vervangen door magnetische banden die het klokkengeluid afspelen via luidsprekers op het dak. Het gebouw is opgetrokken in cellenbeton metselwerk en een skelet uit zichtbeton. Er zijn schuine daklichten uit polycarbonaat en het schrijnwerk is uit Amerikaanse eik. In deze kerk is het principe van een huiskerk zichtbaar en het is dankzij de wijdingssteen dat de Verrijzeniskerk als kerk herkent kan worden.[318]

318 Deman, 1981.

16/11/1959
oprichting wijk Station tot annexe van hulpparochie Heilige Bavo[319]

1961
start werken wijkschool met wijkkapel[320]

23/09/1962
oplevering wijkschool met wijkkapel[321]

1962
onderpastoor Vercoutere neemt initiatief voor een nieuwe kerk[322]

1962
eerste voorontwerp kerk door ach. J. Bekaert

11/1965
architect J. Bekaert sterft[323]

13/09/1966
aanstelling Marc Dessauvage[324]

07/04/1967
goedkeuring eerste voorontwerp[325]

29/12/1967
brief tav. burgemeester over nalatigheid[326]

03/04/1970
goedkeuring plannen bouw[327]

25/02/1971
toelating door ministerie voor openbare aanbesteding[328]

01/06/1971
openbare aanbesteding[329]

03/06/1971
openbare zitting voor aannemers[330]

06/07/1971
toewijzing werken aan Cottenier[331]

02/11/1971
aanvang werken[332]

09/12/1971
foutieve levering betonblokken[333]

20/01/1972
bouwvergunning[334]

18/04/1972
problemen dakbedekking: leien drukken door de bitumen dus voorstel voor aluminiumschilfers[335]

01/1973
detail: daklichten uitgevoerd in enkel glas[336]

21/10/1974
het meermaals stilleggen van de werf door Cottenier zonder enige verwittiging, foutieve uitvoering sanitair en klokputjes[337]

26/10/1974
repliek door Cottenier waarin ze de stilstanden rechtvaardigen, gevolgd door een welles-nietesspel[338]

11/01/1975
oplevering en zegening kerk door M. Dsmedt[339]

26/05/1975
vaststelling krimpscheuren in dakplaat door te rijk cementgehalte van de beton[340]

1983
kritiek door Bruno Deman[341]

1995
herstel van het dak[342]

1999
Uitbekleing opstaande muren en dekstenen, vernieuwen lichtstraten van het dak

2006
herinrichting kerk: verkleinen tot één beuk[343]

2008
opstellen dakrenovatieplan door architect Gheysens in opdracht van kerkfabriek voor € 180.000[344]

05/10/2009
vastgesteld bouwkundig erfgoed

2015
nood aan herstellen dakbedekking en daklichten, onderhoud schrijnwerk moet beter[345]

21/12/2016
inspraakmoment Parochiekerkenplan 21/12 door stad Menen & Leiedal[346]

07/03/2017
voorstel herbestemming voor niet liturgische ruimte als boulodroom[347]

01/2018
De kerk is nog steeds populair en de gemeenschap dringt aan op een nevenbestemming dat de samenhorigheid versterkt.[348]

21/02/2018
toneeltentoonstelling *Tanya*, door toneelgezelschap *Speranza*[349]

21/04/2018
concert *Chanson Populaire*, door *'t Zinkt & Harmonie Lauwe*[350]

04/2018
omstreden stopzetting vieringen in Verrijzeniskerk[351]

24/05/2018
80 gelovigen denken na over het toekomstperspectief van de kerk[352]

06/06/2018
aanvragen voor niet-liturgisch gedeelte lopen nu via stad Menen[353]

08/2018
opnieuw vieringen in Verrijzeniskerk, de kerk zit vol[354]

09/2018
Chiro Oskaarke Lauwe huurt pand[355]

10/2018
tentoonstelling *Chantal Deman*, door *Valcolores & Valterra*[356]

04/02/2019
haalbaarheidsstudie voor de kerk, de kerk niet opgeven als conclusie & contact opnemen met Sven Sterken hiervoor[357]

2020
Chiro Oskaarke verhuizen naar hun nieuwe lokalen + studenten komen studeren[358]

2022
het niet-liturgische gedeelte komt leeg te staan[359]

2024
huidige bouwfysische toestand

319 Verslag technische dienst stad Menen. Stadsarchief Menen: juni 1977.
320 Caenen, z.d.
321 Caenen, z.d.
322 odis. 'BIJ-KERK VERRIJZENIS, LAUWE [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE MENEN - BE] (1971-)', 30 september 2014. http://www.odis.be/lnk/OB_222.
323 Caenen, z.d.
324 Caenen, z.d.
325 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.
326 Briefwisseling tav. burgemeester, door Marc Dessauvage. KADOC: 29 november 1967.
327 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen'. Bavikhove, 28 september 2012.
328 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.
329 Caenen, z.d.
330 Proces verbaal van de opening der inschrijvingen voor het bouwen van een liturgisch en catechetisch centrum te Lauwe. KADOC: 3 juni 1971
331 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.
332 Caenen, z.d.
333 Briefwisseling tav. Cottenier, door Marc Dessauvage. KADOC: 9 december 1971.
334 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.
335 Briefwisseling tav. gemeentebestuur Lauwe, door Cottenier. KADOC: 18 april 1972.
336 Detailtekening door Cottenier Aalbeke. KADOC: januari 1973.
337 Werfbezoek. KADOC: 21 oktober 1974.
338 Werfbezoeken en briefwisseling. KADOC: oktober 1974.
339 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen'. 2012.
340 Briefwisseling tav. Cottenier, door N.V. Statik. KADOC: 26 mei 1975.
341 Deman, 1981.
342 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen'. 2012.
343 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen'. 2012.
344 Bernard, Jozefien, en Heleen Calcoen. 'Kerkenbeleidsplan Menen'. Rapport. Kortrijk: Leiedal, juni 2017.
345 BRON ??
346 Caenen, z.d.
347 Caenen, Patrick. 'Vergadering met Stad Menen'. Verslag vergadering. Menen, 4 april 2019.
348 'Verslag participatiemomenten Lauwe, Rekkem en Menen'. Verslag vergadering. Lauwe: Leiedal, januari 2018.
349 Caenen, Patrick, 2019.
350 Caenen, Patrick, 2019.
351 Caenen, z.d.
352 Caenen, z.d.
353 'inventaris activiteiten Sint-Bavokerk en Verrijzeniskerk', onbekend.
354 Caenen, z.d.
355 Caenen, Patrick. 'Afspraken Chiro verslag samenkomst', 30 augustus 2018.
356 Caenen, Patrick, 2018.
357 Caenen, z.d.
358 Knockaert, 2024.
359 Knockaert, 2024.

Historiek

De Verrijzeniskerk te Lauwe is één van de laatste religieuze projecten uit Dessauvages oeuvre. Bovendien staat het gebouw als enige kerkgebouw zo dicht bij zijn geboortedorp Moorslede. Zowel Lauwe als Moorslede liggen in de omgeving van Kortrijk. De overige kerken door Dessauvage ontworpen, bevinden zich eerder tussen Brussel, Antwerpen en Mechelen.

Waar Dessauvage bij zijn andere projecten een bewuste keuze was voor de bouw van een nieuwe kerk, is het hier eerder toevallig dat de parochie bij hem uit komt. De aangestelde architect Jacques Bekaert sterft nog voor dat zijn ontwerp goedgekeurd werd door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, bijgevolg ging men op zoek naar een andere ontwerper.[360]

In de jaren ‘50 van de vorige eeuw groeide de bevolking van Lauwe sterk aan en ontstonden er grote woonwijken aan het westen van de gemeente. De afstand naar de hoofdkerk in het centrum werd te groot. Gelovigen haakten af of gingen naar een andere, dichterbij gelegen parochie. De parochianen kregen het gevoel niet meer tot dezelfde gemeenschap te behoren. Hierdoor ontstond het idee een eigen parochie op te richten. Het was onderpastoor Henri Vercoutere die in 1962 het initiatief nam voor een bijkerk in Lauwe.[361] Vanaf 1963 vond de eucharistie plaats in de zaal van de meisjesschool in Lauwe. Het grote succes zorgde ervoor dat de nood aan een volwaardige kerk ontstond.[362] Vanaf dat moment kijken de parochianen uit naar een nieuwe kerk en in februari 1964 neemt de gemeentelijke overheid het initiatief over.[363] De bewoners organiseerden verschillende inzamelacties om de kerk te kunnen financieren.[364] De kerk behoort tot de Pastorale eenheid De Bron Lauwe-Rekkem, onder bisdom Brugge.

360 Caenen, z.d.
361 odis, 2014.
362 Deman, 1981.
363 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.
364 Knockaert, 2024.

Afb. 300: Noodkapel op meisjesschool Lauwe © archief Patrick Caenen, 1962

Afb. 301: Braakliggend terrein waarop de kerk gebouwd werd © Anias Callewaert, 1975

Afb. 302: Heilige Hartfeesten ten voordele van de bouw van de nieuwe Verrijzeniskerk © Nieuwsblad, 11 januari 1975

Ontwerpfase

Jacques Bekaert werkte 2 voorstellen uit deze werden beiden geweigerd door de commissies in Brugge en Brussel. Het laatste ontwerp dat Bekaert indiende in februari 1964 werd goedgekeurd door de gemeenteraad maar de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen keurde het ontwerp toch af.[365] Hoewel zijn ontwerp de nieuwe liturgie implementeerde, vond de commissie de beleving te eentonig.[366] Nadat Bekaert stierf op 25 november 1965, werd Marc Dessauvage aangesteld op 13 september 1966. Het gemeentebestuur koos Dessauvage daar hij '*grote faam geniet op het gebied van kerkenbouw, hij reeds verscheidene kerkgebouwen heeft ontworpen en in architectuurwedstrijden eerste prijzen bekwam.*'[367] Slechts enkele maanden na zijn aanstelling, in april 1967 keurden gemeente en commissie het eerste ontwerp van Dessauvage goed.[368]

Vanaf dat moment diende aan het uitvoeringsdossier gewerkt te kunnen worden en kon de toenmalige burgemeester het dossier in augustus 1967 goedkeurenmaar deed dit niet. In december van 1967 kaart Dessauvage de nalatigheid van de gemeente aan in een brief. Het uitvoeringsdossier werd nog steeds niet goedgekeurd. In hetzelfde schrijven werd duidelijk dat de nodige grondboringen reeds uitgevoerd werden, net als de ingenieursstudies. Beiden zouden worden vergoed door de gemeente Lauwe, toch betaalde het gemeentebestuur Lauwe het voorschot nog niet.[369] In april 1970 werden de plannen voor de bouw eindelijk goedgekeurd.[370] De plannen uit 1967 verschillen weinig van de uitvoeringsplannen uit 1970. Het lijkt alsof het eerste ontwerpvoorstel door Dessauvage ook het definitieve ontwerp vormt. Er werden bovendien geen andere plannen teruggevonden. Verder valt het op dat de planmatige indeling weinig verschilt van deze getekend door Jacques Bekaert. De ruimtelijke ontwikkeling kent wel grote verschillen. Bekaerts ontwerp had een zadeldak en werd geflankeerd door een klokkentoren. Dessauvage verkoos een plat dak, zonder toeren. Dit zorgt voor een huiselijke uitstraling.

In februari 1971 was er een toelating voor de aanbesteding door het openbaar ministerie. Deze werd goedgekeurd op 1 juni 1971.[371] Hierna is men overgegaan tot een openbare aanbesteding. 8 aannemers maakten een prijs op. Men koos voor Cottenier Aalbeke, ook al waren er 5 goedkopere alternatieven.[372] In november 1971 startte de algemeen aannemer de voorbereidende werken. Pas in januari 1972 werd de bouwvergunning toegekend.[373]

365 Uitreksel uit de notulen van het schepencollege, zitting 13 september 1966. KADOC: 13 september 1966

366 Briefwisseling tav. J. Bekaert, door A. Deschrevel voor Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Stadsarchief Menen: 6 december 1964.

367 Uitreksel uit de notulen van het schepencollege, 1966.

368 Caenen, z.d..

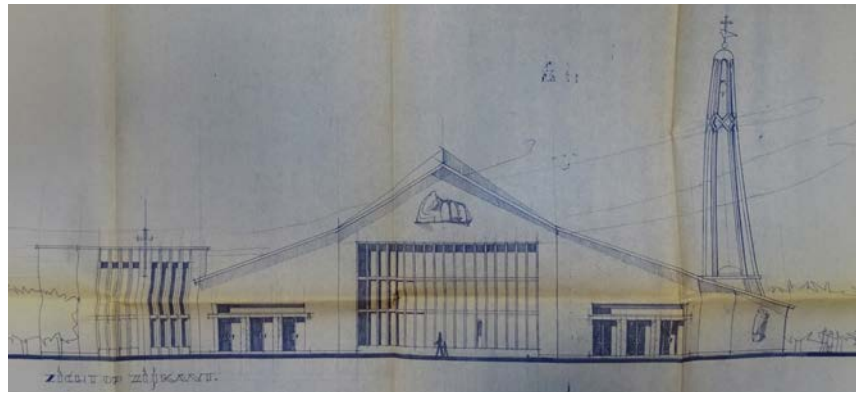
369 Briefwisseling tav. burgemeester, door Marc Dessauvage. KADOC: 29 november 1967.

370 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen', 2012.

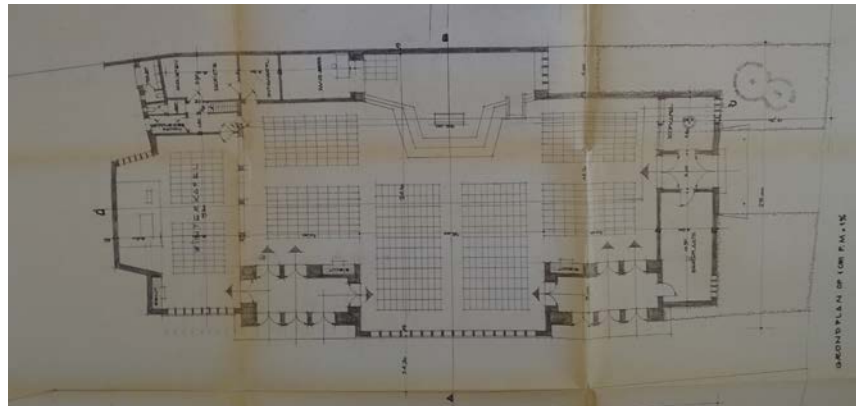
371 Caenen, z.d.

372 Proces verbaal van de opening der inschrijvingen voor het bouwen van een liturgisch en catechetisch centrum te Lauwe. KADOC: 3 juni 1971

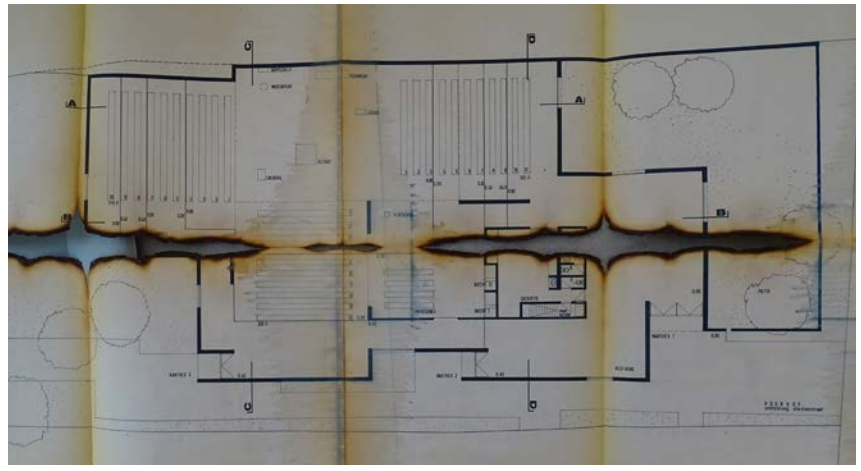
373 Verslag technische dienst stad Menen. 1977.

Afb. 303: Ontwerp door J. Bekaert, overleden nog voor de godkeuring van zijn plannen © stadsarchief Menen, 1964

Afb. 304: Grondplan ontwerp door J. Bekaert © stadsarchief Menen, 1964

Afb. 305: Grondplan goedgekeurd ontwerp door Dessauvage © KADOC, 1966

Afb. 306: Gevel goedgekeurd ontwerp door Dessauvage © KADOC, 10 april 1971

Bouwfase

Amper één maand na de start van de bouw stelde Dessauvage vast dat de gebruikte betonblokken niet overeenkomstig zijn met deze in de meetstaat. Hij wees aannemer Cottenier erop dat alle technische fiches (gegevens) van de materialen vóór het aanvangen van de werken moesten zijn overgemaakt.[374]

In december 1972 adviseerde Cottenier, in samenspraak met de asfalteur, een alternatieve dakbedekking. Ze suggereerden aluminiumschilfers. Marc Dessauvage stelde namelijk keien voor maar volgens de aannemer zou het gebruik van keien de bitumen doordrukken bij het bewandelen van het dak. Ze stelden eveneens een andere dakafwerking voor met leislag en aluminiumverf.[375]

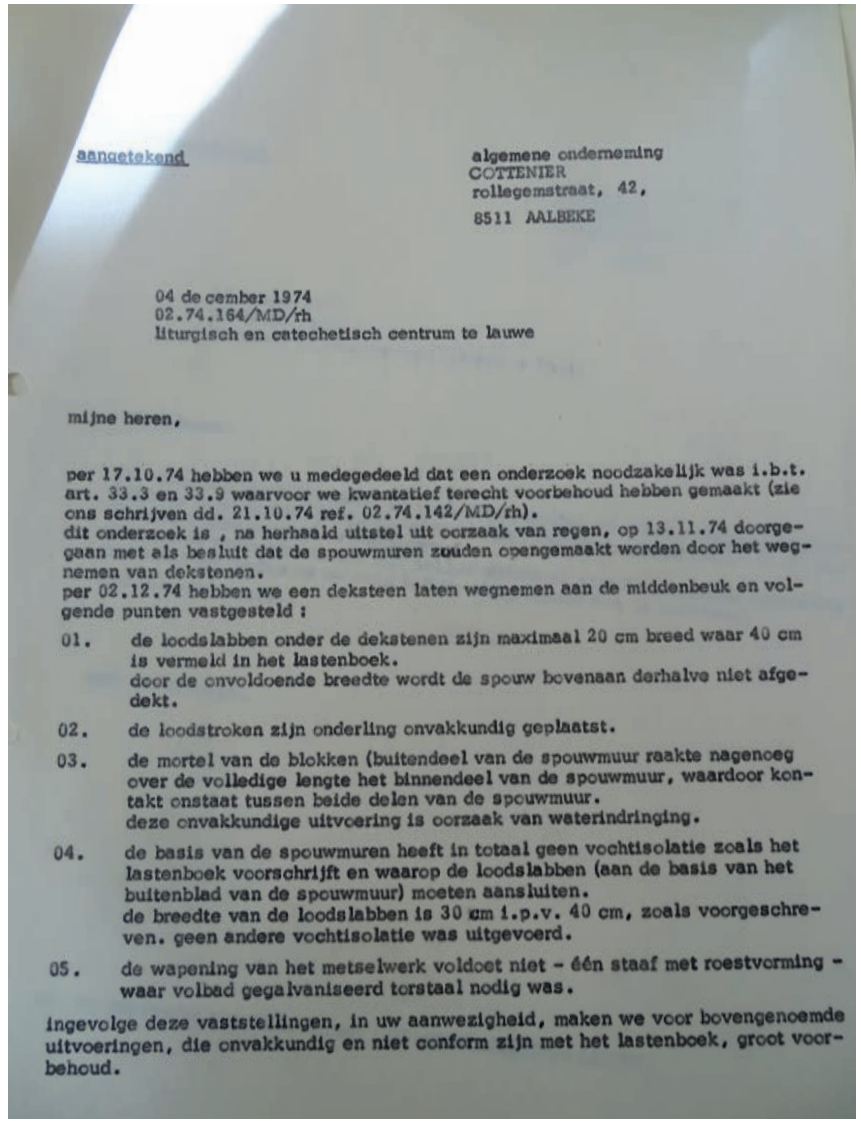
In januari 1973 tekende Cottenier een dakdetail voor de daklichten. Opvallend hierbij was het gebruik van enkel glas in het detail.[376] Nochtans werden de daklichten gemaakt uit polycarbonaatplaten. In de archieven vond ik geen briefwisseling of verslaggeving die deze aanpassing verduidelijkt. Budettaire redenen kunnen hier aan de grondslag liggen. Polycarbonaatplaten zijn namelijk goedkoper in aankoop dan glaspartijen.

Begin oktober 1974 verduidelijkte Dessauvage aan het college van burgemeester en schepenen waarom de vorderingsstaat van 4 oktober niet-goedgekeurd werd. Uit dit schrijven stel ik vast dat de vloerwerken vaak werden uitgesteld en vele werken zonder geldige reden werden stilgelegd.[377] Eind oktober stuurde Dessauvage een verduidelijkend schrijven naar Cottenier waarin hij aangaf welke dorpels geplaatst moeten worden, de uitvoering van het sanitair niet conform is met de plannen, de vloerstopcontacten niet langer onder hun bevoegdheid valt en de elektriciteitswerken niet langer worden uitgevoerd volgens het lastenboek.[378] Diezelfde periode reageerde Cottenier op de verwijten van Dessauvage over de vele stilstanden op de werf. Volgens hun is er meer informatie nodig om de vloerwerken te vervolledigen.[379] Hierop volgde repliek door Dessauvage, hij beweerde dat alle documenten in het bezit zijn van Cottenier, hierop volgde nog een welles-nietesspel. Uit de bewaarde correspondentie blijkt Dessauvage zijn verantwoordelijkheid op te nemen. Evenwel beïnvloedt de gebrekkige communicatie en slechte samenwerking de constructie op een negatieve manier. In december 1974 volgde een nieuw probleem met betrekking tot de waterdichtheid van de constructie. Cottenier moest hiervoor herstellingswerken uitvoeren en de waterdichtheid in orde brengen. De aannemer herstelde ook de plaatsen waar er reeds waterinsijpeling was door foutieve positionering van de dekstenen en het mankeren van roofing en lood.[380] Volgens Dessauvage zou het probleem zich eerder bevinden ter hoogte van de spouwmuur. Deze was niet voorzien van een waterkering zoals beschreven in het lastenboek. De loodslabben dekken de spouwen niet volledig af en zijn onvakkundig geplaatst. Daarnaast maakte men gebruik van een mortel die niet voldoet aan de kwaliteitseisen. Daarbovenop werd er vastgesteld dat de metselwerkwapening niet gegalvaniseerd was, wat voor roestvorming zal zorgen.[381]

374 Briefwisseling tav. Cottenier, door Marc Dessauvage. KADOC: 9 december 1971.
375 Briefwisseling tav. gemeentebestuur Lauwe, door Cottenier. KADOC: 18 april 1972.
376 Detailtekening door Cottenier Aalbeke. KADOC: januari 1973.
377 Briefwisseling tav. gemeentebestuur Lauwe, door Dessauvage. KADOC: 9 oktober 1974.
378 Briefwisseling tav. Cottenier, door Dessauvage. KADOC: 21 oktober 1974.
379 Briefwisseling tav. Dessauvage, door Cottenier. KADOC: 26 oktober 1974.
380 Briefwisseling tav. Dessauvage, door Cottenier. KADOC: 4 december 1974.
381 Briefwisseling tav. Cottenier, door Dessauvage. KADOC: 4 december 1974.

Afb. 307: Werffoto tijdens dakwerken © Anias Callewaert, 1975

aangetekend

algemene onderneming
COTTENIER
rollegemstraat, 42,
8511 AALBEKE

04 de cember 1974
02.74.164/MD/rh
liturgisch en catechetisch centrum te lauwe

mijne heren,

per 17.10.74 hebben we u medegedeeld dat een onderzoek noodzakelijk was i.b.t. art. 33.3 en 33.9 waarvoor we kwantatief terecht voorbehoud hebben gemaakt (zie ons schrijven dd. 21.10.74 ref. 02.74.142/MD/rh).
dit onderzoek is , na herhaald uitstel uit oorzaak van regen, op 13.11.74 doorgegaan met als besluit dat de spouwmuren zouden opengemaakt worden door het wegnemen van dekstenen.
per 02.12.74 hebben we een deksteen laten wegnemen aan de middenbeuk en volgende punten vastgesteld :

01. de loodslabben onder de dekstenen zijn maximaal 20 cm breed waar 40 cm is vermeld in het lastenboek.
door de onvoldoende breedte wordt de spouw bovenaan derhalve niet afgedekt.

02. de loodstroken zijn onderling onvakkundig geplaatst.

03. de mortel van de blokken (buitendeel van de spouwmuur raakte nagenoeg over de volledige lengte het binnendeel van de spouwmuur, waardoor kontakt onstaat tussen beide delen van de spouwmuur.
deze onvakkundige uitvoering is oorzaak van waterindringing.

04. de basis van de spouwmuren heeft in totaal geen vochtisolatie zoals het lastenboek voorschrijft en waarop de loodslabben (aan de basis van het buitenblad van de spouwmuur) moeten aansluiten.
de breedte van de loodslabben is 30 cm i.p.v. 40 cm, zoals voorgeschreven. geen andere vochtisolatie was uitgevoerd.

05. de wapening van het metselwerk voldoet niet - één staaf met roestvorming - waar volbad gegalvaniseerd torstaal nodig was.

ingevolge deze vaststellingen, in uw aanwezigheid, maken we voor bovengenoemde uitvoeringen, die onvakkundig en niet conform zijn met het lastenboek, groot voorbehoud.

Afb. 308: Briefwisseling tav. Cottenier, door Dessauvage © KADOC, 4 december 1974.

Aanpassingen en bouwfysische problemen sinds oplevering

Direct na de oplevering, eind mei 1975, werden er krimpscheuren in de dakplaat vastgesteld door het studiebureau Statik, de reden hiertoe is een te rijk cementgehalte in het beton. Statik verzekerde dat deze geen invloed zouden hebben op de stabiliteit van de kerk.[382]

In het originele plan was de volledige kerkruimte open en diende de weekkapel als doorgangsruimte naar de grote sacrale ruimte. De sacristie bevond zich enigszins centraal in de kerk. De gelovigen zaten dicht bij de voorganger en omringden hem volledig.[383] Vrij snel na de oplevering, namelijk in 1983, werden de muren tussen de sacristie en het sanitair opgehoogd om voornamelijk geur- en geluidhinder tegen te gaan.[384] Vermoedelijk werden in dezelfde periode tapijten aangebracht.

In 1995 werd voor de eerste keer aangemaand op herstellingswerken aan het dak van de Verrijzeniskerk door de kerkfabriek. Hierbij lieten ze het probleem optekenen aan de hand van aansluitingsdetails.[385]

In 1996 voerde de firma Aquastra een hydrofebering uit. Deze onderneming is gespecialiseerd in gevelreiniging en -renovatie en maakt de gevels waterafstotend. Om dit te kunnen uitvoeren werden voorbereidende werken uitgevoerd zoals het herstellen van het beton, hermetsen van losse stenen, het verankeren van scheuren. Nadien kon de gevel ontmost en hervoegt worden en de uiteindelijke behandeling plaats vinden.[386]

In 1998 realiseerde BVBA Vanbo herstellingswerken aan het plat dak. In de dakbedekking werd er namelijk blaasvorming vastgesteld.[387] De aannemer brak de oude dakdichting en isolatie uit om nieuwe dakisolatie, 5cm rotswol, en dakbedekking aan te brengen.[388] De waterafvoer en dakrandprofielen werden eveneens aangepakt.[389] Eerder dat jaar liet de kerkfabriek weten dat er waterinsijpeling via het dak en muren optrad met schade tot gevolg. Af en toe zorgde dit voor kortsluiting (water in contact met elektriciteit). Volgens hen lag de oorzaak bij de opstaande muren op het dak, de kerkfabriek vroeg dit op te lossen.[390]

In 1999 werden de uitbekleingen van de opstaande muren en dekstenen vernieuwd alsook de lichtstraten van het dak.

In 2006 koos stad Menen, er in samenspraak met de kerkfabriek, voor om de kerk te verkleinen tot één beuk. Dit omwille van de afname van het aantal actieve gelovigen.[391] In 2008 werd een dakrenovatieplan opgemaakt door Gheysens in opdracht van de kerkfabriek. De werken werden geraamd op € 180.000, echter werd dit nooit opgenomen in de gemeentelijke meerjarenbegroting.[392] Sinds september 2009 wordt het pand aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed.[393] Nadien zijn er geen werken meer uitgevoerd of gepland aan de Verrijzeniskerk. Het valt wel op dat sindsdien de conversatie over het toekomstperspectief open is getrokken.

In 2019 vonden er, ter gelegenheid van 140 jaar parochie Sint-Bavo, aanpassingen aan de elektriciteit plaats.[394]

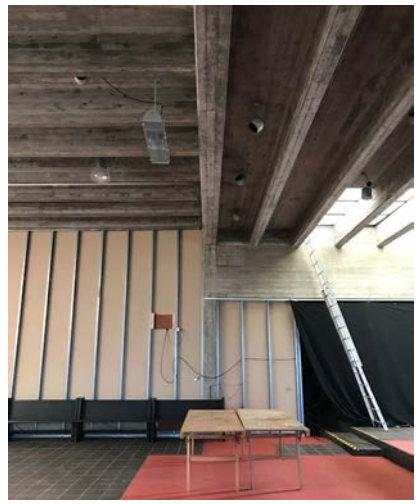
382 Briefwisseling tav. Dessauvage, door Statik. KADOC: 26 mei 1975.
383 Deman, 1981.
384 Thierens, Lotte, en Ellen Tielemans. 'Bouwhistorische nota Verrijzeniskerk Lauwe'. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.
385 Briefwisseling tav. stad Menen, door kerkfabriek Sint-Bavo. Stadsarchief Menen: 22 juni 1995.
386 Samenvattende meetstaat Aquastra. Stadscharchief Menen: 21 februari 1996
387 Briefwisseling tav. stad Menen, door kerkfabriek Sint-Bavo. Stadsarchief Menen: 13 januari 1998.
388 Briefwisseling tav. stad Menen, door W. Vansimaeys, voor VANBO. Stadsarchief Menen: 17 januari 1996.
389
390 Briefwisseling tav. stad Menen, door A. De Backere, voor VANBO. Stadsarchief Menen: 3 juni 1998.
391 'Bevraging Parochiekerken Vlaanderen'; 2012.
392 Bernard en Calcoen, 2017.
393 Caenen, Patrick, 2019.
394 Caenen, Patrick. Mailcorrespondentie tussen Patrick Caenen en Lotte Van Hecke. Mail, z.d.

Afb. 309: Originele opstelling van de liturgische ruimte © Inventaris Onroerend Erfgoed, 2003

Afb. 310: Uitloging aan reeds hersteld betonrot, incl. vegetatiegroei links van het schrijnwerk © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 311: Voorzetwand dat oostelijke beuk afsluit van de andere beuken + nieuw lichtarmatuur © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 312: Bewegingssensor en noodverlichting thv. sanitaire voorzieningen, 2019 © Lotte Van Hecke, 2024

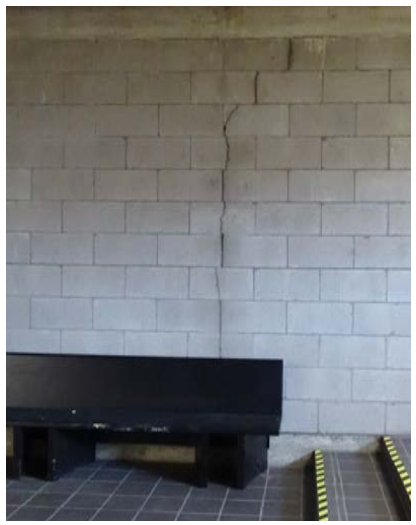
Huidige toestand

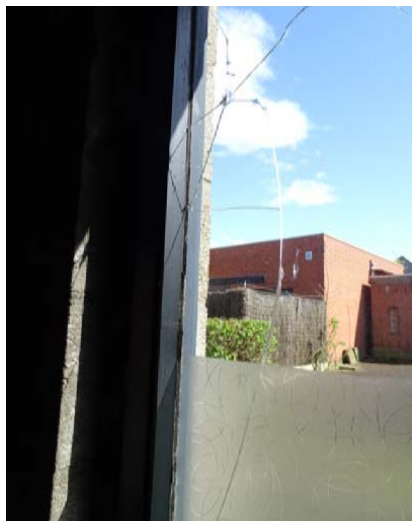
De nood aan onderhouds- en herstellingswerken dringen zich op. De dakrenovatie die in 2008 werd geraamd, vond nog steeds niet plaats. In 2015 stelde stad Menen een inventaris op over de bouwfysische toestand van het gebouw, naar analogie met de fiches van Monumentenwacht. Hieruit blijkt dat de staat van het gebouw matig is, met als grootste pijnpunt het dak. De bitumenlaag is verweerd en er staan blazen op met waterinsijpeling tot gevolg.[395] De lichtstraten waaien regelmatig los en worden met enkele planken terug bevestigd op het dak, zonder deze nauwkeurig in hun schrijnwerk te leggen. Hierdoor vindt er een continue vuil en waterinsijpeling plaats.[396] In 2020 opperde architect Vantomme om de daklichtopeningen bij renovatie te vervangen door glas in aluminium kaders. Ook stelde hij voor om het dak van buitenaf te isoleren en de dakbedekking aan te passen waardoor de architecturale uitstraling van binnen uit onveranderd blijft.[397]

Sinds het opmaken van de inventaris zo'n 10 jaar geleden is er weinig veranderd. Volgens diaken Knockaert wenst stad Menen geen investeringen meer te verrichten, terwijl een renovatie aan de Verrijzeniskerk zich opdringt.[398] Ondanks de vele gesprekken over het toekomstperspectief met stad Menen, de parochie en bewoners, blijven de instandhoudingswerken die dit mogelijk maken achterwege. Terwijl deze elke dag meer urgent wordt.

Naast de aftandse bitumen en losliggende daklichten zijn er nog zaken die opvallen tijdens mijn plaats bezoek. In de weekkapel stel ik extreem opstijgend vocht vast doorheen de vloertegels als gevolg van de hoge grondwaterstand. De muren van de kerk staan door en door nat doordat de problemen met de spouwmuur en loden slabben tijdens de bouwfase wellicht nooit echt opgelost zijn. De thermische breuk aan de westelijke beuk is prominent aanwezig. Ondertussen ontstaat er een lichte vorm van betonrot aan de buitenzijde van het betonskelet. Door de verwaarlozing van het schrijnwerk en het hoge vochtgehalte groeit er momenteel vegetatie in de kerk.

395 Bernard en Calcoen, 2017.
396 Knockaert, 2024.
397 Vantomme, Yves. 'Mailcorrespondentie tussen Y. Vantomme en A. Christiaens: H.Verrijzeniskerk Lauwe', 8 mei 2020.
398 Knockaert, 2024.

Afb. 313: Thermische scheur in westelijke beuk © Lotte Van Hecke, 2024
Afb. 314: Gevandaliseerde glasplaat thv. noordgevel © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 315: Verweerde bitumen en blaasvorming © Lotte Van Hecke, 2024
Afb. 316: Losse daklichten vastgemaakt met houten latten © Lotte Van Hecke, 2024

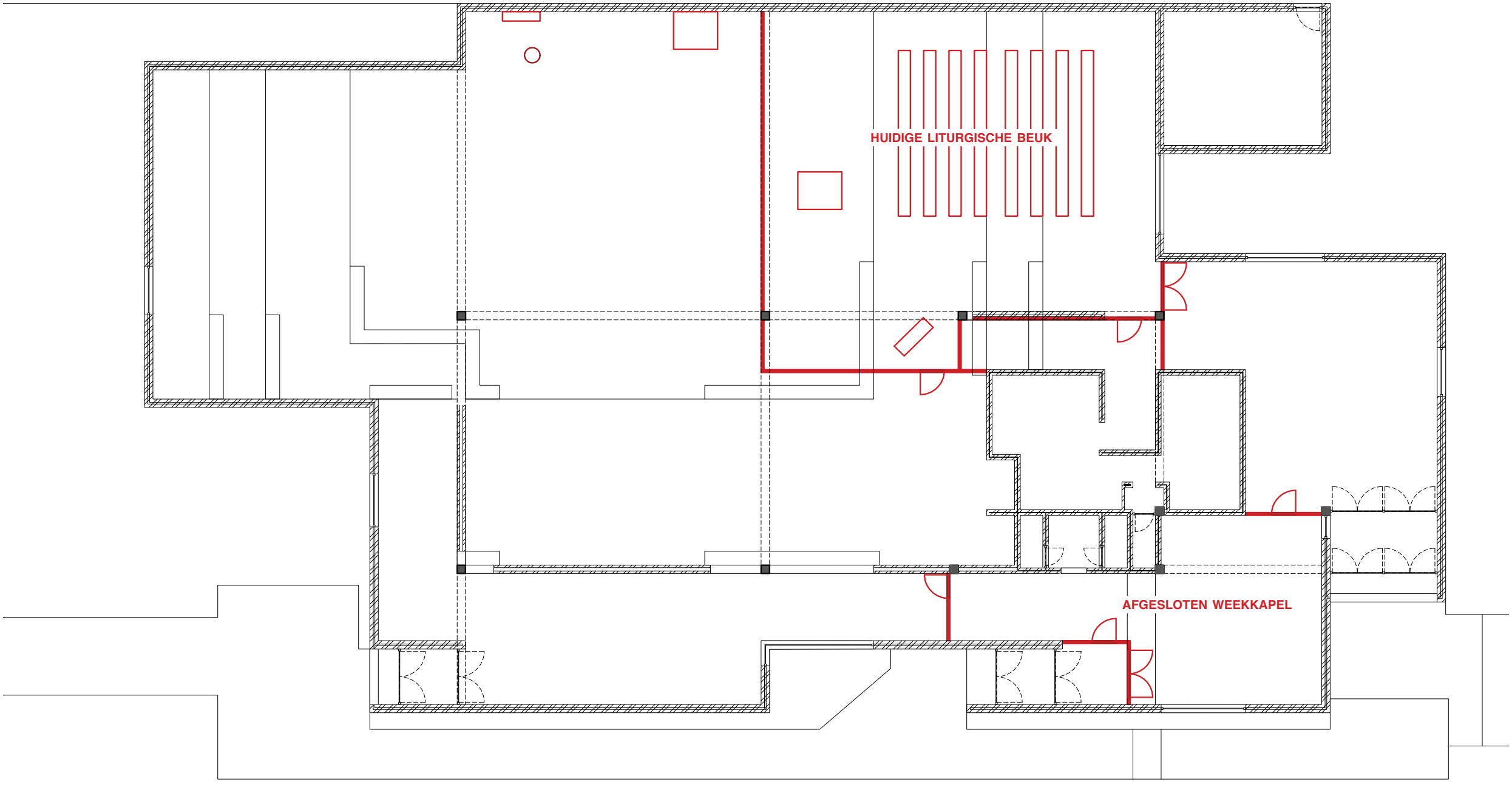

Afb. 317: Waterinspijpeling via grondwaterstand © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 318: Vegetatie dat binnenkomt via schrijnwerk © Lotte Van Hecke, 2024
Afb. 319: Waterinsijpeling via dakoppervlak © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 320: Planmatige aanpassingen sinds oplevering © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 321: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 322: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

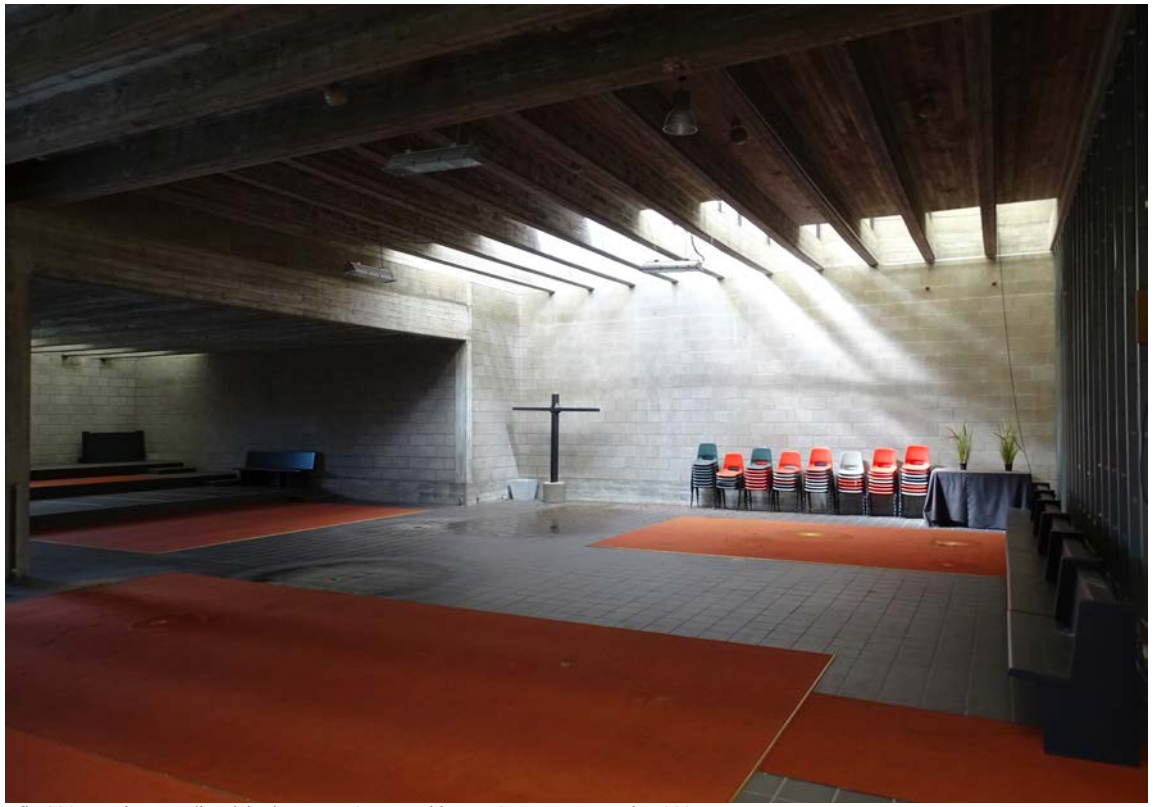
Afb. 323: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 324: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

Afb. 325: Inkomhal Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

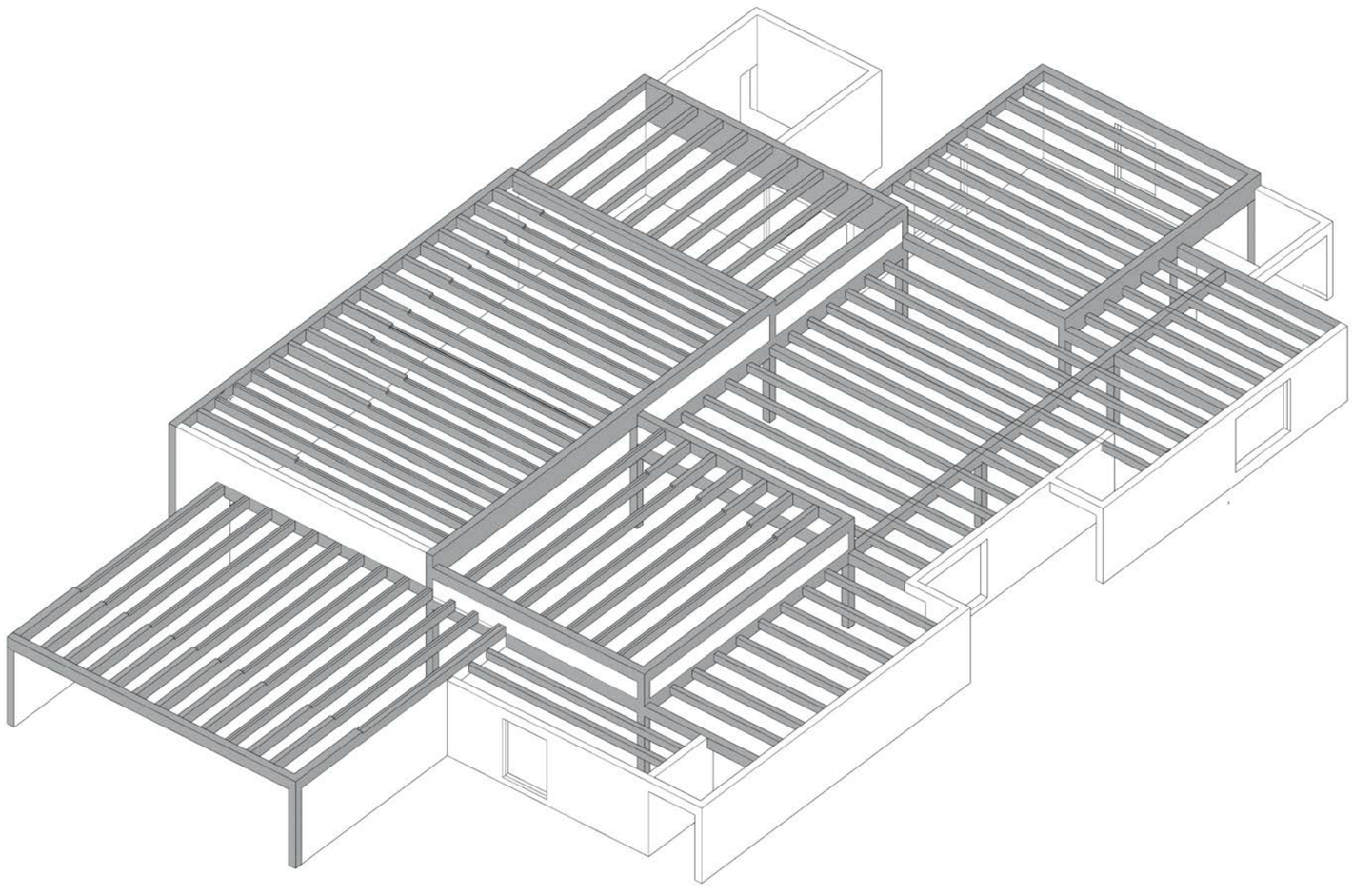
Afb. 326: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Thierens © Lotte Van Hecke, 2024

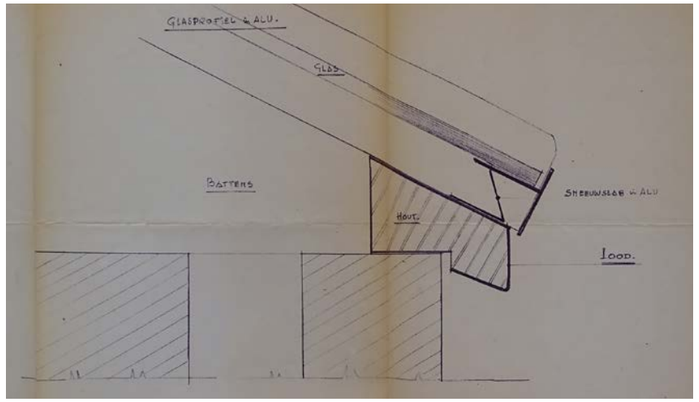
Afb. 327: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe ©© Lotte Van Hecke, 2024

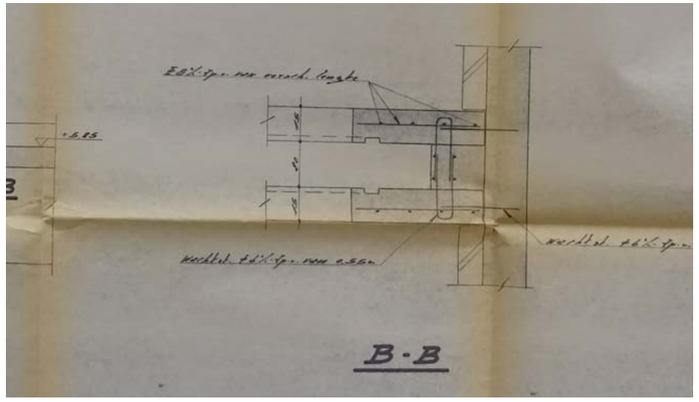
Afb. 328: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024

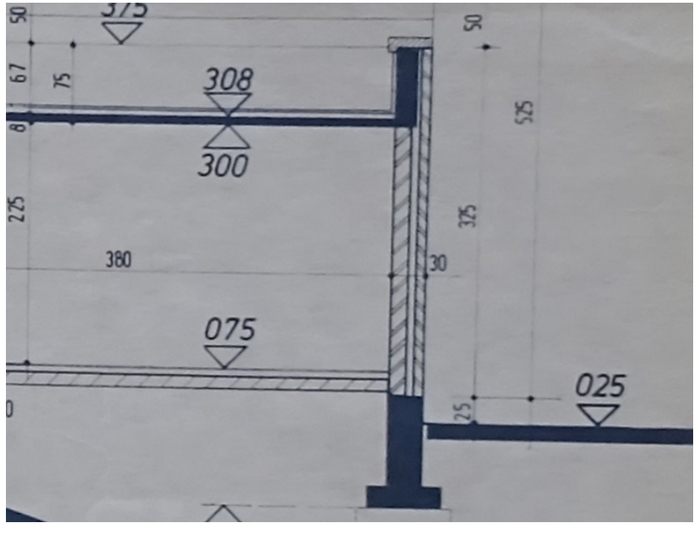
Afb. 329: Structureel model - Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 330: Detail daklichten door Cottenier Aalbeke. © KADOC: 30 januari 1973.

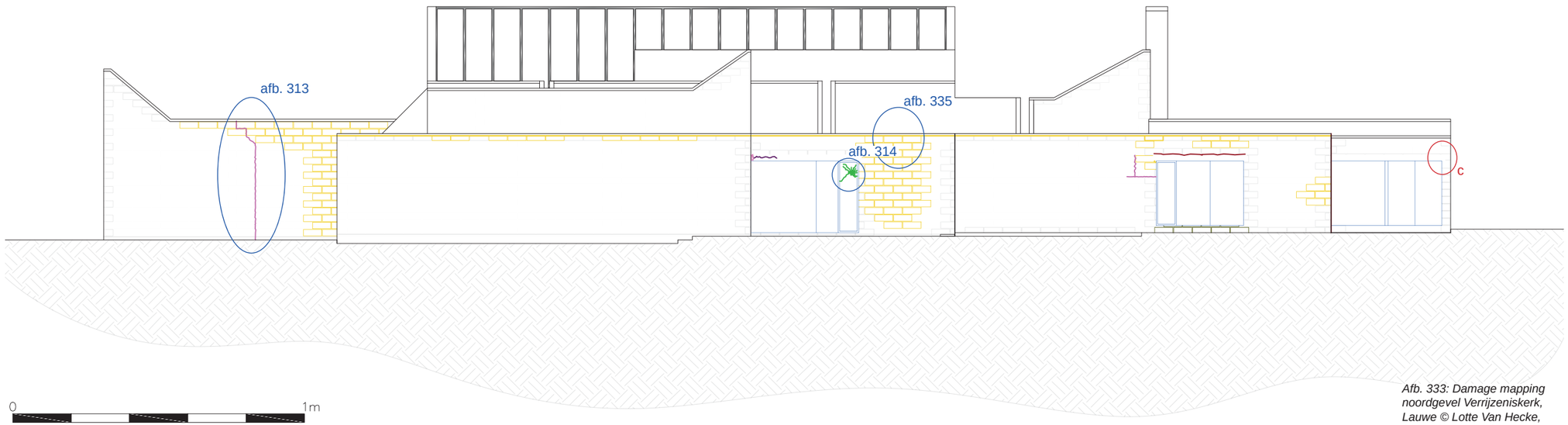

Afb. 331: Detailering betonaansluiting, door studiebureau Statik. © KADOC: 26 juni 1972.

Afb. 332: Detail muuraansluiting, door Marc Dessauvage. © KADOC: 10 april 1971.

Damage mapping

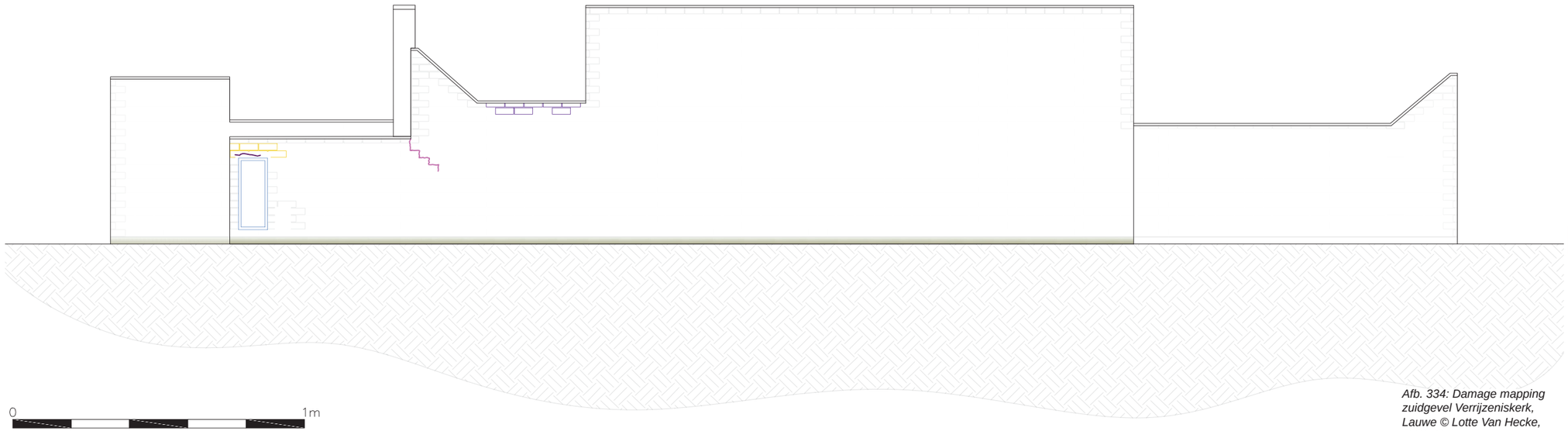

GEVEL NOORD

Afb. 333: Damage mapping noordgevel Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

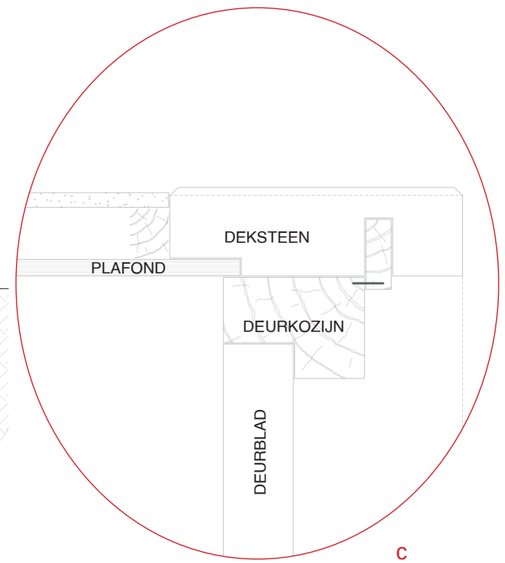
LEGENDE

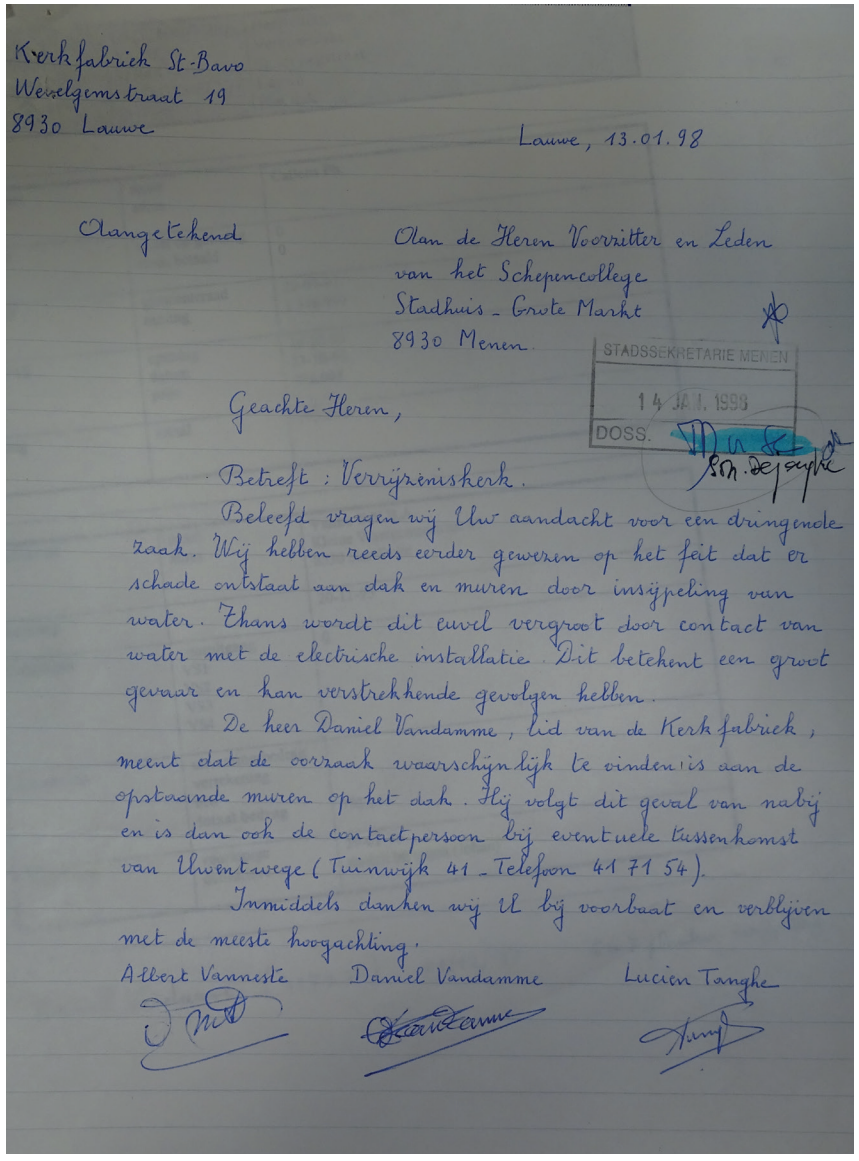
- KALKAFZETTING / SALPETERVLEKKEN TGV. WATERINFILTRATIE
- GEBREKKIGE VOEGEN
- HERSTELD VOEGWERK
- INCORRECTE RAAMAANSLUITING
- GEDEGRADEERDE RAAMKOZIJNEN
- BETONROT
- HERSTELDE BETONSCHEUR- EN ROT
- SCHEURVORMING BETON
- SCHEURVORMING METSELWERK
- KOUDEBRUGGEN
- AANWEZIGHEID VEGETATIE
- VANDALISME
- GEDEGRADEERDE GEVELBEKLEDING

GEVEL ZUID

Afb. 334: Damage mapping zuidgevel Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Kerkfabriek St-Bavo
Weselgemstraat 19
8930 Lauwe

Lauwe, 13.01.98

Aangetekend

Aan de Heren Voorzitter en Leden
van het Schepencollege
Stadhuis - Grote Markt
8930 Menen

STADSSECRETARIE MENEN
14 JAN. 1998
DOSS.

Geachte Heren,

Betreft : Verrijzeniskerk.

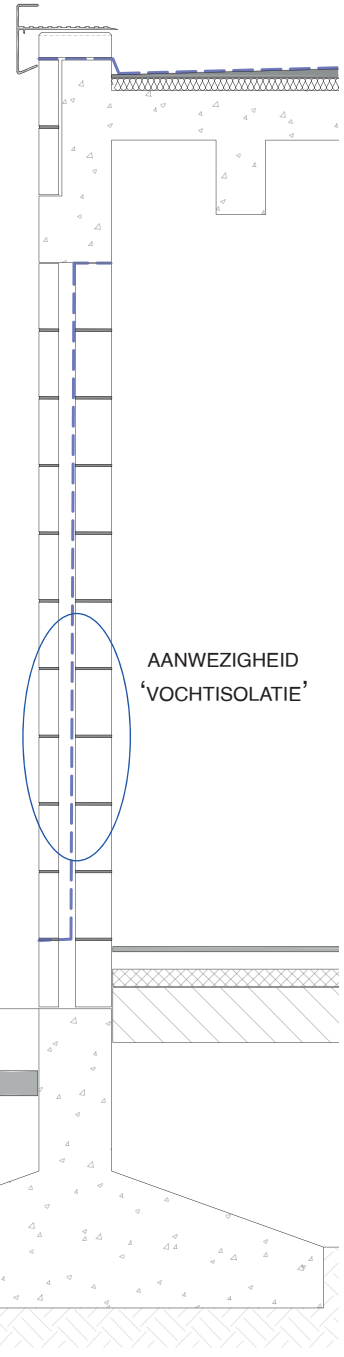
Beleefd vragen wij Uw aandacht voor een dringende zaak. Wij hebben reeds eerder gewezen op het feit dat er schade ontstaat aan dak en muren door insijpeling van water. Thans wordt dit euvel vergroot door contact van water met de electrische installatie. Dit betekent een groot gevaar en kan verstrekkende gevolgen hebben.

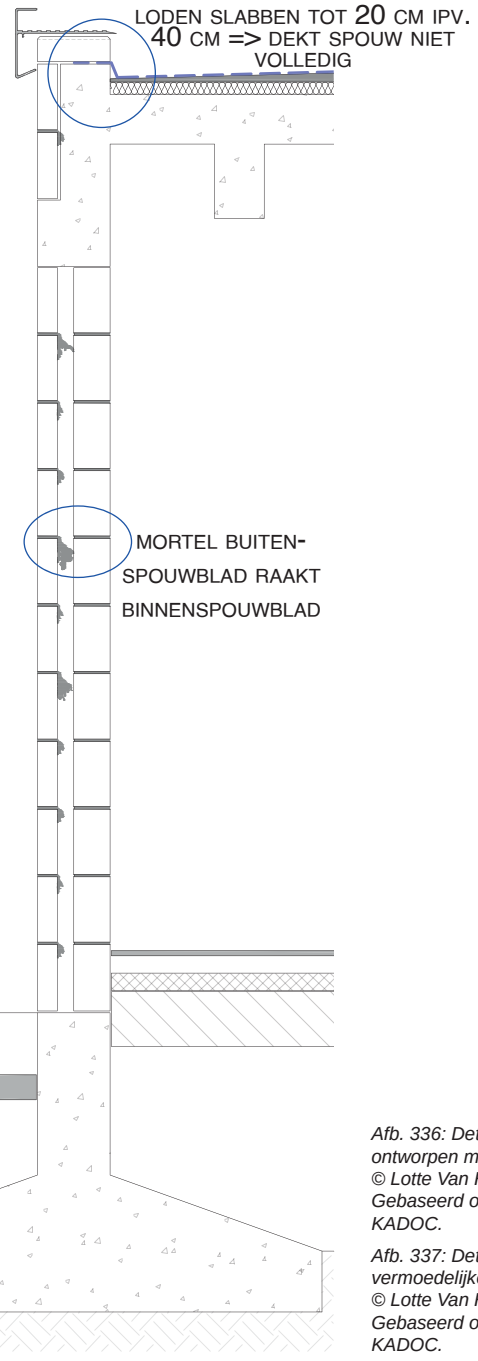
De heer Daniel Vandamme, lid van de Kerkfabriek, meent dat de oorzaak waarschijnlijk te vinden is aan de opstaande muren op het dak. Hij volgt dit geval van nabij en is dan ook de contactpersoon bij eventuele tussenkomst van Uwentwege (Tuinwijk 41 - Telefoon 41 71 54).

Inmiddels danken wij U bij voorbaat en verblijven met de meeste hoogachting.

Albert Vanneste Daniel Vandamme Lucien Tanghe

Afb. 335: Aanmaning door kerkfabriek om waterinsijpeling op te lossen, 1998

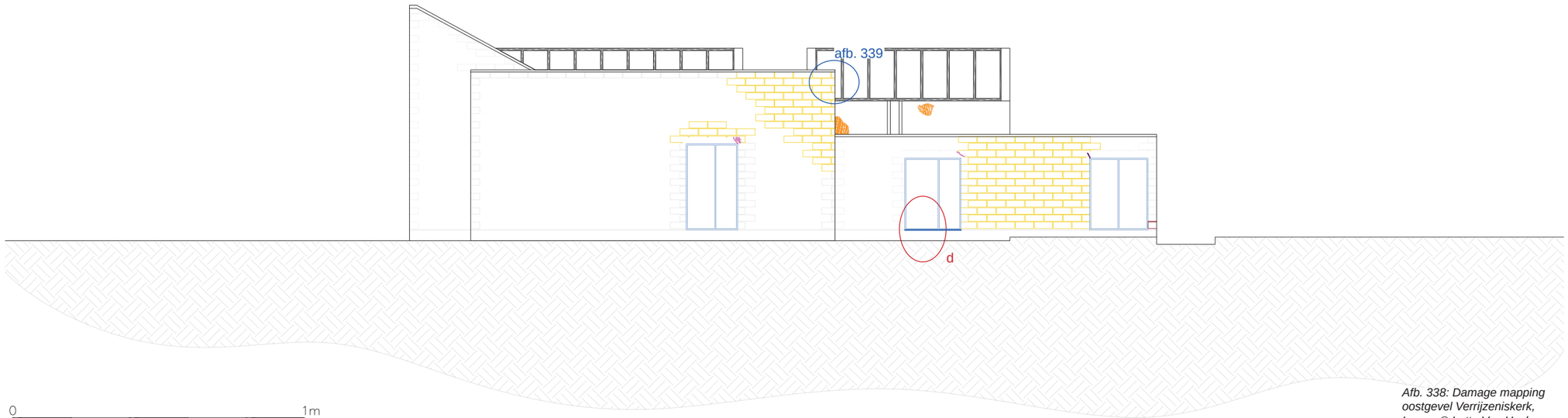
Afb. 336: Detaillering ontworpen muuropbouw © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 337: Detaillering vermoedelijke muuropbouw © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Afb. 335

ONDERWERP
Waterinfiltratie via de dakopstand

OORZAAK
Langsheen het gehele kerkgebouw treedt natheid op ter hoogte van de dekstenen. Deze schade is te verhalen op een incorrecte positionering van de loodslabben door Cottenier.

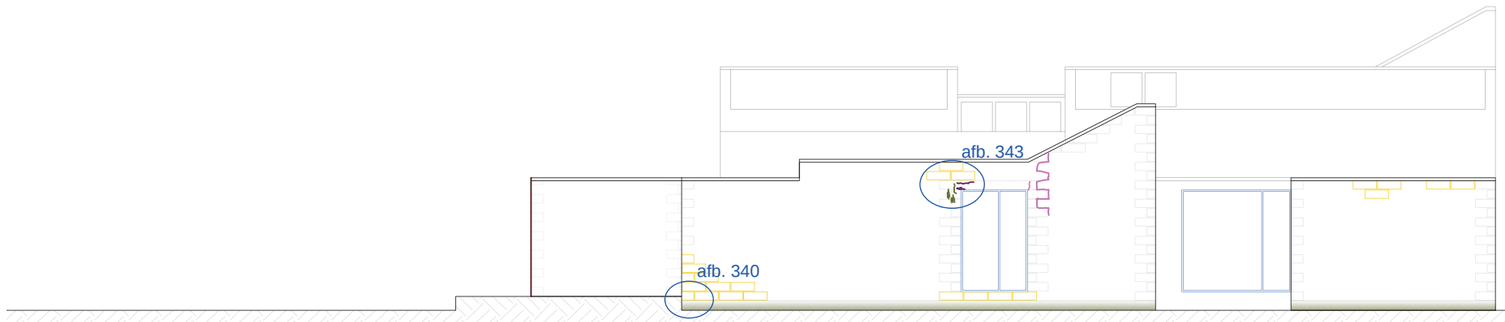
0 1m

GEVEL OOST

Afb. 338: Damage mapping oostgevel Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

LEGENDE

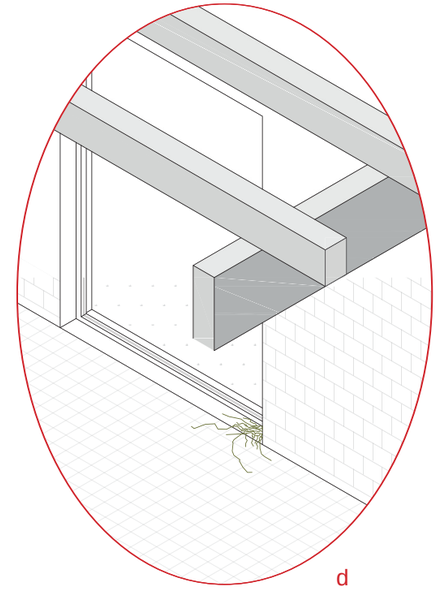
- KALKAFZETTING / SALPETERVLEKKEN TGV. WATERINFILTRATIE
- GEBREKKIGE VOEGEN
- HERSTELD VOEGWERK
- INCORRECTE RAAMAANSLUITING
- GEDEGRADEERDE RAAMKOZIJNEN
- BETONROT
- HERSTELDE BETONSCHEUR- EN ROT
- SCHEURVORMING BETON
- SCHEURVORMING METSELWERK
- KOUDEBRUGGEN
- AANWEZIGHEID VEGETATIE
- VANDALISME
- GEDEGRADEERDE GEVELBEKLEDING

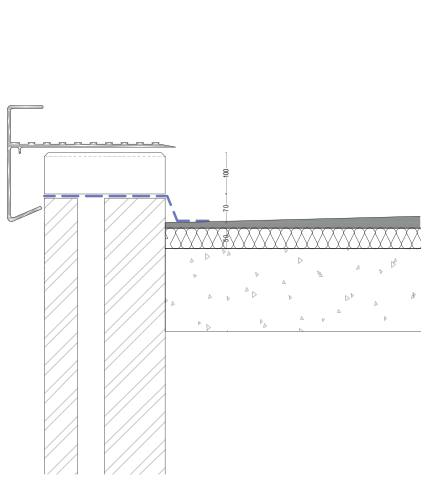

0 1m

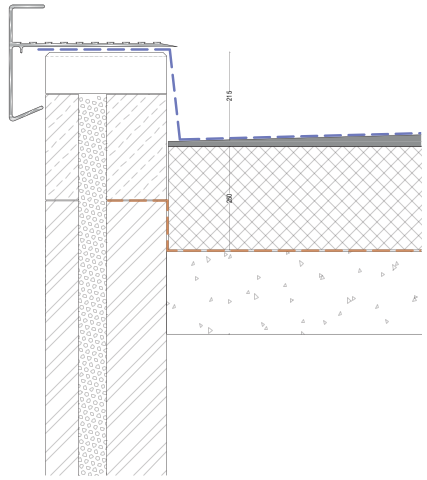
GEVEL WEST

Afb. 339: Damage mapping westgevel Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

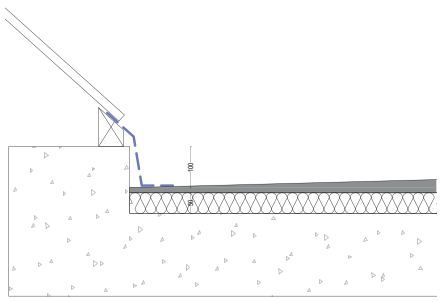

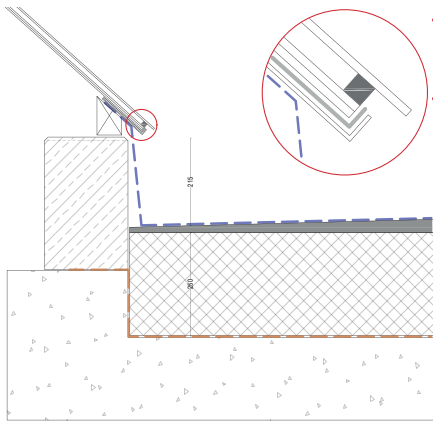
Loden slabben onder deksteen en ontbreken af en toe en een onvoldoende hoge dakopstand.

Het ophogen van de dakopstand met een thermisch isolerende blok, het vullen van de spouw met spuwisolatie. Het isoleren van de dakopbouw met PUR, afgewerkt met hellingschape. De waterkering over de deksteen positioneren en de gevel waterafstotend maken.

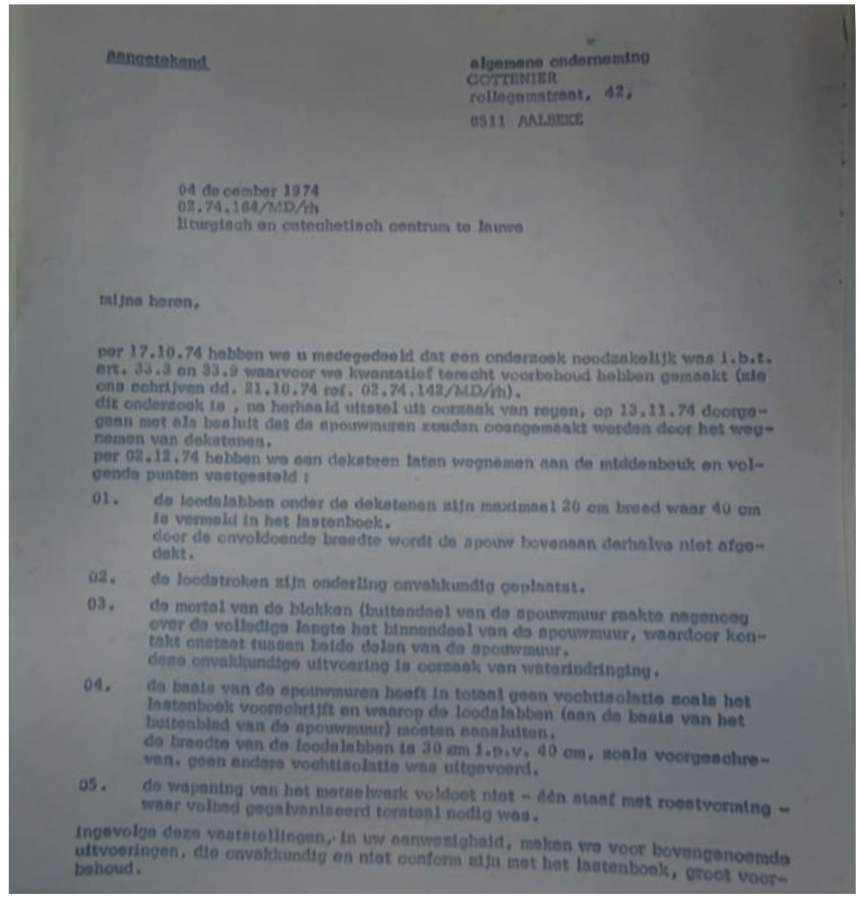

Loden slabben bevinden zich onder de polycarbonaatplaten.

Het teruggetrokken ophogen van de dakopstand met een thermisch isolerende blok. Het isoleren van de dakopbouw met PUR, afgewerkt met hellingschape. Het raamkader vormt een kleine oversteek met aansluitende waterkering. De polycarbonaatplaten worden vervangen door dubbele beglazing.

Afb. 340: Detaillering dakranden volgens Dessauvage met mogelijke oplossing © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

aangetekend

algemene onderneming
COTTENIER
rollegemstraat, 42,
8511 AALBEKE

04 december 1974
02.74.164/MD/fh
liturgisch en catechetisch centrum te Leuwe

mijne heren,

per 17.10.74 hebben we u medegedeeld dat een onderzoek noodzakelijk was i.b.t. art. 33.3 en 33.9 waarvoor we kwantatief terecht voorbehoud hebben gemaakt (zie ons schrijven dd. 21.10.74 ref. 02.74.142/MD/fh).
dit onderzoek is , na herhaald uitstel uit oorzaak van regen, op 13.11.74 doorgegaan met als besluit dat de spouwmuren zouden opengemaakt worden door het wegnemen van dekstenen.
per 02.12.74 hebben we een deksteen laten wegnemen aan de middenbeuk en volgende punten vastgesteld :

01. de loodslabben onder de dekstenen zijn maximaal 20 cm breed waar 40 cm is vermeld in het lastenboek.
door de onvoldoende breedte wordt de spouw bovenaan derhalve niet afgedekt.

02. de loodstroken zijn onderling onvakkundig geplaatst.

03. de mortel van de blokken (buitendeel van de spouwmuur raakte nagenoeg over de volledige lengte het binnendeel van de spouwmuur, waardoor kontakt ontstaat tussen beide delen van de spouwmuur.
deze onvakkundige uitvoering is oorzaak van waterindringing.

04. de basis van de spouwmuren heeft in totaal geen vochtisolatie zoals het lastenboek voorschrijft en waarop de loodslabben (aan de basis van het buitenblad van de spouwmuur) moeten aansluiten.
de breedte van de loodslabben is 30 cm i.p.v. 40 cm, zoals voorgeschreven. geen andere vochtisolatie was uitgevoerd.

05. de wapening van het metselwerk voldoet niet - één staaf met roestvorming - waar volbad gegalvaniseerd torsteel nodig was.

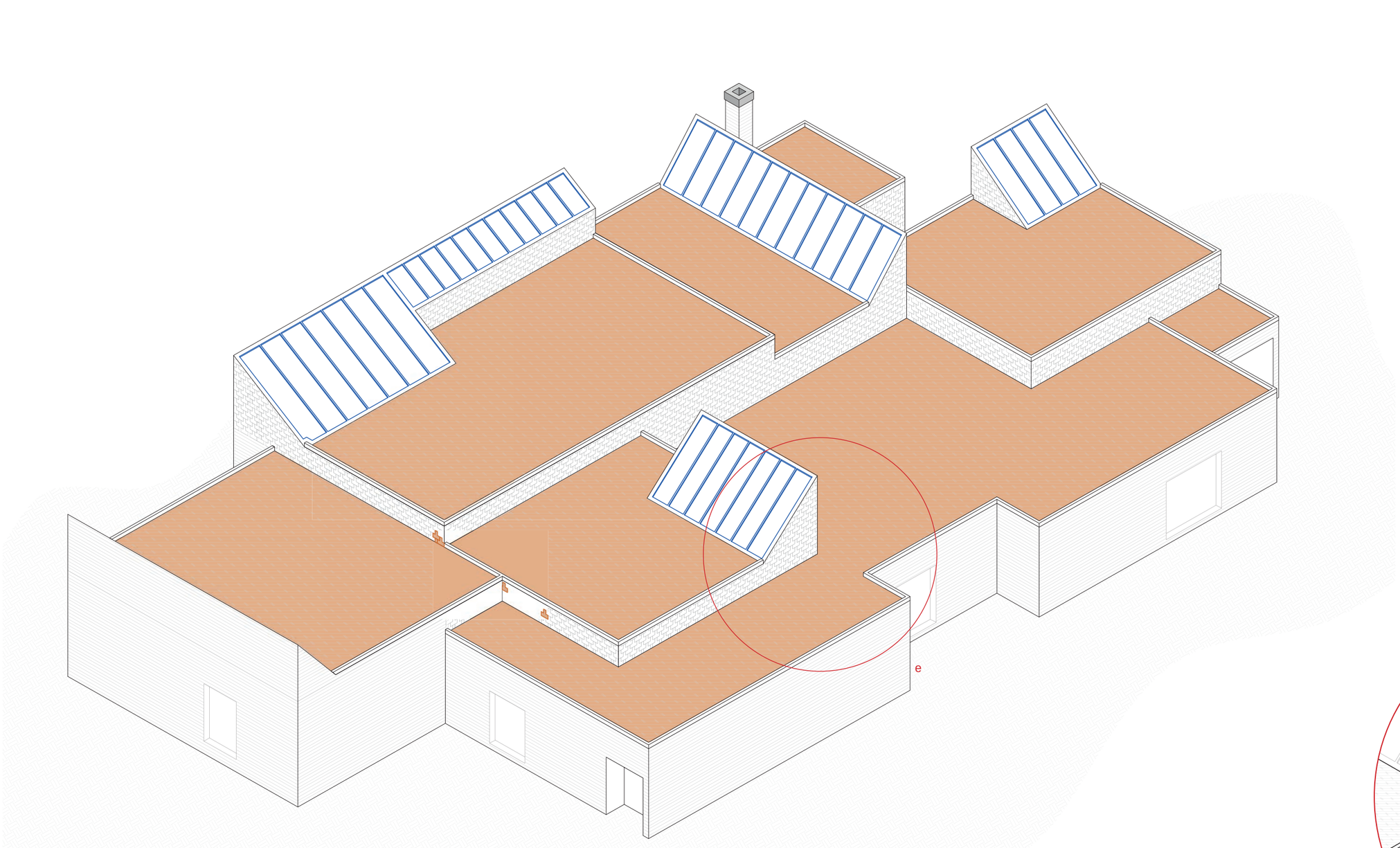
ingevolge deze vaststellingen, in uw aanwezigheid, maken we voor bovengenoemde uitvoeringen, die onvakkundig en niet conform zijn met het lastenboek, groot voorbehoud.

Afb. 341: Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage © Stadsarchief Menen, 4 december 1974

Afb. 342: Losse gevelstenen in plaatsbeschrijving voor werken uit te voeren in 1996 © Stadsarchief Menen, 1996

	Onderwerp	Oorzaak
Afb. 340	Mogelijke oplossing incorrecte plaatsing loodslabben	Dessauvage heeft deze anders ontworpen dan uitgevoerd door Cottenier. Deze weigerde een rechtzetting.
Afb. 341 Afb. 342	Losse gevelstenen	Het gebruiken van niet kwalitatieve mortel door Cottenier waardoor het voegwerk verweerd bij blootstelling aan buitenklimaat.

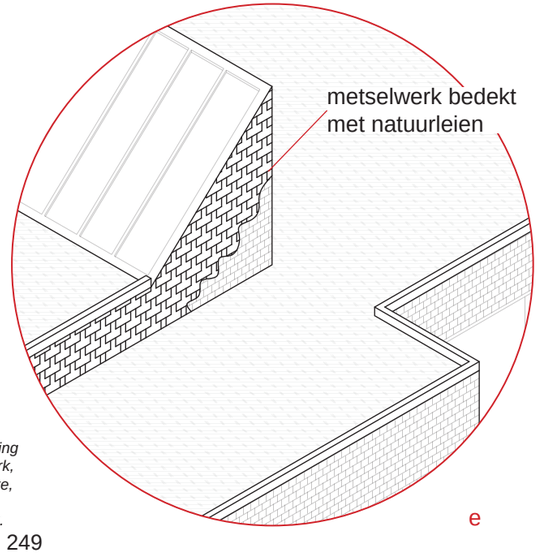

0 1m

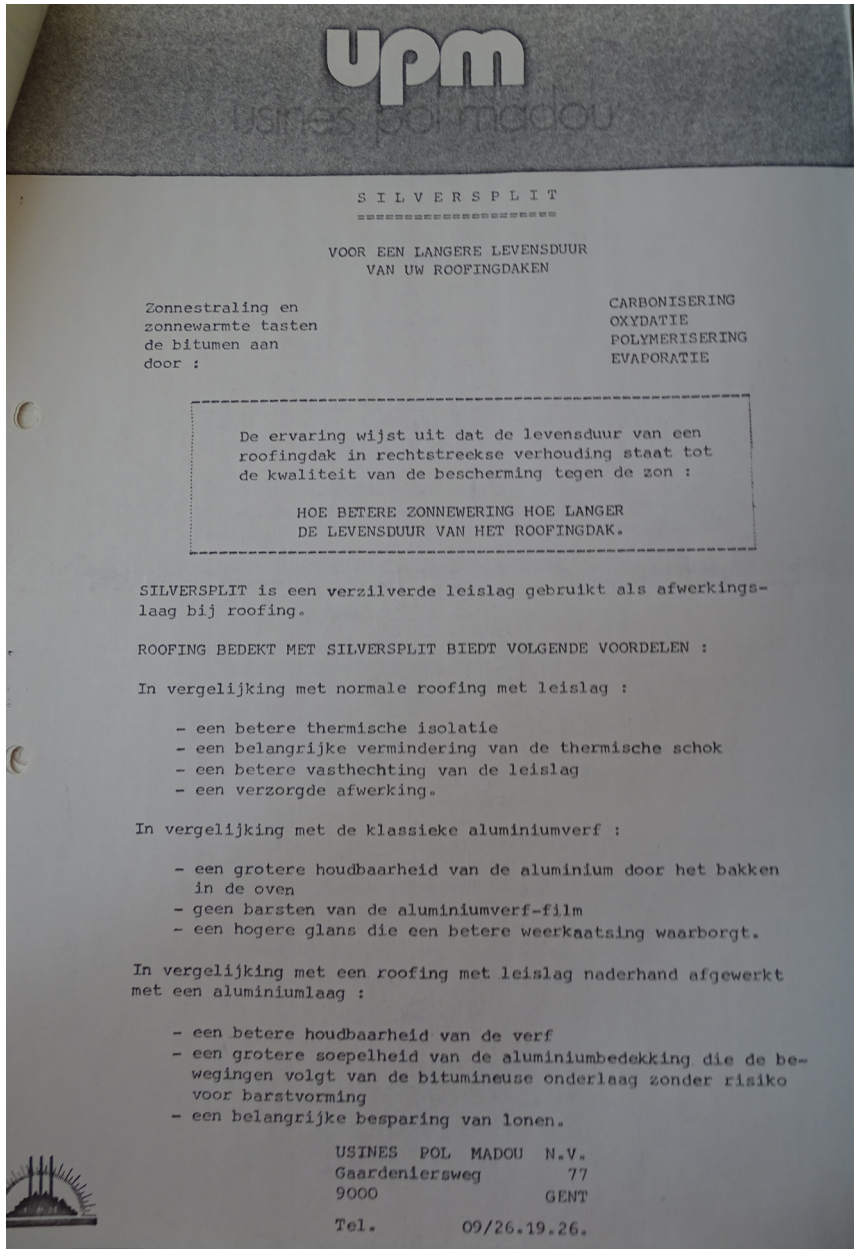
AXOMETRIE DAKOPBOUW

LEGENDE

- KALKAFZETTING / SALPETERVLEKKEN TGV. WATERINFILTRATIE
- GEBREKKIGE VOEGEN
- HERSTELD VOEGWERK
- INCORRECTE RAAMAANSLUITING
- GEDEGRADEERDE RAAMKOZIJNEN
- BETONROT
- HERSTELDE BETONSCHEUR- EN ROT
- SCHEURVORMING BETON
- SCHEURVORMING METSELWERK
- KOUDEBRUGGEN
- AANWEZIGHEID VEGETATIE
- VANDALISME
- GEDEGRADEERDE GEVELBEKLEDING

Afb. 343: Damage mapping dakopbouwVerrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

upm
usines pol madou

SILVERSPLIT

VOOR EEN LANGERE LEVENSDUUR
VAN UW ROOFINGDAKEN

Zonnestraling en
zonnewarmte tasten
de bitumen aan
door :

CARBONISERING
OXYDATIE
POLYMERISERING
EVAPORATIE

De ervaring wijst uit dat de levensduur van een roofingdak in rechtstreekse verhouding staat tot de kwaliteit van de bescherming tegen de zon :

HOE BETERE ZONNEWERING HOE LANGER
DE LEVENSDUUR VAN HET ROOFINGDAK.

SILVERSPLIT is een verzilverde leislag gebruikt als afwerkingslaag bij roofing.

ROOFING BEDEKT MET SILVERSPLIT BIEDT VOLGENDE VOORDELEN :

In vergelijking met normale roofing met leislag :

- een betere thermische isolatie
- een belangrijke vermindering van de thermische schok
- een betere vasthechting van de leislag
- een verzorgde afwerking.

In vergelijking met de klassieke aluminiumverf :

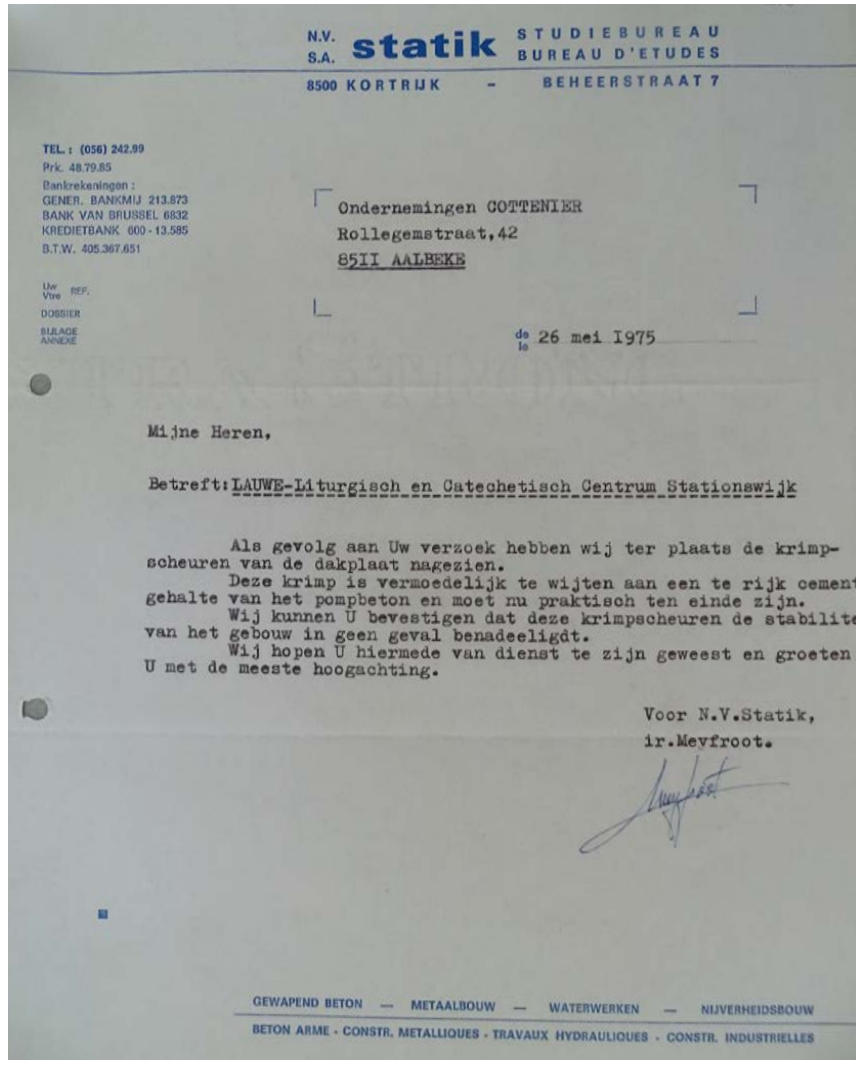
- een grotere houdbaarheid van de aluminium door het bakken in de oven
- geen barsten van de aluminiumverf-film
- een hogere glans die een betere weerkaatsing waarborgt.

In vergelijking met een roofing met leislag naderhand afgewerkt met een aluminiumlaag :

- een betere houdbaarheid van de verf
- een grotere soepelheid van de aluminiumbedekking die de bewegingen volgt van de bitumineuse onderlaag zonder risiko voor barstvorming
- een belangrijke besparing van lonen.

USINES POL MADOU N.V.
Gaardeniersweg 77
9000 GENT
Tel. 09/26.19.26.

Afb. 344: Briefwisseling tav. M. Dessauvage door Statik
© KADOC, z.d.

N.V. S.A. statik STUDIEBUREAU BUREAU D'ETUDES
8500 KORTRIJK - BEHEERSTRAAT 7

TEL. : (056) 242.99
Prk. 48.79.85
Bankrekeningen :
GENER. BANKMIJ 213.873
BANK VAN BRUSSEL 6832
KREDIETBANK 600-13.585
B.T.W. 405.367.651

Uw Vtre REF.
DOSSIER
BIJLAGE ANNEXE

Ondernemingen COTTENIER
Rollegemstraat,42
8511 AALBEKE

de le 26 mei 1975

Mijne Heren,

Betreft:LAUWE-Liturgisch en Catechetisch Centrum Stationswijk

Als gevolg aan Uw verzoek hebben wij ter plaats de krimpscheuren van de dakplaat nagezien.
Deze krimp is vermoedelijk te wijten aan een te rijk cement gehalte van het pompbeton en moet nu praktisch ten einde zijn.
Wij kunnen U bevestigen dat deze krimpscheuren de stabilite van het gebouw in geen geval benadeeligdt.
Wij hopen U hiermede van dienst te zijn geweest en groeten U met de meeste hoogachting.

Voor N.V.Statik,
ir.Meyfroot.

GEWAPEND BETON — METAALBOUW — WATERWERKEN — NIJVERHEIDSBOUW
BETON ARME - CONSTR. METALLIQUES - TRAVAUX HYDRAULIQUES - CONSTR. INDUSTRIELLES

Afb. 345: Briefwisseling tav. Dessauvage, door Statik
© KADOC, 26 mei 1975.

	Onderwerp	**Oorzaak**
Afb. 344	Aanpassing dakbedekking	Dessauvage verkoos een verkeerde dakafwerking volgens aannemer en fabrikant. De aanpassing aanvaardde de architect. De leien komen momenteel los door ouderdomsslijtage.
Afb. 345	Krimpscheuren in dakopbouw	Kort na oplevering werden betonscheuren vastgesteld in de dakopbouw. Het studiebureau wijdt dit aan een te rijk cementgehalte en veronderstelt dat dit de constructie niet in gevaar brengt. De aannemer gebruikte bijgevolg een foute water-cement ratio.

Eindconclusie

Wederkerige defecten

Aan de hand van damage mapping in het diepteonderzoek is de bouwfysische toestand van beide gebouwen in kaart gebracht. Dit gebeurde op basis van een historisch onderzoek en subjectieve pathologische observatie.[399] Een belangrijke kanttekening hierbij stelt dat de Sint-Jozef-Arbeiderkerk in Vosselaar reeds herbestemd is doch liet gemeente Vosselaar geen gevelreiniging uitvoeren om budgettaire redenen. Hierdoor geven de kalkafzettingen en salpetervlekken een vertekend beeld van de huidige toestand. De Verrijzeniskerk verwaarloosd door stad Menen. Hoewel parochie Sint-Bavo sinds 2008 meermaals aanmaant op een dakrenovatie, blijft stad Menen een begroting hiervoor uitstellen. Beide kerken bevinden zich momenteel in een andere fase van hun bestaan. Een vergelijking kan inzicht geven in toekomstige instandhoudings- en renovatiewerken.

De meest opvallende gelijkenis tussen beide kerken zijn de vele afzettingen van kalk en salpetervlekken. Zoals eerder vermeld is dit probleem aangepakt in de Sint-Jozef-Arbeiderkerk en opgelost. In tegenstelling tot de Verrijzeniskerk waarbij de vlekken zich blijven uitbreiden. Daarnaast vallen de gebrekkige voegen en hersteld metselwerk op. Hierbij wordt tijdens het onderzoek duidelijk dat het hermetste gedeelte in de oostgevel van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk diende als doorgang voor werfmateriaal tijdens de herbestemming. Bij de Verrijzeniskerk valt het op dat het vlekkenpatroon op de gevelstenen grotendeels overeen komt met deze van gebrekkige voegen. Hieruit kan afgeleid worden dat de gebruikte voegen aan vervanging toe zijn doch best hersteld worden na een grondige renovatie van het dak en dekstenen. Bovendien is geweten dat de gebruikte mortelkwaliteit ondermaats is, vandaar de grote schade ten aanzien van het buitenklimaat.

De raamaansluitingen, kwaliteit en comforteisen in de Sint-Jozef-Arbeiderkerk zijn grotendeels opgelost dankzij de het installeren van nieuw thermisch onderbroken raamkozijnen met dubbele beglazing. Bovendien is er gekozen voor raamkozijnen die hetzelfde architecturale uitzicht hebben als de oorspronkelijke. De raamkozijnen in Menen, Verrijzeniskerk, zijn volledig gedegradeerd. Mieren en andere insecten settelden zich in de kozijnen, een enkel raam is gevandaliseerd, het enkele glas mankeert aan comfort. Uit het herbestemmingsproject is af te leiden dat het mogelijk is om de raampartijen terug up-to-date te brengen. Voornamelijk de daklichten in de Verrijzeniskerk, uitgevoerd in polycarbonaatplaten, vormen een groot bouwfysisch mankement. De platen zijn niet langer een geheel met de houten kaders en hebben gigantische lekkages tot gevolg. Ze zijn translucent wat de lichtinval en het uitzicht beïnvloedt en voldoen ze niet aan de huidige comforteisen.

399 De gevonden gebreken werden niet getoetest bij Agentschap Onroerend Erfgoed en andere experts wegens de tijdspanne van de masterscriptie.

De aanwezigheid van vegetatie, hoofdzakelijk mosgroei in de poriën van het metselwerk en zichtbeton, zijn in beide projecten aanwezig. Voornamelijk te wijden aan de graspartijen die tot aan de gevels rijken. De gevels die niet rechtstreeks in contact staan met flora ondervinden onderaan de gevels geen vegetatiegroei. Daarnaast ondervindt de Verrijzeniskerk infiltrerende vegetatie via de raamkozijnen veroorzaakt door gedegradeerd schrijnwerk en een hoog vochtgehalte.

Tot slot werd dankzij damage mapping vastgesteld dat de gevelbekleding van de Verrijzeniskerk op verschillende plaatsen verweerd en afwezig is. Deze vaststelling slaat op de leien aangebracht op het metselwerk tussen de daklichten en het plat dak.

Doorheen deze scriptie staat het pathologische aspect van Dessauvages naoorlogse kerken centraal en worden verscheidene kenmerken en gebreken in kaart gebracht. Hierdoor kan er antwoord gegeven worden op de vraag '***Welke veel voorkomende gebreken in brutalistische kerkgebouwen zijn er en wat zijn hun oorzaken?***'. Uit het onderzoek komen 3 repetitieve gebreken naar voren, namelijk betonrot, scheurvorming en waterinfiltratie.

Oorzakelijke actoren

Architect

Marc Dessauvage hield weinig rekening met isolatie, waterdichting en uitzettingsvoegen. Dit werkte enkele brutalistische gebreken in de hand. Vermoedelijk had Marc Dessauvage, net als vele andere brutaliserende architecten, nog te weinig kennis over waterdichting en de complexiteit van betonconstructies. Dit vormt eerder een voorzichtige aanname dan een certitude. Door de jaren heen evolueert Marc Dessauvages technische kennis wel, hij stelt meerdere bouwfouten vast en staat erop dat aannemers deze gebreken aangepakt worden.

(Herbestemmings-)aannemer

De incorrecte uitvoering van raamaansluitingen tijdens de bouwfase konden niet volledig hersteld worden tijdens de renovatie van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. De kleine aannemers die met ongeschoolde parochianen werkten, beïnvloedde eveneens constructiefouten zoals het omgekeerd leggen van de betonnen welfsels in de dakconstructie van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk. Toch zorgt geprefabriceerde beton voor een betrouwbare betonkwaliteit. Terwijl een in situ gestortte dakconstructie zoals deze in de Verrijzeniskerk een verkeerde betonsamenstelling wel kan voorkomen. De betonsamenstelling vormt, zoals gemeld in het contextueel kader, een cruciale factor bij scheurvorming en waterinfiltratie.

De aannemers verhouden zich tegendraads tegenover de vaststellingen van Marc Dessauvage. De bouwondernemingen gaven hun fouten niet graag toe en brachten deze niet gemakkelijk in orde.

Ingenieur

De rol van de ingenieur wordt heel weinig belicht, bovendien verliep de samenwerking ook niet altijd vlot. Uit het archiefmateriaal valt niet op te maken of deze figuur een rol had tijdens de bouwfase van de kerken.

Besluit

De huidige problematieken kunnen dus toegeschreven worden aan een combinatie van actoren. Het gebrek aan kennis over (zicht) beton en Dessauvage als jonge, dove architect zorgen voor enkele gebreken die destijds niet geweten waren. Het gebrek aan onderhoud bevordert de degradatie dat daardoor ontstond. Verder is vastgesteld dat Dessauvage bouwtechnisch evolueert en de limieten van beton opzoekt, integreert en begrijpt naar het einde van zijn carrière toe. Toch maakt de architect ook in zijn latere projecten ontwerpfouten waardoor waterinfiltratie een typerend schadepatroon vormt.

Evolutie in het werk van Dessauvage

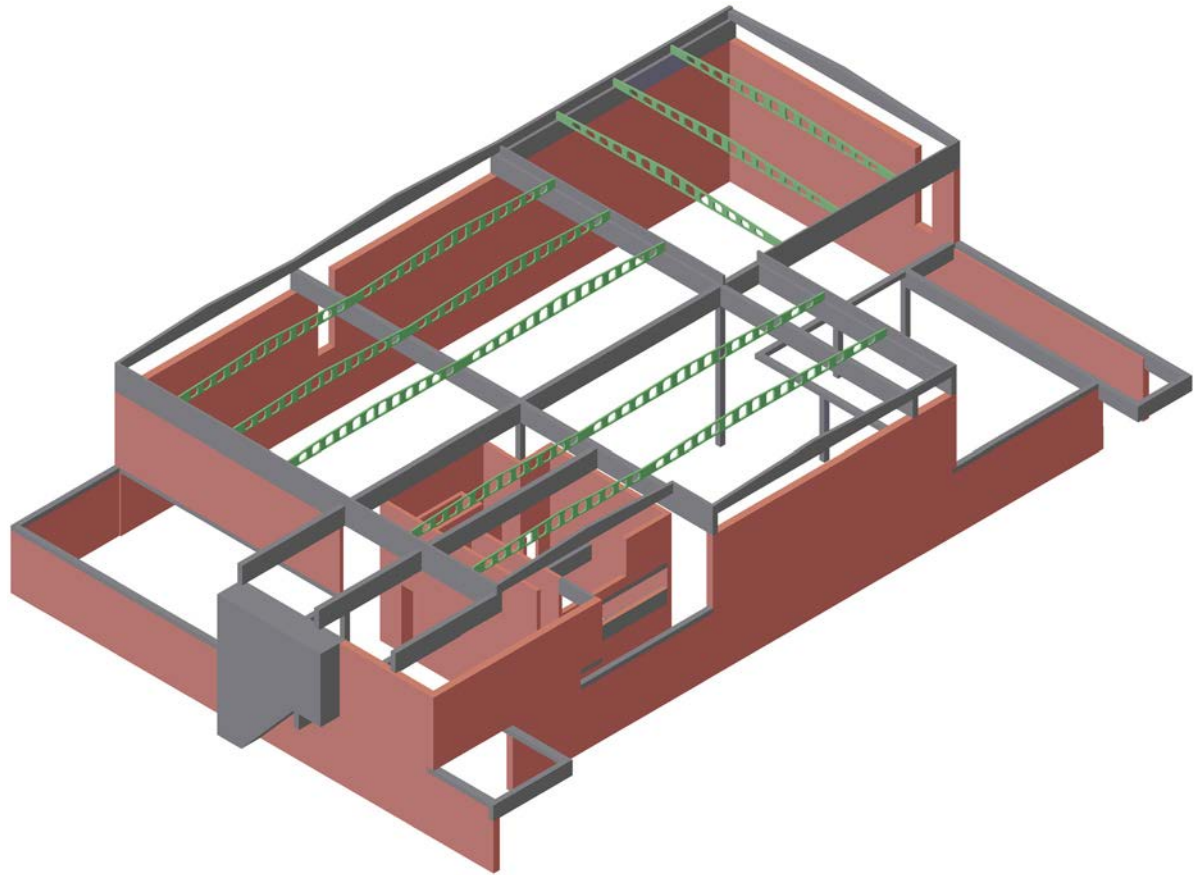
Evolutie in materiaalgebruik

Dessauvage koos in zijn eerste project voor rode baksteen in waalformaat terwijl hij in de Verrijzeniskerk opteerde voor cellenbetonblokken. Bovendien verkiest de architect voor een andere dakopbouw. Het dak van de Sint-Jozef-Arbeiderkerk kent betonnen welfsels, gedragen door vierendeelliggers. Eerder een geprefabriceerde opbouw die ter plaatse geassembleerd werd. De Verrijzeniskerk is volledig opgebouwd door ter plaatse gestort beton, volgens T-structuur. Beide daken worden echter afgedragen door zowel betonnen kolommen als het metselwerk.

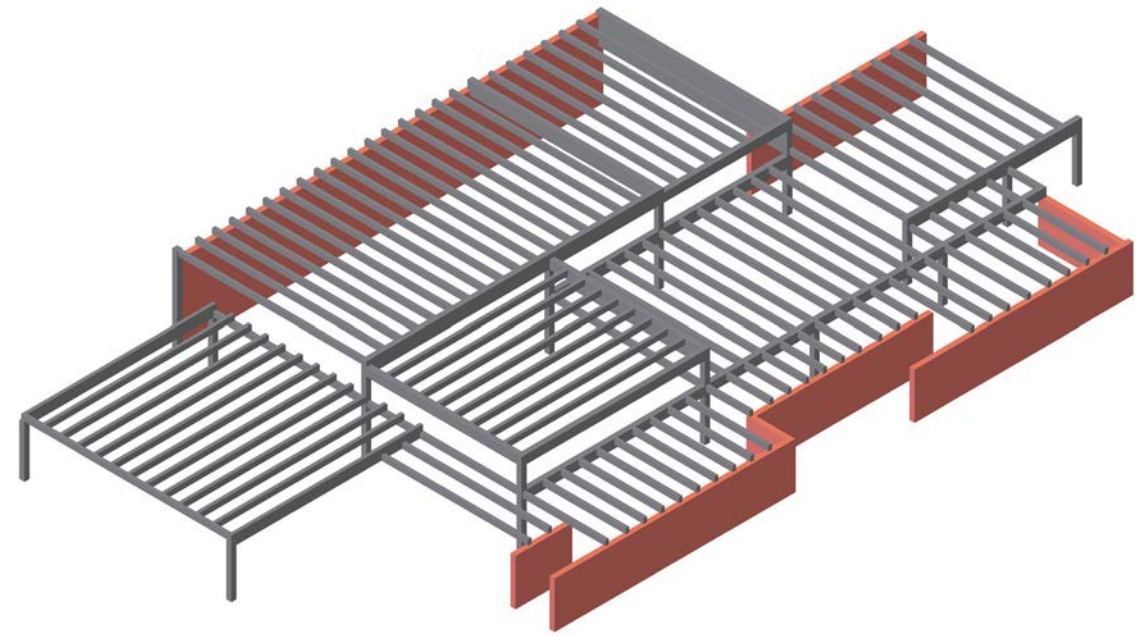
Brutalisme = eerlijke bouwstijl

Het eerste ontwerp door Dessauvage, Sint-Jozef-Arbeiderkerk, toont een architect die de ethiek van het brutalisme niet volledig volgt. Hij werkt met weggewerkte vierendeelliggers waardoor het gebouw niet zo eerlijk is zoals vermoedt.

In het laatste ontwerp laat Dessauvage het massief betonnen dak volledig afdragen door beton en metselwerk. Dit gebouw volgt de eerlijke ethiek waar het brutalisme voor staat. Het valt op, doorheen de bouwtechnische analyse, dat de projecten uit zijn beginperiode vaker vakkundig weggewerkte stalen structuren bevatten. Zijn latere projecten zijn veel eerlijker uitgevoerd.

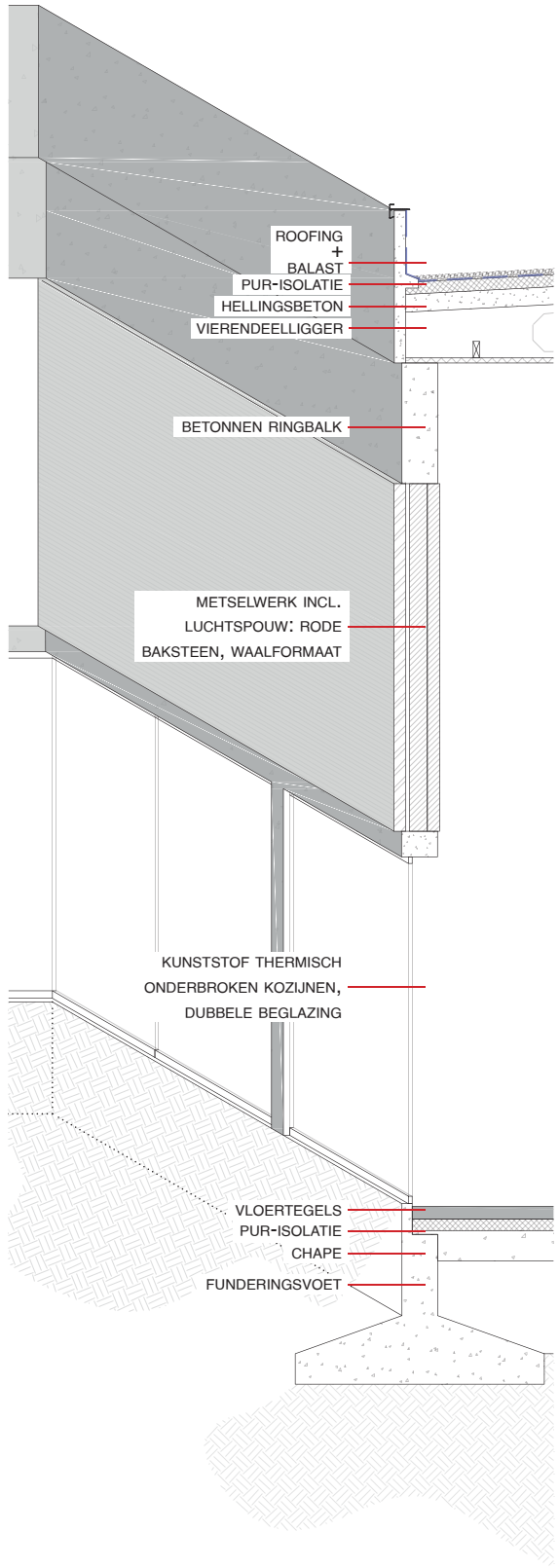
Afb. 346: Structureel model Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

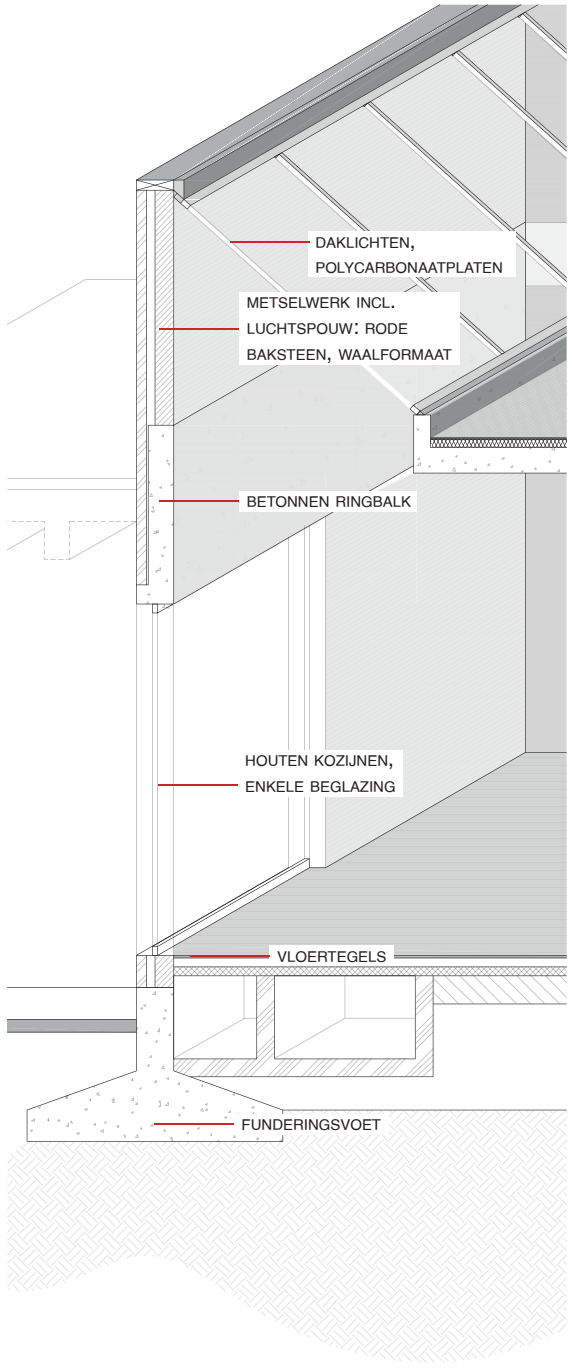
Afb. 347: Structureel model Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Evolutie in detaillering

Dessauvage maakte veel bouwdetails die vandaag niet conform worden geacht en tot schade hebben geleid. Toch is er een evolutie zichtbaar. De architect lijkt zijn verantwoordelijkheid naar het einde van zijn oeuvre meer op te nemen. Dit is te merken aan de briefwisseling. Dessauvage merkte veel meer gebreken op en hield voet bij stuk zodat vastgestelde constructiefouten opgelost werden. De meeste gebreken werden veroorzaakt door niet-kwalitatieve materialen en slechte uitvoering.

Afb. 348: Detailsnede materiaalgebruik Sint-Jozef Arbeiderkerk, Vosselaar © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

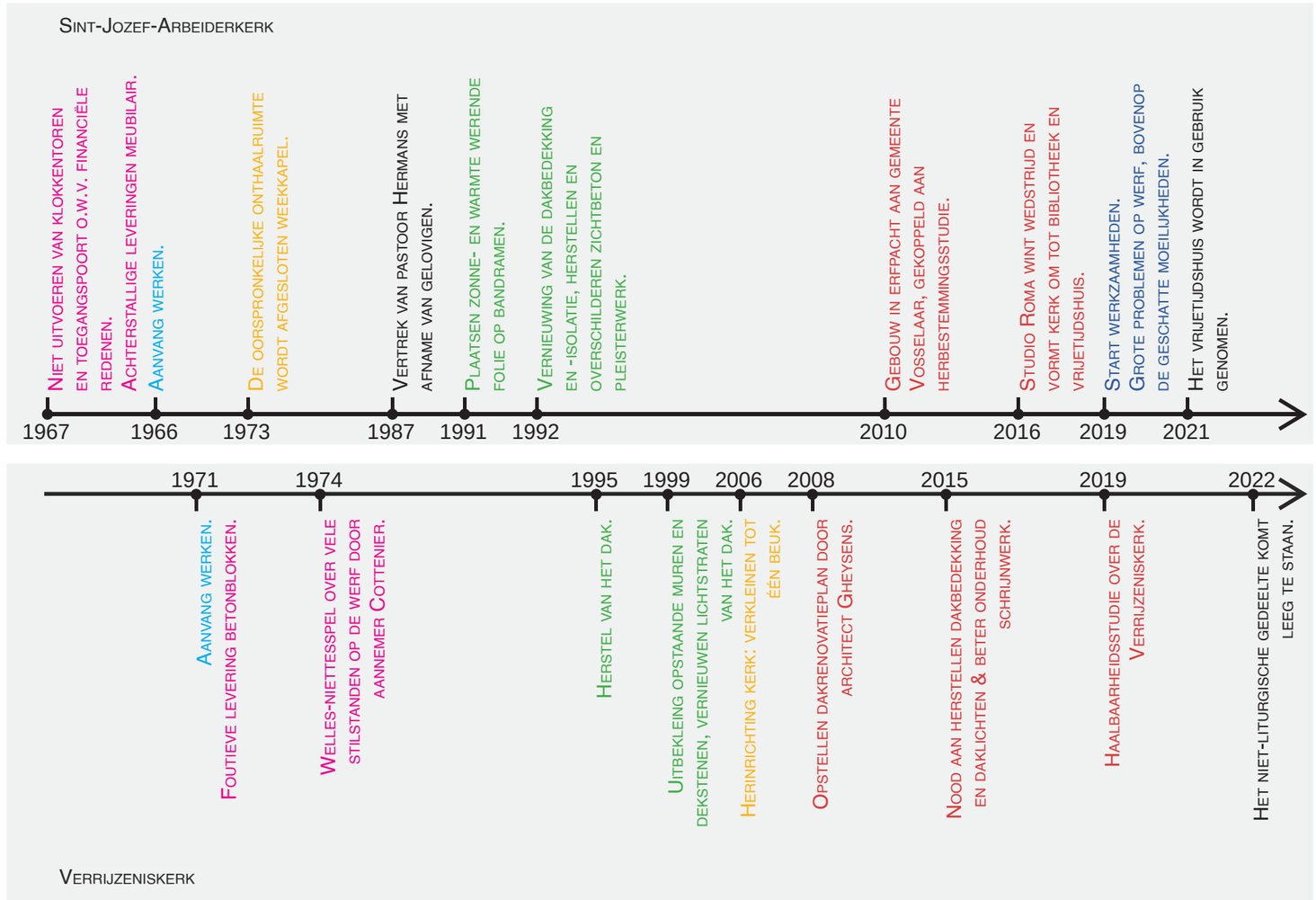

Afb. 349: Detailsnede materiaalgebruik Verrijzeniskerk, Lauwe © Lotte Van Hecke, 2024. Gebaseerd op archiefmateriaal KADOC.

Tijdsaspect en cruciale sleutelmomenten

Zoals besproken kennen beide kerkgebouwen moeilijkheden gedurende de bouwfase. Allebei de kerken ondervonden toen waterinfiltratie via de dakconstructie, veroorzaakt door respectievelijk architect en aannemer. Vervolgens vinden er in de jaren ‘90 minimale pathologische ingrepen plaats en probeerden de parochies deze vochtproblemen op te lossen. De moeilijke samenwerking tussen de bouwactoren en onwetendheid over het materiaal binnen de bouwsector werkte deze gebreken in de hand

Ongeveer 15 jaar geleden ontstond voor beide kerken de intentie om pathologische problemen aan te pakken. De Sint-Jozef-Arbeiderkerk werd reeds grondig gerenoveerd, in tegenstelling tot de Verrijzeniskerk. De twee kerken kennen een gelijkaardig verloop in onderhoud en modernisering. Echter neemt gemeente Vosselaar het initiatief in handen voor een behoud en herintegratie van de kerk in de maatschappij. Stad Menen blijft hier voorlopig meer terughoudend.

Legende

- Aanvang werken
- Problemen tijdens de bouw
- Ingrepen interieur
- Kleine pathologische ingrepen
- Grote pathologische ingrepen
- Intentie tot pathologische verbetering

Toekomstgerichte adviezen

Deze scriptie toont het belang aan van historisch onderzoek om te achterhalen in welke toestand gebouwen verkeren. Hieruit kunnen al meerdere aspecten worden afgeleid en vormt historisch onderzoek een eerste stap in renovatieplan. Het historisch onderzoek toont de onwetendheid van de architect en bouwsector aan. Alsook wordt duidelijk waarom kerken lokaal zo gedragen werden en nog steeds zijn. De constructieve opbouw van elke kerk kon met behulp van archiefmateriaal achterhaald worden en enkele pathologische gebreken werden in kaart gebracht.

Daarnaast geeft het pathologisch onderzoek enkele belangrijke aspecten aan die vervolgens kunnen meegenomen worden binnen de ontwikkeling van een renovatieplan/herbestemmingsplan voor deze gebouwen. Het opstijgend vocht en de hoge energiekosten beïnvloedt een mogelijke keuze voor vloerverwarming. De vloeren moeten onvermijdbaar uitgebroken worden waardoor vloerisolatie en -verwarming een denkbare oplossing vormt. Om de energie-efficiëntie nog meer te verbeteren, kan spouwisolatie een oplossing bieden. Spouwisolatie is onzichtbare isolatie dat de architecturale erfgoedwaarde bestendigt. De bouwtechnische toestand van de dakconstructies die veelal waterinfiltratie veroorzaken, eisen eveneens een grondige renovatie op. Hierdoor wordt het mogelijk om dakisolatie aan te brengen en de dakbedekking te herstellen.

Toch ontbreekt duidelijke expertise en middelen voor alle kerken, met uitzondering van Sint-Jozef-Arbeider. De meeste kerken beschikken enkel over historisch en visueel onderzoek. Zelfs tijdens de herbestemmingsprocedure van Sint-Jozef-Arbeider ontbrak grondig bouwtechnisch onderzoek waardoor er vele onvoorziene gebreken tijdens de werken naar voren kwamen. Bij toekomstige renovaties en herbestemmingen dienen meer diepgaande en bredere onderzoeken plaats te vinden zoals (niet-)destructieve monitoringstechnieken. Bijkomend wordt er best rekening gehouden met onvoorziene gebreken zoals incomplete asbestinventaris. Dit impliceert een ruime financiële buffer.

Tot slot vormt degelijk onderhoud en instandhoudingswerken een belangrijk onderdeel van deze brutalistische kerken. De kerkbouw vormt een heel bijzondere groep binnen de architectuur van de 20ste eeuw. Indien er wordt nagedacht over een toekomstperspectief voor deze gebouwen, moet er een goed en preventief onderhoudsplan opgesteld worden. Deze werken moeten de mogelijks vele gebreken in de toekomst tegengaan.

Daarnaast moet er rekening gehouden worden met het bestaande betonrot en -scheuren. De Sint-Jozef-Arbeiderkerk werd reeds hersteld begin jaren ‘90 en overschilderd. De betonbehandeling zorgt voor het voorkomen van nieuwe uitloging van mineralen met mogelijke betonrot tot gevolg. Helaas doet dit de architecturale erfgoedwaarde gedeeltelijk teniet. Het oorspronkelijke uitzicht van het zichtbeton verandert integraal. Eenzelfde renovatie vond plaats in de Verrijzeniskerk in 1995. Hier werd er geen coating of verflaag aangebracht waardoor de uitloging zich opnieuw stelde. Nieuwe renovatie dringt zich op, bij voorkeur volgens de originele bekisting en coating. Om de architecturale erfgoedwaarde in ere te houden, wordt best voor een transparante coating geopteerd. Het is belangrijk om in toekomstige renovaties de originele uitstraling van het gebouw en de materialen te behouden. Dit behoudt de enorm gelaagde betekenis van deze gebouwen. En de architecturale en historische erfgoedwaarde.

Deze bouwtechnische analyse opent deuren naar een mogelijk toekomstperspectief. Door de naoorlogse, brutalistische kerkbouw onder de scanner te leggen, kunnen we diagnoses stellen en toekomstperspectief bieden aan de gebouwen. Zoals een arts een patiënt soms palliatief moet verklaren, zullen architecten niet elk gebouw kunnen redden, maar zonder diagnose met mogelijke oorzaak kan er ook geen behandeling opgestart worden.

Bibliografie

Primaire bronnen

Archieven

‘Archief Dessauvage’, z.d. Leuven. KADOC.

‘Diocesane Commissie voor Monumenten’, z.d. Mechelen. Aartsbisschoppelijk Archief.

‘Stadsarchief Menen’, z.d. Menen. Stadsarchief Menen. Geraadpleegd 8 mei 2024.

‘Heemkundige kring Vosselaar’, z.d. Vosselaar. Parochiearchief Vosselaar. Geraadpleegd 22 mei 2024.

Interviews

Asselman, Hugo. Gesprek tussen Hugo Asselman, ondervoorzitter Mariavrienden vzw en Lotte Van Hecke, 11 april 2024.

Callewaert, Anias. Gesprek met Anias Callewaert. Mondeling, 29 april 2024.

Devos, Daniël. Gesprek met Daniël Devos. Mondeling, 22 mei 2024.

Guzzone, Mariella. Gesprek met Mariella Guzzone en Raf D’hoker. Mondeling, 8 april 2024.

Knockaert, Steven. Gesprek met Steven Knockaert, diaken parochie Sint-Bavo. Mondeling, 15 april 2024.

Menting, Jos. Gesprek tussen Jos Menting, voorzitter Kerkfabriek Sint-Niklaas Willebroek en Lotte Van Hecke, 4 april 2024.

Merckx, Renaat. Gesprek met Renaat Merckx, beheerder infrastructuur en preventie Sint-Lievenscollege. Mondeling, 15 april 2024.

Meskens, Kris. Gesprek tussen Kris Meskens, pastoor Parochie St. Paulus, Vollezele en Lotte Van Hecke, 11 april 2024.

Proost, Famke. Gesprek met Famke Proost, voor De Moer. Mondeling, 3 april 2024.

Rotthier, Guido. Gesprek tussen Guido Rotthier en Lotte Van Hecke, 4 april 2024.

Schouwaerts, Geert. Gesprek tussen koster Geert Schouwaerts en Lotte Van Hecke, 8 april 2024.

Sulmon, Bruno. Gesprek met Bruno Sulmon. Mondeling, 11 april 2024.

Krantenartikelen

BVDL. ‘Vrijetijdshuis De Moer met nieuwe bibliotheek palmt gebouw in: Aannemer start met verbouwing voormalige Sint-Jozefkerk’, 14 december 2018. Nieuwsblad. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20181212_04029805.

Het Nieuwsblad. ‘Verbouwing voormalige Sint-Jozefkerk van start (Vosselaar)’, 12 december 2018.

DDKW. ‘Werken voor de herstelling kerk van H.-Kruis’. Het Laatste Nieuws, 3 mei 1995.

Gazet van Antwerpen. ‘Rode Kruis centraliseert inzameling.’ 21 december 1996.

‘Krantenknipsel consecratie’. z.d. Persoonlijk archief Patrick Caenen.

Rymenams, Jan. ‘Sint-Rochusmemoriaal Aarschot’. Kerkententoonstelling: Bezoek de Aarschotse kerken, 2019.

Diversen

Bij ons, rond ons kerkje. VOB, Documentaire. Callewaert Anias, 1975.

Caenen, Patrick. Mailcorrespondentie tussen Patrick Caenen en Lotte Van Hecke. Mail, z.d.

Casneuf, Bob. Mailcorrespondentie tussen Bob Casneuf en Lotte Van Hecke. Mail, 23 mei 2024.

Secundaire bronnen

Academisch werk

Broos, Tine, Stephanie Van de Voorde, en Johanna Vermeir. ‘Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw’. Doctoraat, Universiteit Gent, 2004.

De Brouwer, Wannes, en Daphne de Ruiter. ‘Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Deman, Bruno. ‘De Verrijzeniskerk te Lauwe’. Scriptie, 1981.

Dumon, Margaux, en An Gelan. ‘Bouwhistorische nota Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Durant, Aagje. ‘Blokje om de kerk. Ontwerpend onderzoek naar de herbestemming van de Onze-Lieve-Vrouwe van Altijddurende Bijstandkerk in Deurne.’ Masterproef, 2023.

Maes, Maud. ‘Van dorpskerk naar kerkdorp’. Masterproef, KU Leuven, 2021.

Mertens, Jasper. ‘Na(ar) de kerk. De brutalistische Sint-Caroluskerk van Marc Dessauvage als pijler voor een nieuw gemeenschapscentrum in Holsbeek-Plein’. Masterproef, 2023.

Speck, Elke, en Fien Stofferis. ‘Bouwhistorische nota Parochiaal centrum Heilig Don Bosco’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Sterken, Sven. ‘Marc Dessauvage en de Sint-Pauluskerk in Westmalle (1962-1967)’. KU Leuven, 2017.

Thierens, Lotte, en Ellen Tielemans. ‘Bouwhistorische nota Verrijzeniskerk Lauwe’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Van Dorpe, Marieke, en Elke Van den Broecke. ‘Bouwhistorische nota Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Vanhoutte, Niké, en Lisa Vankeirsbilck. ‘Bouwhistorische nota Sint-Pauluskerk, Westmalle’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Wuyts, Sylvain. ‘Bouwhistorische nota Heilig-Kruiskerk, Willebroek’. Paper, KU Leuven, niet gepubliceerd.

Artikels

Ardui, Charlotte, en Sven Sterken. ‘Pionier tegen wil en dank’. Trajecta. Religion, Culture And Society In The Low Countries, nr. 30.1 (2021): 150-72. https://doi.org/10.5117/TRA2021.1.007.ARD U.

Delmeire, Roger. ‘Ezemaal: Sint-Aldegondis’. Open Monumentendag Vlaanderen 1997 in het kader van het thema arbeid. Eliksem & Ezemaal, 1997.

Join-Lambert, Arnaud. ‘In memoriam Pere Frederic Debuyst o.s.b.’ La Maison-Dieu, nr. 291 (januari 2018): 9-12.

Morel, Anne-Françoise, en Stephanie Van de Voorde. ‘Rethinking the Twentieth-Century Catholic Church in Belgium: The Inter-Relationship between Liturgy and Architecture’. Architectural History, nr. Vol. 55 (2012): 269-97. https://www.jstor.org/stable/43489722.

Rymenams, Jan. ‘Marc Dessauvage en zijn kerken in het Hageland, Brutalisme in dienst van het “huis an de gemeenschap”’. Hagelandgidsen, 2020.

Sterken, Sven. ‘Aan de slag met het archief van Marc Dessauvage: rol en betekenis van architectuurarchieven’. KOORTS: ERFGOEDMAGAZINE VAN KADOC, 2022. KADOC.

Sterken, Sven, en Michel D’hoe. ‘Jong, beschermd en herbestemd: De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis’. Monumenten en Landschappen, 2022, 23-36.

Strauven, Francis. ‘In Memoriam Geert Bekaert’. Niet gepubliceerd., 2017.

Boeken

Bekaert, Geert. Marc Dessauvage 1931-1984. Wpmmelgem: Den Gulden Engel, 1987.

———. Staalkaart voor kerkbouw aan de hand van drie voorbeelden. De Standaard der Letteren, 1965.

———. Verzamelde opstellen. Deel 1: Stapstenen 1950-1965. Stichting Monumenten-en Landschapszorg. Brussel, 1985.

De Schutter, Geert. Damage to Concrete Structures. Florida: CRC Press, 2012.

De Vroey, Jozef. Aarschot op woensdag 19 augustus 1914. Aarschot: De Klamper, 1964.

De Wolf, Koenraad. Een halve eeuw Pro Arte Christiana 1957-2007: Geroen De Bruycker & Rik Van Schil. Antwerpen: Halewijn, 2006.

Elsner, Olivier, Philip Kurz, en Peter Cachola Schmal, red. ‘SOS Brutalism: A Global Survey’, Western Europa Beyond Great Britain: Proto-Brutalism and the French situation:334-69. Zurich: Park Books, 2017.

Forty, Adrian. Concrete and Culture. A Material History. Londen: Reaktion books, 2012.
Humberto, Varum, en Teresa Cunha Ferreira, red. Built Heritage Sustainable Reuse. Vol. Reuse and Conservation of Built Heritage in Exposed Concrete. 1 vols. Volume 26. Cham, Zwitserland: Springer, 2023.

M.P.Q. Delgado, João, red. Case Studies of Builiding Pathology in Cultural Heritage. Vol. Brutalist Architecture and Pathologies: How Design Mistakes Can Make a Building ‘Sick’ from the Beginning. Singapore: Springer, 2016.

Nijs, Arthur. Van gehucht tot parochie: Sint-Jozef Vosselaar 1963-1988. Niet gepubliceerd., 1988.

Sterken, Sven. ‘A House for God or a Home for His People? The Church-Building Activity of Domus Dei in the Belgian Archbishopric (1952-82)’. In Architectural History, 387-425. Londen: Society of Architectural Historians of Great Britain, 2013.

Van De Perre, Dirk. Op de grens van twee werelden. Wetteren: drukkerij Erasmus nv, 2003.

Digitale bronnen

Bauwens, Luc. ‘Kroniek Sint-Lievenscollege’. Internet Archief. Wayback Machine, 25 maart 2008. https://web.archive.org/web/20080325223843/http://kroniek.slc-gent.be/deKroniek.htm.

Boone, Veronique. ‘PAROCHIEKERK SINT-ALDEGONDIS, EZEMAAL [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE LANDEN - BE] (1965-)’. odis, 30 april 2014. http://www.odis.be/lnk/OB_658.

DBNL. ‘Architectuur als toetssteen, Ons Erfdeel. Jaargang 31’. DBNL. DBNL. Geraadpleegd 28 april 2024. https://www.dbnl.org/tekst/_ons003198801_01/_ons003198801_01_0028.php.

———. ‘St-Pauluskerk Westmalle, Vlaanderen. Kunsttijdschrift. Jaargang 20’. DBNL. DBNL. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://www.dbnl.org/tekst/_vla016197101_01/_vla016197101_01_0110.php.

Debruyne, André. ‘HENRI VERCOUTERE’. odis, 18 oktober 2015. http://www.odis.be/lnk/PS_129194.

Facebook. ‘Chiro Oskaarke Lauwe’. Sociale media. Geraadpleegd 16 april 2024. https://www.facebook.com/Chiro.Oskaarke/.

Focus en WTV. ‘Petanquen senioren binnenkort in kerk Lauwe?’, 22 oktober 2014. https://focus-wtv.be/nieuws/petanquen-senioren-binnenkort-kerk-lauwe.

G-Pulse Editorial Team. ‘Architecture in the Raw: Brutalism’. Architecturaal tijdschrift. GIRA, 25 april 2024. https://www.gira.com/en/en/g-pulse-magazine/architecture/brutalism.

Hannema, Kirsten. ‘Lomp, ruig en van keihard beton: van brutalisme moet je leren houden – maar dan krijg je veel liefde terug’. de Volkskrant, 25 juli 2021. https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/lomp-ruig-en-van-keihard-beton-van-brutalisme-moet-je-leren-houden-maar-dan-krijg-je-veel-liefde-terug~b3ce9b22/.

Hengelaar, Albert. ‘België: Sint Pauluskerk, Westmalle’. ArtWay.eu. Geloof is een verruiming van de verbeelding. Luci Shaw. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://artway.eu/content.php?id=1019&lang=nl&action=show.

Herne. Effenaf! ‘Kerken in Herne’, onbekend. https://www.herne.be/vrije-tijd/cultuur/erfgoed/kerken-in-herne.

issuu. ‘NIET IN BETON GEGOTEN’. Geraadpleegd 23 mei 2024. https://issuu.com/wbooks/docs/bruut_lr_bladerpdf/s/24062900.

It’s Scandinavian. ‘Wat is Scandinavisch design vroeger en nu?’, 2021. https://its-scandinavian.com/wat-is-scandinavisch-design/.

Journal. ‘Brutalism was the Greatest Architectural Movement in History. Change My Mind.’, 27 juni 2022. https://architizer.com/blog/inspiration/stories/change-my-mind-brutalism/.

La Libre Belgique. ‘Eerste prior van Saint-André de Clerlande overleden’. Kernet, 14 oktober 2017. https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/nieuws/eerste-prior-van-saint-andr%C3%A9-de-clerlande-overleden.

Liedewij, Elsen. ‘Kerk en gemeenschapscentrum Sint-Joannes-Bosco’. Inventaris Onroerend Erfgoed, 8 oktober 2021. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/307110.

Maeyer, Jan De. ‘De Pelgrim’. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging. Geraadpleegd 23 mei 2024. https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/de-pelgrim-0.

‘Marc Dessauvage | Archipel’. Geraadpleegd 12 januari 2024. https://archipelvzw.be/en/archief/architecten/marc-dessauvage.

‘Meeting.burger Malle’, 26 juni 2017. https://malle.meetingburger.net/gr/57db819d-f991-4d8c-971e-85c44215a236/notulen.

Meeusen, Ewoud, en |Ewoud Meeusen|. ‘Zoersel en Malle investeren samen 267.000 euro in Sint-Pauluskerk’. hln.be, 2 december 2019. https://www.hln.be/malle/zoersel-en-malle-investeren-samen-267-000-euro-in-sint-pauluskerk~af8cac6a/.

Nevejans, Annelies, Eva Van Regenmortel, en Krista Maes. ‘MARC DESSAUVAGE’. odis, 7 september 2019. http://www.odis.be/lnk/PS_12383.

NWS, VRT. ‘Katholieke kerk voor het eerst in cijfers gevat: 52% gelovigen, 1,7 miljoen kaarsjes en het loon van de priester’. vrtnws.be, 05:00+01:00. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/11/20/de-katholieke-kerk-voor-het-eerst-in-cijfers-gevat-priesters-b/.

odis. ‘BIJ-KERK VERRIJZENIS, LAUWE [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE MENEN - BE] (1971-)’, 30 september 2014. http://www.odis.be/lnk/OB_222.

‘Parochiekerk Sint-Jozef-Arbeider’, 29 maart 2019. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/12408.

Pat, Finn. ‘Brutalism Was the Greatest Architectural Movement in History. Change My Mind.’ Journal, 27 juni 2022. https://architizer.com/blog/inspiration/stories/change-my-mind-brutalism/.

‘Raadpleegomgeving - Open Data - Agendapunt’. Geraadpleegd 28 april 2024. https://ebesluitvorming.gent.be/zittingen/21.0927.3600.4684/agendapunten/22.0427.7075.6722;jsessionid=D48DBDB3C7ED2954D2C975D237684E2F.
RIBA. ‘Brutalisme’. Geraadpleegd 5 april 2024. https://www.architecture.com/explore-architecture/brutalism.

‘School moet slogan van gevel halen: “Niet toegelaten op beschermde monumenten” (Gent) | Het Nieuwsblad’. Geraadpleegd 28 april 2024. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20220511_96349866.

‘Sint-Caroluskerk’, 2015. https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/201350.

‘Steun ons nieuw Project: Ramen vervangen – Sint Paulusparochie Malle – Zoersel’. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://stpaulus-mallezoersel.be/?p=5542.

Stevens, Dimitri. ‘PAROCHIEKERK SINT-JOHANNES BOSCO, KESSEL-LO [DEELGEMEENTE IN GEMEENTE LEUVEN - BE] (1968-)’. odis, 4 september 2018. http://www.odis.be/lnk/OB_692.

Toerisme Malle. ‘Sint-Pauluskerk’. Geraadpleegd 10 maart 2024. https://www.toerisme-malle.be/Sint-Pauluskerk.

Van der Meulen, Femke. ‘Brutalisme bedreigd: een kritische studie naar het stedelijk zwembad van Oostende | Scriptieprijs’, 2023. https://scriptiebank.be/scriptie/2023/brutalisme-bedreigd-een-kritische-studie-naar-het-stedelijk-zwembad-van-oostende, /scriptie/2023/brutalisme-bedreigd-een-kritische-studie-naar-het-stedelijk-zwembad-van-oostende.

VDO Architecten. ‘Heilig Kruiskerk’. Geraadpleegd 25 april 2024. https://www.vdo-architecten.be/projecten/heilig-kruiskerk/.

www.willebroek.info. ‘Handelaars en Vrije Beroepen - Ringlaan 83’, 24 februari 2024. https://www.willebroek.info/HANDEL/STRATEN/WILRINGL/WILRINGL_083.htm.

Diversen

Caenen, Patrick. ‘Afspraken Chiro verslag samenkomst’, 30 augustus 2018.

———. ‘Chronologie markante mijlpalen Verrijzeniskerk Lauwe’. Niet gepubliceerd., z.d. Geraadpleegd 16 april 2024.

———. ‘Invulling niet religieus gedeelte’, onbekend.

Crab, Paul. ‘Parochie Sint-Carolus Attenhoven 50’, 1983. kerkraad Sint-Carolus.

‘Gebruik en Huur van de Verrijzeniskerk’, z.d. Geraadpleegd 20 april 2024.

Gustin, Hubert. ‘Marc Dessauvage, pastoor Hermans en de kerk van Sint-Jozef-Arbeider’, juni 2009. Parochiearchief Vosselaar.

‘inventaris activiteiten Sint-Bavokerk en Verrijzeniskerk’, onbekend.

KADOC. ‘Re: Dessauvage. Moderne kerken herbekeken’. Tentoonstelling, Leuven, 26 mei 2015.

Langerock, Luis Duarte. ‘Sint-Jozef Dielegem’. Onderzoeksseminarie gepresenteerd bij OMG! VAN GOD LOS, Leuven, 2020.

Machiels, Isidoor. ‘Attenhoven Sint-Carolus’. Machiels I., z.d. kerkraad Sint-Carolus. Geraadpleegd 30 april 2024.

Nanayakkara, Sonya. ‘The Reopening of Sint Josef Dileghem’. Onderzoeksseminarie gepresenteerd bij OMG! VAN GOD LOS, Leuven, 2020.

Rotthier, Guido. ‘Sint-Pauluskerk Malle’, niet gepubliceerd.

Sterken, Sven. ‘Theory on Sacred Ground. Geert Bekaert’s Writings on the Churches by Marc Dessauvage (1961-1967)’. Posterpresentatie gepresenteerd bij Theory’s History. Challenges in the Historiography of Architectural Knowledge, 08-02-2017, z.d. Geraadpleegd 25 mei 2024.

Sulmon, Bruno. ‘Les grandes étapes de Notre-Dame du Perpetuel Secours’, niet gepubliceerd.

Rapporten

Bernard, Jozefien, en Heleen Calcoen. ‘Kerkenbeleidsplan Menen’. Rapport. Kortrijk: Leiedal, juni 2017.

‘Bevraging Parochiekerken Vlaanderen’. Bavikhove, 28 september 2012.

Caenen, Patrick. ‘Vergadering met Stad Menen’. Verslag vergadering. Menen, 4 april 2019.
———. ‘Verslag :Samen denken over de Verrijzeniskerk’. Verslag vergadering. Lauwe, 24 mei 2018.

‘Casus: Emmanuel Rollierstraat 50, 2830 Willebroek’. Valorisatiefiche. Willebroek: IOED IGEMO, 14 juni 2023.

Delaruelle, Stephan. ‘Beheersplan Onroerend Erfgoed Kerk Sint-Jozef-Arbeider Vosselaar’. Beheersplan. Vosseslaar: Erfgoed Noorderkempen, 31 april 2017.

Geheugen Collectief. ‘Onderzoeksrapport en waardebepaling van de Parochiekerk Sint-Jozef-Arbeider voor de gemeente Vosselaar’. Herbestemmingsstudie. Antwerpen, november 2012.

‘Inventarisformulier parochiekerken’. Inventaris. Menen, 2015.

‘Kerkenbeleidsplan Stad Leuven’. Rapport. Leuven: Dienst onroerend erfgoed, 2017.

Monumentenwacht. ‘Sint-Rochuskerk’. Bouwkundige inspectie Monumentenwacht. Leuven: Monumentenwacht Vlaams Brabant, 2020.

Stramien, en Geheugen Collectief. ‘Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef Arbeider, gemeente Vosselaar. Eindrapport’. Herbestemmingsstudie. Antwerpen, april 2013.

Van Laar, Birgit. ‘Onderhoud van betonnen erfgoed’. EPO drukkerij, november 2017. https://www.monumentenwacht.be/files/brochure_beton.pdf.

‘Verslag participatiemomenten Lauwe, Rekkem en Menen’. Verslag vergadering. Lauwe: Leiedal, januari 2018.

Walbers, Leo. ‘Plaatsbeschrijving, schattingsverslag en advies Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman’. Willebroek: Immo Walbers bv., 30 november 2022.

Lijst van gebruikte afbeelding

Afb. 0: Voorblad
Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto in gemeente Vosselaar. *Archiefmateriaal.*

Afb. 0: Titelblad
Interieurfoto kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 0: Voor- en dankwoord
Interieurfoto kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 1: Maupoleum Amsterdam door Piet Zanstra in 1971
Exterieurbeeld Maupoleum, Amsterdam door Piet Zanstra, in Stadsarchief Amsterdam. Amsterdam. https://arcam.nl/architectuur-gids/maupoleum/

Afb. 2: Unité d'habitation door Le Corbusier in 1965
Exterieurbeeld Unité d'habitation, Firminy-Vert door Le Corbusier, in *Site Le Corbusier. Unité d'habitation.* Firminy-Vert, 2022. https://sitelecorbusier.com/decouvrir/unite-habitation/#:~:text=L'Unit%C3%A9%20d'Habitation&text=Elle%20est%20aujourd'hui%20encore,Unit%C3%A9s%20b%C3%A2ties%20dans%20le%20monde.

Afb. 3: Schematische representatie van de levensduur en het effect van reparaties
Schematische representatie van de levensduur en het effect van reparaties, schema door Lotte Van Hecke, 09-04-2024.

Afb. 4: Basiliek van Koekelberg door Albert Van Huffel in 1935
Exterieurbeeld basiliek van Koekelberg, Brussel door Albert Van Huffel, foto door Pascal Lemaître in *Wikimedia Commons.* Brussel, 13-10-2007. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bruxelles-Koekelberg,_kathedraal_foto4_2011-09-23_17.15.JPG

Afb. 5: Sint-Jean de Monmartre door Baudot Anatole in 1894-1904
Exterieurbeeld Sint-Jean de Monmartre, Parijs door Baudot Anatole, foto door Markus Koljonen in *Regionaal Directoraat voor Culturele Zaken van Île-de-France.* Parijs, 2016. https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/MHR11_20227500174

Afb. 6: Notre-Dame du Raincy door Auguste Perret
Exterieurbeeld Notre-Dame du Raincy, Raincy door Auguste Perret, foto door Mary Ann Sullivan in *Notre-Dame du Raince.* Bluffton University, 2007. https://homepages.bluffton.edu/~sullivanm/france/raincy/perret.html

Afb. 7: Heilig-Kreuz-Kirche te Bottrop door Rudolf Schwarz in 1955-1957
Exterieurbeeld Heilig-Kreuz-Kirche, Bottrop door Rudolf Schwarz, foto door Edgar El in *Heilig Kreuz Kirche Bottrop.* 13-11-2023. https://www.baukunst-nrw.de/objekte/Heilig-Kreuz-Kirche-Bottrop--2482.htm

Afb. 8: Notre-Dame du Haut, te Ronchamp door Le Corbusier in 1955
Exterieurbeeld Notre-Dame du Haut, Ronchamp door Le Corbusier, foto door G. Engel voor AONDH (Association Œuvre Notre-Dame du Haut) in *Colline Notre-Dame du Haut.* 2021. https://www.collinenotredameduhaut.com/nl/ontdek-de-heuvel/de-acteurs-op-de-heuvel/

Afb. 9: Pfarrkirche St. Karl door Fritz Metzger in 1930-1934
Exterieurbeeld St. Karl, Luzern door Fritz Metzger, foto door Feliz Boran in *Pfarrkirche St. Karl.* Hochschule Luzern, 2017. https://www.architekturbibliothek.ch/bauwerk/pfarrkirche-st-karl-karlikirche/

Afb. 10: Blinde kaart Vlaanderen met de religieuze nieuwbouwprojecten van Marc Dessauvage
Kaart met het religieus oeuvre van Dessauvage, schema door Lotte Van Hecke, 10-04-2024.

Afb. 11: Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage in 1959-1967
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 12: Sint-Rochus-Memoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage in 1960-1965
Exterieurfoto Sint-Rochus-Memoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 13: Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage in 1962-1965
Exterieurfoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 14: Kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage in 1962-1966
Exterieurfoto kapel Sint-Jozef-Arbeidersman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Michael Van Craen in *Casus: Emmanuel Rollierstraat 50, 2830 Willebroek*. Willebroek, 14-06-2023.

Afb. 15: Kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage in 1963-1965
Foto exterieur kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door E. Vandeweghe. Gent: Beeldbank Onroerend Erfgoed, 29-09-2017.

Afb. 16: Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage in 1963-1967
Exterieurfoto Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 17: Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage in 1963-1968
Exterieurfoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 18: Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage in 1963-1968
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 19: Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage1964-1969
Exterieurfoto Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 20: Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage in 1964-1969
Exterieurfoto Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 21: Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage in 1965-1969
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal- Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 22: Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage 1966-1971
Exterieurfoto Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 23: Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage in 1966-1975
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 24: Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage in 1967-1974
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 25: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage in 1959-1967
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 26: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage in 1959-1967
Interieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 27: Funderingsplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 39.

Afb. 28: Grondplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 38.

Afb. 29: Verdiepingsplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Verdiepingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 30: Dakenplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Daken opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 40.

Afb. 31: Structureel model - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 32: Gesegmenteerde weergave - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 33: Werffoto - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door M. Dessauvage, door onbekend, in gemeentelijk archief Vosselaar.

Afb. 34: Waterinfiltratie via het dak inkomhal voor de herbestemmingswerken
Waterinfiltratie via het dak Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 35: Waterinfiltratie via de vloer inkomhal voor de herbestemmingswerken
Waterinfiltratie via de vloer Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 36: Exterieur vochtschade sinds herbestemming
Exterieur vochtschade sinds herbestemming Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 37: Waterinfiltratie in de kelder
Waterinfiltratie in de kelder Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 38: Aanhoudende waterinfiltratie via het dak
Aanhoudende waterinfiltratie via het dak Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Famke Proost, 26-02-2024.

Afb. 39: Aanhoudende waterinfiltratie via de raamaansluiting
Aanhoudende waterinfiltratie via de raamaansluiting Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Famke Proost, 22-01-2024.

Afb. 40: Exterieur Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage in 1960-1965
Exterieurfoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 41: Interieur Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage in 1960-1965
Interieurfoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 42: Funderingsplan - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36, map 36, folio 39.

Afb. 43: Grondplan - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36, map 73.3, folio 38.

Afb. 44: Dakenplan - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Daken opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36, map 73.3, folio 40.

Afb. 45: Structureel model - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36.

Afb. 46: Gesegmenteerde weergave - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36.

Afb. 47: Werffoto, 1964
Werffoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, in *Fotoreportage aan muur in Sint-Rochuskerk.* Aarschot, 1964.

Afb. 48: Oostgevel bij oplevering, 1964
Oostgevel bij oplevering Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door KADOC, in TV S. Heynickx, S. Sterken, C. Ardui. *Voorstudie heropwaadering.* Leuven: KU Leuven, 11-2022.

Afb. 49: Briefwisseling tav. M. Dessauvage na oplevering
Briefwisseling tav. M. Dessauvage na oplevering, door E. Polleunis, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36, map 36.3.

Afb. 50: Betonrot aan hoofdingang
Exterieurfoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 51: Verweerde coating
Verweerde coating dakbedekking Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Monumentenwacht vzw, in Erfgoedhuis Den Wolsack. *Bouwkundige inspectie monumentenwacht.* Leuven: Provincie Vlaams Brabant, 2020.

Afb. 52: Schade door lekkages aan dak
Interieurfoto stookruimte Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 53: Schade opstijgend vocht
Interieurfoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 54: Schade opstijgend vocht
Interieurfoto Sint-Rochusmemoriaal, Aarschot door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 55: Exterieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
Exterieurfoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 56: Interieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
Interieurfoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage, foto door An Gelan en Margaux Dumon in Gelan A., Dumon M., *Bouwhistorische nota Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal*, 2019.

Afb. 57: Funderingsplan - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, map 64.1, folio 8.

Afb. 58: Grondplan - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, map 64.1, folio 7.

Afb. 59: Dakenplan - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, map 64.1, folio 6.

Afb. 60: Structureel model - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64.

Afb. 61: Gesegmenteerde weergave - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64.

Afb. 62: Voorontwerp - Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal
Grondplan Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, folio 1.

Afb. 63: Briefwisseling tav. Limburgse Asfaltfabrieken tijdens bouwfase
Briefwisseling tav. Limburgse Asfaltfabrieken door Marc Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, map 64.2.

Afb. 64: Werffoto. KADOC: 1964.
Werffoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door M. Dessauvage, door Bekaert Geert, in archief KADOC: BE/942855/244/88.

Afb. 65: Sint - Aldegondiskerk, Ezemaal bij oplevering
Foto exterieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door M. Dessauvage, door Bekaert Geert, in archief Universiteit Gent.

Afb. 66: Detaildoorsnede muuropbouw door Dessauvage. KADOC: 15 april 1964.
Dakplan / Deelsneden Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/64, map 64.1 folio 9.

Afb. 67: Blazen in dakbedekking en nood aan onderhoud zichtbeton
Exterieurfoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 68: Exterieur kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Foto exterieur kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door M. Van Craenen in *Casus: Emmanuel Rollierstraat 50, 2830 Willebroek* Willebroek: IGEMO, 14-06-2023.

Afb. 69: Originele kerkindeling - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Originele kerkindeling kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/2444/88.

Afb. 70: Funderingsplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman,
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1, folio 5.

Afb. 71: Grondplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1, folio 2.

Afb. 72: Dakenplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1, folio 1.

Afb. 73: Structureel model - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1.

Afb. 74: Gesegmenteerde weergave - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1.

Afb. 75: Grondplan - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Grondplan kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.1, folio 5.

Afb. 76: Werffoto - kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Werffoto kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/2444/88.

Afb. 77: Interieur kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Interieurfoto kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 78: Betonrot buitenzijde kapel
Betonrot buitenzijde kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 79: Waterschade via dak sanitair
Waterschade via dak kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 80: Opstijgend vocht thv. voormalig altaar
Opstijgend vocht thv. suppedaneum kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 81: Binnenwanden in kapel
Interieurfoto kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 82: Exterieurbeeld - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Foto exterieur kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door E. Vandeweghe. Gent: Beeldbank Onroerend Erfgoed, 29-09-2017.

Afb. 83: Interieurbeeld - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Interieurfoto kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 84: Funderingsplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1, map 47.1.2, plan: 1.

Afb. 85: Grondplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1, map 47.1.1, folio 11.

Afb. 86: Verdiepingsplan +1 - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Verdiepingsplan +1 opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1, map 47.1.1, folio 12.

Afb. 87: Verdiepingsplan +2 - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Verdiepingsplan +2 opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1, map 47.1.1, folio 5.

Afb. 88: Dakenplan - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1, map 47.1.1, folio 7.

Afb. 89: Structureel model - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1.

Afb. 90: Gesegmenteerde weergave - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/47.1.

Afb. 91: Werffoto - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Werffoto kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto in archief Sint-Lievenscollege. Gent, z.d.

Afb. 92: Interieurbeeld bij oplevering - kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Interieurbeeld bij oplevering kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto in archief Sint-Lievenscollege. Gent, z.d.

Afb. 93: Losse gevelstenen ten gevolge van dakwerken
Losse gevelstenen kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 28-05-2024.

Afb. 94: Thermische breuk niveau +2
Thermische breuk niveau +2 kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 95: Betonrot buitentrap
Betonrot buitentrap kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 96: Betonrot in kapel thv. binnentrap naar +1
Betonrot in kapel thv. binnentrap kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 97: Overschildering beton en metselwerk niveau +2, incl. schade aan beton
Interieurfoto kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 98: Afzetting door waterschade tgv. beschadigde waterafvoer
Exterieurfoto kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 99: Exterieur Sint-Pauluskerk, Westmalle
Exterieurfoto Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 100: Interieur Sint-Pauluskerk, Westmalle
Interieurfoto Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 101: Funderingsplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1, map 75.1.2, folio 21.

Afb. 102: Grondplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1, map 75.1.2, folio 22.

Afb. 103: Dakenplan - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1, map 75.1.2., folio 17.

Afb. 104: Structureel model - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1.

Afb. 105: Gesegmenteerde weergave - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1.

Afb. 106: Schets door Dessauvage - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Schets Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto in bouwmaster, blog. *Stedelijke Verdichting XXXXI - Sint-Pauluskerk Westmalle.* 12-2017.

Afb. 107: Eerste voorontwerp - Sint-Pauluskerk, Westmalle
Grondplan Sint-Pauluskerk, Westmalle door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/75.1, folio 1.

Afb. 108: Klein magazijn als aanbouw aan kerkgebouw
Klein magazijn als aanbouw aan Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 109: Scheurvorming in metselwerk inkomhal
Scheurvorming in metselwerk inkomhal Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 110: Waterschade thv. daklichten oostelijke beuk
Waterschade thv. daklichten Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 111: Waterschade thv. daklichten zuidelijke beuk
Waterschade thv. daklichten Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 112: Waterinfiltratie in kelder tgv. hoge grondwaterstand
Waterinfiltratie in kelder Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 113: Exterieur Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Exterieurfoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 114: Interieur Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Interieur Heilig-Kruiskerk, Willebroek door M. Dessauvage, in Broos T., Van De Voorde S., Vermeir J. *Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw.* Gent: U Gent, 2004.

Afb. 115: Funderingsplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2, map 76.2.2.

Afb. 116: Grondplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2, map 76.2.1, folio 6.

Afb. 117: Dakenplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2, map 76.2.1, folio 7.

Afb. 118: Structureel model - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2.

Afb. 119: Gesegmenteerde weergave - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2.

Afb. 120: Werffoto - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Werffoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door M. Dessauvage, in Broos T., Van De Voorde S., Vermeir J. *Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw.* Gent: U Gent, 2004.

Afb. 121: Exterieur door Dessauvage - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Exterieurfoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto via Willebroek Info, *Ringlaan 83,* 2015.

Afb. 122: Werffoto tijdens herbestemmingswerken
Werffoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto via Willebroek Info door PI-DB, Ringlaan 83, 2020.

Afb. 123: Render VDO - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Render Heilig-Kruiskerk, Willebroek door M. Dessauvage, beeld door VDO Architecten, *Heilig Kruiskerk.* Antwerpen, 2019.

Afb. 124: Waterschade thv. ondergrondse garage
Waterschade thv. ondergrondse garage Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 125: Geïntegreerde terrassen
Geïntegreerde terrassen Heilig-Kruiskerk, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 126: Leefruimte van appartementcomplex in Heilig-Kruiskerk
Interieurfoto Heilig-Kruiskerk, Willebroek door M. Dessauvage, foto door Immovlan, *Appartement te koop.* Willebroek, 04-04-2024.

Afb. 127: Exterieur Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 128: Interieur Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 129: Funderingsplan - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50, map 50.2, folio 20.

Afb. 130: Grondplan - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50, map 50.2, folio 21.

Afb. 131: Dakenplan - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50, map 50.3, Plannr. 2.

Afb. 132: Structureel model - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50.

Afb. 133: Gesegmenteerde weergave - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50.

Afb. 134: Originele inplanting kerkgebouw
Originele inplanting kerkgebouw Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto via Kris Meskens, Herne, z.d.

Afb. 135: Werfverslag - Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Werfverslag te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/50, map 50.4.

Afb. 136: Hermetste achtergevel
Hermetste achtergevel Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 137: Schade door waterinfiltratie in stookruimte/kelder
Schade door waterinfiltratie Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 138: Verweerd voegwerk tgv. infiltrerend regenwater
Verweerd voegwerk tgv. infiltrerend regenwater Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 139: Waterinfiltratie via vloer thv. biecht
Waterinfiltratie via vloer thv. biecht Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 140: Waterinfiltratie via dakrand thv. inkom
Waterinfiltratie via dakrand thv. inkom Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 141: Zettingsscheur in metselwerk thv. sacristie
Zettingsscheur in metselwerk thv. sacristie Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 142: Verweerde dakbedekking en betonscheur in schouw
Verweerde dakbedekking en betonscheur in schouw Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 143: Herstelde betonscheur in overschilderde betonnen balk
Herstelde betonscheur in overschilderde betonnen balk Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 144: Exterieur Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Exterieurfoto Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 145: Interieur Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Interieurfoto Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Simon Vynckier, 2014 in De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 146: Funderingsplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/53, folio 15a.

Afb. 147: Grondplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/53, folio 14.

Afb. 148: Dakenplan - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/53, folio 13.

Afb. 149: Structureel model - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/53.

Afb. 150: Gesegmenteerde weergave - Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/53.

Afb. 151: Opgravingen voor fundering
Opgravingen voor fundering Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door archief Jette, 1965 in De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 152: Interieur net na oplevering
Interieur net na oplevering Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door KIK-IRPA, 1971 in De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 153: Detail dakopbouw
Detail dakopbouw Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Léa Denièle, *Sint-Jozef Dieleghem*, 2020.

Afb. 154: Vochtschade ter hoogte van het altaar tgv. gebrekkige dakaansluiting
Vochtschade Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Simon Vynckier, 2014 in De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 155: Breuk in metselwerk thv. hoofdingang
Breuk in metselwerk thv. hoofdingang Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 156: Verweerd voegwerk
Verweerd voegwerk Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 157: Betonrot thv. zij-ingang
Betonrot thv.zij-ingang Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 158: Vochtschade aan kerkbanken
Vochtschade aan kerkbanken Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 159: Verwaarlozing van de trappenpartij
Verwaarlozing van de trappenpartij Sint-Jozefkerk, Jette-Dielegem door Marc Dessauvage, foto door De Brouwer W., de Ruiter D., *Bouwhistorische nota Sint-Jozefkerk Jette-Dielegem*, 2019.

Afb. 160: Exterieur Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Exterieurfoto Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 161: Interieur Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Interieurfoto Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 162: Funderingsplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52, map 1, folio 1.

Afb. 163: Grondplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52, map 1, folio 2.

Afb. 164: Dakenplan - Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52, map 1, folio 3.

Afb. 165: Structureel model - Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52.

Afb. 166: Gesegmenteerde weergave - Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52.

Afb. 167: Ontwerp door Reynaert en Hintjens
Grondplan Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Reynaert en Hintjens, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/52, map 3.

Afb. 168: Viering eerste steenlegging
Foto eerste steenlegging Sint-Caroluskerk door Marc Dessauvage, foto in archief kerkraad Sint-Carolus. Holsbeek, 1968

Afb. 169: Ontwerp glas in loodraam thv. inkomhal
Ontwerp glas-in-loodraam Sint-Caroluskerk door Marc Dessauvage, foto in archief kerkraad Sint-Carolus. Holsbeek, 1998

Afb. 170: Schade aan vloer door sneeuwval
Interieurfoto Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 171: Herstelde betonrot
Herstelde betonrot Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 172: Waterschade thv. centrale kolom
Waterschade thv. centrale kolom Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 173: Vochtschade via vloer in stooklokaal
Vochtschade via vloer in stooklokaal Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 174: Vochtschade via dak in stooklokaal
Vochtschade via dak in stooklokaal Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 175: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 176: Interieur Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 177: Funderingsplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74, map 1, folio 18.

Afb. 178: Grondplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74, map 1, folio 17.

Afb. 179: Dakenplan - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74, map 5.

Afb. 180: Structureel model - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74.

Afb. 181: Gesegmenteerde weergave - Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74.

Afb. 182: Briefwisseling tav. aannemer Mayne, door M. Dessauvage (p.1)
Briefwisseling tav. aannemer Mayne, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/74, map 6.

Afb. 183: Interieur met accordeonwand
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Cécile Octors, 1972 in Vanassche C., Vangoethem J., *Bouwhistorische nota Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde*, 2019.

Afb. 184: Interieur met gekleurde glaswand
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Carlo Decaluwé, 2014 in Vanassche C., Vangoethem J., *Bouwhistorische nota Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde*, 2019.

Afb. 185: Herstelde betonscheur en nieuwe scheur, PVC dakrand
Herstelde betonscheur en nieuwe scheur Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 186: Vochtschade in kelder door hoge grondwaterstand
Vochtschade in kelder door hoge grondwaterstand Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 187: Dichtgemaakte wand achter het altaar en suppedaneum in mortex
Dichtgemaakte wand achter het altaar en suppedaneum Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 188: Bestaande betonrot
Bestaande betonrot Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 189: Afpellend voegwerk en vochtige betonnen sokkel door hoge grondwaterstand
Afpellend voegwerk en vochtige betonnen sokkel door hoge grondwaterstand Onze-Lieve-Vrouwe Altijddurende Bijstandkerk, Watermaal-Bosvoorde door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 190: Exterieur Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Exterieurfoto Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 191: Interieur Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Interieurfoto Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 192: Funderingsplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54, map 2, folio 15.

Afb. 193: Grondplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54, map 2, folio 16.

Afb. 194: Verdiepingsplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54, map 2, folio 17.

Afb. 195: Dakenplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54, map 2, folio 18.

Afb. 196: Structureel model - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54.

Afb. 197: Gesegmenteerde weergave - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54.

Afb. 198: Noodkapel omgebouwd tot chirolokalen
Noodkapel dat grenst aan Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 199: Vernieuwde scheidingswanden
Vernieuwde scheidingswanden Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 200: Voegwerk dat dringend aan vervanging toe is
Voegwerk dat dringend aan vervanging toe is Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 201: Thermische scheur in het metselwerk
Thermische scheur in metselwerk Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 202: Scheur in de herstelde vloer
Scheur in de herstelde vloer Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 203: Hersteld betonrot
Hersteld betonrot Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 204: Schade aan metselwerk door waterinfiltratie via het dak
Schade aan metselwerk door waterinfiltratie via het dak Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 205: Het opschuiven van de toegangsdeur
Verschoven toegangsdeur Parochiaal centrum Heilig Don-Bosco door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 206: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 207: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 208: Funderingsplan - Verrijzeniskerk, Lauwe
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 5.

Afb. 209: Grondplan - Verrijzeniskerk, Lauwe
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 5.

Afb. 210: Dakenplan - Verrijzeniskerk, Lauwe
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 6.

Afb. 211: Structureel model - Verrijzeniskerk, Lauwe
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57.

Afb. 212: Gesegmenteerde weergave - Verrijzeniskerk, Lauwe
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57.

Afb. 213: Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage
Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 10.

Afb. 214: Kerk in 1981, betonnen wijdingskruis in voortuin kerk
Exterieurbeeld Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door B. Deman, in B. Deman. *De Verrijzeniskerk te Lauwe.* Lauwe, 05-1981.

Afb. 215: Kalkafzetting opstijgend vocht in weekkapel
Kalkafzetting opstijgend vocht in weekkapel Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 216: Verkleinde liturgische beuk door voorzetwand
Verkleinde liturgische beuk door voorzetwand Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 217: Natte beton en scheur in metselwerk
Natte beton en scheur in metselwerk Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 218: Scheurvorming in beton en metselwerk
Scheurvorming in beton en metselwerk Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 219: Losliggende polycarbonaatplaten in daklichten
Losliggende polycarbonaatplaten in daklichten Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 220: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 221: Interieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 222: Funderingsplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Funderingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60, map 3, folio 3.

Afb. 223: Grondplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60, map 4, folio 5.

Afb. 224: Dakenplan - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Dakenplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60, map 4, folio 6.

Afb. 225: Structureel model - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60.

Afb. 226: Gesegmenteerde weergave - Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60.

Afb. 227: Winnend ontwerp Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Grondplan 1965, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60, map 1.

Afb. 228: Bouw noodkerk door parochianen
Werffoto noodkerk door parochianen (ontwerp en uitvoering), in archief archief Mariavrienden vzw.

Afb. 229: Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage
Briefwisseling tav. F. Daeleman, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/60, map 8.

Afb. 230: Werffoto kerk
Werffoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, in archief archief Mariavrienden vzw.

Afb. 231: Waterinfiltratie via daklichten
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 232: Waterinfiltratie via vloer tgv. hoge grondwaterstand
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 233: Waterinfiltratie via dak
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 234: Werffoto Verrijzeniskerk, Lauwe
Werffoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Anias Callewaert in Callewaert A., *Bij ons, rond ons kerkje*, 1975.

Afb. 235: Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door schepencollege Lauwe
Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door schepencollege Lauwe, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.1.

Afb. 236: Beeld tijdens openbare aanbesteding te Lauwe
Beeld tijdens openbare aanbesteding, Lauwe, foto door Anias Callewaert in Callewaert A., *Bij ons, rond ons kerkje*, 1975.

Afb. 237: Betonrot buitenzijde kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Betonrot buitenzijde kapel kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 238: Herstelde betonrot Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Herstelde betonrot Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 239: Betonscheur aan kapel Sint-Lievenscollege, Gent
Betonscheur aan kapel Sint-Lievenscollege, Gent door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-03-2024.

Afb. 240: Waterschade thv. centrale kolom Sint-Caroluskerk, Holsbeek
Waterschade thv. centrale kolom Sint-Caroluskerk, Holsbeek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 241: Waterschade thv. daklichten oostelijke beuk Sint-Pauluskerk, Westmalle
Waterschade thv. daklichten Sint-Pauluskerk, Westmalle door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 242: Waterschade via dak sacristie kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek
Waterschade via dak sacristie kapel Sint-Jozef-Ambachtsman, Willebroek door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 04-04-2024.

Afb. 243: Exterieur Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal
Exterieurfoto Sint-Aldegondiskerk, Ezemaal door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 08-04-2024.

Afb. 244: Exterieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Exterieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 245: Grondplan - Heilig-Kruiskerk, Willebroek
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/76.2, map 76.2.1, folio 6.

Afb. 246: Grondplan - Parochiaal centrum Heilig Don Bosco, Kessel-Lo
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/54, map 2, folio 16.

Afb. 247: Interieur Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwe Boodschapkerk ter Muilen, Liedekerke door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 248: Interieur Onze Lieve Vrouwekerk, Herne
Interieurfoto Onze-Lieve-Vrouwekerk, Herne-Kokejane door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 11-04-2024.

Afb. 249: Gesegmenteerde weergave - Sint - Rochusmemoraal, Aarschot
Gesegmenteerde weergave opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/36.

Afb. 250: Blinde kaart Vlaanderen met de 2 uitgewerkte projecten van Marc Dessauvage uitgelicht
Kaart met het religieus oeuvre van Dessauvage, schema door Lotte Van Hecke, 10-04-2024.

Afb. 251: Omgevingsplan - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Omgevingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.2, folio 21.

Afb. 252: Noodkapel in schooltje te Heieinde
Noodkapel in Heieinde 1960, Vosselaar, foto in Nijs. A., V*an gehucht tot parochie: Sint-Jozef Vosselaar 1963-1988*. Vosselaar, 21/10/1988.

Afb. 253: Houten klokkentoren
Houten klokkentoren 1963, Vosselaar, foto in Nijs. A., V*an gehucht tot parochie: Sint-Jozef Vosselaar 1963-1988*. Vosselaar, 21/10/1988.

Afb. 254: Wedstrijdontwerp Pro Arte Christiana
Wedstrijdontwerp Pro Arte Christiana, door M. Dessauvage, in Broos T., Van De Voorde S., Vermeir J. *Marc Dessauvage en de evolutie van het kerkgebouw.* Gent: U Gent, 2004.

Afb. 255: Tweede voorontwerp
Tweede ontwerp, in archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.2, folio 21.

Afb. 256: Definitief ontwerp
Definitief ontwerp, in archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 38.

Afb. 257: Vloer op zavel
Vloer op zavel, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 258: Werffoto tijdens dakwerken
Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto in gemeente Vosselaar. *Archiefmateriaal.*

Afb. 259: Werffoto tijdens dakwerken
Werffoto Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto in gemeente Vosselaar. *Archiefmateriaal.*

Afb. 260: Briefwisseling tav. bouwonderneming Vanhout, door M. Dessauvage.
Briefwisseling tav. bouwonderneming Vanhout, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.6.

Afb. 261: Afsluiting van de weekkapel
Afsluiting van de weekkapel, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 262: Waterinfiltratie inkomhal via vloer en wand
Waterinfiltratie inkomhal via vloer en wand Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 263: Betonscheur in ringbalk, voor herbestemming
Betonscheur in ringbalk voor herbestemming, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 264: Verweerd voegwerk thv. maaiveld aan inkomzijde Sint-Jozefstraat
Verweerd voegwerk inkom Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 265: Gevel voorheen de herbestemmingswerken
Gevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar door M. Dessauvage, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 266: Klimopwortels die de zinken slabben naar boven duwen
Klimopwortels die de zinken slabben naar boven duwen, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 267: Concepttekening Studio Roma
Concepttekening Studio Roma, tekening door Studio Roma in Sterken S., D'hoe M., *Jong, beschermd en herbestemd. De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis*. 2022.

Afb. 268: Waterinfiltratie via vloer inkomhal
Waterinfiltratie inkomhal via vloer Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 269: Waterinfiltratie via dak inkomhal
Waterinfiltratie inkomhal via dak Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 270: Niet herstelde betonscheur
Niet herstelde betonscheur Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 271: Koudebrug thv. buitentrap
Koudebrug thv. buitentrap Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Famke Proost, 26-02-2024.

Afb. 272: Waterinfiltratie via dak thv. zuidwestelijke hoek voormalig onderricht
Waterinfiltratie via dak thv. zuidwestelijke hoek Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 273: Planmatige aanpassingen gelijkvloers sinds oplevering
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 38.

Afb. 274: Planmatige aanpassingen verdieping sinds oplevering
Verdiepingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 275: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 276: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 277: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 278: Exterieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Exterieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 279: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Interieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 280: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Interieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar, foto door Oswald Pauwels in Sterken S., D'hoe M., Jong, beschermd en herbestemd. De transformatie van de Sint-Jozef Arbeiderkerk in Vosselaar van Marc Dessauvage tot bibliotheek en vrijetijdshuis. 2022.

Afb. 281: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Interieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar, foto door Vrije Tijd Vosselaar in *Facebook. 'Vrije Tijd Vosselaar'.* Sociale media. 31-08-2021. Geraadpleegd 14 mei 2024. https://www.facebook.com/photo/?fbid=3051494565132700&set=pcb.3051494751799348

Afb. 282: Interieur Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Interieurfoto Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 283: Structureel model - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 284: Detail vierendeelligger
Detail vierendeelligger, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.4, folio B5.

Afb. 285: Detail fundering
Detail fundering, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.4, folio B11.

Afb. 286: Detail raamkozijnen
Detail raamkozijnen, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3.

Afb. 287: Damage mapping noordgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Gevel opgemaakt obv. gevel zuid / gevel noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 41.

Afb. 288: Damage mapping zuidgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Gevel opgemaakt obv. gevel zuid / gevel noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 41.

Afb. 289: Detailsnede ringbalk en aansluiting raam
Detailsnede ringbalk en aansluiting raam, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.5.

Afb. 290: Waterinfiltratie via raamaansluiting
Waterinfiltratie via raamaansluiting Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Famke Proost, 22-01-2024.

Afb. 291: Betonrot langs buitenzijde, voor herbestemming
Betonrot langs buitenzijde voor herbestemming, foto door Stramien in *Herbestemmingsstudie voormalige kerk Sint-Jozef*. Vosselaar, 2013.

Afb. 292: Schets hoe welfsels omgekeerd gelegd konden worden
Schets Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, tekening door Lotte Van Hecke, 10-06-2024.

Afb. 293: Damage mapping oostgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Gevel opgemaakt obv. snede JJ / gevel oost, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 43.

Afb. 294: Damage mapping westgevel Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Gevel opgemaakt obv. snede SS / gevel west, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 44.

Afb. 295: Waterinfiltratie via keldermuur
Waterinfiltratie inkomhal via keldermuur Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 296: Snede waar ruimte voor spouwisolatie duidelijk wordt
Snede MM, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 33.

Afb. 297: Mosgroei op betonnen ringbalk aan inkomzijde Heilanders
Mosgroei op ringbalk Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 03-04-2024.

Afb. 298: Detaillering dakafdichting
Detaillering dakafdichting Sint-Jozef-Arbeiderskerk, Vosselaar door Marc Dessauvage, tekening door Lotte Van Hecke, 10-06-2024.

Afb. 299: Omgevingsplan - Verrijzeniskerk, Lauwe
Omgevingsplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.8.

Afb. 300: Noodkapel op meisjesschool Lauwe
Noodkapel op meisjesschool, Lauwe, foto door onbekend, in persoonlijk archief Patrick Caenen. 30-09-1962.

Afb. 301: Braakliggend terrein voor Verrijzeniskerk, Lauwe
Braakliggend terrein voor Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Anias Callewaert in Callewaert A., *Bij ons, rond ons kerkje*, 1975.

Afb. 302: Heilige Hartfeesten ten voordele van de bouw van de nieuwe Verrijzeniskerk
Krantenknipsel over Heilig Hartfeesten te Lauwe, foto door onbekend, uit Nieuwsblad, persoonlijk archief Patrick Caenen. 11-01-1975.

Afb. 303: Ontwerp door J. Bekaert, overleden nog voor de godkeuring
Ontwerp Verrijzeniskerk, Lauwe door J. Bekaert, in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 15.

Afb. 304: Grondplan ontwerp door J. Bekaert
Ontwerp Verrijzeniskerk, Lauwe door J. Bekaert, in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 15.

Afb. 305: Grondplan goedgekeurd ontwerp door Dessauvage
Detail raamkozijnen, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.1, folio 1.

Afb. 306: Gevel goedgekeurd ontwerp door Dessauvage
Detail raamkozijnen, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 10.

Afb. 307: Werffoto tijdens funderingswerken
Werffoto tijdens funderingswerken Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Anias Callewaert in Callewaert A., *Bij ons, rond ons kerkje*, 1975.

Afb. 308: Briefwisseling tav. Cottenier, door Dessauvage
Briefwisseling tav. Cottenier Aalbeke, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.10.

Afb. 309: Originele opstelling van de liturgische ruimte
Foto interieur Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Sofie De Leeuw. Menen: Beeldbank Onroerend Erfgoed, 26-03-2003

Afb. 310: Uitloging aan reeds hersteld betonrot
Uitloging aan reeds hersteld betonrot Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 311: Voorzetwand dat oostelijke beuk afsluit van de andere beuken + nieuw lichtarmatuur
Voorzetwand Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 312: Bewegingssensor en noodverlichting thv. sanitaire voorzieningen, 2019
Bewegingssensor en noodverlichting thv. sanitaire voorzieningen Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 313: Thermische scheur in westelijke beuk
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 314: Gevandaliseerde glasplaat thv. noordgevel
Gevandaliseerde glasplaat Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 315: Verweerde bitumen en blaasvorming
Verweerde bitumen en blaasvorming Verrijzeniskerk, Lauwedoor Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 316: Losse daklichten vastgemaakt met houten latten
Losse daklichten vastgemaakt met houten latten Verrijzeniskerk, Lauwedoor Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 317: Waterinspijpeling via grondwaterstand
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwedoor Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 318: Vegetatie dat binnenkomt via schrijnwerk
Integrerende vegetatie Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 319: Waterinsijpeling via dakoppervlak
Watersijpeling via dakoppervlak Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 320: Planmatige aanpassingen sinds oplevering
Grondplan opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.5.

Afb. 321: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 322: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 323: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 324: Exterieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Exterieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 325: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 326: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 327: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 328: Interieur Verrijzeniskerk, Lauwe
Interieurfoto Verrijzeniskerk, Lauwe door Marc Dessauvage, foto door Lotte Van Hecke, 15-04-2024.

Afb. 329: Structureel model - Verrijzeniskerk, Lauwe
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57.

Afb. 330: Detailtekening door Cottenier Aalbeke
Detail raamkozijnen, door Cottenier Aalbeke, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.9.

Afb. 331: Detailering betonaansluiting, door studiebureau Statik
Detail betonaansluiting, door studiebureau Statik, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.9.

Afb. 332: Detail muuraansluiting, door Marc Dessauvage
Snede OO, door M. Dessauvage, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 9.

Afb. 333: Damage mapping noordgevel Verrijzeniskerk, Lauwe
Gevel opgemaakt obv. gevel oost / zuid / west / noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 10.

Afb. 334: Damage mapping zuidgevel Verrijzeniskerk, Lauwe
Gevel opgemaakt obv. gevel oost / zuid / west / noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 10.

Afb. 335: Aanmaning door kerkfabriek om waterinsijpeling op te lossen, 1998
Aanmaning door kerkfabriek om waterinsijpeling op te lossen, 1998 aan Verrijzeniskerk, Lauwe door J. Bekaert, in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 17.

Afb. 336: Detaillering ontworpen muuropbouw
Detailsnede opgemaakt obv. snede LL, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.6, folio 7.

Afb. 337: Detaillering ontworpen muuropbouw
Detailsnede opgemaakt obv. briefwisseling tav. aannemer Cotternier, door M. Dessauvage, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.10.

Afb. 338: Damage mapping oostgevel Verrijzeniskerk, Lauwe
Gevel opgemaakt obv. gevel oost / zuid / west / noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 10.

Afb. 339: Damage mapping westgevel Verrijzeniskerk, Lauwe
Gevel opgemaakt obv. gevel oost / zuid / west / noord, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.7, folio 10.

Afb. 340: Detaillering dakranden volgens Dessauvage met mogelijke oplossing
Detaillering dakranden volgens Dessauvage met mogelijke oplossing, details opgemaakt obv. schetsen in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 17.

Afb. 341: Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage
Briefwisseling tav. aannemer Cottenier, door M. Dessauvage mbt. Verrijzeniskerk, Lauwe door M. Dessauvage, in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 17.

Afb. 342: Losse gevelstenen in plaatsbeschrijving voor werken uit te voeren in 1996
Losse gevelstenen in plaatsbeschrijving voor werken uit te voeren in 1996 aan Verrijzeniskerk, Lauwe door J. Bekaert, in stadsarchief Menen: GGZ Gebouwen, doos 13 B 17.

Afb. 343: Damage mapping dakopbouw Verrijzeniskerk, Lauwe
Axonometrie opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57.

Afb. 344: Briefwisseling tav. M. Dessauvage door Statik
Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door Statik, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.12.

Afb. 345: Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door Statik
Briefwisseling tav. M. Dessauvage, door Statik, in archief Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 73.10.

Afb. 346: Structureel model - Sint-Jozef-Arbeiderkerk, Vosselaar
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73.

Afb. 347: Structureel model - Verrijzeniskerk, Lauwe
Structureel model opgemaakt obv. plannen te vinden in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57.

Afb. 348: Detailsnede materiaalgebruik Sint-Jozef Arbeiderkerk, Vosselaar
Detailsnede opgemaakt obv. snede JJ, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/73, map 73.3, folio 43.

Afb. 349: Detailsnede materiaalgebruik Verrijzeniskerk, Lauwe
Detailsnede opgemaakt obv. snede LL, in het archief van Dessauvage KADOC: BE/942855/244/57, map 57.6, folio 7.